

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**KARAKOYUNLU VE AKKOYUNLU
DEVLETLERİNDE HANEDAN
ÜYELERİNİN KATLI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

EDA GEYİK

DANIŞMAN

PROF. DR. NAMIG MUSALI

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KARAKOYUNLU VE AKKOYUNLU DEVLETLERİNDE
HANEDAN ÜYELERİNİN KATLI**

Eda GEYİK

Danışman

Prof. Dr. Namıg MUSALI

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOZKUŞ

KASTAMONU-2021

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

Eda GEYİK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KARAKOYUNLU VE AKKOYUNLU DEVLETLERİNDE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLI

Eda GEYİK

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Namıg MUSALI

Şehzade katli denilince akla ilk olarak Osmanlı Devleti gelmesine rağmen hanedan içi yaşanan bu katledilmeler esasında Türk-İslam tarihi süresince birçok devlet ve beylikte de görülmüştür. Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran topraklarında hüküm süren Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de benzeri olayların yaşandığı bu çalışma ile tespit edilmiştir. Çoğunluğu erkek hanedan üyelerinden oluşmakla birlikte az da olsa kadın hanedan üyelerinin de öldürüldüğü görülmüştür. Genel olarak isyancı hanedan üyeleri tarafından öldürülen hükümdarlar ve isyana teşebbüs ettikleri için hükümdar tarafından katledilen hanedan üyeleri saptanmıştır. Ancak Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde, Osmanlılarla çağdaş olmasına karşın Osmanlı Devleti'nde görülen masum şehzadelerinin öldürüldüğü olaylar oldukça az bir sayıyı teşkil etmektedir. Daha çok isyan ettikleri gerekçesi sonucunda katledilen hanedan üyelerinin kimlik ve siyasal sosyal yaşamlarının tespitine kronolojik bir sıra gözetilerek yer verilmiş ve elde edilen veriler sonucunda Karakoyunlu ve Akkoyunluların ilk dönemlerinin İslamiyet öncesi Türklerde görülen hanedan içi katl olaylarına daha yakın bir süreç takip ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Karakoyunlu, Akkoyunlu, Şehzade Katli, Siyaseten Katli

2021, ...sayfa

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

MURDERESS OF THE DYNASTY MEMEBERS IN THE QARAQOYUNLU AND AQQOYUNLU STATES

EDA GEYİK

Kastamonu University

Institute of Social Sciences

Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Namıg MUSALI

Although the Ottoman Empire comes to mind first when it comes to the murder of the princes, these murder within the dynasty were actually seen in many states and principalities throughout the Turkish-Islamic history. It was determined by this study that similar events took place in the Qaraqoyunlu and Aqqoyunlu states, which ruled in Eastern Anatolia, Azerbaijan and Iran. Although most of them were male dynasty members, it was observed that a small numbers of female dynasty members were also killed. Generally, the Rulers who were killed by the rebel dynasty members and those dynasty members who were killed by the Rulers for attempting to rebel were identified. However, although in the Qaraqoyunlu and Aqqoyunlu states were contemporary with the Ottomans, the incidents in which the innocent princes seen in the Ottoman Empire were constitute a very small number. Determination of the identities and political social lives of the members of the dynasty who were murdered was in chronological order and as a result of the data obtained rather, when compared to the Ottoman Empire, It was seen that it followed a process close to the intra-dynastic killings seen in pre-Islam Turks.

Keywords: Qaraqoyunlu, Aqqoyunlu, Political Murderess, Murderres of Princes

2021, ...pages.

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME	iv
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ÖNSÖZ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem	2
1.2. Çalışmanın Amacı	2
1.3. Çalışmanın Önemi.....	2
1.4. Yöntem.....	3
1.5. Çalışmanın Kapsamı	3
1.6. Kaynak ve Literatür Değerlendirmesi	4
1.7. Akkoyunlu Kaynakları	5
1.8. Timurlu Dönemi Kaynakları	8
1.9. Safevî Kaynakları.....	10
1.10. Osmanlı Kaynakları.....	12
1.11. Venedik Seyahatnameleri.....	16
1.12. Memlûk Kaynakları.....	20
1.13. Tetkik Eserlerde Karakoyunlular ve Akkoyunlular	21
2. TÜRK-İSLAM TARİHİNDE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLI	
OLGUSU	23
2.1. İslamiyet Öncesi Türklerde Hanedan Üyelerinin Katli.....	28
2.2. İslamiyet Dönemi Türklerde Hanedan Üyelerinin Katli	30
3. TÜRK-İSLAM TARİHİNDE KARAKOYUNLULARIN VE	
AKKOYUNLULARIN ROLÜ	49
3.1. Karakoyunlular.....	49
3.2. Akkoyunlular	64
4. KARAKOYUNLU DEVLETİ'NDE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLI ...	78
4.1.1. Kara Mehmed Mirza b. Türemiş/Durmuş Bey.....	78
4.1.2. Bayram Mirza b. Kara Mehmed Mirza	82
4.1.3. Ebu Said Mirza b. Kara Yusuf Bey	82
4.1.4. İskender Mirza b. Kara Yusuf Bey.....	84
4.1.5. Şah Kubâd Mirza b. İskender Mirza	93
4.1.6. Fulad Mirza b. İspend Mirza	94
4.1.7. Elvend Mirza b. İskender Mirza.....	95
4.1.8. Pir Budak Mirza b. Cihanşah Mirza.....	99
4.1.9. Hüseyin Ali Mirza b. İskender Mirza.....	109
4.1.10. Ebu'l-Kasım Mirza b. Cihanşah Mirza.....	110
4.1.11. Hatun Can Begüm bt. Taceddin Receb.....	112
5. AKKOYUNLU DEVLETİ'NDE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLI	115
5.1.1. Şeyh Hasan Mirza b. Kara Yülük Osman Bey	115
5.1.2. Bayezid Mirza b. Şeyh Hasan Mirza.....	118
5.1.3. Câfer Mirza b. Yakub Bey	119
5.1.4. Üveys Mirza b. Ali Bey.....	122
5.1.5. Uğurlu Mehmed Mirza b. Uzun Hasan Bey.....	125

5.1.6. Maksud Mirza b. Uzun Hasan Bey	133
5.1.7. Murad Mirza b. Cihangir Mirza	135
5.1.8. Sultan Halil Mirza b. Uzun Hasan Bey	138
5.1.9. Bayındır Mirza b. Rüstem Mirza.....	146
5.1.10. Habil Mirza b. Rüstem Mirza	151
5.1.11. Selçukşah Begüm bt. Kör Muhammed Mirza	152
5.1.12. Yusuf Mirza b. Uzun Hasan Bey	154
5.1.13. Sultan Yakub Mirza b. Uzun Hasan Bey	156
5.1.14. Ali Mirza b. Sultan Halil Mirza	170
5.1.15. Mesih Mirza b. Uzun Hasan Bey	172
5.1.16. Mahmud Mirza b. Uğurlu Mehmed Mirza	173
5.1.17. Kayıtmaz Mirza b. Yusuf Mirza.....	174
5.1.18. Korkmaz Mirza b. Kör Muhammed Mirza.....	175
5.1.19. Baysungur Mirza b. Sultan Yakub Mirza	175
5.1.20. Hasan Mirza b. Sultan Yakub Mirza	179
5.1.21. Köse Hacı Mirza b. Şeyh Hasan Mirza	179
5.1.22. Rüstem Mirza b. Maksud Mirza	181
5.1.23. Hüseyin Alihanî Mirza b. Ali Han Mirza	185
5.1.24. Göde Ahmed Mirza b. Uğurlu Mehmed Mirza	186
5.1.25. İbrahim (Ayba) Sultan Mirza b. Dâna Halil Mirza.....	189
5.1.26. Muhammedî Mirza b. Yusuf Mirza	195
5.1.27. Kasım Mirza b. Cihangir Mirza.....	196
5.1.28. Şeyh Hasan Mirza b. Köse Hacı Mirza	198
5.1.29. Yakub Can Mirza b. Dâna Halil Mirza.....	199
6. SONUÇ	200
KAYNAKLAR	205
EKLER.....	215
ÖZGEÇMİŞ.....	237

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.tz: Adı geçen tez

bkz: Bakınız

C: Cilt

Çev: Çeviren

Ed: Editör

Eds: Editors

H: Hicri

Haz: Hazırlayan

M: Miladi

No: Number

Öld. Yer: Öldürüldüğü yer

Öld. Yıl: Öldürüldüğü yıl

pp: Number of Pages

s: Sayfa

S: Sayı

Vol: Volume

Y: Yıl

Yay. Haz: Yayına hazırlayan

ÖNSÖZ

Türk-İslam tarihi boyunca hanedan üyelerinin hükümdarlık adına birbirlerini katlettikleri olayların varlığı Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de hanedan üyelerinin katledilme hadiselerinin varlığını sorgulamaya itmiş ve bu anlamda bir çalışma yapılması uygun görülmüştür. 6 bölümlük bu çalışmanın Giriş bölümünde dönemin ana kaynaklarının taraması ve sınıflaması yapılmış, ayrıca modern çalışmalarla ilgili bilgiler de eklenmiştir. İkinci bölümde siyaseten katli olgusu üzerinde durularak Türk-İslam tarihi boyunca hanedan üyelerinin katli hadiselerinin varlığı ele alınarak bu duruma sebep olan olaylar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Karakoyunlu Devleti'nin ve Akkoyunlu Devleti'nin siyasi tarihi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde Karakoyunlu Devleti'nde, beşinci bölümde ise çeşitli sebeplerle katledilmiş olan hanedan üyelerinin kronolojik bir sıra izlenerek, onların siyasi ve sosyal yaşamlarına dair elde edilen bilgilerden yola çıkılarak biyografileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde yaşanan hanedan üyelerinin katli olgusu, Türk-İslam tarihi boyunca yaşanmış olan diğer hanedan içi katli hadiseleriyle karşılaştırılarak benzeyen ya da ayrışan yönleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında tez konusunun seçimi ve yönetimi hususunda değerli bilgileriyle yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Namık MUSALI'ya teşekkürlerimi sunarım. Hayatımın her anında tereddütsüzce yanımda olan ve her türlü desteği sunan merhum annem Firdevs BIYIKLIOĞLU'na, babam Yusuf BIYIKLIOĞLU'na ve tez sürecinin her anında yer alan ağabeyim Oktay BIYIKLIOĞLU'na ve tüm aileme şükran ve minnetlerimi sunarım. Eşim Nail GEYİK ve kızım Elif Meryem GEYİK'e zamanlarından tasarruf ettikleri için ayrıca çok teşekkür ediyorum.

Merhum Annem Firdevs BIYIKLIOĞLU'na ithafen...

Eda GEYİK

Kastamonu, Haziran, 2021

1. GİRİŞ

Eski Türklerde hükümdarlığın Tanrı tarafından seçilmiş kişilere verildiğine duyulan inanç çerçevesinde gelişen Türk cihan hâkimiyeti politikası gereğince Türk devletleri kendi egemenlik haklarını belirleyebilmek için bazı kurallar meydana getirmiştir. Bir çeşit, hükümdarların şahsiyeti hakkında bilgileri barındıran bu yazısız kurallar kut anlayışının varlığı ile birlikte her bir hanedan üyesinin hükümdar olabilme hakkını da doğurmuştur. Bu durum tahta geçmek isteyen şehzadelerin isyanlarına ve birbirlerini saltanat uğuruna öldürmelerine yol açmıştır. Devletlerin zayıflamasında büyük bir etkeni teşkil eden kut inancının getirdiği hanedan içinde yaşanan bu tür karmaşıklıklar, İslamiyet'ten sonra da Türk devletlerinin bünyesinde varlığını sürdürmüştür. İslamiyet'le yeni bir kimlik kazanan kut inancı, hükümdarın egemenlik hakları üzerinde merkeziyetçi bir yapı kurmak istemesi sonucunda siyaseten katl olgusunun da zamanla benimsenmesiyle hanedan üyelerinin katledilmesini, ki bu şahıslar masum bile olsa onların öldürülmesini meşrulaştırmıştır. Bu durum sadece Türk-İslam tarihi sürecinde değil, aynı zamanda yabancı devletler bünyesinde de hanedan üyelerinin birbirini taht uğruna katlettiği bilinmektedir. Yabancı devletlerde de yaşanan bu hanedan içi katledilme olaylarının temelinde ise mutlak güce sahip olma isteği yatmaktadır.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinin kurumlarında siyaseten katl olgusunun Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi bir devlet politikası haline gelmemesine rağmen tahta hak iddia eden hanedan mensuplarının isyanı ya da ihaneti gibi bazı sebeplerden dolayı öldürülmüştür. İslamiyet sonrası Türk devletlerinde de kut anlayışı çerçevesinde aynı hadiseler yaşanmaya devam etmiş ve hatta Osmanlı Devleti'nde artık bu durum devletin merkeziyetçi yapısının temel politikası haline getirilmiştir. Hanedan üyelerinin bir diğerini taht önünde engel olduğu gerekçesiyle öldürülmesi Osmanlı kaynaklarına kendi devrinde siyaseten katl olarak yansımıştır. Bu kavram, siyasi sebepler gereğince bir hanedan üyesinin, bir diğerini ya da diğerlerini politik sebeplerce katledilmesi ve bunun meşru kabul edilmesini ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu meşruyetin dayanağı İslam hukuku olmuştur. Abbasîler ile İslam hukukuna yerleşen siyaseten katl olgusu bir süre sonra Türk devletlerinin merkeziyetçi yapılarını oluşturmada önemli bir rol üstlenmiştir.

1.1. Problem

1351-1469 yılları arasında Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran'da hüküm sürmüş olan Karakoyunlu Devleti ve 1340-1514 yılları arasında Karakoyunlular ile aynı bölgelerde hüküm süren, Bayburt çıkışlı Akkoyunlu Devleti, Türk siyasi geleneklerini bünyesinde yaşatan iki Türk devletidir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde hanedan üyelerinin birbirlerinin hayatına son verdiği olaylar yaşanmakla birlikte Abbasîlerle birlikte siyasi bir kavram içerisinde yer alarak devlet politikalarının mutlak egemenlik gücünü meşrulaştıran siyaseten katli kavramının İslamiyet sonrasında da Türk devletlerinin bünyesinde yaşatıldığı hatta Osmanlı döneminde devlet politikası haline gelmesi Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de hanedan üyelerinin katli hadiselerinin yer alıp almadığı sorusu üzerinde durulmuştur.

1.2. Çalışmanın Amacı

Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri, Türk devletlerinden olmasına rağmen Türk tarihi içerisinde yeteri kadar değer görmemiştir. Bu alanda çok sayıda çalışmaların yapılmış olmasına rağmen hâlâ Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine dair bazı meselelerin yeterince aydınlatılmadığı kanaatindeyiz. Bunlardan biri de pek çok Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedan mensuplarının sosyal ve siyasal yaşamlarıyla ilgili belirsizliklerin var oluşudur. Özellikle Türklerde kut inancı çerçevesinde hanedan üyelerinin devlet anlayışları, hükümdarlık yarışları ve taht uğruna birbirlerini katletmek de dahil olmak üzere verdikleri mücadele çalışmanın amacını temsil etmektedir.

1.3. Çalışmanın Önemi

Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde hanedan üyelerinin katli meselesi, sadece kendi bünyelerinde yaşanmış olan katletme vakalarının tespiti ve gelişimi dışında aynı zamanda Türklerde hanedan içi katledilme olaylarının da tarihsel gelişimi dikkate alınması bu alandaki eksikliği gidermek açısından önemlidir. Ayrıca Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedanının soyağacının çıkarılması ve katledilen hanedan üyelerinin kimliklerinin tespit edilmesi, hem adı geçen devletlerin siyasal sürecine hem de

hanedan üyelerinin birbirleri karşısındaki gücü, egemenlik haklarındaki anlayış ve çabayı da göstermesi açısından Karakoyunlu ve Akkoyunlu tarihine ışık tutacaktır.

1.4. Yöntem

Tez yazım sürecinde ilk olarak hanedan üyelerinin saptanması için Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedanının soy ağacı çıkarılmıştır. Daha sonra hanedan mensuplarından hangilerinin, hanedanın bir başka mensubu tarafından öldürüldüğü tespit edilerek yazım sürecine geçilmiştir. Tez yazımı boyunca akademik dil ve üslup takip edilerek dönemin ana kaynaklarına mümkün olduğunca yer verilmiş, bunun dışında Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleriyle ilgili yurt içi ve yurt dışı çalışmalardan da istifade edilmiştir. Dönemin ana kaynaklarının dilinin çoğunlukça Farsça olması ve şahsi açımdan dil yetersizliği sebebiyle tüm kaynaklardan faydalanılamamıştır. Bu açık Türk lehçelerinde ve İngilizce çeviri eserlerden yararlanılarak giderilmeye çalışılmıştır.

1.5. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın Giriş bölümünde tezin hangi problem üzerine oluşturulduğu, amacı, önemi ve yöntemine dair bilgilendirilmeler yapılmış olup literatür tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise bu çalışmanın örneklemini teşkil eden Türk-İslam devletlerinde hanedan üyelerinin katli olgusu ve hadiseleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin Türk-İslam tarihindeki rolü ele alınarak siyasi tarihlerine yer verilmiştir. Çalışmanın aslını teşkil eden dördüncü bölümde ise Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde katledilen hanedan üyeleri alt başlıklar halinde, her birinin biyografilerine yer verilerek, niçin ve ne şekilde katledildikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Belirtmek gerekir ki çalışma sürecinde isyan etmelerine rağmen katledilmeyen ya da katledilmekten kurtulan hanedan mensuplar çalışma içerisinde ayrıntılı ele alınmamış, tespit edilmiş bu durumlara sadece cümle içinde yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise tezin problemini oluşturan Türk-İslam devletlerinde görülen hanedan içi katl hadiselerinin Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de cereyan edip etmediği, var ise nasıl bir sonuç ile karşılaştığı elde edilen veriler ışığında yorumlanmıştır. Ayrıca Karakoyunlu ve

Akkoyunlu devletlerinde öldürülen hanedan üyelerinin diğer Türk-İslam devletlerinde katledilen hanedan üyeleriyle benzeşen ve ayrışan yönleri ele alınmaya çalışılmıştır. Tespit edilen hanedan mensuplarının ölüm vakaları sayısal verilerle desteklenmiştir.

1.6. Kaynak ve Literatür Değerlendirmesi

Belirtmek gerekir ki bir devletin, başka devletlerce tanınıp bilinmesinde ve onların tarih kitaplarında yer almasındaki en büyük etken o devletin güçlü ve başarılı olmasıdır. Bu sayede, sadece ardıllarına kendi adından söz ettirebilecek malzemeyi temin eden devletler, adını tarih kaynaklarına yazdırmayı başarmıştır. Bir de saray tarihçiliği çerçevesinde gelişen tarihi kaynaklar vardır ki, tarih çalışmalarında oldukça faydalı olan ancak vakanüvislerin görevleri gereğince zaman zaman öznel bir tavırla ele aldığı bu tarihi kaynaklara ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Sonuçta tarihte pek çok hükümdar, kendi yönetiminin meşruluğunu ispat etmek ve oluşturduğu toplumsal düzeni devam ettirebilmek adına para ya da maaş karşılığında kendi devletini yücelten, başarılarından söz edilen eserler vücuda getirilmesini emretmiştir. Bu tür eserler, müellifin tarafsız yaklaşımına rağmen devletlerin yerli kaynağı konusunda oldukça değerli eserlerdir. Aynı zamanda diğer devletlerin kaynaklarında bulunmayan, olayların arka planında kalan birçok süreci daha iyi değerlendirebilmiştir. Yerli kaynakların varlığı konusunda Karakoyunlu Devleti, ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Karakoyunluların yerli kaynak hususundaki bu eksikliği, devletin Cihanşah ile birlikte yükselme devrinde, onun ölümüyle aniden parçalanma sürecine girmesinden kaynaklanmış olabilir. Karakoyunlu Devleti'nin yerli bir kaynağı olmayışı bu alandaki çalışmaların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Ancak bu alandaki eksiklik Karakoyunluların çağdaşı olan Akkoyunlu, Timurlu, Memlûklü gibi devletlerin yerli kaynaklarına yansımış olan bilgilerden yola çıkılarak giderilmeye çalışılmaktadır.

Akkoyunlu kaynaklarına bakıldığında ise sayının az olmasına rağmen üç ana kaynağının bulunduğu ve birçok açıdan Akkoyunlularla ilgili bilgilere bu sayede Karakoyunlulara nazaran daha kolay erişilebildiği görülmektedir. Akkoyunlularda saray tarihçiliği Uzun Hasan Bey ile birlikte başlamış olup Sultan Yakub ile birlikte devam ettirildiği görülmektedir. Uzun Hasan Bey'in daveti üzerine Akkoyunlu sarayına gelen ve burada vakanüvislik görevini icra eden Ebu Bekr Tihranî'nin eseri

Kitab-ı Diyarbekriyye ve Sultan Yakub Mirza döneminin saray tarihçisi olan Fazlullâh b. Ruzbihân Huncî'nin Tarih-i Âlemârâyi Eminî'si Akkoyunlu Devleti'nin ana kaynaklarını teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra bir de Sultan Halil Mirza'nın şehzadeliği döneminde onun isteği üzerine Devvânî tarafından yazılmış olan Bendemir'deki geçit törenine dair bazı bilgiler vardır ki bunlar daha çok bir rapor biçimindedir. Akkoyunlu kaynakları, tıpkı Timurlu kaynakları gibi dönemin dili olan Farsça olarak kaleme alınmıştır. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine ait kaynakların yetersizliği, bu çalışmanın daha sağlıklı ilerleyebilmesi adına hem eksiklikleri gidermek hem de mukayese yolu ile farklılık ya da yanlışların ayıklanması açısından büyük önem arz eden Osmanlı, Safevî, Memlûk, Timurlu kaynaklarının yanı sıra Akkoyunlu sarayına elçi olarak gönderilen Venedikli elçilerin kaleme aldıkları seyahatnamelerden de istifade edilmiştir.

1.7. Akkoyunlu Kaynakları

Kitab-ı Diyarbekriyye

Müellifi Ebu Bekr Tihranî'dir. İsfahan'a bağlı Tihran adlı yerde dünyaya gelmiştir. İsfahan'ın ileri gelenlerinden eğitim almıştır. Ebu Bekr Tihranî, önce Timurlulara, sonra Karakoyunlulara hizmet etmiş, daha sonra ise Akkoyunluların hizmetine girerek devlet kademelerinde görev almıştır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey zamanında münşi olarak görev yapmış, pek çok mektup ve anlaşma metinlerini kaleme almış ve bunları eserinde kullanmış olması Kitab-ı Diyarbekriyye'nin önemi arttırmıştır. Kendisi hakkında edinilen bilgilerden biri de onun kadılık yaptığıdır.¹ Cihanşah ve Timurlu Ebu Said arasında yapılan barış sözleşmesini kaleme almasından dolayı onun Karakoyunlu zamanında da münşilik yaptığı akla gelmektedir. Cihanşah'ın ölümünden sonra ise Uzun Hasan Bey'in hizmetine girdiği tahmin edilmektedir.² Tek nüshası bulunan eser³, ilk olarak Faruk Sümer ve Necati Lugal tarafından bazı ekleme ve notlarla birlikte 1962 ve 1964 yıllarında iki cilt halinde Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.⁴ 2001 yılında ise Mürsel Öztürk tarafından

¹ Ebu Bekr Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, (Çeviren: Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, 2001, s.11.

² Ayşe Atıcı Arayancan, "*Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür)*", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, 2010, s.20.

³ Eserin bir kopyası Iraklı tarihçi Abbas Azzavi tarafından Basra'da Avukat Muhammed Ahmed Bey'in kütüphanesinde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arayancan, a.g.tz, s.20.

⁴ Öztürk, a.g.e, s. XI.

çevirisi yapılmıştır. Eser, 875/1470-71 yılı olaylarında yarım kalmıştır. Günümüze tamamı ulaşamayan eserin, bu tarihten sonraki olayların anlatıldığı kısım Mürsel Öztürk tarafından Hasan Bey Rumlu'nun Ahsenü't-Tevârih adlı eserinden yararlanılarak tamamlanmıştır.⁵

Müellif kendi eserini Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in emriyle yazmıştır. Kitab-ı Diyarbekriyye, Akkoyunlu tarihi için oldukça elzemdir. Zira Akkoyunlular tarihi yerli ana kaynak hususunda yeteri kadar yazılı esere sahip değildir. Müellifin, olayların birebir görgü şahidi olması ve sarayda önemli görevlerde bulunması Kitab-ı Diyarbekriyye'nin önemi bir kat daha artmaktadır. Ayrıca eserin sadece Akkoyunlu tarihi hakkında değil, münasebetlerinden dolayı Karakoyunlular tarihi, Osmanlı tarihi, Timurluların son dönemleri hususunda da ana kaynaklık etmektedir.⁶ Bu bağlamda eser, özellikle Cihanşah ve Uzun Hasan Bey döneminin en önemli kaynağıdır. Ancak müellifin, vakanüvisliğin verdiği yanlılık sebebiyle zaman zaman sübjektif bir yol izlediği görülmektedir.

Tarih-i Âlemârâ-yi Eminî

Yazarı Fazlullah b. Ruzbihân Huncî'dir. Müellifin doğum yılı konusu tartışmalı olmakla birlikte kendisinin adı da çeşitli kaynaklarda çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Yaygın kullanımı Fazlullah b. Ruzbihân Huncî ya da Fazlullah b. Ruzbihân el-İsfahânî'dir. Şiraz'da Celaleddin ed-Devvânî gibi önemli şahsiyetlerden ders almıştır.⁷ 1487 yılında Tebriz'e gitmiş ve orada Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'a bağlılığını bildirmiştir. Ayrıca Sultan Yakub adına *Bedî'u'z-zamân fî kışşati Hay b. Yakzân* adlı eserini ithaf etmiştir.⁸ Müellif, Sultan Yakub döneminde Akkoyunlu sarayında, onun ölümünden sonra buradan ayrılıp Kâşân'da, Özbek Han Şeybani Han'ın Horasan'ı almasından sonra da onun himayesi altında yaşamına devam etmiştir. 1521 yılında Buhara'da vefat etmiştir.⁹ Fazlullah b. Ruzbihân Huncî kendi döneminin tüm ilimleri ile uğraşmış ve Arapça ile Farsçanın yanında Çağatay Türkçesini de çok iyi bir şekilde öğrenmiştir. Hayatı boyunca üretken olmuş ve

⁵ Tihranî, a.g.e, s.8, 342.

⁶ Kemal Taşçı, "Kitâb-ı Diyarbekriyye Göre Çoruh Vadisinde Ak-Koyunlu Hakimiyeti", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.1, C.1, 2015, s.154.

⁷ Tahsin Yazıcı, "Huncî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.18, İstanbul 1998, s.374.

⁸ Yazıcı, a.g.m, s.374.

⁹ Yazıcı, a.g.m, s.374.

oldukça çeşitli konularda eserler kaleme almıştır. Müellif Akkoyunlu sarayında iken Sultan Yakub'dan aldığı emir ile Akkoyunlu tarihini yazdığı eseri Tarih-i Âlemârâ-yi Eminî'yi yazmıştır. Farsça olarak kaleme alınan bu eser, Sultan Yakub'un ölümünden sonra Baysungur Mirza döneminde tamamlanmış ve Baysungur Mirza'ya ithaf edilmiştir. Bu ithaflardan kaynaklı olsa gerek ki bugün iki nüshası bulunan eserin arasında ufak tefek değişiklikler yapılmıştır.¹⁰

Eser, 1478 yılı Sultan Halil Mirza'nın tahta çıkışı ile başlamaktadır ve 1490 yılında bir sonraki hükümdar Sultan Yakub'un ölümü ile son bulmaktadır. Eserin pek çok yerinde kronolojik bir sıralamaya izlenmemiş hatta olayların yaşandığı tarihler de ya hiç verilmemiş ya da eksik verilmiştir. Tarih-i Âlemârâ-yi Eminî, Karakoyunlu tarihi açısından yetersiz kalmakla birlikte Cihanşah döneminin bazı olaylarına değinmektedir. Akkoyunlular hakkında ise Sultan Yakub dönemine ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Ayrıca Akkoyunluların yerli bir kaynağı olması onun değerini oldukça yükseltmektedir. Yine de Akkoyunlu vakünüvisi olması sebebiyle yazdıkları konusunda zaman zaman yanlışlığını kaybettiği gözden kaçırılmamalıdır. Çalışmamız kapsamında Derya Örs'ün "*Fazlullah b. Ruzbihan Huncî ve Tarih-i Âlemârâ-yi Eminî'si*" adlı doktora tezinden yararlanılmıştır.¹¹

Arznâme

Celaledin Muhammed Devvânî tarafından kaleme alınan bu eser dönemin edebi dili olan Farsça ile yazılmıştır. Devvânî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1424-1427 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir. Çeşitli hocalardan aklî ve naklî ilimler edinmiştir. Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinde itibar görmüş ve önemli görevler üstlenmiştir. Sultan Yakub döneminde Fars eyaletinin baş kadısı makamında bulunmuş ve Şiraz'dan çıkana kadar bu görevini yürütmüştür. Göde Ahmed Mirza döneminde de kendisine oldukça saygı gösterilmiş ve hürmet edilmiştir. Ancak onun ölümünden sonra Şiraz valisi olan Kasım Bey Purnak tarafından mallarına

¹⁰ Bu iki nüshadan bir 1520 yılında istinsah edilmiş olup Süleymaniye Kütüphanesindedir ve Fatih nüshası olarak geçmektedir. Diğer nüsha ise Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır.

¹¹ Derya Örs, "*Fazlullah b. Ruzbihan-i Huncî ve Tarih-i Âlem-aray-i Eminî'si*", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.

el konarak hapse atılmıştır. Bir süre hapis hayatı yaşayan Devvânî, hapisten kurtulduktan sonra Şiraz'dan kaçmış, 1502 yılında ise hayatını kaybetmiştir.¹²

Onun eseri Kitab-ı Diyarbekriyye ya da Tarih-i Âlemârâ-yi Eminî gibi bir tarih kitabı olarak kaleme alınmamış, Uzun Hasan Bey'in oğlu Sultan Halil adına Bendemir'de düzenlenen geçit töreninde gördüklerini yazması ile oluşmuştur.¹³ Eser kısa ve dar kapsamlı olmasına rağmen Akkoyunluların askerî ve idari yapısı hakkında benzersiz bilgilere sahip olması bakımından son derece önemlidir. Bazı istatistiksel verilerin yanı sıra sivil ve askeri görevlilerin tam listesini vermektedir.¹⁴ Eser ilk defa Kilisli Rıfat tarafından, daha sonra ise İrec Afşar tarafından yayımlanmıştır. Eserin hâlâ bir Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Tez çalışması sürecinde ise eserin V. Minorsky tarafından 1939 yılında yayımlanmış olan “*A Civil and Military Review in Fars in 881/1476*” özetlenmiş İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır.¹⁵

1.8. Timurlu Dönemi Kaynakları

Zafernâme

Şerefeddin Ali Yezdî tarafından 1425 yılında Farsça dilinde yazılmıştır. Müellif, eserini Timurlu hükümdarlarından Şahruh'un oğlu Mirza İbrahim'in emri ile kaleme almıştır. Şerefeddin Ali Yezdî'nin Teft şehrinde doğduğu, lâkabının Mahdûm, mahlasının ise Şeref olduğu bilinmektedir.¹⁶ Gençlik yıllarını ilim öğrenmekle geçirmiştir. Şahruh ve oğlu İbrahim Sultan Mirza döneminde adını duyurmayı başarmıştır. Özellikle Fars valisi olan İbrahim Sultan Mirza'nın nedimleri arasında anılmıştır. 1435'te vefat eden İbrahim Sultan Mirza'nın ölümüne kadar hizmetinde kalmıştır. Daha sonra 1445-46 senesinde Sultan Muhammed Mirza'nın Şiraz'ı ele geçirmesiyle onun hizmetine katılmış ve Sultan Muhammed Mirza'nın müşaviri görevini üstlenmiştir. Ancak Şahruh'un Sultan Muhammed Mirza'nın isyanında yanında olan herkesi cezalandırınca Şerefeddin Ali Yezdî de bundan nasibini almış, fakat Abdülatif b. Uluğ Mirza'nın rasathanesi için Şerefeddin Ali Yezdî'ye ihtiyacı

¹² Harun Anay, “*Devvânî*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul 1994, s.261.

¹³ Harun Anay, “*Devvânî*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul 1994, s.261.

¹⁴ Vladimir Minorsky, “*A Civil and Military Review in Fars in 881/1476*”, **Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London**, Vol. 10, No. 1, 1939, s.159-160.

¹⁵ Vladimir Minorsky, “*A Civil and Military Review in Fars in 881/1476*”, **Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London**, Vol. 10, No. 1, 1939

¹⁶ Kaan Dilek, “*Şerefeddin Ali Yezdî*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.38, İstanbul 2010, s.550.

olduğunu söylemesi üzerine hayatı bağışlanmıştır. Şerefeddin Ali Yezdî tarihçiliğinin dışında da âlim ve şairliği ile tanınmaktadır. Eser, Ahsen Batur tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Oldukça süslü ve Timur merkezli yazılan bu eserde Karakoyunlulardan Kara Mehmed dönemine dair onun Emir Timur ile olan münasebetlerine, Akkoyunlularla ilgili ise Kara Yülük Osman Bey dönemi ve Akkoyunlu-Timur ilişkilerine dair bilgilere erişilebilmektedir.

Acâibü'l-Makdûr

Müellifi İbn Arabşah'dır. Eserin tam adı ise “*Acâibü'l-Makdûr fî Nevâibi Tîmûr*”dur. İbn Arabşah 1389'da Dımaşk'da doğmuştur. Timur döneminde önemli bir ilim kültür merkezi olan Semarkant'a küçük yaşta giderek orada Farsça ve Türkçe öğrenmiş aynı zamanda dönemin önemli ilim adamlarından da dersler almıştır. Yine Altın Orda Hanlığı'nın merkezi olan Saray'a ve Astarhan şehirlerine gitmiş, Moğolcayı da öğrenmiştir.¹⁷ Çeşitli konularda pek çok eser bırakan İbn Arabşah, 1450'de Kahire'de vefat etmiştir.

Müellif, çocuk yaşta vatanından koparılıp Timur'un ilim kültür merkezi oluşturma politikası kapsamında Semerkant'a götürüldüğü ve yirmi yıldan sonra vatanına geri döndüğünde bir yabancı gibi karşılandığı için Timur'a gücenmiş olsa gerektir ki eserini kaleme alırken dahi içindeki bu kırgınlığı atamamıştır. Zira eserin Türkçe çevirisini Ahsen Batur şu şekilde yapmaktadır: *Timur'un Yol Açtığı Felaketler Konusunda Kaderin Cilveleri*.¹⁸ Emir Timur'a karşı bir bakış açısıyla yazılan bu eserde müellif, gördüklerini ve duyduklarını kaleme almıştır. Eserin birçok el yazması bulunmakta ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde nüshaları mevcuttur. Müellif daha hayatta iken istinsah edilen iki nüshası da Türkiye'de III. Ahmet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁹ Eserde Kadı Burhaneddin ile Kara Yülük Osman Bey'in ilişkileri yer almakta ve Akkoyunluların erken devri hakkında önemli bilgiler sunulmaktadır.

¹⁷ Abdülkadir Yuvalı, “*İbn Arabşah*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.19, İstanbul 1999, s.314.

¹⁸ İbn Arabşah, **Acâibu'l-Makdur**, (Çeviren: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s.21.

¹⁹ İbn Arabşah, a.g.e, s.22.

1.9. Safevî Kaynakları

Târîh-i Cihân-Ârâ

Nüsah-i Cihân-ârâ olarak da bilinen Târîh-i Cihân-ârâ'nın müellifi Kadı Ahmed Gaffârî'dir. Müellif, Zilhicce 920/Şubat 1515 senesinde Tahran'da dünyaya gelmiştir.²⁰ Safevî hükümdarı I. Şah Tahmasb döneminin önemli tarihçileri arasındadır. Oldukça iyi bir eğitim alan Kadı Ahmed Gaffârî, kadılık görevinde bulunmuş ve Safevî hükümdar ve şehzadeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Özellikle Şah Tahmasb'ın kardeşi Sam Mirza ile yakın olduğu bilinmektedir.²¹ Döneminin ünlü şairlerinden Muhteşem Kâşânî ile Kâşân'a yaptığı bir ziyaret sırasında tanışmıştır.²² Şiir divanı dışında iki tane de tarih alanında eser kaleme almıştır. Kadı Ahmed Gaffârî, 975/1567 senesinde vefat etmiştir.²³

Târîh-i Cihân-ârâ adlı eserini, Farsça olarak kaleme almış ve Şah Tahmasb'a ithaf etmiştir. Genel Tarih kitabı olan eser, peygamberler tarihinden başlayarak 972/1564-65 senesine kadar yaşananları konu edinmiştir. Eserde Karakoyunlular ve Akkoyunluların hükümdarları ve şehzadeleri hakkında değerli bilgiler yer almaktadır. Özellikle Akkoyunlu Devleti'nin son hükümdarları ve devletin parçalanma sürecindeki kargaşalıklar konusunda önemli bilgiler vermektedir. Tez sürecinde Buket Gündüz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak sunulan "*Kadı Ahmed Gaffârî'nin Târîh-i Cihân-Ârâ İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar-Karakoyunlular-Akkoyunlular-Safeviler)*" adlı çalışmadan istifade edilmiştir.

Lübbü't-Tevârîh

1481 yılında Kazvin'de doğan Yahya b. Abdülatif Kazvinî tarafından kaleme alınmıştır. İyi bir eğitim alan Kazvinî tarihçi yönüyle tanınmaktadır. Safevî hükümdarı I. Tahmasb'ın himayesine girmiş ve burada hükümdar tarafından kendisine Yahya-yı Ma'sum unvanını verilmiştir. I. Tahmasb ile olan bağlantısından rahatsız olanlar müellif hakkında sünni olduğu yönünde şikâyetler taşınınca, şia olan Şah tarafından

²⁰ Buket Gündüz, "Kadı Ahmed Gaffârî'nin Târîh-i Cihân-Ârâ İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar-Karakoyunlular-Akkoyunlular-Safeviler)", *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2019, s.19.

²¹ Gündüz, a.g.tz, s.19.

²² Sadıq Sajjadi, "*Gaffârî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul 1996, s.280.

²³ Sajjadi, a.g.m, s.280.

yakalanması emredilmiş ve İsfahan’a götürülmüştür. Burada da vefat etmiştir. Farsça kaleme alınmış olan Lübbü’t-Tevârih, dört bölümden oluşmaktadır. Eserin üçüncü bölümünde Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri tarihine dair bilgiler bulunmaktadır. Tez sürecinde eserin Türkçe çevirisi olmadığı için sadece Akkoyunlularla ilgili olan hükümdarlar hakkında bilgilerin yer aldığı ve Altan Çetin’in çevirisini yapmış olduğu “*Yahya Kazvinî’nin Lubb Et-Tevârih’inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler*” isimli çalışmasından yararlanılmıştır.²⁴

Ahsenü’t-Tevârih

Hasan Bey Rumlu tarafından kaleme alınmıştır. Rumlu Türkmen oymağı reislerinden Emir Sultan Rumlu’nun torunu olan Hasan Bey Rumlu, 1530-31 yılında Kum şehrinde dünyaya gelmiştir. Saray çevresinde yetişen müellif, ölümüne kadar da burada yaşamını sürdürmüştür. I. Şah Tahmasb ile birlikte birçok sefer katılmış ve Safevî ordusunda korucu görevini üstlenmiştir.

Eser, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Müellif, eserini kronolojik sırayla, her yılı, o sene yaşanan olaylar hakkında sırasıyla yazmıştır. Bu açıdan araştırmacılar için büyük kolaylık sağlamaktadır. İlk cildi 1404-1494 olaylarına yer verirken ikinci cildinde ise 1494-1578 olayları ele alınmıştır. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleriyle ilgili oldukça değerli bilgiler içeren bu eser, adı geçen devletler hakkında ayrıntılı ve özgün bilgiler de içermektedir. Tez yazım sürecinde Oqtay Efendiyev ve Namiq Musalı’nın Farsçadan Azerbaycan Türkçesine çevirmiş olduğu “*Əhsənüt-Təvərix*” adlı çalışmadan faydalanılmıştır.

Tarih-i Kızılbaşân

Tarih-i Kızılbaşân ya da Kızılbaşlar Tarihi adlı eserin müellifi bilinmemektedir. 1599-1605 yılları arasında yazılmış olduğu düşünülmektedir.²⁵ Eser, doğrudan Kızılbaş kabileleri ile bu kabileye mensup olan önemli emirlerin kısa biyografilerine yer verilmiştir. Bu emirler büyük çoğunlukla Safevî devlet idaresinde ya da Safevî ordusunda yer alan kimselerdir. Ayrıca Türkmen kabileleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ile ilişkilendirilerek bunlara dair kısa bir özet de verilmiştir.

²⁴ Altan Çetin, “Yahya Kazvinî’nin Lubb Et-Tevârih’inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler”, *Belleten*, C.71, S.260, Nisan 2007.

²⁵ Anonim, *Tarih-i Kızılbaşân*, (Çeviren: Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015. s.16.

Eserde zaman zaman başka kaynaklarda rastlanılmayan bilgiler ya da tarihler yer almaktadır. Eser içerisinde Akkoyunlular ve hükümdarları Uzun Hasan, Sultan Halil, Sultan Yakub, Baysungur ve Rüstem mirzalar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Türkçeye ise Tufan Gündüz tarafından 2015 yılında Kızılbaşlar Tarihi (Tarih-i Kızılbaşân) adıyla çevrilmiştir.

1.10. Osmanlı Kaynakları

Şerefnâme

Müellifi, daha çok Bitlisli Şeref Han olarak tanınan Emir Şerefeddin b. Şemseddin b. Şeref Han'dır. 20 Zilkade 949/25 Şubat 1543'te Kerehrûd'da dünyaya gelmiştir. Babası, Bitlis'in yerel beylerinden olup annesi ise Erzincan hâkimi Emir Han Musullu'nun kızıdır.²⁶ 9 yaşına kadar bölgenin kadıları tarafından eğitilen Şeref Han, daha sonra Kazvin'deki Safevî sarayına gönderilerek tahsiline burada devam etmiştir.²⁷ Safevî sarayında çeşitli görevler üstlendikten sonra saray içindeki siyasi çatışmalar arasında kalmış ve kendini güvende hissetmeyerek 3 Şevval 986/3 Aralık 1578'de Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.²⁸ Böylece Bitlis hâkimliği süreci de başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne bağlılığı sürecinde Osmanlılar adına birçok sefere katılmış ve 991/1583'teki başarılı Gürcistan seferinin ardından kendisine Bitlis'e ek olarak Muş bölgesi de tahsis edilmiştir.²⁹ 1005/1597'den sonra ise resmî görevlerini oğluna devrederek kendini eseri Şerefnâme'yi yazmaya adanmıştır. Bitlis'te vefat etmiştir.

2 ciltten oluşan Şerefnâme Farsça olarak, sade bir üslupta kaleme alınmıştır. Pek çok yazması olan eserin 29 Zilhicce 1005/13 Ağustos 1597 tarihli müellif nüshası Oxford Üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır.³⁰ Eserin ilk cildi Kürt tarihi üzerine olup, Kürtlerin aslı, beylik ve aşiretleri ve bazı Kürt beylerinin de biyografilerine vermiş ve Karakoyunlu İskender Mirza ve Kürtler arasındaki bazı olaylara da değinmiştir. İkinci cildini ise Osmanlı tarihine ayıran Şeref Han, Osmanlıların Anadolu'ya gelmelerinden

²⁶ Bitlisli Şerefhan, *Şerefname I*, (Çev. M. Emin Bozarslan), Deng Yayınları, Diyarbakır 1997, s.214; Osman Gazi Özgüdenli, “*Şeref Han*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul 2010, s.548-550.

²⁷ Erica Glassen, “*Bedlīsī, Šaraf-Al-Dīn Khan*”, *Encyclopaedia Iranica*, 4/1, pp. 76-77 available online at <https://iranicaonline.org/articles/bedlisi-saraf-al-din-khan-b> (accessed on 8 May 2021).

²⁸ Bitlisli Şerefhan, a.g.e, s.216-217.

²⁹ Glassen, a.g.m, s.76-77.

³⁰ Özgüdenli, a.g.m, s.548.

başlayarak 1597 yılına kadar geçen sürede yaşananları konu edinmiştir.³¹ İkinci cildi, ilk cilde nazaran kronolojik bir çizelgede ilerlemesi bakımından ayrılmakta ve her senenin olaylarını o yılın altında ele almasıyla değerini arttırmaktadır. İkinci cildi hem Karakoyunlu hem de Akkoyunlu hükümdarları daha fazla bilgi sunmaktadır. Eserde, ayrıca başka yerde rastlanılamayan nadir bilgilere de erişmek mümkündür. Tez çalışması sürecinde M. Emin Bozarslan tarafından 1997’de Şerefname I: Kürd Tarihi ve 1972 yılında da Şerefname II: Osmanlı -İran Tarihi adıyla yayımlanmış çevirisinden yararlanılmıştır.

Tevârîh-i Âl-i Osman

Âşıkpaşazâde Tarihi ya da Tevârîh-i Âl-i Osman olarak da bilinen eserin müellifi, Âşıkî mahlasını kullanan Âşıkpaşazâde’dir. Kendisinin asıl adı Derviş Ahmed’tir. Ancak büyük dedesi Âşık Paşa’ya nispetle Âşıkpaşazâde adıyla tanınmaktadır.³² Âşıkpaşazâde’nin doğum tarihi gibi vefat tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Bunun, eserin çeşitli nüshalarında yer alan farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir.³³ Tevârîh-i Âl-i Osman ya da Âşık Paşazade Tarihi, ilk Osmanlı tarihlerindendir. Osmanlı’nın şeceresi ile başlayan eser daha sonra onların Anadolu’ya gelmeden önceki süreçleri, Anadolu’da geçirdikleri hayatları, bu sırada Anadolu’daki beylikler ve bunların birbirleriyle olan mücadeleleri konu edinmiştir. Osman Gazi’den II. Bayezid devrine kadar geçen olaylar kronolojik sırasıyla ele alan eser II. Bayezid devri ile son bulur. Esasında bir Osmanlı Tarihi kitabı olmasına rağmen eserde Akkoyunlu hükümdarlarına ve şehzadelerine ait bilgilerin yanı sıra onların siyasi faaliyetlerine de ulaşmak mümkündür. Tez çalışması sürecinde Ayşenur Kala tarafından 2013 yılında Tevârîh-i Âl-i Osman (Âşıkpaşazâde Tarihi) adıyla yayımlanmış olan çevirisinden yararlanılmıştır.

Tâcü’t-Tevârîh

Müellifi Hoca Sâdeddin Efendi’dir. Müellifin adından dolayı eser, bazı kaynaklarda *Hoca Tarihi* adıyla da anılmaktadır. Tâcü’t-Tevârîh’te Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren Kanûnî Sultan Süleyman dönemine kadar gerçekleşen olaylar

³¹ Bitlisli Şerefhan, *Şerefname C.2*, (Çeviren: M. Emin Bozarslan), Ant Yayınları, İstanbul 1972, s..6.

³² Abdülkadir Özcan, “*Âşıkpaşazâde*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1997, s.6.

³³ Derviş Ahmed Âşıkî, *Tevârîh-i Âl-i Osman (Âşıkpaşazâde Tarihi)*, (Hazırlayan: Ayşenur Kala), Kamer Yayınları, İstanbul 2013. s.27.

kaleme alınmıştır. Hoca Sâdeddin Efendi'nin eserleri arasında en önemlisi sayılmaktadır. Hoca Sâdeddin Efendi eserini 1584'te III. Murad'a sunmuştur. 9 bölümden oluşan eserin her bölümü bir Osmanlı padişahına ait olacak şekilde düzenleyerek padişaha takdim etmesinden dolayı eserine Tâcü't-Tevârîh adını vermiştir.³⁴

Tâcü't-Tevârîh daha müellifin sağlığında iken Osmanlı tarihi arasında önemli bir yer kazanmıştır. Pek çok kez eser, başka tarihçiler tarafından sadeleştirilerek ya da zeyiller yazılarak tekrar tekrar faydalanılmış hemen hemen her devirde istinsah edilmiştir. Erken tarihlerde Batı dillerine tercüme edildiği de bilinmektedir. Dünyanın birçok kütüphanesinde yazma nüshaları bulunmaktadır.³⁵ Eser, İsmet Parmaksızoğlu tarafından 1978 yılında günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Eserde, Akkoyunlu şehzadelerin taht kavgalarından, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın tahta çıkışından ve Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed Han ile olan mücadelelerinden bahsetmektedir. Karakoyunlularla ilgili bilgiler sınırlı olsa da eserin 2. cildinde yer alırken 3. cildi daha çok Akkoyunlularla ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Câmiü'd-Düvel

Müneccimbaşı Ahmed Efendi tarafından kaleme alınan eserin bir diğer adı da Müneccimbaşı Tarihi'dir. 1631 yılında Selanik'te dünyaya gelen müellif aslen Konya Ereğli'dendir. Oldukça iyi bir eğitim almıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde şiirler yazdığı bilinmektedir. IV. Mehmed tahttan indirildikten sonra yerine II. Süleyman'ın geçmesiyle Osmanlı sarayından Kahire'ye gönderilmiş ve 1702 senesinde de Mekke'de vefat etmiştir. Câmiü'd-Düvel, Arapça kaleme alınmış umumi bir tarih kitabıdır. Sahâîfü'l-Ahbâr olarak da bilinen esere Câmiü'd-Düvel başlığı Müneccimbaşı Ahmed Efendi'nin ölümünden dört yıl kadar sonra istinsah sırasında büyük ihtimalle müstensih tarafından eklenmiştir Kitabın Topkapı Sarayı nüshası haricindeki diğer yazma nüshaların hepsi Câmi'üd-Düvel adıyla tanınmaktadır. Esasında eserin Arapça aslı Câmiü'd-Düvel iken, Şair Nedim Ahmed tarafından Osmanlı Türkçesine yapılmış ve 1869'da basılmış olan tercümesi *Sahâîfü'l-*

³⁴ Mehmet İpşirli, "Tâcü't-Tevârîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, 2010, s.358.

³⁵ İpşirli, *a.g.m.*, s.358-359.

Ahbâr ismiyle bilinmektedir.³⁶ Eserinde birçok tarihçinin kaleme almadığı hanedanların, kısa ömürlü beyliklerin bile tarihlerine yer vermesi onun eserinin eşsizliğini ön plana çıkarmıştır. Tez yazım sürecinde eserin ikinci ve üçüncü cildinden faydalanılmıştır. Üçüncü cilt içinde henüz günümüz Türkçesine çevrilmeyen ve Latinize edilmeyen bölümlerde Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri ve bunların hükümdarlarının hayatlarına dair ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Ayrıca eserin Osmanlı tarihinden bahseden bölümleri İsmail Erünsal tarafından 1974 yılında günümüz Türkçesine çevrilerek iki cilt halinde basılmıştır. Bu neşrin ikinci cildinde Fatih ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in mücadelesinden bahsedilmiş, Akkoyunlular hakkında önemli bilgiler verilmiştir.

Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî

Muhyî-i Gülşenî tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, 1529 yılında Edirne'de doğmuştur., Muhyiddin lakabı ile tanınan Gülşenî'nin asıl adı Muhammed'dir. Gülşeniyîye tarikatına mensup olması onun daha çok Muhyî-i Gülşenî adıyla tanınmasına sebep olmuştur.³⁷ Hayatı hakkında bilinenler daha çok eserlerinde verdiği bilgilerle sınırlıdır. 200 kitap yazdığını ifade eden Muhyî'nin ancak kırk eseri günümüze ulaşabilmiştir.³⁸ Gülşeniyîye tarikatının şeyhi olan Ahmed Hayâlî'nin isteği üzerine 1569-70'de Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî'yi yazmaya başlamış ve 1604 yılında tamamlamıştır. Menâkıbnâmeden ziyade tarih kitabı niteliğinde olan eser, Akkoyunlular yönetimindeki Azerbaycan'dan Osmanlı yönetimindeki Mısır'a kadar siyasî, tarihî, dinî gibi pek çok konu hakkında orijinal bilgiler içermektedir. Eserde olayların geçtiği yılların zikredilmemesi takibi zorlaştırmaktadır. Eserde Akkoyunlu döneminin anlatıldığı parçalara ilave olarak "*Silahdar*" başlıklı ayrı bir bölüm altında Akkoyunlu ve Karakoyunlu hükümdarlarına dair özet bilgiler bulunmaktadır.³⁹ Muhyî-i Gülşenî'nin Osmanlı devlet adamları ile de yakın temas içinde bulunması, eserin Osmanlı tarihi açısından da önemini arttırmaktadır. Menakıb'ın müellif nüshası Yapı Kredi Sermer Çifter Araştırma Kütüphanesi No: 979'da kayıtlıdır. Tez yazım

³⁶ Ahmet Ağırakça, "*Müneccimbaşı Ahmet Dede*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, 2006, s.4-6.

³⁷ Tahsin Yazıcı, "*Muhyî-yi Gülşenî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, 2006, s.79.

³⁸ Yazıcı, *a.g.m.*, s.79-81.

³⁹ Muhyî-i Gülşenî, *Menakıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.

sürecinde Mustafa Koç ve Eyüp Tanrıverdi'nin hazırlamış olduğu Menâkıb-ı İbrahim-î Gülşenî'den yararlanılmıştır.

1.11. Venedik Seyahatnameleri

Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri

Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı-Venedik savaşlarının başlaması üzerine Venedikliler, Osmanlılara karşı ikinci bir cephe açmak niyeti ile doğuda Osmanlıların mücadele içinde olduğu Akkoyunlular ve Karamanoğulları ile ittifak kurma çabası içine girmişlerdir. Bu çabaların bir sonucu olarak da Akkoyunlu ülkesine Uzun Hasan Bey döneminde 1471-1474 yıllarında Venedik'ten bazı elçiler gönderilmiştir. Bu elçiler bazen casusluk görevini de üstlenmişlerdir. Uzun Hasan'ın eşi olan Trabzon-Rum İmparatorluğu prenseslerinden Despina Hatun'un akrabası olan Caterino Zeno 1471 yılında Uzun Hasan Bey'e yanına elçi olarak gönderilmiştir. Kendisi Otlukbeli Savaşı'nın da görgü tanıklarındandır. Zeno, Akkoyunluların Osmanlılara savaş açarlarsa Venedik'in de Akkoyunluların yanında yer alacağını ve oradan bir cephe açacaklarına dair vaatlerde bulunmuş ancak bu vaatler gerçekleşmediği gibi Uzun Hasan Bey'in de elçi Zeno'ya karşı olan güveni kırılmıştır.⁴⁰ Caterino Zeno, Akkoyunlu ülkesinde kaldığı müddet içinde onlara ait pek çok bilgiyi not almış, Akkoyunluların siyasi, askeri ve sosyal yaşamları hakkında oldukça ender bilgiler vermiştir.

Venedik tarafından elçi olarak gönderilen bir diğer isim ise Ambrogio Contarini'dir. Misyonu Uzun Hasan'ı Osmanlılara karşı kışkırtmak ve Venedik ile eş zamanlı olarak Osmanlı topraklarına saldırma konusunda Uzun Hasan Bey'i ikna etmektir. 1474'te Venedik'ten yola çıkmış ve yolculuğu boyunca pek çok tehlike atlatmış olan elçi, Akkoyunlu topraklarında da can güvenliğinden endişe ederek fazla başarılı olamamış, aldığı veriler dahi Zeno'ya göre eksik kalmıştır.⁴¹ Yol güzergâhları konusunda yazdıkları ile dönemin coğrafyası hakkında orijinal bilgiler vermiştir. İki elçinin de

⁴⁰ Tufan Gündüz, Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s.2.

⁴¹ Gündüz, a.g.e, s.4-5.

aldığı notlar, gönderdikleri mektuplar bir araya getirilerek adı geçen eser haline getirilmiştir.⁴²

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar

Giovanni Maria Angiolello, Venedikli bir tüccar ve Vincenzo D'Alessandri tarafından kaleme alınan seyahatnameler, Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar adlı genel bir başlık altında aynı kitabın içerisinde yayınlanmıştır.

Angiolello, II. Mehmed'in Eğriboz Seferi esnasında Osmanlılara esir düşmüş ve Şehzade Mustafa'nın hizmetine verilmiştir. Kendisi, Şehzade Mustafa'nın ordusunda yer alarak, Akkoyunlulara karşı gerçekleştirilen Otlukbeli savaşında bizzat yer almıştır. Osmanlı hizmetinde bulunduğu sürece defterdarlık makamına kadar yükseldiği bilinmektedir.⁴³ Eserin tamamı müellifin gözlemlerine dayanmamakla birlikte bazı yerlerde başka şahısların eserlerinden yararlandığı görülmektedir.⁴⁴ Angioello'nun eserinin değerli olmasındaki en büyük etken Osmanlı ordusunda yer aldığı zamanlardaki Otlukbeli ve Ridaniye savaşlarına bizzat katılması ve bu savaşlar hakkında bilgiler vermiş olmasıdır. Müellife göre, 1473 yılında gerçekleştirilen Otlukbeli savaşı öncesindeki Akkoyunlu-Osmanlı mücadelesini Osmanlılar yenilmiştir. Eserinde Has Murad Paşa'nın Akkoyunlu ordusunun üzerine yürümesini ve savaşın nasıl vuku bulduğunu detaylıca anlatmıştır. Oysa Osmanlı kaynaklarında bu ön savaşa pek yer verilmediği gibi, ciddiye de alınmadığı görülmektedir. Müellif hizmetinde bulunduğu şehzadenin kendisinden dolayı olsa gerek ki Otlukbeli Savaşı'nın kazanılmasında yiğitlik gösteren şehzade Mustafa'nın başarıları sonucunda olduğunu dile getirmiştir. Yine II. Mehmed'in yararlılık gösteren esirlerin savaş sonrası azat edileceğinin vadettiği ilginç bilgiler arasında yer almaktadır.⁴⁵

Eser içerisinde bir de müellifi bilinmeyen, daha çok Venedikli bir tüccar tarafından kaleme alındığı bilgisi mevcut olan Venedikli Bir Tüccar'ın seyahatnamesi yer almaktadır. Fransız bilim adamı Jean Aubin, bu tüccarın adının Domenico Romano

⁴² Gündüz, a.g.e, s.VII.

⁴³ Leyla Aksu, "Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar/Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri" Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1/1, 2008, s.163-167.

⁴⁴ Tufan Gündüz, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s.12.

⁴⁵ Gündüz, a.g.e, s.12.

olarak belirtmektedir.⁴⁶ Müellifin eserinin en önemli özelliği Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışı ile Safevîlerin İran'a hâkim olduğu dönemi anlatmasıdır. Müellif, Arapça, Türkçe ve Farsçayı çok iyi bildiğini ve bu sayede birçok bilgiye ulaşabildiğini dile getirerek okurlarına aktardığı bilgilerin doğruluğu konusunda güvence vermektedir. Eserinde hem gördüklerini hem de yerli halktan duyduklarını bir araya getirmiştir. Müellif, kullandığı güzergâhlardan da bahsetmiş ve dönemin şehirleri hakkında da kısa bir şehir bilgisi vermiştir. Halep-Tebriz güzergâhını takip ederken Akkoyunlu ile Memlûkler arasındaki sınırda bulunan Halep'ten bahsederken şehir için Fırat ırmağın doğu yakasının Akkoyunlulara, Batı yakası ise Memlûklere bağlı olduğunu dile getirerek Akkoyunlular ile Memlûklüler arasında bir sınır vermiştir.⁴⁷ Eserde bir başka önemli husus ise Safevî ordusunda da ateşli silahların bulunması ve Osmanlı topları tarzından dökülmüş topların varlığından bahsetmesidir.⁴⁸ Eserdeki bir diğer seyahatname ise Vincenzo D'Alessandri'nin kaleme almış olduğu seyahatnamesidir. Ancak Vincenzo D'Alessandri, Safevî dönemi Şah Tahmasb zamanında bölgeye gelmiş ve eserinde Akkoyunlulara dair hiçbir bilgi vermemiştir. Bu yüzden tez sürecinde Vincenzo D'Alessandri'nin kendisi ve seyahatnamesi hakkında bilgiler alınmamıştır.

Anadolu'ya ve İran'a Seyahat

Josaphat Barbaro'nun kaleme almış olduğu seyahatnamesi Türkiye'de *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat* adıyla yayımlanmıştır. Müellif, önce tüccar olarak daha sonra ise Venedik elçisi olarak iki kez Doğu'ya gitmiştir. Barbaro, daha önce Doğu'ya yaptığı seyahatlerinde neticesinde Venedik Cumhuriyeti tarafından 1474-1478 yılları arasında Akkoyunlu Devleti'ne elçi olarak gönderilmiştir.⁴⁹ Barbaro'nun diğer elçilerden farklı bir görevi daha bulunmakta idi ki bu da diğer elçiler vasfı ile söz verilen ateşli silahların Venedikliler tarafından Akkoyunlulara temin edilmesi mevzusudur. Barbaro'nun yanında Uzun Hasan Bey tarafından Venedik'e gönderilen elçi de bulunmaktadır. Yine yanında getirdiği ateşli silahlar ile birlikte onları kullanmayı öğretecek subaylar da getirilmiştir. Ancak o sırada Karamanoğulları topraklarının Osmanlıların eline geçmesi planları alt üst etmiş ve silahlar getirilememiştir.

⁴⁶ Michele Bernardini&Anna Vanzan, "Italy iv. Travel Accounts", *Encyclopaedia Iranica*, 14/3, pp.250-259 available online at <https://www.iranicaonline.org/articles/italy-iv-travel-accounts-2> (accessed on 8 July 2021).

⁴⁷ Tufan Gündüz, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007. s.15.

⁴⁸ Gündüz, a.g.e, s.16.

⁴⁹ Gündüz, a.g.e, s.X.

Barbaro'nun kendisi de Adana güzergâhını takip ederek Uzun Hasan Bey'in yanına ulaşabilmiştir.⁵⁰

Eserini bir Batılının görüşü ile yazdığı, aktardığı bilgilerde Doğu ile Batı'yı kıyaslamasından, sahip olduğu ön yargının etkisi ile de Doğu'yu ve Müslümanları küçümsediği açıkça görülebilmektedir. Barbaro güzergâhı üzerindeki Urfa'dan bahsederken oraya ulaştığı sırada bölgenin valisinin Uzun Hasan Bey'in kardeşi Üveys Bey olduğunu nakleder ve ona dair isyanının gerginliğine işaret eden bir tespitte bulunur;⁵¹ Bunun dışında Venedikliler ile Akkoyunlular arasındaki ittifakın tüm ümera tarafından kabul edilmekte ve memnuniyetle karşılandığı söylenebilir. Ayrıca Barbaro'nun eserinde Üveys Mirza hakkında korku içinde olduğuna dair verdiği bilgiler hem Üveys Mirza'nın hem de Uğurlu Mehmed Mirza'nın isyan hazırlığı içerisinde olması yönündeki ihtimalleri arttırmakta ve Akkoyunlu şehzadelerin giriştiği isyanın ön safhası hakkında benzersiz bir kaynağı teşkil etmektedir.

Uzun Hasan Bey tarafından iyi şekilde ağırlanan elçinin karşı güç gösterisinde bulunmak amacıyla Hindistan'dan gelen elçi kabulü sırasında Barbaro'nun yer almasının sağlandığı bildirilmektedir.⁵² Barbaro, Uzun Hasan Bey'in Osmanlılara karşı yeniden savaşıması konusunda başarılı olamamıştır. Akkoyunluların Gürcüler üzerine gerçekleştirdiği sefere bizzat iştirak etmiş, savaş sonrası imzalanan antlaşmalara tanıklık etmiştir. Akkoyunlu ülkesinde gördüğü kurtlarla dövüşmekten güreş tutmaya, ok atmaktan mezarlık ziyareti sırasındaki dinî törenlere kadar pek çok hadiseyi kaleme almıştır.⁵³ Aynı zamanda Uzun Hasan Bey'in yaylağa göçü sırasında Uğurlu Mehmed Mirza'nın başkaldırdığı haberinin gelmesi ve Akkoyunlu ordusunun süratle geri dönüşünü anlatırken Akkoyunluların ordusu hakkında da oldukça değerli bilgileri aktarmıştır. Eserinde aynı zamanda gezip gördüğü şehirlerin ve gittiği yol güzergâhlarından bahsetmesi bakımından da dönemin coğrafyası ve şehir tarihi için oldukça önemlidir.

⁵⁰ Gündüz, a.g.e, s.X.

⁵¹ Gündüz, a.g.e, s.81.

⁵² Gündüz, a.g.e, s. XIII.

⁵³ Gündüz, a.g.e, s.19.

1.12. Memlûk Kaynakları

Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr

İbn İyâs tarafından kaleme alınmıştır. Müellifin asıl adının Ebu'l Berekât Zeynüddîn Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Mısırî el-Hanefî olduğu ancak halk arasında kendisine İyâs yerine Ayâs olarak hitap edildiğine dair bilgiler mevcuttur.⁵⁴ 9 Haziran 1488'de Kahire'de dünyaya gelen⁵⁵ İbn İyâs, aslen Türk olup Memlûk soyundan gelmiştir. Dönemin önde gelen isimleri Suyûtî ve Abdülbâsît b. Halil el-Hanefî'den dersler almış ve daha çok şiir ile tarih alanıyla ilgilenmeyi tercih etmiştir. Memlûk sultanı Kansu Gavri döneminde saray tarihçiliği görevini üstlenmiştir.⁵⁶ 1524 senesinde 76 yaşında Kahire'de vefat etmiştir. Eserleri arasında Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr, genel bir Mısır tarihini içerir ve kaynak niteliğinde olmasından dolayı ise onun eserleri arasında en önemlilerindendir.

Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr, sadece Mısır tarihi için değil aynı zamanda Akkoyunlu-Memlûk ilişkileri nazarında Akkoyunlular hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Eserde Akkoyunlular ile ilgili verdiği bilgiler, onların Memlûklülerle kurdukları münasebet sürecinde artmış ya da azalmıştır. Eserde Kara Yülük Osman Bey, Uzun Hasan Bey, Sultan Yakub Mirza hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Aynı zamanda eserde, Sultan Halil Mirza'nın kızı, Uğurlu Mehmed Mirza'nın oğlu Hüseyin Mirza hakkında ve Üveys Mirza'nın öldürülmesi hususunda nadir bilgileri de barındırmaktadır. Tez sürecinde Tülay Koyuncuoğlu tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak sunulan *“İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar”* çalışmadan yararlanılmıştır.

En-Nücûmuz-Zâhire

Müellifi İbn Tağrîberdî'dir. 812/1409-10 yılında dünyaya gelen İbn Tağrîberdî, Memlûk Devlet'inde yaşamış olan Mısırlı tarihçidir. Yapılmış son dönem çalışmalar

⁵⁴ Tülay Koyuncuoğlu, “İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s.1.

⁵⁵ Muhammed Razû, *“İbn İyâs” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.20, İstanbul 1999, s.97-98.

⁵⁶ Razû, *a.g.m.*, s.97-98.

onun, Türk asıllı olduğunu göstermektedir.⁵⁷ Kendi döneminde adını duyurmayı başaran İbn Tağrıberdî'nin birçok önemli eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri olan En-Nücûmuz-Zâhire adlı eserinde Memlûk Devleti tarihinin yanı sıra diğer hanedanlar hakkında da birçok bilgi vermiştir. Ayrıca eserde Karakoyunlu Devleti ile ilgili de birçok bilgi bulunmaktadır. Özellikle Kara Mehmed Mirza, Şah Mehmed b. Kara Yusuf, İspend b. Kara Yusuf, İskender Mirza hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır. Tez çalışması sürecinde Ahsen Batur'un 2013 yılında çevirisini yapmış olduğu En-Nücûmuz-Zâhire adlı eserden yararlanılmıştır.

1.13. Tetkik Eserlerde Karakoyunlular ve Akkoyunlular

Karakoyunlular ve Akkoyunlular üzerinde yapılmış olan çalışmalara da tez sürecinde başvuru yapılmıştır. Karakoyunlu Devleti ile ilgili bilgiler hususunda Faruk Sümer'in kaleme almış olduğu "*Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)*" kitabından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Eser, Karakoyunlu ulusunu meydana getiren oymaklarla başlamış ve İskender Mirza'nın ölümüne kadar geçen olayların üzerinde tenkit ve tahlilleriyle yer vermiştir. Cihanşah ve sonrası içinse Ayşe Atıcı Arayancan'ın "*Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür)*" adlı doktora çalışmasından yararlanılmıştır. Akkoyunlu Devleti ile ilgili bilgiler hususunda ise İlhan Erdem ve Kazım Paydaş tarafından yazılmış olan "*Ak-Koyunlu Devleti Tarihi (Siyaset-Teşkilat-Kültür)*" adlı eserden faydalanılmıştır. Yine Akkoyunlular hakkında birçok tahlil ve içeriği ile ayrıntılı bilgiler sunan Amerikalı araştırmacı John Woods tarafından kaleme alınan "*The Akquyunlu Clan, Confederation, Empire*" adlı çalışmasından istifade edilmiştir. Yine Rus tarihçi Vladimir Minorsky'nin yayınlamış olduğu eserlerden yararlanılmıştır. Hem Karakoyunlular hem de Akkoyunlularla ilgili çalışmalarda Muhsin Behrâmnejâd'ın dönemin önemli kaynaklarından olan Tihranî'nin Kitab-ı Diyarbekriyye'si, Huncî'nin Tarih-i Âlemârâ-yi Eminî'si ve Budak Münşi Kazvinî'nin Cevâhirü'l-Ahbar'ını bir araya getirerek Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleriyle

⁵⁷ Mustafa Çuhadar, İsmail Yiğit, "*İbn Tağrıberdî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.20, İstanbul 1999, s.385-386.

ilgili kaleme almış olduğu “*Karakoyunlular Akkoyunlular-İran ve Anadolu’da Türkmen Hanedanları*” kitabından faydalanılmıştır.

2. TÜRK-İSLAM TARİHİNDE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLİ OLGUSU

Türk hâkimiyet anlayışı çerçevesinde İslamiyet öncesi Türklerde tahta kimin oturacağı, kimin hükümdar olacağı konusunda Osmanlı dönemine kadar belirgin kanunlar bulunmamaktadır. Devleti kimin idare edeceği konusunda sadece belli başlı yöntemlerin ileri geldiğini söylemek mümkündür. Türk devletlerinde kişinin hükümdar olabilmesinin öncelikli şartının ilahi bir güce dayandırıldığı görülmektedir. Hükümdar olabilmek, bu hükümdarlığını ve meşruiyetini devam ettirebilmek için Tanrı'nın o kişiyi hükümdarlık için seçmesi, ona hükümdarlığı atfetmesi gerekmektedir. Hükümdarlığın arkasındaki bu ilahi dayanak kut adı ile anılmaktadır. Kut, Tanrı'nın bağışdır ve hükümdar olabilmenin kültürel şartı kut almak olmuştur.

Orhun Yazıtlarında “*Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum.*”⁵⁸ ibaresi geçmekte ve hükümdarlık hakkının Tanrı'nın bahşetmesi sebebiyle olduğuna atıf yapılmaktadır. Ayrıca “*Yukarıda Türk tanrısı, Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak.*”⁵⁹ şeklinde bir kez daha Tanrı'nın izni ve iradesi doğrultusunda Türk kağanlarının seçildiğine işaret edilmiştir. Hun hakanı Metehan'ın unvanının Gök Tarafından Tahta Çıkarılmış Hunların Büyük Hakanı, Tengri Kut'u Tanhu⁶⁰ olması onun bu yetkiyi Tanrı tarafından aldığının bir göstergesidir. Nizamü'l-Mülk tarafından kaleme alınmış olan Siyasetname'de geçen Allah'ın her çağda halk arasından birisini seçip hükümdarlara yaraşır şekilde özelliklerle kişiyi bezediğini⁶¹ söylemesi de Türklerdeki kut anlayışını ifade eden İslâmî dönem ifadelerindendir. Yine Bilge Kağan'ın Tanrı'nın yarlık vermesi ile tahta oturduğunu söylemesi⁶² de hükümdarlık yetkisinin ilahi bir kudrete dayandırıldığı, bu suretle de hükümdarlık vasfına mukaddeslik atfedildiği ve devletin hâkimiyet gücünün arttırılmaya çalışıldığı

⁵⁸ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2015, s.13.

⁵⁹ Ergin, a.g.e, s.15.

⁶⁰ Zehra Odabaşı, “*Türk Devletlerinde Kullanılan İdari Unvanlar*”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.9, 2019, s.167.

⁶¹ Nizamü'l Mülk, **Siyasetname**, (Çev. Nurettin Bayburtlugil), Dergâh Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2016, s.25...

⁶² Ergin, a.g.e, s.18; Selim Karakaş, “Orhun Abideleri'nde Teokrasi Problemi ve Yabancı Dinlerin Türk Bozkır İdari Anlayışına Etkileri”, **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y.1, S.1, Güz 2016, s.169.

görülmektedir. Nitekim kut almış bir hükümdar Tanrının onayının yanında milletin de takdiri ile de mutlak bir hâkimiyet kurma hakkına sahip olmaktadır.

Tanrı'nın buyruğu olarak addedilen bu durum, Türk cihan hâkimiyetinin de temelini teşkil etmiştir. Öyle ki kut, Türk hükümdarlar tarafından her daim dünya iktidarını ifade eden bir terim olarak ele alınmıştır. Bunun güzel bir örneği Oğuz Kağan Destanı'nda geçen "*Güneş bayrağımız, gökyüzü otağımızdır.*"⁶³ ifadesidir. Ayrıca Orhun Yazıtlarında da "*Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insan oğlu kılınmış, insan oğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutu vermiş, düzenleyi vermiş.*"⁶⁴ şeklinde geçen ifade ile Türklerdeki kut anlayışının sadece hanedana verilmiş bir hükümdarlık yetkisi olmayıp dünya siyasetinin de iktidarı olma düşüncesi içinde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yukarıda geçen ifade ile Türk cihan hâkimiyeti anlayışının insanoğlunun geçmişine kadar götürülmekte olduğu ve ona bir ezelilik ve ebedilik kattığı görülmektedir.⁶⁵ Yeryüzünün bir bütün, insanların ise tek bir kitleden oluştuğu ve dünyaya hükümdar olabilecek kişinin Tanrı tarafından kutsanmış olan Türk Kağanı olması Türklere cihan hâkimiyeti düşüncesini kazandırmıştır. Öyle ki bu anlayış çerçevesinde birçok Türk devleti kurulmuş, pek çok Türk devleti de birbirleriyle amansız mücadeleler içerisine girmiştir. Emir Timur'un Yıldırım Bayezid ile mücadelesinin, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Akkoyunlu padişahı Uzun Hasan ile girdiği savaşın ardında bu Türk Cihan Hâkimiyeti anlayışı ve bahsedilen Kut düşüncesi yatmaktadır.

Türklerde hükümdarlık yetkisinin Tanrı'dan verilmiş bir vazife olarak görülmesi onun karizmatik hâkimiyet anlayışı çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir.⁶⁶ Türklerde iktidarın Gök Tanrı tarafından verildiğinin hem hükümdar hem de halk tarafından kabul edilmiş olması hükümdarın elinde mutlak bir hâkimiyet olmasını sağlamıştır ancak hükümdarlık yetkisini Tanrı'nın izni ile eline alan hükümdar sonsuza kadar kut almış kabul edilmemektedir, aksine idari yetkisi birtakım şartlar hususunda

⁶³ Willy Bang-Reşit Rahmeti Arat, **Oğuz Kağan Destanı**, Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1936, s.17; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, 31.Basım, İstanbul 2010, s.245.

⁶⁴ Ergin, a.g.e, s.14.

⁶⁵ Şaban Öz, "*Kutadgu Bilig'de Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi*", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C.11, S.1, 2011, s.22.

⁶⁶ Kafesoğlu, a.g.e, s.246.

sınırlandırılmıştır. Eğer bazı vazifeler yerine getirilmezse Kut'un Tanrı tarafından hükümdardan geri alındığı düşüncesi hâkim olmaktadır.⁶⁷ Hükümdarın halka karşı yükümlülüğü ve halkın hükümdardan istekleri Kutadgu Bilig'de *iktisadi istikrar, âdil kanun ve asayiş* olarak sıralanmış, hükümdarın bu görevleri yerine getirdikten sonra kendi hakkını isteyebileceği, halkın ancak bu durumda ona itaat edeceği belirtilmiştir. Bazı dönemlerde ardı ardına yaşanan mağlubiyetler, kıtlık, kuraklık gibi doğal ve beşerî etkenler de hükümdarların sorumlu tutulmasına neden olmuş, hükümdar üzerindeki *kutun* Tanrı tarafından geri alındığına inanılmıştır. Göktürk Kağanlığı'nda gerçekleşen 716 yılı ihtilali de bu gerekçeye dayandırılmıştır. Genç hükümdar İnel Kağan'ın devleti toparlayamaması, devletin artan bir hızla çözülmeye doğru ilerlemesi insanların gözünde onun üzerinden kutun geri alındığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu gerekçe ile Bilge Kağan ve Kül Tegin kardeşler amcalarına karşı düzenledikleri bir suikastla birlikte İnel Kağan'ı ve efradını öldürerek Bilge Kağan tahta oturtulmuştur.⁶⁸

Tanrı tarafından hanedana bağışlanan kutun kan yoluyla babadan oğula geçtiğine dair bir inanç hâkimdir. Bu inanç hanedan üyeleri arasında yaşanan taht kavgalarının başlıca nedenini teşkil etmektedir. Sadece Eski Türklerde değil, Osmanlılar zamanında bile öldürülen hanedan üyesinin kanlarının akıtılmamasına büyük bir özen gösterilmiş, kandaki kutsiyete saygı gösterilmiştir. Bu sebeple olacak ki infaz, yayın kirişi ile boğdurulma şeklinde gerçekleşmiş ya da gözleri görmeyen şehzadenin sultan olamayacağı gerekçesi ile hanedan mensubunun gözlerine mil çekilmesi yöntemiyle tahttan uzaklaştırılmıştır. Bunun dışında zehirlemek suretiyle ya da yeni doğan bebeklerin de göbek bağlarının kesilmesi yoluyla hanedan üyeleri katledilmiştir.⁶⁹ Kutun babadan oğula olacak şekilde intikal etmesi hanedanın her bir erkeğine hükümdar olma hakkı tanımıştır. Bu bağlamda hanedan üyeleri tahta çıkma konusunda eşit haklara sahip olmuşlardır.⁷⁰ Sadece kut almak da yeterli olmamış, Tanrı'nın işaret ettiği kişinin ancak hükümdar olabileceği düşünülmüştür. Burada akıllı, zeki, yüce gönüllü, adaletli, kudretli, cesur gibi özellikle bezenmiş kişinin bu işrete sahip olduğu görülmektedir. Kendini kanıtlamak isteyen her bir hanedan üyesi için bu durum taht

⁶⁷ Kafesoğlu, a.g.e, s.247.

⁶⁸ Kafesoğlu, a.g.e, s.119.

⁶⁹ Haldun Eroğlu, "Osmanlı Devlet Yönetimi ve Kardeş Katli Meselesi Üzerine Bazı Görüşler" **Uluslararası Türk Devlet Yönetimi Geleneği Sempozyumu** (3-4 Nisan 2014/Bişkek), Türkiye-Manas Üniversitesi Yayınları, Kırgızistan 2016, s.302.

⁷⁰ Yunus Emre Tansü, "Türk Hükümdarlık Geleneğinde Kut Anlayışı", **Uluslararası Türk Devlet Yönetimi Geleneği Sempozyumu** (3-4 Nisan 2014/Bişkek), Türkiye-Manas Üniversitesi Yayınları, Kırgızistan 2016, s.205.

için mücadele demek olmuştur. Taht kavgaları halkın nazarında kut anlayışı sebebiyle doğal karşılanmış, olağan ve geçici bir durum gözüyle bakılmıştır.⁷¹ Taht mücadeleleri sonucunda tahta güçlü, kudretli kişiler otursa da çoğu zaman taht kavgalarının sıklığı, uzun sürmesi gibi durumlarda devletin gücünü zayıflattığı bir gerçektir. Bazen hükümdarların kendilerinden sonra tahta geçecek kişiyi belirledikleri de olmuştur. Veliaht tayin edilmesi hanedan üyeleri arasında yaşanacak olan taht mücadelelerini engellemeye yetmediği veliaht tayinlerine rağmen devam eden mücadelelerde görülmektedir. Göktürk Kağanlığında Mukan Kağan, ölmeden önce oğlu Ta-lo-pien'i değil, kardeşi Taspar'ı veliaht göstermiş, ölümünün ardından da Taspar, kağan olmuştur.⁷²

Tahta çıkacak kişinin belirlenmesinde bir başka etken de töre ve kurultaydır. İslamiyet öncesi Türklerde siyasal ve sosyal düzeni sağlayan hukuk, yazısız hukuk denilen töredir. Hanedan üyelerinin tahta geçmesinde, hükümdarlık süresince töreye uygun hareket etmeleri oldukça önemlidir. Özellikle hükümdarın töreye uygun hareket etmesi halk nazarında onun hükümdar vasfı ile tahtta oturabilme imkânı tanımıştır. Bir devletin ve milletin varlığının devam etmesinde etken rol üstlenen töre, o düzenin varlığına ve kalıcılığına bağlıdır. Eski Türk devlet geleneğine bakıldığında törenin Tanrı'ya dayanan hâkimiyetten ayrıldığını, kağanların Tanrılar tarafından seçilmiş olmasına rağmen törenin kağanlar üzerinde bile bağlayıcı olduğu dikkatleri çekmektedir. Öyle ki kağanların töreye aykırı hareket ettiği tespit edilirse, tahtan indirilir hatta idam bile edilirlerdi.⁷³ Peki, töre neden kağandan bile üstün tutulmuş, kağanlar üzerinde söz sahibi olabilmıştır? Bunun temel nedeni devletin iskeleti konumunda addedilen törenin varlığıdır. Devletin töresi bozulduğunda devletin de bozulup yıkılacağına duyulan inancın etkisi bu bağlamda büyüktür. Bunun açık bir örneğini Bilge Kağan vermektedir; “*Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı.*⁷⁴ ...Çin kağanına ilini, töresini alı vermiş. Türk halk kitlesi şöyle demiş: *İlli millet idim, ilim şimdi hani... Kağanlı millet idim, kağanım hani...*”⁷⁵ sözleri devletin töre ile aynı paralelde olduğunu, töreden yüz çevrildiğinde devletin de varlığını devam

⁷¹ Tansü, a.g.m, s.205.

⁷² Nurcan Kalkır-Selma Başkan, “Göktürk Kağanlarının Kültürden Uzaklaşma Eğilimi ve Sebepleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXXIV / 2, 2019, s.601.

⁷³ Erhan Yoska, “Türk Hakimiyet Anlayışına Göre Eski Türk Hukuku ve Özellikleri” **I. Türk Devlet Yönetimi Geleneği Kongresi** (3-4 Nisan Bışkek), Kırgızistan 2014, s.145.

⁷⁴ Ergin, a.g.e, s.17.

⁷⁵ Ergin, a.g.e, s.15.

ettiremeyeceği fikrini vermektedir. Kitabelerde pek çok kez töre ile il (devlet) kelimelerinin yan yana verilmesi de durumun belirgin bir ifadesidir.

Devletin ileri gelenlerince oluşturulan kurultay da hakanlık seçimlerinde etkin rol oynamıştır. Türk devletlerinde kurultaylar, törenin işleyişinden, gelenek ve göreneklerin gözetilmesinden, kimin tahta çıkacağına kadar oldukça geniş bir alanda etkisini sürdürmüştür. Hükümdarların seçimi üzerinde yetkisi bulunan kurultay, hükümdar ölmeden önce tahta geçecek kişiyi vasiyet etmişse bile onun hükümdarlığını kabul etmeyebilirdi. Bunun güzel bir örneğini Göktürk Kağanlığında 582 yılında gerçekleşen taht değişikliğinde görmek mümkündür. Mukan Kağan'ın kendisinden sonra kağan olarak tayin ve vasiyet ettiği Ta-lo-pien kabul edilmemiş, hükümdarlığı tanınmamıştır.⁷⁶ Bu durumda kurultayın hükümdarlık seçiminde hükümdarlığı meşrulaştırıcı bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Ta-lo-pien'in yetenekli, bilge ve savaşçı bir kişi olmasına rağmen hükümdarlığının kurultay tarafından tanınmamasındaki etkenin onun annesinin soylu bir kişi olmayışındır.⁷⁷ Bu da töre geleneğince kağan olacak kişinin asil bir soydan olması gerektiğini göstermektedir. Pek çok Türk devletinin soylarını Oğuz Kağan'a dayandırma çabası da bu düşünceden ileri geldiğini söylemek mümkündür.

Türklerde tahta çıkma yöntemlerinden biri de kuvvet kullanma ve mücadele yoluyla tahta çıkma durumudur. Tahta çıkmanın tam bir veraset usulü bulunmaması buradaki en büyük etkindir. Eski Türklerde hükümdar değişliği ancak Tanrı'nın kut verdiği hanedan üyelerinden birinin tahta geçmesiyle gerçekleşirdi, bu da kıran kırana bir mücadele demektir. Çünkü kut, tek bir işarete değil birden çok işaret yoluyla dolaylı olarak anlatılmıştır. Hükümdardan aranan özellikler bu işaretlerin başlıcalarıdır. Hükümdar bilgili ve zeki, cesur ve gözü pek olmalı gibi pek çok özellikle birlikte onun gücü, kudreti aynı zamanda töreye uygunluğu⁷⁸ sorgulanır. Tanrı'nın kutunu üzerinde

⁷⁶ Aysel Erdoğan, "İslamiyet'ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S1, 2014, s.48.

⁷⁷ Bahaddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s.67.

⁷⁸ Bu konuda kaynaklarda birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin *Siyasetname*'de "Padişah vicdan sahibi ve adaletli olunca reaya daima huzur içinde olur. Güzel zamanlar adil hükümdarların hüküm sürdüğü zamanlardır. Adalet hâkim olunca ihsan da hâkim olur. Nitekim adaletin olduğu yerde civanmertlik de vardır." ifadeleri geçmektedir. Nizamü'l Mülk, a.g.e, s.62. Ayrıca Kutadgu Bilig'de de "Bey çok akıllı olmalı ve aklın kıymetini bilmelidir; bilgili insanın düşmanı çok olur. Bilgiyi takdir eden, görmüş-geçirmiş ve çok gezmiş insan ne der, dinle. Ansızın bir iftiraya uğramaması için, beyin bilgili, akıllı ve uyanık olması lâzımdır, Adının iyiye çıkması ve boyanın tutması için, iyi tavır ve hareket ile binlerce fazilet lâzımdır. Halk için beyin çok seçkin olması lâzımdır; özü, sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır. Bilgili, akıllı, halka muamelesi iyi, cömert, gözü tok ve gönül zengin olmalıdır.

taşıdığına inanan her hanedan üyesi de hükümdar olabilmek adına kanlı mücadelelere girişmiştir. Bu mücadele sonucunda hanedan üyelerini bertaraf eden kişi tahta oturmuştur.

2.1. İslamiyet Öncesi Türklerde Hanedan Üyelerinin Katli

İskit Türklerinde taht değişikliği sırasında yaşanan mücadelelerin olduğunu varsaymakla birlikte bunları kanıtlayacak yazılı belgeler bulunmamaktadır.⁷⁹ Hun tarihine bakıldığında ise bu konuda birçok örnek görmek mümkündür. Hun İmparatorluğu'nda hükümdarlık büyük oranda büyük oğula bırakılmıştır. Eğer büyük oğul (veliaht) akli ya da başka bir rahatsızlığı varsa, yaşça küçük ya da yetersiz ise bu durumda önceki hükümdarın kardeşlerinden biri tahta çıkmaktaydı. Hun İmparatoru T'u-man da oğlu Mo-tun'u (Mete Han) veliaht tayin etmiştir. Ancak Mo-tun (Mete Han) üvey annesinin etkisiyle babası T'u-man tarafından Yüecilere esir olarak gönderilmiştir. Böylece tahttan feragat ettirilerek diğer eşinden olan oğlunu tahta geçirmek istediği için Mo-tun'un (Mete Han) Yüecilerde esir tutulmasına göz yummuştur. Ancak Mo-tun bu esaretten kurtularak ülkesine geri gelmiş ve kendisine bağlı birlikler meydana getirerek babası T'u-man'ı çıktığı bir süre avında öldürmüş, böylece Hun tahtına oturmuştur.⁸⁰ Mo-tun (Mete Han) babasını öldürdükten sonra kendisinin Yüecilere esir olarak gönderilmesinde etken rol alan üvey annesini, tahta geçirilmek istenen üvey kardeşini ve kendisine destek vermeyen devlet büyüklerinin de hepsini öldürmüştür.⁸¹ Hunlardaki büyük memuriyetler kağan soyundan gelen kişilerin elinde olduğu, devlet büyüklerinin de veraset yoluyla gelmiş soylu kişiler olduğu düşünülürse Mo-tun'un (Mete Han) hanedan içinde büyük bir katliam yaptığını söylemek gerekir.⁸² Yine M.Ö 60 yılında ölen hakanın yerine Ulu Hatun'un ve kurultayın kararı neticesinde hükümdarlığa getirilen Wu-yen-chü-te acımasız ve zalim bir hükümdar olarak ülke içinde karışıklık ve isyanların çıkmasına sebep olmuştur.

Her türlü iyiliğe el uzatmalı; haya sahibi, yumuşak huylu ve asil tabiatlı olmalıdır.” ifadeleri bir hükümdarın olması gereken niteliklerine atıf yapmaktadır. Yusuf Hâs Hâcip, **Kutadgu Bilig**, (Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Muzaffer Tunçel), Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019, s.175-176.

⁷⁹ Kürşat Koçak, “İslamiyetten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Tahta Çıkma Töreni ve Yöntemleri”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, C.2, S.4, 2011, s.112.

⁸⁰ Bahaddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, s.148-149.

⁸¹ Ögel, a.g.e, s.155.

⁸² Ögel, a.g.e, s.256.

Ho-han-yeh bir darbe ile tahta çıkmış, eski hükümdar ise ordunun dağılmasının ardından intihar etmiştir.⁸³

Göktürk Kağanlığında ise Taspar Kağan'ın ölümünden sonra Mukan Kağan'ın oğlu Ta-lo-pien tahta geçirilmek istendi ve Taspar Kağan tarafından veliaht tayin edilse de kurultay onun annesinin Türk olmadığı gerekçesi ile onun hükümdarlığını kabul etmemiştir. Böylece hanedan üyeleri arasında taht için bir mücadele başlamıştır. Tamamen Göktürk soyundan gelen hanedan üyesi An-lo kağan seçildiyse de kağanlığın tesis edilmesinde dirayet gösterememesi sonucunda 581 senesinde K'o-lo'nun oğlu İşbara kuvvet kullanarak tahta oturmuştur.⁸⁴

Göktürkler döneminde yine Kapgan Kağan'ın ölümün ardından veliaht olması sebebiyle başa geçen Kapgan Kağan'ın oğlu İnel Kağan'ın öldürülmesi örnek olarak verilebilir. İnel Kağan döneminde, babası Kapgan Kağan zamanında görülen isyanların kendi döneminde de giderek artması, onun Oğuz isyanını bastıramaması yurdun huzursuzlanmasına neden olmuştur. Karışıklığı önleyememesindeki dirayetsizlik yeni hakanın beceriksizliğine yorulmuş, Tanrı tarafından kutun geri alındığına inanılmıştır.⁸⁵ Tüm bunlar Kutluk Kağan'ın oğulları Bilge ve Kül Tegin üzerinde büyük bir yük oluşturmuştur. İki kardeş tarafından büyük bir ihtilal planı hazırlanmış ve İnel Kağan, kardeşi, akrabaları ve beyleri öldürülmüş⁸⁶, hanedan içi geniş bir katliam yapılmıştır. Böylece Göktürk tahtına Bilge Kağan oturmuştur.

Uygurlar tarihine bakıldığında ise Böğü Kağan'ın 779 yılında hem vezirliğini yapan hem de evlatlığı olan Tun Baga Tarkan tarafından öldürüldüğünü görülmektedir.⁸⁷ Tun Baga Tarkan sadece hükümdar Böğü Kağanı değil aynı zamanda onun akrabalarını, adamlarını hatta kağanı Çin'e karşı teşvik eden Soğdluları dahi katletmiştir.⁸⁸ Bu sayının iki bini bulduğu, aralarındaki anlaşmazlığın ise Böğü Kağanın atalarının dini olan Gök Tanrı inancının bir kenara itilmiş olması yüzünden çıktığı ifade

⁸³ Koçak, *a.g.m.*, s.112.

⁸⁴ Koçak, *a.g.m.*, s.113; Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.102.

⁸⁵ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.119.

⁸⁶ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.119.

⁸⁷ İbrahim Onay, “Uygurlar ve T'ang Hanedanlığı Arasındaki Diplomatik İlişkiler ve Elçiler”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.15, Kasım 2018, s.514.

⁸⁸ Saadettin Gömeç, “Türk Tarihinin Kahramanları: 24- Tun Baga Tarkan”, **Orkun**, S. 82, İstanbul 2004

edilmektedir.⁸⁹ Evlatlığı tarafından dahi öldürülmüş olsa da Böğü Kağan'ın ardından Tun Baga Tarkan tahta geçtiğine göre bu durum hanedan içi katl meselesi olarak ele alınabilir.

Yine başka bir örnek de Tun Baga Tarkan'dan sonra hükümdar olan oğlu Külüg Baga'dır. Külüg Baga hükümrانlığını ancak bir yıl kadar sürdürebilmiştir. 790 yılında komutanların ve halkın desteği de alınarak tahtı gasp ettiği gerekçesiyle kardeşi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.⁹⁰

2.2. İslamiyet Dönemi Türklerde Hanedan Üyelerinin Katli

Türklerin Müslüman olmasının akabinde Türk Cihan Hâkimiyeti anlayışı İslam çerçevesinde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bir zamanlar kullanılan Tanrının yeryüzündeki kılıcı, Allah'ın galip ordularına, düşman ise küffara dönüşmüştür. Bir anlamda eski Türklerdeki kut anlayışı İslami bir forma bürünmüş ve yeniden şekillenmiştir. İslam hukuku içerisine daha sonradan dâhil edilen siyaseten katl olgusu ile karşılaşan Türkler, bu durumu yadırgamamış, benimsemekte zorluk çekmemiştir.⁹¹ Zira öteden beri isyan eden şehzadelerin öldürülmesi meşru kabul edilmekteydi. Ancak isyan edebilir düşüncesiyle öldürülen şehzadelere çok sıcak bakmamış olacaklar ki ilk Müslüman Türk devletlerinde masum şehzadelerin öldürüldüğü görülmemektedir. Bununla birlikte bir geçiş dönemi eseri olan Dede Korkut Destanı'nda geçen Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han'ı, adamlarının kışkırtmaları sonucunda öldürmek istemesi ve bu yönde bir teşebbüste bulunması⁹² Oğuzlar arasında hanedan içindeki siyaseten katl olgusunun varlığına işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir.

⁸⁹ Ahmet Taşağıl, “*Uygurlar*”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.1 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.218.

⁹⁰ Saadettin Gömeç, “*Uygur Kagan Soyunun Problemleri*”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.9, 2008, s.260.

⁹¹ İslam hukukuna bakıldığında siyaseten katl kurumunun İslamiyet öncesi Arap geleneklerinin yanı sıra Doğu'daki Sâsânî ve Bizans imparatorluklarının hükümdara sağladığı mutlak egemenlik anlayışı ve tarihi ve sosyal âmillerin etkisi ile Abbasîler döneminde yerleştiği görülmektedir. 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı sonrasında Abbasîler döneminde İslamiyet'i kabul eden Türkler, İslam hukukuna artık yerleşmiş olan siyaseten katl kurumunu benimsemekte zorlanmamışlardır. Bunun temel nedeni olarak Türk ve Moğollarda görülen siyasi bir iktidarı ifade eden kut kavramından ileri geldiğini söylemek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur Mumcu, **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2017, s.19.

⁹² Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.15-17.

İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar dönemine bakıldığında 1057 yılında Arslan Han'ın kardeşi Muhammed'in oğlu Çağrı Tegin (Hüseyin)'in hanedan içi bir katle maruz kaldığı görülmektedir. 1056 yılında Arslan Han, kardeşi Muhammed'in topraklarına saldırmış ve düzenlenen bu seferde esir düşerek hapsedilmiştir. Muhammed de kendini büyük kağan ilan ederek on beş ay hükümdarlık yapmış daha sonra devleti oğlu Çağrı Tegin'e (Hüseyin) bırakmıştır. Ancak tahtın üvey oğluna bırakılmasından rahatsız olan Muhammed'in karısı, Çağrı Tegin'i zehirleyerek öldürmüştür. Böylece tahta kendi oğlu İbrahim çıkarılmıştır.⁹³

Gazneliler Devleti tarihine bakıldığında da birçok taht mücadelesinin yaşandığını görmek mümkündür. Gazneli Mahmud'un babaları Sebük Tegin tarafından veliaht tayin edilmesine rağmen küçük kardeşi İsmail'e karşı saltanat mücadelesi verdiği, Gazneli tahtına kuvvet yoluyla geçtiği bilinmektedir.⁹⁴ Bir başka örnek olarak da I. Mesud ile kardeşi Muhammed arasında yaşanan mücadele verilebilir. Sultan Mahmud ölmeden önce beş oğlu arasından büyük olan ikisi arasında taksim etmiştir. Muhammed'e Gazne ülkesinin köklü şehirlerinin zaptı verilirken Mesud'a ise yeni zapt edilmiş, geleceği belirsiz olan yerler verilmiştir. Durumdan Mesud hoşlanmasa da babasının yemini üzerine harekete geçmemiş, ancak bazı gulamların (kölelerin) Mesud'u kışkırtma çabaları Sultan Mahmud'u rahatsız etmiş, bunun ardından da ülkenin tamamını oğlu Muhammed'e bırakarak tek veliaht belirlemiştir.⁹⁵ Onun ölümünün ardından usule uygun bir şekilde tahta oturan Muhammed'e karşı birkaç ay sonra amcası Yusuf'un, Gazneli devlet adamlarının⁹⁶ ve Karahanlı Ali Tekin'i de arkasına alarak⁹⁷ başkaldırmış ve kardeşinin ordusu ile karı karşıya gelmiştir. Yapılan mücadeleyi Mesud kazanmış ve kardeşinin gözlerine mil çektirerek onu hapsedirmiştir.⁹⁸

Büyük Selçuklular döneminde de taht kavgalarının ve hanedan üyelerinin katline dair birçok örnek mevcuttur. Daha devletin kuruluş aşamasında dahi bunu örneklemek

⁹³ Abdülkerim Özeydin, "Karahanlılar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, 2001, s.407.

⁹⁴ Erdoğan Merçil, "Gazneliler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996, s.481.

⁹⁵ Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.51.

⁹⁶ Erdoğan Merçil, "Mesud b. Mahmud-ı Gaznevi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.29, Ankara, 2004, s.346.

⁹⁷ Mustafa Akkuş-İzzetullah Zeki, "Tarih-i Beyhaki'ye Göre Selçuklu-Gazneli İlişkileri ve Selçuklu Algısı", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Güz 2016, S.5, s.185.

⁹⁸ Merçil, *a.g.m.*, s.482.

mümkündür. İbrahim Yınal⁹⁹ hem Selçuklu hanedanına mensup önemli şahsiyetlerden hem de Selçuklunun başarılı komutanlarından. İlk yıllarında İran'ın batısına akınlar düzenleyen İbrahim Yınal, Rey, Hamedan gibi önemli şehirleri ele geçirmiş daha sonra da Tuğrul Bey tarafından Azerbaycan valiliğine getirilerek Doğu Anadolu'daki fetihler için görevlendirilmiştir. Ancak Pasinler Savaşı'nın ardından Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'dan elinde tuttuğu Hamedan ve el-Cibal bölgesinin teslimini istemiş, İbrahim Yınal ise bunu kabul etmediği gibi askerleriyle birlikte Tuğrul Bey'e karşı mücadeleye girişmiştir. Ancak kısa sürede yakalanmış ve Tuğrul Bey tarafından affedilmiştir.¹⁰⁰ İbrahim Yınal'a Musul hâkimiyetinin verilmesi ona bir fırsat verildiğinin göstergesi olmuştur ancak İbrahim Yınal, Musul'da kalmayarak önce el-Cibal'e ardından da Hamedan'a gitmiştir. Durum, Tuğrul Bey tarafından ikinci bir isyan olarak algılanmıştır. İbrahim Yınal'a yeğenleri Ahmed ve Muhammed'in (Ertaş'ın oğulları) destek vermesi isyanın boyutunu genişletmiştir.¹⁰¹ 1059 yılında gerçekleşen çatışmada İbrahim Yınal ve yeğenleri yakalanmış ve yayın kirişi ile boğdurularak öldürülmüştür.¹⁰² Selçuklu tahtı bu dönemde sadece İbrahim Yınal ile değil aynı zamanda Altuncan Hatun'un önceki eşinden olma Enûşirvan'ın da isyanı ile karşılaşmıştır. Enûşirvan'ın isyanını bizzat annesi Altuncan Hatun onu ve veziri Kündîrî'yi hapsederek engellemiştir.¹⁰³

Tuğrul Bey döneminde taht kavgaları her solukta kendini gösterecek surette sürekli olarak meydana gelmiştir. Amcaları Arslan Yabgu'nun oğulları Kutalmış ve Resultekin yaptıkları hizmetin karşılığında kendilerine hâkimiyet alanı istemişler ancak istekleri kabul olunmayınca da isyan etmişlerdir. 1057 yılında önce Resul Tegin isyan etmiş, İbrahim Yınal'ın isyanının ardından da kardeşi Kutalmış isyan etmiştir.¹⁰⁴ Resul Tegin mağlup ve esir edilmesine rağmen araya halifenin girmesi neticesinde affedilmiştir. Kutalmış, Tuğrul Bey'in son dönemlerinde isyan etmiş, onun vefatının

⁹⁹ İbrahim Yınal, Selçuk'un oğullarından Yusuf Yınal'ın oğludur. Çağrı ve Tuğrul beylerin anneleri, kocası Mikail b. Selçuk öldüğünde eski Türk geleneği olan Levirat usulü ile kocasının kardeşi Yusuf Yınal ile evlendirilmiş ve ondan İbrahim Yınal dünyaya gelmiştir. Bu bağlamda İbrahim Yınal, anne bakımından Çağrı ve Tuğrul Bey ile kardeş, baba tarafından ise amca çocuğu olmaktadır.

¹⁰⁰ Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası*, C. 23, Güz 2013. s.132.

¹⁰¹ Piyadeoğlu, *a.g.m.*, s.136.

¹⁰² Piyadeoğlu, *a.g.m.*, s.137.

¹⁰³ Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2016, s.186.

¹⁰⁴ Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.35, 2014, s.555.

ardından da mücadelesini Alp Arslan ile devam ettirmiştir. Tuğrul Bey öldüğünde taht için mücadele eden altı kişi bulunmaktadır ki başı çeken isimler Alp Arslan ve Kutalmış olmuştur.¹⁰⁵ 1064 yılında iki taraf arasında gerçekleşen mücadelede Kutalmış mağlup olmuş çocukları ve kardeşi Resul Tegin esir alınmıştır. Bir başka hanedan içi katle şu örneği vermek mümkündür; Çağrı Bey'in oğlu ve Alp Arslan'ın küçük kardeşi olan Kara Arslan Kavurd Bey.

Kara Arslan Kavurd Bey, Kirman hâkimi olarak Selçuklulara hizmet etmiştir. Ancak vezirinin kışkırtması sonucunda Alp Arslan'a karşı kendi adıyla sikke kestirerek isyan etmiştir. Bu sikkelerin Alp Arslan'ın eline geçmesiyle Kavurd Bey üzerine kuvvetlerini göndermiş, tutunamayacağını anlayan Kavurt Bey ise özür dileyerek itaatini sultana bildirmiştir. Alp Arslan onu affederek Kirman'ın yönetimi yeniden ona bırakmıştır. Ancak Kavurd Bey, Alp Arslan'ın kendisini değil de oğlu Melikşah'ı veliaht göstermesi üzerine¹⁰⁶ vasal Fars hâkimi Fazlaveyh ile iş birliği yapması üzerine 1068'de üzerine yürümüş ancak ordunun büyük bir kısmının Kavurd Bey'e sempati duyması nedeniyle onu cezalandırmaktan vazgeçmiştir.¹⁰⁷ Alp Arslan'ın ölümü üzerine yeniden şansını demek isteyen Kavurd Bey, bu kez henüz on sekiz yaşında olan ve oldukça tecrübesiz gördüğü Selçuklu sultanı Melikşah'a karşı isyan etmiştir. Hatta ona bir mektup göndererek "Ben büyük kardeş, sen küçük oğulsun. Ben senden çok kardeşim Sultan Alp Arslan'ın mirasına lâyığım."¹⁰⁸ diyerek bir anlamda Türk töresine vurgu yapmış ve saltanat hakkının kendinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak yapılan karşılıklı mücadele sonucunda Kavurd Bey yenilmiş ve Melikşah'ın kuvvetleri tarafından tutsak alınmıştır. Öldürülmemesi konusunda yalvarsa dahi kendi yayının kirişi ile boğularak öldürülmüştür. Ayrıca Kavurd Bey'in esir alınan çocuklarının da gözlerine mil çekilerek kör edilmiştir.¹⁰⁹

Melikşah döneminde ayrıca 1081-1085'te yaşanan Melik Tekiş mücadelesi göze çarpmaktadır. Melik Tekiş, Sultan Alp Arslan'ın çocuklarından olup Melikşah'ın kardeşidir. İki kez isyan ederek Melikşah'ı oldukça zorlamıştır. Melik Tekiş 1081'de

¹⁰⁵ Solmaz, a.g.m, s.556

¹⁰⁶ Nurullah Yazar, "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.10, S.19, 2011, s.226.

¹⁰⁷ Yazar, a.g.m, s.227.

¹⁰⁸ Ali Sevim, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset -Teşkilat ve Kültür**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.79.

¹⁰⁹ Sevim, a.g.e, s.81.

isyan ederek hızla Mervi, Şahcan, Tirmizi gibi yerleri ele geçirmiş, Nişabur'u da ele geçirmek üzere hareket etmiştir. Ancak Nişabur'a Melik Tekiş'ten daha önce ulaşan Melikşah onu Tirmizi'de kıstırmıştır. Sultana karşı koyamayacağını anlaması üzerine Melikşah'tan af dilemiş, o da affetmiştir.¹¹⁰ 1085 yılına gelindiğinde yanındaki adamların kışkırtmaları neticesinde bir kez daha isyan etmiş, bu kez Melikşah tarafından gözlerine mil çektirilmiştir. Hayatının sonuna kadar tutsak kalmasını emrettiği Melik Tekiş'in ölümü bir sonraki Selçuklu hükümdarı Berkıaruk zamanında olacaktır. Gözlerinin kör edilmesine rağmen onu gittiği her yere götüren Berkıaruk, amcası Melik Tekiş'i ve onun oğlunu 1094 yılında yaylarının kirişi ile boğdurmak suretiyle öldürmüştür.¹¹¹

Hârizmşahlar döneminde de taht mücadelelerini ve akabinde hanedan içi infazları görmek mümkündür. Hârizmşah hükümdarlarından Atsız'ın ölümünden sonra veliaht olan büyük oğlu İlarşan hızlıca Hârizm'e geçmiş ve tahta oturur oturmaz küçük kardeşi Süleyman-şah'ı ve Hıtay Han ile amcaları İnal Tigin ile Yusuf'u öldürmüştür.¹¹² Hanedan içi katl, İlarşan'ın ölümünden sonra da yaşanmıştır. İlarşan'ın ölmeden önce veliaht kıldığı oğlu Sultanşah, babası İlarşan öldükten sonra annesi Terken Hatun'un yardımıyla Hârizmşah tahtına oturmuş ve yeni hükümdar olmuştur. Sultanşah'ın yaşının küçük olması nedeniyle ülke yönetimini Terken Hatun üstlenmiştir. Ancak onun hükümdarlığını ağabeyi Alâeddin Muhammed Tekiş tanımayarak başkaldırmıştır. Kendisinin büyük oğul olması nedeniyle taht hakkının kendisine ait olduğunu dile getirmiştir. Kardeşinin elinden saltanatı alabilmek için Karahitaylarla anlaşıp Alâeddin Muhammed Tekiş, onlardan aldığı destekle Hârizm'e girmiş, Terken Hatun ve Sultanşah'ın korkup şehri terk etmesiyle mücadelesiz bir şekilde tahta oturmuştur. Bu sürede önce Müeyyed Ay-aba'nın yanına, sonra da Dihistan'a giden ikiliden Terken Hatun ele geçirilmiş ve öldürülmüştür.¹¹³ Ancak Sultanşah kaçmayı başarmış, ölümüne kadar da ağabeyine karşı ihtilafta bulunmaya devam etmiştir

¹¹⁰ Sevim, a.g.e, s.114.

¹¹¹ Abdullah Bayındır, "Selçuklularda Vuku Bulan Taht Kavgaları Üzerine Bir Değerlendirme (Melikşah Dönemi Taht Kavgaları 1072-1092)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.1, 2019, s.409.

¹¹² İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1984, s.73; Aydın Taneri, *Harezşahlar Tarihi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.22.

¹¹³ Kafesoğlu, a.g.e, s.86.

Türkiye Selçuklu Devleti'ne bakıldığında burada da taht mücadelelerini ve hanedan üyelerinin saltanat kavgası nedeniyle öldürüldüklerini gösteren pek çok misal bulunmaktadır. I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra taht kavgalarının alevlendiği dönemde Şehinşah (Melikşah) tahta oturmuş ve üvey kardeşi Mesud'u ve diğer kardeşi Arab'ı hapsettirmiştir. 1116 yılında Şehinşah'ın Bizans İmparatoru ile yaptığı barış görüşmesi sırasında serbest kalan Mesud, hız kesmeden Şehinşah'ın üzerine yürümüştür. Şehinşah ile Mesud'un askerleri karşı karşıya geldiğinde Şehinşah, adamlarının ona ihaneti nedeniyle¹¹⁴ mücadeleyi kaybetmiş ve yakalanmıştır. Gözlerine mil çektirilen Şehinşah'ın bir süre sonra kör olmadığı anlaşılnca öldürülmüştür.¹¹⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki hanedan üyelerinin katline bir başka örnek de I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanındandır. II. Kılıç Arslan'ın ölmeden önce ülkeyi eski Türk hâkimiyeti anlayışı çerçevesinde devlet topraklarını hanedan üyesi olan on bir oğlu arasında paylaşması¹¹⁶ şehzadelerin her birinin tahtta hak iddiası için birbirleriyle mücadele etmelerine neden olmuştur. Bu meliklerden biri olan Keyhüsrev, ağabeyleri Muhyiddin Mesud ve Kutbeddin Melikşah'a ağır kayıplar vermiştir. II. Kılıç Arslan tarafından veliaht tayin edilerek 1192'de I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktığında kardeşleri onun sultanlığını tanımamış ancak ilk yıllarında çok da ses çıkaramamışlardır.¹¹⁷ Ancak Tokat meliki olan II. Süleymanşah, 1196'da taht mücadelesine dâhil olarak Konya'yı kuşatmış ve sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev istediği yere gitme şartıyla tahtı ona bırakmak zorunda kalmıştır.¹¹⁸ Dokuz yıl boyunca tahtı ele geçirmek için ittifaklar aramışsa da bulmayan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1204'te II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünün ardından taht için yeniden harekete geçmiştir. II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünün ardından yerine küçük yaşta olan oğlu III. Kılıç Arslan¹¹⁹ hükümdar yapılmışsa da devletin ileri gelenleri onun yaşının küçüklüğü nedeniyle eski sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya'ya davet etmiştir. Böylece 1205 yılında tahta ikinci kez oturan Keyhüsrev, yeğeni III. Kılıç Arslan'ı

¹¹⁴ Muharrem Kesik, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara, 2004, s.58.

¹¹⁵ Faruk Sümer, "Mesud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara, 2004, s.340.

¹¹⁶ Ali Sevim, "Keyhüsrev I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara, 2002, s.347.

¹¹⁷ Sevim, *a.g.m.*, s.348.

¹¹⁸ Osman Turan, *Türkiye Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008, s.293; Sevim, *a.g.m.*, s.348

¹¹⁹ Henüz on bir yaşındadır. İbn Bibi, *Selçukname I*, (Çeviren: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.14.

başta gözetim altında tutmuşsa da daha sonra idam ettirmiştir.¹²⁰ Şehzadenin hayatına dokunulmayacağına dair söz alınmasına rağmen öldürülmüş olması¹²¹, dahası III. Kılıç Arslan'ın kendi isteği ile tahtan feragat etmesine rağmen idamına hükmedilmesi oldukça dikkat çekicidir. Onun asilik yapmamış olmasına karşın öldürülmesi, gelecekte kendisine başkaldıracağı düşüncesiyle atılan bir adımdır. Bu Osmanlıda görülen masum şehzadelerin dahi öldürülmesinin temeli olarak görülebilir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında da taht mücadelesi yaşanmış ve bu mücadelenin sonu ölümle sonuçlanmıştır. Sultan Alâeddin Keykubad öldüğünde ardında üç oğlu kalmıştır; Gıyaseddin Keyhüsrev, İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin. Sultan Alâeddin Keykubad kendisinden sonra veliaht olarak İzzeddin Kılıç Arslan'ı tayin etmişse de Gıyaseddin Keyhüsrev devlet büyüklerinin desteğini alarak bu veliahtlığı tanımayıp tahta oturmuştur.¹²² Dönemin önemli devlet adamlarından Saadeddin Köpek'in de telkinleriyle eski veliaht İzzeddin Kılıç Arslan ile kardeşi Rükneddin ve anneleri Âdiliye Hatun'u önce hapsettirmiş ardından da onları öldürtmüştür.¹²³

Sadece büyük devletler zamanında değil aynı zamanda beylikler döneminde de taht kavgaları yaşanmıştır. Yine bunun neticesinde hanedan üyeleri birbirlerini öldürmüştür. Anadolu Beyliklerinden Candaroğullarında Kötürüm Bayezid döneminde onun oğulları arasında taht mücadelesi yaşanmıştır. Babası Bayezid'in Candaroğulları tahtını kendisine değil de küçük kardeşi İskender'e bırakacağını öğrenen Süleyman babasına karşı isyanda bulunmuştur. Süleyman'ın, kardeşi İskender'i öldürmesinin üzerine Bayezid de Süleyman'ın çocuklarını ve bu olayda etkin rolü olduğunu öğrendiği kendi kızını da öldürtmüştür.¹²⁴

Yine Karamanoğulları beyliğinde de Güneri Bey'in ölümünden sonra başa geçen Halil Bey'in oğullarından Süleyman Bey, beyliğin yönetiminde zayıf kalmıştır. Hatta Eretnalılara Konya ve Beyşehir'i kaptırmıştır. Onun bu acizliği karşısında akrabaları tarafından bizzat öldürüldüğü bilinmektedir (1361). İyi kalpli ve dindar bir hükümdar

¹²⁰ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)", *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5, Güz 2016, s.63.

¹²¹ Koca, *a.g.m.*, s.63.

¹²² İbn Bibi, *Selçukname II*. (Çeviren: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.12.

¹²³ Ali Sevim, "*Keyhüsrev II*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara, 2002, s.349.

¹²⁴ Yaşar Yücel, "*Candaroğulları*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul 1993, s.147.

olarak anılan Süleyman Bey'in ölümünün perde arkasında yer alanların tamamı Süleyman Bey'in kardeşi Alâeddin Bey tarafından öldürülmüştür.¹²⁵ Bu da hanedan içinde büyük bir katliam anlamına gelmektedir.

Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in ölümünün ardından yeniden taht kavgaları yaşanmış, âdeta 1464-1474 yılları Karamanoğulları için bir fetret dönemi olmuştur. İbrahim Bey'in yedi oğlu bulunmaktadır ve ölmeden önce ülke topraklarını çocukları arasında pay ettirerek, cariyeden olma en büyük oğlu İshak'ı veliaht tayin etmiştir.¹²⁶ Ancak İlaldı Hatun'dan¹²⁷ olma çocukları Pir Ahmed, Karaman, Kasım, Süleyman, Nûre Sofu ve Alâeddin daha babaları hayattayken ağabeyleri İshak'ın veliahtlığını tanımayarak birbirlerine karşı saltanat iddiasında bulunmuşlardır. İshak Bey, bu taht kavgaları sırasında kardeşi Alâeddin Bey'i öldürmüştür.¹²⁸

Danışmentliler Beyliği tarihinde ise sadece Danışmentlilerin değil aynı zamanda Anadolu'nun nüfuzlu hükümdarlarından biri olan Emir Gazi'nin ölümünün ardından taht kavgaları yaşanmıştır. Emir Gazi'nin oğulları Aynüddeve, Yağan ve Yağıbasan, babalarının ölümünün ardından hükümdar ilan edilen Melik Muhammed'e karşı ayaklanmıştır. Melik Muhammed, hükümdarlığı boyunca kardeşleriyle mücadele etmek zorunda kalmış ve bunlardan Yağan'ı da 1135'te öldürmüştür.¹²⁹

Dulkadiroğulları Beyliği'nde de Melik Arslan, kardeşi Şahbudak ile mücadele etmiştir. Hükümdarlığı sırasında dış devletlerle olan ilişkileri yanında kardeşi Şahbudak'ın Kahire'ye sığınmış olması, Osmanlılara gösterdiği yakınlık sebebiyle Memlük sultanın öfkesini üzerine çekmesi Melik Arslan'ı oldukça zor durumda bırakmıştır. Kahire'de güçlü bir kuvvetinin olmasını ve Memlüklerle Melik Arslan'ın arasının açılmasını fırsat bilen Şahbudak, beyliği ele geçirmek için bunu bir fırsat

¹²⁵ Faruk Sümer, "Karamanoğulları", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul 2001, s.457.

¹²⁶ Mehmed Neşri, **Kıtab-ı Cühannüma: Neşri Tarihi**, C.2, (Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen-Faik Reşit Unat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2013, s.771.

¹²⁷ İlaldı Hatun, Çelebi Mehmed'in kızı, II. Murad'ın ise kız kardeşidir.

¹²⁸ Hasan Taşkıran, "Karamanoğullarında Veraset Sistemi ve İktidar Mücadeleleri", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Y.9, S.XXV, Mart 2016, s.394.

¹²⁹ Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul 1993, s.471.

olarak kullanmıştır. Sultan Hoşkadem'in de teşvikiyle Melik Arslan Elbistan'da ibadet ederken bıçaklanarak öldürülmüştür.¹³⁰

Eretnaoğulları'nda ise Alâeddin Eretna'nın 1347'deki ölümünün ardından oğulları Cafer ve Mehmed beyler Eretna tahtı için birbirleriyle mücadele içine girdiler. Mehmed Bey, ümera tarafından Gıyaseddin unvanıyla hükümdar ilan edilmiş ancak diğer kardeşi Cafer Bey tarafından muhalefetle karşılanmıştır. Mehmed Bey'in yaşının küçük olması ve tecrübesizliğin yanında dirayetsizliği de eklenince ulema ve ümera mensuplarını rahatsız etmiştir. Böylece 1354'te onların baskısıyla tahtını terk ederek Karamanoğullarına sığınmıştır. Boşalan tahta bu kez Cafer Bey çıkarılmış, İzzeddin unvanıyla hükümdar edilmiştir. Ancak 1355 yılına gelindiğinde Mehmed Bey güç toplayarak Cafer Bey üzerine yürümüş ve yapılan Yalnızgöz Savaşı'nda onu mağlup ederek tekrar Eretna tahtına oturmuştur.¹³¹

Timurlu Devleti tarihine bakıldığında Timurlu hanedan üyeleri arasında da amansız taht kavgaları ve kanlı çarpışmalar yaşandığını görmek mümkündür. Özellikle Emir Timur'un ölümünün ardından ülke tam anlamıyla kaosa sürüklenmiş ve şehzadeler arasındaki taht mücadelesi devleti her anlamda zor durumda bırakmıştır. Timurlu Devleti'nde hanedan üyelerinin her birinin tahtta hak iddia edebilmesi devletin sürekli olarak ayaklanan şehzadeler yüzünden yıpranmasına ve güç kaybetmesine neden olmuştur. Emir Timur öldükten sonra veliahdı Pir Muhammed, oğlu Şahruh ve Miranşah'ın oğlu Halil Sultan arasında büyük bir iktidar mücadelesi başlamıştır.

Şahruh hükümdar olduktan sonra yeğeni İskender ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. İsfahan'ın kuşatılmasının ardından İskender'in gözlerine mil çektirerek onu Baykara'nın yanına göndermiş ancak İskender, amcası Şahruh'a karşı Baykara ile anlaşmış ve başkaldırmıştır. Yapılan mücadelede İskender, Şahruh'a bağlı Kaşkayı aşireti tarafından yakalanarak öldürülmüştür.¹³² Şahruh'un ölümünün ardından da taht kavgaları yeniden başlamıştır. Şahruh'un hayatta kalan tek oğlu olduğu gerekçesiyle Uluğ Bey, tahtın onun hakkı olduğunu söyleyerek kısa sürede hükümdarlığa erişmiştir.

¹³⁰ Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.61.

¹³¹ Kemal Göde, "Eretnaoğulları", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul 1995, s.296.

¹³² Mehabe Şahbaz, "Timurlu Mirzalar Meselesi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.27, S.2, 2018, s.25.

Uluğ Bey'in ilk zamanlarında yanında olan oğlu Abdüllatif, bir yıl kadar sonra babası Uluğ Bey'in karşısına çıkarak ona isyan etmiştir. Yapılan ilk mücadeleyi Uluğ Bey kazansa da daha sonra kaçarak bir kaleye sığınmak zorunda kalmıştır. Kale komutanlarının kendisini teslim edeceğini öğrendiğinde bizzat kendisi teslim olmaya karar vermiş ve oğlu Abdüllatif'in yanına gitmiştir. Uluğ Bey, diğer oğlu Abdüllazizle birlikte oğlu Abdüllatif'e teslim olsa da Abdüllatif, babası Uluğ Bey'i, daha sonra da kardeşi Abdüllaziz'i taht uğruna öldürtmüştür.¹³³

Ebu Said dönemine gelindiğinde ise Muhammed oğlu Üveys'in ayaklanması Ebu Said'i rahatsız etmiş olacak ki tüm mirzalardan şüphelenerek hepsini (Hüseyin Baykara dâhil) hapsedirmiş olması oldukça dikkat çekicidir.¹³⁴

Babürlüler zamanında da devlet içerisinde taht kavgaların yaşandığını, şehzadelerin birbiriyle mücadele ettiği görülmektedir. Öyle ki Babür Şah'tan sonra tahta oturan Hümâyûn, on beş yıl boyunca hem güçlü rakipleri Lûdîlerle¹³⁵ hem de kardeşleri Hindal, Askerî ve Kâmrân'ın saltanat için ayaklanmaları ile mücadele etmiştir.¹³⁶ Ayrıca Babür Devlet'inin güçlü hükümdarlarından olan Şah Cihan daha hükümdar olmadan önce kardeşi Hüsrev'i 1622'de öldürmüş, ardından da bir yıl kadar sonra babasına karşı ayaklanmıştır. Babası Cihangir'e Bengal'de yenildikten sonra teslim olup af dilemiş ve Cihangir tarafından da affedilmiştir (1626). Ancak Cihangir'in ölümünün ardından taht kavgaları yeniden başlamış ve Şah Cihan tüm kardeşlerini bertaraf ederek tahta çıkmayı başarmıştır (1627).¹³⁷ Babür Devleti'nde kanlı saltanat savaşları devam etmiş, 1657'de Şah Cihan'ın hastalanmasıyla oğulları taht kavgasına girmiştir. Şehzade Murad Bahş, kendini hükümdar ilan ettiyse de kısa sürede ihanete uğrayarak ele geçirilmiş, hapsedilip öldürülmüştür. Diğer şehzade Şücâ da aynı akıbete uğrayarak öldürülmüştür.¹³⁸ Şah Cihan'ın diğer oğlu Dara Şükûh, Şah Cihan tarafından veliaht tayin edilen şehzadeydi ancak onun zayıf askeri kabiliyeti ve idareciliği sebebiyle kardeşi Evrengzîb'in ordusu karşısında tutunamamış ve esir

¹³³ Şahbaz, *a.g.m.*, s.28.

¹³⁴ Şahbaz, *a.g.m.*, s.29.

¹³⁵ Delhi Sultanlığı'nda 1451-1526 yılları arasında hüküm süren Afgan hanedanının adıdır.

¹³⁶ Enver Konukçu, "*Hümâyûn*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul, 1998, s.481-482.

¹³⁷ Azmi Özcan, "*Şah Cihan*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul, 2010, s.251.

¹³⁸ Enver Konukçu, "*Babürlüler*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 1991, s.401.

alınarak idam edilmiştir.¹³⁹ Böylece rakipsiz kalan Evrengzîb, hasta babası Şah Cihan'ı da hapse attırarak, Agra'da tahta oturmuştur.¹⁴⁰

Safevî Devleti'nde ise Şah I. Tahmasb zamanında taht mücadelesine tanıklık edilebilir. Şah I. Tahmasb'a karşı ayaklanan Safevî şehzadesi Elkas Mirza, isyanında başarılı olamamış ve Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır. Dönemin padişahı Kanuni'yi Safevîlere saldırması konusunda teşvik eden Elkas Mirza, Osmanlı'ya verdiği vaatlerinin gerçekleşmemesi üzerine gözden düşmüş ve 1549'da Merivan Kalesi'ne sığınmak zorunda kalmıştır. Burada Safevîler tarafından yakalanmış ve oğulları Sultan Ahmed ve Faruk ile birlikte Kahkaha Kalesi'ne hapsedilmiştir. Elkas Mirza burada geçirdiği altı ay sonra surlardan atılmak suretiyle öldürülmüştür (1550).¹⁴¹

Osmanlı tarihine bakıldığında ise egemenlik anlayışının ve saltanatın intikal usulünün temelini büyük bir oranda Orta Asya Türk geleneklerine dayandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Türk geleneklerinin daha ön planda tutulduğu ancak zamanla İslam hukukunun yer etmeye başladığı görülmektedir. İslamiyet'te egemenliğin kaynağı doğrudan doğruya Allah'tır ve onun vekilliğini halifeler kullanmaktadır.¹⁴² Halifenin tek olması, egemenliğin bölünmezliği esasları Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemlerinde merkeziyetçiliği güçlendirmiş, İslam hukuku daha ön planda tutulmaya başlanmıştır. Orta Asya Türk devletlerinde isyan eden hanedan üyeleri öldürülürken İslam hukuku çerçevesinde gelişen siyaseten katl olgusuna bakıldığında Osmanlı Devleti'nde suçsuz şehzadelerin de katledildiği görülmektedir.¹⁴³ Cülusu gerçekleşen hükümdar tarafından suçsuz hanedan üyelerinin öldürtülmesi geleneği Fatih'in Kanunnamesiyle bir devlet politikası haline gelmiş ve Osmanlı Devleti'nde yüzyıllarca uygulanmıştır. Başlangıçtan I. Murad devrine kadar ülüş sistemi¹⁴⁴ hâkim olan devletin beylik yıllarında Osman Bey'in amcası Dündar

¹³⁹ Naimur Rahman Farooqi, "Dârâ Şükûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1993, s.484.

¹⁴⁰ Konukçu, a.g.m, s.401.

¹⁴¹ C. Fleischer, "Alqās Mīrza," *Encyclopaedia Iranica*, I/9, pp. 907-909, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/alqas-alqasb-alqas-mirza-safawi> (accessed on 30 December 2020).

¹⁴² Mumcu, a.g.e, s.166.

¹⁴³ Mumcu, a.g.e, s.169.

¹⁴⁴ Ülüş, Türk hakimiyet anlayışına göre hanedanlıktan pay alma hakkı sonucu ortaya çıkan yapıya denir. Bu sisteme ülüş sistemi adı verilmektedir. Hanedanın erkek üyelerini arasında ülke, ülüş sistemince paylaşılmaktadır. Hanedan üyelerinin her biri egemenlikte eşit hakka sahip olduğundan aralarından bir hükümdar çıksa dahi ülüş anlayışı çerçevesinde taht için hak iddia edebilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Demokan Demirel, "Eski Türklerde

Bey'i öldürdüğü bilinse de Osmanlı Devlet'inde kesin olarak bilinen ilk siyaseten katli, Yıldırım Bayezid'in cülusu sonrası kardeşi Yakub Çelebi'yi öldürmesidir.¹⁴⁵

Ertuğrul Gazi öldüğünde Söğüt'te beylik sorunu ortaya çıkmış, bir kısım Osman Bey'in etrafında toplanırken diğer taraftan da Dündar Bey tahta oturtulmak istenmiştir. Çoğunluğun Osman Bey'i desteklemesi üzerine beylik tahtına Osman Bey oturunca amcası Dündar Bey de ona tabii olmuştur.¹⁴⁶ Osman Bey'in tahta çıkar çıkmaz Dündar Bey'i katletmemesinin altında Orta Asya Türk geleneklerinin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira Türk geleneklerince hanedan üyesi ancak isyan ettiğinde öldürülürdü hatta bazen af bile edilirdi.¹⁴⁷ Buna bir türlü tahta oturamayan Mukan Kağan'ın oğlu Ta-lo-pien'in üç hükümdarlık zamanında (Taspar Kağan, An-lu, İşbara Kağan) dahi öldürülmemesi bir örnek teşkil eder. Bu şartlar altında Osmanlının ilk devirlerinde masum şehzade katli görülmediğini söylemek mümkündür. Dündar Bey'in, yeğeni Osman Bey tarafından öldürülmesinin nedeni 1299 yılına kadar beyliğin politikasındaki değişikliğin ikilinin arasının açılmasına neden olmuş olması ve Osman Bey'in, amcasının yeni politikanın karşısında durduğunda bunun kendisine karşı yapılmış bir başkaldırı olarak görmesidir. Neşri'nin ifadesine göre Dündar Bey okla vurularak Osman Bey tarafından öldürülmüştür.¹⁴⁸

Orhan Bey'in kardeşlerini öldürdüğüne dair herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber ülüş sistemini devam ettirdiklerini söylemek mümkündür. Ancak Orhan Bey öldükten sonra ahilerin desteği ile tahta oturan I. Murad'a karşı kardeşleri Halil ve İbrahim'in itiraz etmeleri devlet bünyesinde isyan olarak kabul edilmiş ve öldürülmüşlerdir.¹⁴⁹ Yine I. Murad'ın oğlu Savcı Bey'in isyan etmesi neticesinde oğlunu öldürdüğü de bilinmektedir. Savcı Bey, babasının Anadolu'daki vekâletini üstlendiği sırada kendi babasına isyan eden Bizans veliahdı Andronikos ile bir olup isyan etmiştir. Sultan

Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S.16, 2017, s.4,

¹⁴⁵ Mumcu, a.g.e, s.171.

¹⁴⁶ Halil İnalcık, "*Osman I*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.33, İstanbul, 2007, s.448.

¹⁴⁷ Mumcu, a.g.e, s.170.

¹⁴⁸ *Kendünün hurucına men anlayub kla Tundar'ı öldürdi*. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Neşri, a.g.e, s.95.

¹⁴⁹ Mumcu, a.g.e, s.170.

Murad tarafından yakalanan iki âsinin de gözlerine mil çekilmiş, ancak daha sonra Savcı Bey katledilmiştir.¹⁵⁰

Yıldırım Bayezid ile birlikte Osmanlı veraset usulünde ve hanedan üyelerinin katli olgusunda bazı değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Osmanlı tarihinde kesin olarak masum şehzade katli Yıldırım Bayezid'in cülusu sırasında gerçekleşmiştir ki o, kardeşi Yakub Çelebi'yi herhangi bir isyankâr hareketini görmeden, kendi mutlak hâkimiyeti üzerinde hak iddia edememesi için öldürtmüştür. Ölümü, babasının yattığı yerdeki çadırının içerisinde boğdurulmak suretiyle gerçekleşmiş¹⁵¹ ve ordu nazarında büyük bir tepki ile karşılanmıştır.¹⁵²

Osmanlı tarihinde şehzade kanlarının bir mücadele içerisindeyken en çok aktığı dönem, herhalde Fetret dönemi olacaktır. Ankara Savaşı'nın ardından Osmanlı tahtı her şehzade için eşit derecede hak tanıyordu, bu yüzden Yıldırım Bayezid'in oğulları İsa, Musa, Süleyman ve Çelebi Mehmed birbirlerine karşı büyük bir saltanat mücadelesi vermiştir. Fetret yıllarında Süleyman'ın Edirne'de tahta oturması, Anadolu'da da Çelebi Mehmed'in hâkim olması adeta iki başlı bir Osmanlı görüntüsü vermiştir. Mücadeleler sonucunda Musa, Süleyman'ı, Çelebi Mehmed ise İsa ve Musa'yı öldürerek tek başına Osmanlı tahtına oturmuştur.¹⁵³

II. Murad devrine gelindiğinde ise devlet, Şehzade Mustafa isyanı ile karşılaşmıştır. II. Murad, hükümdarlık tahtına oturduğunda kardeşi şehzade Mustafa'nın yaşı küçüktü. Onun canına kastetmeyen II. Murad, Bizans'ın kendisine esir olarak kardeşi şehzade Mustafa'nın gönderilmesi talebini de reddetmiştir. Şehzade Mustafa yine de öldürüleceğine ya da esir edileceğine dair bir inanca kapılıp ağabeyinden kaçmıştır. Kaçışının ardından Anadolu'da taraftar toplayıp ağabeyi II. Murad'a karşı ayaklanmıştır. Solak-zade, şehzade Mustafa'nın isyan edip öldürülüşünü şu şekilde anlatmaktadır;

“...Hamid vilayetine vali olan küçük kardeşi Mustafa Çelebi, Germiyan-oğlu'nun iğvâsıyla “şimdi fırsat vaktidir” diyerek saltanat ümidi ile ortaya çıktı ve dimağı

¹⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.132.

¹⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e, s.225.

¹⁵² Mumcu, a.g.e, s.171.

¹⁵³ Mumcu, a.g.e, s.172.

fesada vardı. Karaman-oğlu da bu fitneyi tahrik edip eski hukukunu unutuverdi...yanında bulunan haşerat ile atının dizginini İznik tarafına dönderdi. Şehir halkına: Muhalefet etmeyerek, gönül hoşluğu ile kaleyi teslim etsinler diye adam gönderdi. İznik zabiti Firuz Bey-oğlu Ali Bey idi. Teslimden imtina edince, uzun bir süre muhasaraya gayret olundu... ”¹⁵⁴

Anadolu taraflarından durumu bildiren ulaklar gelince Sultan Murad İznik’e bir ferman göndererek kalenin teslim edilmesi yönünde gizli bir ferman yollamıştır. Böylece kalede aman çağrısında bulunarak kale şehzade Mustafa’ya teslim edilmiştir. Hatta kendisi birkaç gün kayserlerin tahtı üzerine oturtularak oyalanmıştır. II. Murad planladığı üzere İznik’e gelince Solak-zade’nin dediği gibi herkes başının kaygısına düşmüştür. Yakalanıp teslim olunan şehzade Mustafa, sultanın emri üzerine fitnenin ortadan kaldırılması için incir ağacının dibinde (asılarak) öldürülmüştür.¹⁵⁵

II. Murad’ın, oğlu II. Mehmed adına kendi isteğiyle tahttan feragat etmesi, ardından tekrar tahta oturduğunda artık devlet erkânının II. Mehmed’e veliaht gözüyle bakması egemenliğin bölünmez bütünlüğü anlayışının Osmanlı Devleti sistemine yerleşmeye başladığını gösterir. Artık eski Türk geleneği olan ülüş sistemi terk edilmeye, hatta II. Mehmed dönemiyle daha merkeziyetçi bir yapı oluşmaya başlamıştır. Egemenliğin bölünmezliği prensibiyle hareket edildiğinde ilk kardeş katlini II. Mehmed ile başlatmak mümkündür.¹⁵⁶ II. Mehmed’in tahta çıkar çıkmaz, henüz kundaktaki kardeşi Ahmed’i öldürmesi¹⁵⁷ üçüncü kez Osmanlı tahtına çıktığı¹⁵⁸ için kendini kanıtlaması ve merkeziyetçiliğini sağlamlaştırması adına gerçekleştirilmiş olmalıdır. Çünkü Kanunname’de belirtilen “*Her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katl etmek münasibdir. Ekseri ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla âmil olalar.*”¹⁵⁹ ifadesine bakıldığında daha önceden padişah kardeşlerinin de padişah çocukları kadar tahtta hakları vardı. Ancak II. Mehmed bu madde ile padişah kardeşlerinin tahtta hak iddia etmelerinin önüne geçerek

¹⁵⁴ Solak-zade Hemdemi Mehmed Çelebi, **Solak-zade Tarihi I**, (Sadeleştiren: Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.200.

¹⁵⁵ Solak-zade Hemdemi Mehmed Çelebi, a.g.e, s.203.

¹⁵⁶ Mumcu, a.g.e, s.173.

¹⁵⁷ Uzunçarşılı, a.g.e, s.396.

¹⁵⁸ Uzunçarşılı, a.g.e, s.396.

¹⁵⁹ Abdülkadir Özcan, “*Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.33, 1981, s.17.

hükümdarlığın sadece babadan oğula geçen bir yapı haline gelmesini sağlamaya çalışmıştır. Fatih her ne kadar Kanunnamesinde kardeş katline devletin bekâsı için münasip olarak bakması, dinen de bir sorun teşkil etmediğini kanıtlamak, belki de İslam'daki egemenlik anlayışının tek kaynağının Allah olduğu düşüncesi dâhilinde fetva dahi alarak henüz süt emen kardeşinin öldürülmesini uygun göstermeye çalışmıştır. Zira eğer denildiği gibi bu kanunun konulmasında kardeş kavgalarını önlemek amaç olsaydı “evladımdan hangisine saltanat müyesser olursa” ifadesi yer almazdı. Fatih, bahsi geçen ifadeyle evlatlarının hepsinin eşit düzeyde saltanat hakkı olduğunu da kabul etmektedir. Kendisinden sonra bir veliaht da bırakmaması çocuklarının her birine taht hususunda hak verdiğinin bir göstergesidir. Müyesser, kelime anlamı olarak nasip ifadesini karşılar. Bu durumda Fatih, eski Türk anlayışı olan kut inancını taşımakla birlikte İslam inancının etkisiyle fetva alarak kanunu meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Ardılları tarafından âdetâ gelenek haline getirilen bu katliamlar yüzyıllar boyunca devam edecektir.

Fatih'in kardeş katli kanunnamesinin ilk uygulayıcısı kendisinden sonra tahta geçen oğlu II. Bayezid olmuş ve Cem ile yaptıkları mücadeleler zamanında Cem'in oğlu Oğuz Han'ı öldürmüştür.¹⁶⁰ Padişahlığı sırasında Bayezid'in oğlu Ahmed'i veliaht tayin etmesi diğer oğlu Selim tarafından büyük tepki almıştır.¹⁶¹ Ona göre, hükümdarlıkta her ikisinin de taht hakkı vardı, bu durumda veliahtlık tayinin yapılması doğru olmazdı. II. Bayezid, oğlu Ahmed için tahttan feragat edeceğini bildirirse de yeniçerilerin desteğini alan Selim, babasının saltanatını elinden almıştır. Kendisine karşı koymadıkça kardeşlerini öldürmemesi gerektiğine dair II. Bayezid, oğlu I. Selim'den söz almasına rağmen I. Selim, tahta geçer geçmez Fatih'in kanunnamesinin uygulayıcısı olmuştur. Bu minvalde I. Selim, daha önceden ölmüş olan kardeşleri Şehinşah'ın oğlu Mehmed'i, Mahmud'un oğulları Orhan, Emin ve Musa'yı, Alemşah'ın oğlu Osman'ı katlettiğiştir.¹⁶² Ağabeyi Korkut'u da 1513'te yayının kirişiyle boğdurduktan sonra diğer kardeşi Ahmed'i mücadele sonrası boğdurtmuştur. Ahmed'in oğlu Kasım ise Mısır'ın alınmasından sonra yakalanarak idam edilmiştir. Şehzade Ahmed'in oğlu Şehzade Murad, I. Selim'in cülusunun ardından 1512 yılında yönetimi altındaki Amasya'da ayaklanmıştır. Kızılbaşların da desteği ile isyanı hızla

¹⁶⁰ Uzunçarşılı, a.g.e, s.174.

¹⁶¹ Mumcu, a.g.e, s.175.

¹⁶² Mumcu, a.g.e, s.175.

büyüten Şehzade Murad'ın karşısına I. Selim, Mustafa Paşa'yı göndermiş ve Şehzade Murad, onun karşısında tutunamamıştır. Yenilginin ardından Amasya Kalesi'ne sığınmak istemişse de şehir halkı I. Selim'den çekinerek ona kapıyı açmayınca Şehzade Murad, önce Kemah Kalesi'ne oradan da İsfahan'a Şah İsmail'in yanına gitmiştir. I. Selim, Şehzade Murad'ı talep etmesine rağmen Şah İsmail bunu kabul etmemiştir. Ancak 1513 yılında Şehzade Murad, Şah İsmail ile birlikte Hemedan'da iken I. Selim'in suikastçıları tarafından zehirlenmek suretiyle canına kast edilmiştir.¹⁶³

Osmanlıda saltanatın intikali konusunda hâlâ net bir usulün belirlenmemiş olması rakipsiz olarak tahta çıkan Kanunî¹⁶⁴ döneminde iki acı olayın yaşanmasına neden olmuştur. Şehzade Mustafa ve şehzade Bayezid'in öldürülmeleri büyük yankı uyandırmıştır. Şehzade Mustafa askerî gücü ve liderliği sayesinde toplumun çeşitli kesimlerinden büyük destek almış, diğer kardeşlerine oranla daha cesur ve rekabetçidir.¹⁶⁵ Yeniçerilerin ve halkın şehzade Mustafa'ya olan sevgisi ve saygısı, babası I. Süleyman nezdinde taht için tehlike arz etmiş ve onun ölümüne neden olmuştur. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, I. Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'ın ve damadı ve sadrazamı olan Rüstem Paşa'nın sahnelediği komplonun tesiridir.¹⁶⁶ Hürrem Sultan, şehzade Mustafa'nın bu kadar sevilirken kendi oğullarından birinin tahta geçemeyeceğini biliyordu bu yüzden Rüstem Paşa'nın ailesine olan yakınlığı sayesinde kendisine yardım edeceğinin farkında olan Hürrem Sultan ile iş birliği yapmıştır. Durum Rüstem Paşa'nın da hoşnut olmasını sağlamıştır zira eğer Hürrem Sultan'ın çocuklarından biri padişah olursa bu sayede kendi gücünü devam ettirebilecektir. Böylece şehzade Mustafa'nın asilik yaptığı sürekli olarak I. Süleyman'ın kulağına iletilmiş¹⁶⁷ ve onun idam emrini vermesi sağlanmıştır. 1553 yılında şehzade Mustafa babasının elini öpmek için geldiği saltanat çadırında üç dilsiz

¹⁶³ Namiq Musalı, "İsyân ve Hüsrân: Amasya'dan İsfahan'a Şehzade Murad'ın Hayatından Son Kesitler", **Uluslararası Amasya Sempozyumu**, (4-7 Ekim 2017), Amasya Üniversitesi, Amasya 2017, s.373.

¹⁶⁴ Kanunî'nin erkek kardeşinin bulunmaması Kanunnamenin uygulanmasını gerektirmemiştir.

¹⁶⁵ Zahit Atçıl, "Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553?", **Osmanlı Araştırmaları**, XLVIII, 2016, s.73.

¹⁶⁶ Atçıl, *a.g.m.*, s.68.

¹⁶⁷ Funda Demirtaş, "Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi -Tahlili Bir Yaklaşım-", **Bilimname**, XVIII,2010/1, s.216.

tarafından boğularak öldürülmüştür.¹⁶⁸ Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi Osmanlı toplumunda tepkiyle karşılanmış, çok sevilen şehzade için mersiyeleler dizilmiştir.¹⁶⁹

Bu dönemin bir diğer mücadelesi ise Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid arasında yaşanmıştır. Hürrem Sultan'ın iki oğlundan Bayezid'in tarafını tutmasıyla tahta çıkacağına inanan şehzade, annesinin ölümün ardından yalnız kalmıştır. I. Süleyman'ın kendisini değil de Selim'i desteklemesiyle taraftar toplamış ancak Selim ve Kanuni'nin kuvvetleri karşısında tutunamayarak Şah Tahmasb'ın yanına kaçmıştır. Uzun zaman boyunca babasından af dilese de 1562 yılında Şahın sarayında II. Selim'in Çavuşbaşı Ali Ağa tarafından boynuna geçirilen bir kement ile öldürülmüştür.¹⁷⁰ Şehzade Bayezid'in yanında olan dört oğlu da orada öldürülmüş, Safevîlere sığındığı sırada annesinin yanında kalan küçük oğlu da daha sonra boğdurulmuştur.¹⁷¹

Osmanlı Devleti'nde hanedan üyelerinin en çok katledildiği dönem III. Mehmed devrinde olmuştur. III. Mehmed babası III. Murad'ın ölümünün ardından tahta çıkmış ve ilk işi kanunnameyi uygulamak olmuştur. Böylece sadece dördünün yetişkin¹⁷², geri kalanın ise daha çocuk olduğu toplamda on dokuz şehzadeyi boğdurarak katlettirmiştir. Bir gecede bu kadar çok cenazenin saraydan çıkması halk nazarında çok büyük bir öfke ve kin ile karşılanmış ancak saray tarihçileri tarafından durum birkaç satırla özetlenmiştir.¹⁷³ Şair Nevî'nin mersiyesinde geçen şu beyit ise oldukça dikkat çekicidir. “*Bu saltanat gülzârına Sultan Mehmed Han yeter. Gül var iken bir goncasuz bagrum dime kan oldu âh*”.¹⁷⁴ Şair bu dizede sultanı açmış bir güle,

¹⁶⁸ Atçıl, a.g.m, s.68.

¹⁶⁹ Bu katle karşı ilk kez açıkça tepkiyi veren kişi Taşlıcalı Yahya Bey olmuştur. Onun ardından diğer şairler de seslerini yükseltmişlerdir. Mersiyelelerde genellikle Mustafa'nın ölümüne karşı kırgınlık, bu işte parmağı olanlara ve hatta Kanuni'ye dahi öfke yatmaktadır. Sâmî'nin şu dizeleri Şehzade Mustafa'nın katline verilen tepkiye örnektir; *Ey şeh-i kân-ı kerem sende 'adâlet bu midur / Şâh-ı 'âlem olasın sende 'inâyet bu midur / ... Sen Muhibbî olasın sende mahabbet bu midur / Mustafâ gibi ciger-küşeñe şefkat bu midur / Âl ile kıyduñ aña kanı hakikat bu midur / Kavl-i düşmân saña kâr itdi meveddet bu midur / Yok yire kan idesin ya 'nî hilâfet bu midur /* Ayrıntılı bilgi için bkz. Gencay Zavotçu, “Bir Ölümün Yankıları ve Yahya Bey Mersiyesi”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.33, Erzurum, 2007, s.74.

¹⁷⁰ Sadullah Gülten, “Kanuni'nin Maktul Bir Şehzadesi: Bayezid”, **ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.6, Aralık, 2012, s..253.

¹⁷¹ Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.1137.

¹⁷² Bu şehzadeler Mustafa, Osman, Bayezid ve Abdullah'tır. Feridun Emecen, “*Mehmed III*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.28, Ankara, 2003, s.408.

¹⁷³ Tuğba Demirci, “*Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed'in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi*”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)**, C.5, S.9, 2019, s.155.

¹⁷⁴ Demirci, a.g.m, s.158.

şehzadeleri ise goncalara benzeterek saltanatın tek varlığı sultan varken şehzadelerin öldürülmesine üzülmemek gerektiğini izah etmesi oldukça çarpıcıdır.

III. Mehmed, ayrıca büyük oğlu Mahmud'u da tahta göz koyduğu için boğdurtmuş, şehzadenin annesini ise Mahmud'u tahta çıkarmak için uğraştığı gerekçesiyle hizmetçileriyle birlikte denize atmıştır.¹⁷⁵ Yine de III. Mehmed'in halkın büyük kesimince sevilen oğlu tarafından hal' edilmesinden korkuttuğu ve onu kendisine bağlı birlikler meydana getirebileceği endişesiyle sancağa dahi göndermediği ve nihayetinde bu korkusunun da oğlunun boğdurulmasıyla sonuçlandığı ifade edilir.¹⁷⁶ IV. Mehmed dönemine kadar hâlâ hanedan üyelerinin katlinin kırıntılar düzeyinde de olsa devam ettiğini görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin taht mücadelesinin galibine dayalı saltanat anlayışı zamanla yerini ekberiyet ve kafes usulü sistemine bırakmıştır. Ekberiyet, saltanatın intikal usulü olurken kafes ise şehzadelerin yetiştirilme yöntemi olarak ele alınabilir. Kafes usulü, III. Mehmed'in tüm şehzadelerinin sarayda kafes usulüyle eğitim aldırmasıyla başlamıştır. Çünkü III. Mehmed herhangi bir veliaht tayini yapmadığı gibi şehzadelerin saraydan dışarı çıkmalarına da izin vermemiştir.¹⁷⁷ Bu durum hem sanacağa çıkma usulünü ortadan kaldırırken hem de yeni bir yöntem olan kafes usulünü Osmanlı tarihi içerisine yerleştirmiştir. Kuruluşundan I. Ahmed dönemine kadar babadan oğula intikal eden saltanat, I. Ahmed'in ölümüyle yerine kardeşi I. Mustafa'nın geçmesiyle veraset usulünde değişikliğe uğramıştır. Böylece ekberiyetlik, yani padişah oğlu olma ve yaşça büyük olma kuralı çerçevesinde padişahlar tahta çıkmaya başlamıştır.¹⁷⁸ Ekberiyetlik sistemi kardeş katlini ortadan kaldırmaya da hanedan üyelerinin katli mevzusunun giderek istisnalar dâhilinde görüldüğü söylenebilir. Örneğin II. Osman tahta çıktığında altı kardeşi bulunmaktaydı, onların hayatlarına bir müddet dokunmamışsa da Lehistan seferine çıkmadan önce arkasında fitneye sebep olacak bir şehzade de bırakmak istememiş, böylece içlerinden en büyüğü olan Mehmed'i boğdurtmuştur. Şehzade Mehmed'in infazından önce kanunun uygulayıcısı olan diğer hükümdarlardan farklı olarak II. Osman'ın fetva almak

¹⁷⁵ Emecen, *a.g.m.*, s.412.

¹⁷⁶ Ruhat Alp, "*Osmanlı Devleti'nde Veliahtlık Kurumu (1908-1922)*", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018, s.46.

¹⁷⁷ Alp, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁷⁸ Alp, *a.g.e.*, s.54.

istemesi ancak Şeyhülislam Esad Efendi'nin bu fetvayı vermemesi ulemanın artık hanedan üyelerinin katline hoş bakmadığını göstermek açısından önemlidir. II. Osman yine de Taşköprülüzâde'nin fetvasıyla şehzade Mehmed'i boğdurtmuştur.¹⁷⁹

Yukarıda bahsi geçen örneklerde olduğu gibi Türk İslam tarihi boyunca hanedan üyelerinin Türk Cihan Hâkimiyeti ve kut anlayışı çerçevesinde birbiriyle mücadelesi sonucu birçok katledilme olayları meydana gelmiştir. Önemli Türk devletlerinden olan Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de benzer ve farklı yönleriyle hanedan üyelerinin katli hadisesi görülmektedir. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu bağlamda Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri tarihindeki hanedan üyelerinin katli meselesi ele alınacaktır.

¹⁷⁹ Mumcu, a.g.e, s.178.

3. TÜRK-İSLAM TARİHİNDE KARAKOYUNLULARIN VE AKKOYUNLULARIN ROLÜ

Baranlı aşiretine mensup olan Karakoyunluların ve Bayındır aşiretine mensup Akkoyunluların Anadolu'ya ne zaman ve nereden geldikleri tam olarak bilinmemekle birlikte bu konu üzerinde iki önemli rivayet verilmektedir. Selçuklular zamanında Orta Asya'dan buraya gelip yerleştikleri ifade edilse de son çalışmalar neticesinde Karakoyunlu ve Akkoyunluların Moğol istilasından kaçarak Azerbaycan ve Batı İran'a oradan da Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ne geldikleri ifade edilmektedir.¹⁸⁰ 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da konar-göçer bir hayat süren Karakoyunlular ve Akkoyunlular, soylarını Oğuz Han'a dayandırmaktadır. Karakoyunlular, Anadolu'da Van gölünün kuzeyindeki Erciş'i yurt tutarken Akkoyunlular da Bayburt'u¹⁸¹ kendilerine yurt edinmişlerdir. Her iki devletin de dili Azerbaycan Türkçesi olup, İran, Doğu Anadolu ve Azerbaycan tarihinde büyük rol oynamışlardır.

3.1. Karakoyunlular

Baranlı ya da Baranlı aşiretine mensup olduğu için bazı kaynaklarda Baranlı Devleti olarak da geçen Karakoyunlu Devleti 1351-1469 yılları arasında Azerbaycan, İran ve Doğu Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş olan bir Türk devletidir. Baranlı ya da Baranlı ifadesinin bir yer adı ya da şahıs adı olup olmadığı konusu hâlâ açıklanabilmiş değildir. Karakoyunlular hakkında yeterli bilgilerin olmayışı ve devletin yükselme döneminde hükümdar Cihanşah'ın ölümünün ardından devletin hızla yıkılması, haklarında çok fazla yazılı eser bulunmamasının en büyük sebebidir.

Karakoyunluların tarih sahnesine çıkış merkezleri olan Doğu Anadolu Bölgesi, kendilerinden önce Moğolların etkisi altında bulunuyordu. Ancak Moğolların son dönemlerindeki iç karışıklık ve Sutaylıların iktidar mücadeleleri içerisinde Hacı Tugay

¹⁸⁰ Faruk Sümer, **Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan Şah'a kadar)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.36; Oqtay Əfəndiyev v.d, **Azərbaycan Tarixi XIII-XVIII əsrlər**, Azərbaycan Mill Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu, Bakı 2007, s.71.

¹⁸¹ İbrahim Sarı bu konuda "Osmanlılar için Söğüt ne ise Akkoyunlular için de Bayburt odur. Çünkü yüzyılı aşkın bir süre saltanat süren ve Sivas'tan Horasan'a kadar çok geniş topraklara yayılan Akkoyunlu Devleti'nin çıkış noktası burasıdır." ifadesini kullanmıştır. İbrahim Sarı, **Akkoyunlular**, Net Medya Yayıncılık, Antalya 2016, s.5

ve yeğeni İbrahim Şah arasındaki mücadeleyi İbrahim Şah kazanmış ve amcası Hacı Tugay'ı öldürmüştür. İbrahim Şah'ın da 751/1350 yılındaki vefatından sonra Sutaylıların başına Hacı Tugay'ın oğlu Pir Muhammed başa getirilmiş, hatta İbrahim Şah'ın dul kızıyla evlenmek istemiştir. Beyleri tarafından kabul gören bu istek, yapılacak olan düğün sırasında onun beylerinden biri olan Hüseyin Bey tarafından Pir Muhammed'in öldürülmesiyle yarım kalmıştır. Pir Muhammed'in ölümü bölgedeki Sutay hâkimiyetini de ortadan kaldırmış ve bölge Türkmenlerin kontrolüne geçmiştir. Hüseyin Bey'in emirliği sorgusuz sualsiz diğer Beyler tarafından kabul edilmesine rağmen onun emirlerinden Karakoyunlu Bayram Hoca, Hüseyin Bey'i 752 güzü/1351 yılında öldürmüş ve yine Türkmenler bu infazlar karşısında tepki vermemiştir. Erciş merkezli kurulan Karakoyunlu Beyliğinin bilinen ilk reisleri de Bayram Hoca olmuştur.¹⁸²

Bayram Hoca Dönemi (?-1380)

Baharlu oymağının reisi olan Bayram Hoca, Celâyir sultanı Üveys'in hizmetine tabi emirlerden biridir. Bayram Hoca, Moğolların içindeki siyasi boşluk ve iktidarsızlıktan kaynaklanan fırsattan yararlanarak Türkmen aşiretinin reisi olmuş ve Karakoyunlu beyliğini tesis etmiştir. Dönemin politik güçleri arasında yer alan Artukluları bozguna uğratması ve Musul'u ele geçirmesi, Bayram Hoca'nın karıştığı önemli olaylar arasında yer almaktadır. Bayram Hoca, Musul'u ele geçirdiğinde buranın yönetimini kardeşi Berdi Hoca'ya bırakmıştır.¹⁸³ Daha sonra Bayram Hoca, Artuklu hükümdarı el-Melikü'l-Mansûr Ahmed'e karşı saldırılar düzenlemiş ve Mardin'i ele geçirmek için büyük bir savaş başlatmıştır. Artuklu hükümdarının Bayram Hoca'yı dönemin siyasi güçleri arasında yer alan Celâyir hükümdarı Şeyh Üveys'e şikâyet etmesi, Şeyh Üveys'in ise bölgedeki otoritesini arttırmak adına ittifakı kabul etmesi sonucunda Karakoyunlular ile Celâyirliler karşı karşıya gelmiştir. Kardeşi Berdi Hoca'nın elinde tuttuğu Musul'un Celâyirlerin eline kolayca geçmesiyle Bayram Hoca bozguna

¹⁸² Əfəndiyev, a.g.e, s.71.

¹⁸³ Sümer, a.g.e, s.41.

uğramış ve 773/1371-72 yılına kadar da Şeyh Üveys'in metbuluğunu da her yıl vergi vermek suretiyle tanımak zorunda kalmıştır.¹⁸⁴

Bayram Hoca, Celâyirler'e kaybettiği Musul'u geri almak için mücadele etmeye devam edecektir. Özellikle de Celâyir hükümdarı Sultan Üveys'in ölümünün ardından 776/1374 yılında tahta geçen oğlu Sultan Hüseyin'in zayıf yönetimi karşısında bunu fırsata çevirmek isteyerek Musul'u ele geçirmek için saldırıda bulunmuştur. Böylece Celâyirlere her yıl verdiği vergiyi kesen Bayram Hoca, Ala Dağ, Ala Kilise, Sürmelü, Erzurum, Hoy ve Nahçıvan gibi önemli yerleri ele geçirmiştir.¹⁸⁵ Musul'un yönetimini tekrar kardeşi Berdi Hoca'ya bırakmıştır. Bu andan itibaren Musul bir daha hiç elden çıkmamış, Karakoyunlu Devleti tarihi boyunca da Musul'a hâkim olmuşlardır. Bayram Hoca'nın bu başarısı Celâyir Sultanı Hüseyin'in hoşuna gitmemiş ve Bayram Hoca'nın yeğeni Kara Mehmed Mirza'nın bulunduğu Erciş'e saldırmıştır. Kara Mehmed Mirza, Bayram Hoca'ya hızlıca haber göndermiş ve Celâyirleri oyalamaya çalışmıştır. Bayram Hoca yetişse bile Celâyir ordusu karşısında tutunamamış ve Musul taraflarına kaçmaya çalışmıştır. Ancak Celâyirler tarafından yakalanan Bayram Hoca ve askerleri esir edilmiştir. Bayram Hoca'nın önce gözlerine mil çekilmiş ardından da öldürülmüştür (782/1380).¹⁸⁶ Bayram Hoca, İlhanlıların son dönemlerindeki zayıflıklarından istifade etmeyi bilmiş ve bu sayede Karakoyunluları tarih sahnesine başarıyla çıkarabilmiştir.

Kara Mehmed Mirza Dönemi (1380-1389)

Kara Mehmed Mirza, Bayram Hoca'nın ardından Karakoyunlu tahtına oturmuş ve kendi döneminde Karakoyunlu topraklarını hem Celâyirlilere hem de Timur'un saldırılarına karşı başarılı bir şekilde korumuştur. Özellikle Celâyir şehzadesi Şeyh Ali ile yaptığı mücadele ile Celâyirlerin taht kavgasında etkin rol oynayarak hem kendi adının hem de Karakoyunluların bu dönemde nüfuzunu oldukça arttırmıştır. Ayrıca bu olaydan sonra Kara Mehmed Mirza kızını, Sultan Ahmed ile evlendirirken kendisi de

¹⁸⁴ Ayşe Atıcı Arayancan, "Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.65.

¹⁸⁵ Sümer, a.g.e, s.44; Arayancan, a.g.tz, s.66; Ahmet Ahmetoğlu, "Karakoyunlular ve İskender Mirza'nın Siyasi Hayatı", **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019, s.22.

¹⁸⁶ Arayancan, a.g.tz, s.66.

Celâyir prenseslerinden biriyle evlenerek¹⁸⁷ ilişkilerini güçlü tutmaya çalışmıştır. Onun bu çabasının altında yatan neden büyük oranda bölgedeki varlığını devam ettirebilme gayesidir. 787/1385 yılına gelindiğinde Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasındaki “adâvet-i kâdîme”¹⁸⁸ bu iki devleti karşı karşıya getirmiştir. Erzincan hükümdarı Mutahharten ile Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman arasındaki mücadeleden yenik çıkan Mutahharten, kendisini bu beladan kurtarmak için Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasındaki ezeli rekabete dayanarak Kara Mehmed Mirza’dan yardım istemiştir. Kara Mehmed Mirza, Akkoyunlular üzerine yürümeyi kabul etmiş ve onları dar bir boğazda kıştırarak mağlup etmiştir.¹⁸⁹ Akkoyunlular bu büyük yenilginin ardından Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin’e sığınmıştır.

789/1387 yılında Emir Timur’un Doğu Anadolu üzerine hücumu geçmesi ve Kara Mehmed Mirza’nın onun hâkimiyetini tanımaması üzerine Karakoyunlular ile Timurlular karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşma Karakoyunluların bizzat kendi varlıklarını tehdit edebilecek seviyede önemli bir karşılaşmadır.¹⁹⁰ Timur, Karakoyunluları ticaret kervanlarına ve hac kafilelerine saldırmakla suçlasa da¹⁹¹ asıl sebebin hâkimiyet mücadelesi olduğu açıktır. İki kuvvet Çapakçur (Bingöl) yakınlarında karşı karşıya gelmiş, Kara Mehmed Mirza onları dar geçitlerde kıştırarak mağlup etmiştir. Timur bu yenilginin ardından Kara Mehmed Mirza ile baş edemeyeceğini anlayarak geri dönmüştür. 789/1387 yılında Timur’un Toktamış’a saldırmak üzere Mâverâünnehir’e dönmesinden istifade ederek Celâyir emirlerinden Şebli ve Şeyh Ali Tebriz’i ele geçirmiştir. Bunu gören Kara Mehmed Mirza da Tebriz’e gelerek Celâyir emirlerini yakalatmış ve Tebriz’e hâkim olmuştur.¹⁹² Bu olayın ardından 791/1389 yılında Bayram Hoca’nın öldürdüğü Hüseyin Bey’in oğlu Kara Pir Hasan, beylik davası üzerine Kara Mehmed Mirza’ya karşı isyana

¹⁸⁷ Vladimir Minorsky, “The Qaraqoyunlu and The Qutb-shahs (Turkmenica, 10)”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol.17, No.1, University of London 1955, s.55.

¹⁸⁸ Adâvet-i Kâdîme, eskilere dayanan düşmanlık anlamına gelmektedir. Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasındaki ezeli düşmanlığı bildirmek için kullanılmıştır. İki devlet arasında, tarih sahnesine çıkışlarında itibaren başlayan bu düşmanlık büyük bir oranda arazi ihtilafı ya da üstünlük davasından kaynaklanmaktadır. Sümer, a.g.e, s.34; Leyli Həmidova, “*Qaraqoyunlu Dövlətinin Təşəkkülü*”, **Geostrategiya**, No.3 (45), Mayıs 2018, s.26.

¹⁸⁹ Aziz b. Erdeşir Esterâbâdî, **Bezm ü Rezm** (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.343; Sümer, a.g.e, s.49.

¹⁹⁰ Sümer, a.g.e, s.49.

¹⁹¹ Həmidova, s.26; Sümer, a.g.e, s.49.

¹⁹² Arayancan, a.g.tz, s.70.

kalkışmıştır.¹⁹³ Kara Mehmed Mirza ve oğlu Bayram bu mücadele sırasında öldürülmüştür.¹⁹⁴

Kara Yusuf Dönemi (1389-1420)

Kara Mehmed Mirza'nın Kara Pir Hasan tarafından öldürülmesinin ardından Türkmenlerin bir kısmı Pir Hasan'ın etrafında toplanırken bir diğer kısmı ise Kara Mehmed Mirza'nın oğullarından Mısır Hoca etrafında birleşmiştir. Ancak diğer kardeşi Kara Yusuf Mirza kısa sürede iradesi, azmi ve cesaret bakımından diğer kardeşlerinden daha üstün olması sayesinde kısa sürede Türkmenleri kendi çevresinde toplayarak Karakoyunluların başına geçmiştir.¹⁹⁵ Kara Yusuf Mirza, Kara Pir Hasan'a karşı verdiği emirlik mücadelesinde Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'den yardım istemiş, Kara Yülük Osman Bey, oğlu İbrahim'i Kara Pir Hasan üzerine göndermiştir. İbrahim Bey tarafından kısa sürede Pir Hasan ele geçirilip Timur'a gönderilmiş ve orada öldürülmüştür.¹⁹⁶ Kara Yusuf Mirza, Karakoyunlu Devletinin gerçek yaratıcısı olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁷

793/1391 yılında Hoy yöresi dolaylarında bulunan Kara Yusuf Mirza, Celâyir sultanı Ahmed'in dirayetsizliğinden ve Tebriz'in içerisinde bulunduğu karışıklıktan yararlanarak Tebriz şehrini ele geçirmiş, burada bir süre kaldıktan sonra adamlarını bırakarak Aladağ'a dönmüştür.¹⁹⁸ Emir Timur'un Hindistan seferini tamamlayıp Doğu Anadolu'ya yeniden yönelmesi ve özellikle Celâyir'in payitahtı olan Bağdat'ı ele geçirmesi bölgedeki güç dengelerini değiştirmiştir.¹⁹⁹ Emir Timur hem Karakoyunluları hem de Akkoyunluları kendisine itaate çağırmıştır. Ancak Kara Yusuf, onun bu itaat çağrısına uymayarak sarp dağlara çekilmiş, Avnik Kalesi'ni koruması için kardeşi Mısır Hoca'yı görevlendirmiştir.²⁰⁰ Timur, Avnik Kalesi'ni uzun süre kuşatma altında tutmuş ve Mısır Hoca sonunda aman dileyerek teslim olmuştur

¹⁹³ Həmidova, a.g.m, s.26.

¹⁹⁴ Ebu Bekr Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s.36; Sümer, a.g.e, s.53.

¹⁹⁵ Muhsin Behramnejad, **Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları**, (Çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer), Kronik Kitap, İstanbul 2019, s.29; Sümer, a.g.e, s.54.

¹⁹⁶ Tihrani, a.g.e, s.36; Behramnejad, a.g.e, s.29.

¹⁹⁷ Arayancan, a.g.tz, s.70.

¹⁹⁸ Sümer, a.g.e, s.56; Cevdet Yakupoğlu, "Azerbaycan'ın Hoy Yöresinde Türk Egemenliği (XI. ve XVI. Yüzyıllar)", **History Studies**, Vol.10, No. 2, Mart 2018. s.184

¹⁹⁹ Həmidova, a.g.m, s.27.

²⁰⁰ Sümer, a.g.e, s.57.

(796/1394).²⁰¹ Timur, Mısır Hoca'yı affetmiş ancak onu serbest bırakmayarak Semerkand'a götürmüştür.²⁰² Kara Yusuf Mirza, Emir Timur'un Anadolu'dan çıkışını fırsat bilerek kardeşi Yar Ali Mirza ile Erciş'e geri dönmüş ve ani bir baskınla Avnik'i ele geçirmiştir. Ancak Timur'un Hindistan seferinden sonra tekrar Anadolu'ya yönelmesiyle Kara Yusuf Mirza Musul taraflarına çekilmiş daha sonra da Timur tehlikesine karşı Sivas hâkimi Sultan Ahmed ile birleşerek önce Memlûklere sonra da Osmanlı'ya sığınmıştır (802/1399-1400).²⁰³ Yıldırım Bayezid'in Kara Yusuf Mirza'yı himaye etmesi Emir Timur'un Anadolu seferi için bahane teşkil etmiştir. Gerçekleşen Ankara Savaşı akabinde Kara Yusuf Mirza ve Celâyirli Ahmed bu kez de Memlûklere iltica etmek için önce Hille ve Bağdat'a ardından da Şam taraflarına kaçmıştır.²⁰⁴ Ancak burada daha önceden Mısırlı valilere zaman zaman yaptıkları saldırılar neticesinde Osmanlı'da olduğundan daha az hoş karşılanmış ve Şam'da Memlûklerin Şam naibi Şeyh Mahmudî'nin askerlerine esir düşmüşler ve burada yaklaşık bir yıl kadar Dimaşk Kalesi'nde hapsedilmişlerdir (805/1402-1403).²⁰⁵ Kara Yusuf Mirza şehirde çıkan bir kargaşadan istifa ederek kaçmayı başarıp Mardin'e gitmiştir. Takı denilen mevkide Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman ile karşı karşıya gelmiş ve aralarındaki mücadele sonuçsuz kalınca barış yapılmıştır.²⁰⁶ Bu olaydan sonra Kara Yusuf Mirza, Azerbaycan'ı ele geçirmek için Emir Timur'un torunu olan Ebu Bekr Mirza ile savaşmış ve onu bozguna uğratarak Azerbaycan'ı ele geçirmiştir (810/1407/1408). Kara Yusuf Mirza'nın, Ebu Bekr Mirza'ya karşı hem Nahçıvan'da hem de Serd-rûd'da kazanmış olduğu zafer onun bölgedeki gücünü ve şanını yüceltmıştır. Aynı zamanda Serd-rûd'da yapılan savaşta Timur'un oğlu Miranşah'ın öldürülmesi²⁰⁷ Timur Devleti'ni Azerbaycan'da zayıf duruma düşürürken, burada Karakoyunlu Devleti'nin teşekkülünde önemli bir rol oynamıştır. Bu olayın ardından Bistam Bey komutasında Sultaniye alınmış, ertesi yıl da Alıncak Kalesi ele geçirilmiş,

²⁰¹ Şerefüddin Ali Yezdi, **Emir Timur (Zafername)**, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.241-244.

²⁰² Nizamüddin Şâmi, **Zafername**, (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu Bâimevi, Ankara 1987, s.187-190; İbnî Arabşah, **Acâibu'l Makdûr**, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s.123-124.

²⁰³ Derviş Ahmed Âşıkî, **Âşıkpaşazâde Tarihi**, (Çev. Ayşenur Kala), Kamer Yayınları, İstanbul 203, s.144; Tihrani, a.g.e, s.44; Sümer, a.g.e, s.62; Həmidova, a.g.m, s.27

²⁰⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, a.g.e, s.380.

²⁰⁵ H.R. Roemer, "The Türkmen Dynasties", (Eds: Peter Jackson- Laurance Lockhart), **The Cambridge History of Iran Vol. 6: The Timurid and Safavid Periods**, Cambridge University Press, United Kingdom 1986, s.161; Behramnejad, a.g.e, s.31; Sümer, a.g.e, s.66.

²⁰⁶ Sümer, a.g.e, s.69; Behramnejad, a.g.e, s.31.

²⁰⁷ Həsən Bəy Rumlu, **Əhsənüt-təvərix (Tarixlərin ən yaxşısı)**, (Çev. Oqtay Əfəndiyev-Namiq Musalı), Kastamonu: Uzanlar, 2017, s.59; İbnî Arabşah, a.g.e, s.37; Sümer, a.g.e, s.75-76.

Alıncak Kalesi'nin hâkimiyeti de İskender Mirza'ya bırakılmıştır.²⁰⁸ Akkoyunluların Mardin'e saldırması üzerine Artuklu hükümdarı Melik Salih, Kara Yusuf Mirza'dan yardım talebinde bulunmuştur. Bu savaşta Kara Yusuf Mirza galip gelmiş ve kızlarından biriyle Melik Salih'i nikâhlayarak onu Musul'un yönetimine göndermiş,²⁰⁹ böylece Mardin'i Karakoyunlu topraklarına katmıştır. Kara Yusuf Mirza'nın Erzincan üzerine yürümesini fırsat bilen Sultan Ahmed, Tebriz'i ele geçirmek için saldırmış ancak yapılan savaşta (28 Rebiülahir 813/30 Ağustos 1410) esir düşmüştür. Kara Yusuf Mirza, ondan Azerbaycan'ı oğlu Pir Budak Mirza'ya, Irak-ı Arab'ı ise diğer oğlu Şah Mehmed Mirza'ya vermesi sözünü aldıktan sonra Karakoyunlu beylerinin ısrarı üzerine öldürülmüştür (813/1410).²¹⁰ Bu olayın ardından 814/1411 yılında Kara Yusuf Mirza, oğlu Pir Budak Mirza'ya saltanat ve tacını giydirerek onu padişah ilan etmiştir.²¹¹

Timur Devleti'ni yeniden eski gücüne kavuşturmak isteyen Şâhruh, Azerbaycan ve Irak-ı Arab ülkelerini de ele geçirmek için Karakoyunlular üzerine yürümek için hazırlıklara başlamıştır. Özellikle dönemin dünya ticareti bakımından merkezi konumunda olan Kazvin ve Sultaniye'nin Karakoyunluların elinde olmasına bu seferin asıl nedenidir.²¹² Kara Yusuf Mirza, onun Azerbaycan'a saldırmak için harekete geçtiği haberini alır almaz savaş hazırlıklarına başlamış ve oğullarından yardım istemiştir ancak beklediği yardım gelmemiştir. Kara Yusuf Mirza, oğullarının bu yardım talebini görmezden gelmesine ve Çağatay ordusunun büyüklüğüne rağmen savaştan çekinmeyerek ilerlemeye devam etmiş ancak Çağatay ordusuyla henüz karşılaşmadan, Ucan'a 2 fersah uzaklıkta ölmüştür (823/1420).²¹³ Hükümdarlık süresince hâkimiyet alanını Azerbaycan'dan Irak-ı Arab'ın tamamına Irak-ı Acem'den Kazvin ve Horasan sınırına kadar götürmüş, Erzincan'dan Tercan, İspir'e, Mardin, Musul, Esered ve Sincar'a kadar genişletmiştir.

²⁰⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.61; Bitlisli Şerefhan, **Şerefname I**, (Çev. M. Emin Bozarslan), Deng Yayınları, Diyarbakır 1997, s.186; Sümer, a.g.e, s.78.

²⁰⁹ Tihrani, a.g.e, s.54.

²¹⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.70-71; İbni Arabşah, a.g.e, s.187; Sümer, a.g.e, s.86.

²¹¹ Behramnejad, a.g.e, s.31.

²¹² Sümer, a.g.e, s.105.

²¹³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.93-94; Tihrani, a.g.e, s.56-57; Sümer, a.g.e, s.108.

Kara İskender Dönemi (1420-1438)

Kara Yusuf Mirza'nın ani ölümünün ardından Karakoyunlu ordusu dağılmış, Şâhruh kolayca Sultaniye'ye girmiştir. Karakoyunlu tahtı için şehzadeler birbiriyle yarışırken Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman bu karışıklıktan yararlanarak Mardin'e girmek istemişse de Kara Yusuf Mirza'nın oğlu İskender Mirza tarafından Şeyh Kendi mevkiinde engellenmiştir. Şeyh Kendi'de yapılan savaşta Akkoyunlu Beyi yaralansa da ordusunu toplayıp savaşa devam etmiş ancak Kara İskender Mirza karşısında tutunamamıştır.²¹⁴ İskender Mirza'nın bu başarısı başlangıçta Bağdat'taki Şah Mehmed Mirza'yı destekleyen Türkmenlerin hızlı bir şekilde onun etrafında toplanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu durum Şâhruh'un İspend Mirza'nın elinde bulunan Bayezid Kalesi'ni kuşatmasına eden olmuştur. Bayezid Kalesi ele geçirildikten sonra Şâhruh, Van gölü çevresine inmiş, Azerbaycan'a yürümek maksadıyla birleşen İskender ve İspend mirzalara karşı muharebeye karar vermiştir.²¹⁵ Azerbaycan'dan çıkarak Erciş dolaylarına gelmiş ve Eleşkirt bölgesinde Timurlu ordusuyla Karakoyunlu ordusu savaşa tutuşmuştur (824/1421). Başlangıçta İskender Mirza güçlü saldırılarda bulunup, birçok kişiyi esir alsa da Şâhruh'un gönderdiği öncü destek grupla Karakoyunlu ordusu mağlup edilmiştir.²¹⁶ İskender Mirza, Şâhruh ile yapılan mücadelede sadakatsizlik eden Kürt beyleri üzerine yürümüş ve kız kardeşinin kocası olan Bitlis hâkimi Emir Şemseddin'i ve bazı Kürt emirlerini öldürtmüştür.²¹⁷

İskender Mirza'nın bölgede giderek güçlenmesi ve onun 831/1427-1428 yılları arasında Şirvan'a sefer düzenlemesi ve Sultaniye'yi ele geçirip Irak-ı Acem valisini esir alması üzerine Şâhruh ikinci kez Azerbaycan'a yürümüştür. İskender Mirza da elli bin kişilik ordusuyla²¹⁸ Selmas ovasında Şâhruh'u karşılamıştır (Muharrem 833/Eylül 1429). Kardeşi Cihanşah Mirza'nın da yer aldığı bu savaşta Karakoyunlu ordusu, Şâhruh'un askerleri tarafından dağıtılmış ve İskender Mirza kaçmak zorunda kalmıştır.²¹⁹ Şâhruh, oğlu Muhammed Cuki önderliğinde yirmi bin kişilik kuvveti onun arkasından göndermiştir. Muhammed Cuki, Muş sahrasına kadar onu takip etmiş,

²¹⁴ Tihrani, a.g.e, s.58-61; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.97-98.

²¹⁵ Sümer, a.g.e, s.120.

²¹⁶ Behramnejad, a.g.e, s.37; Sümer, a.g.e, s.121-123.

²¹⁷ Bitlisli Şerefhan, a.g.e, s.186; Sümer, a.g.e, s.125-127; Behramnejad, a.g.e, s.38.

²¹⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.130.

²¹⁹ Arayancan, a.g.tz, s.111; Behramnejad, a.g.e, s.39; Sümer, a.g.e, s.129.

İskender Mirza'nın püskürtmesi sonucu geri dönmüştür.²²⁰ Azerbaycan'ın yönetimini Kara Yusuf Mirza'nın küçük oğlu Ebu Said Mirza'ya bırakarak Kara Yusuf Mirza'ya oğulları arasında süregelen rekabet ve düşmanlığı daha da güçlendirmiştir. Ardından Şâhruh, Safer-Rebiülevvel 833/Kasım 1429'da Karabağ'a dönmüştür. Ancak Ebu Said Mirza'nın Azerbaycan hâkimliği altı ay kadar sürmüştür. Kardeşi İskender Mirza, Azerbaycan'a gelerek Ebu Said Mirza'yı öldürmüş ve Tebriz'i ele geçirmiştir (835/1431).²²¹ Bu olaydan sonra Van'da yöneticilik yapan Yar Ali Mirza'nın halka zulmetmesine dair İskender Mirza'ya ulaşan şikâyetler üzerine oğlunu Tebriz'e çağırması, ancak Yar Ali Mirza öldürülme korkusuyla Şirvanşah'ı Halîlullâh'a sığınmıştır. İskender Mirza'nın, Yar Ali Mirza'nın iadesi talebini reddeden Halîlullâh, onu Şâhruh'a göndermiş, Şâhruh ise Yar Ali Mirza'yı hapsettirip Semerkand'a yollamıştır.²²² Şirvanşah'ın bu hareketi karşısında İskender Mirza, Şirvan üzerine yürüyerek şehri yağma etmiş, yakıp yıkmaya başlamıştır. Durum karşısında Halîlullâh Şah hem Şâhruh'tan hem de Kara Yülük Osman Bey'den yardım istemiştir. Kara Yülük Osman Bey yardım çağrısına uyarak Erzurum'a kadar gelmiş ve şehri ele geçirmiştir. Şâhruh ise hem Ebu Said Mirza'nın öldürülmesine hem de Şirvanşah'ın yardımına binaen üçüncü Azerbaycan seferine çıkmıştır. Şâhruh, Van'da bulunan ve ağabeyi İskender Mirza ile aralarında muhalefet olan Cihanşah Mirza'ya Azerbaycan hâkimliğini vermiştir. Cihanşah Mirza da buna karşılık oğlu Hasan Ali Mirza'yı Şâhruh'un hizmetine bırakmıştır.²²³ Böylece Şâhruh'un metbûluğunu tanıyan Cihanşah Mirza, ağabeyi İskender Mirza'ya karşı savaşmış, onun yükselmekte olduğunu gören askerler ise Cihanşah Mirza'nın yanında yer almaya başlamıştır. Zor durumda kalan İskender Mirza kaçarak Erzurum'a doğru ilerlemiştir. Bu sırada Şâhruh da Akkoyunlu beyine haber göndererek İskender Mirza'nın önünün kesilmesini istemiştir. Bunun ardından İskender Mirza'nın askerleri ile Akkoyunlu ordusu karşı karşıya gelmiş, yapılan Karaz Savaşı sırasında Kara Yülük Osman Bey atından düşerek ağır yaralanmış ve vefat etmiştir. Bu arada Muhammed Cuki'nin kendisini takip ettiği haberini alınca Osmanlı'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Şâhruh ise Azerbaycan hükümdarlığını Cihanşah Mirza'ya vererek Horasan'a dönmüştür

²²⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.132.

²²¹ Əfəndiyev. a.g.e, s.74.

²²² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.134.

²²³ Arayancan, a.g.tz, s.115.

(839/1436).²²⁴ İskender Mirza aldığı haberle Tebriz'e doğru hızla ilerlese de Cihanşah Mirza tarafından Sufiyan bölgesinde yenilgiye uğramış ve ailesiyle hazinesinin bulunduğu Alıncak Kalesi'ne sığınmıştır. İskender Mirza, burada öz oğlu Şah Kubâd Mirza tarafından öldürülmüştür (25 Şevval 841/20 Nisan 1438).²²⁵ Ancak kısa bir süre sonra Cihanşah Mirza, ağabeyi İskender Mirza'nın öldürülmesi konusunda tahkikat açtırarak mahkeme kararıyla Şah Kubâd Mirza'yı ve cinayete iştirak edenleri öldürtmüştür.²²⁶

Cihanşah Dönemi (1438-1467)

Cihanşah Mirza, yeğeni Şah Kubâd Mirza'yı öldürmesinden sonra 844/1440 yılında ilk olarak Gürcistan üzerine, Gürcü kralı Alexandre'ın kendisine itaat edip vergi vermeyi reddetmesi nedeniyle sefere çıkmıştır.²²⁷ Seferde Şeki ve Tiflis'e saldırıp otuz bin esir ele geçirmiş,²²⁸ Gürcistan üzerinde ağır tahribat yapmıştır. Cihanşah Mirza 844/1440 yılındaki bu seferden sonra 84/1444-45 yılında bir kez daha Gürcistan üzerine yürümüş ancak mücadelenin sonucu belli olmamış ve Karakoyunlular geri çekilmiştir.²²⁹ 851/1447 yılına gelindiğinde Şâhruh'un ölümünün ardından daha rahat hareket etmeye başlamış, Timurlularda yaşanan veraset savaşlarını fırsat bilerek sultan ve han unvanlarını alarak Sultaniye, Kazvin Kum, Hamedan ve İsfahan'a' ele geçirmiştir.²³⁰ Şâhruh'un halefi Muhammed Mirza, onun bu fetih girişimlerine savaşla karşılık vermek istemişse de, Cihanşah Mirza, kızını onunla evlendirerek barış yoluna gitmiştir. Böylece ele geçirdiği yerler de kendisine bırakılmıştır.

Timurlulardaki veraset kavgalarını lehine kullanmak isteyen Cihanşah Mirza, Irak'ı ele geçirmek için oğlu Pir Budak Mirza'yı Irak topraklarına göndermiştir. Irak ve Fars'ın yönetiminden sorumlu olan Babür Mirza yapılan mücadelede Pir Budak Mirza'ya yenilmiş ve muhasara ettiği Save, Cerbâdakân ve Hansar, 'ı ele geçirmiştir. Böylece Fars bölgesinin tamamen ele geçiren Cihanşah Mirza, Babür Mirza'ya karşı Alaüddevle Mirza'yı da himayesi altına almıştır. 857/1453 yılında Kirman hâkimi

²²⁴ Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2011, s.436.

²²⁵ Tihrani, a.g.e, s.96-97; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.146.

²²⁶ Arayancan, a.g.tz, s.122.

²²⁷ Arayancan, a.g.tz, s.122; Minorsky, a.g.m, s.66.

²²⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.152.

²²⁹ Arayancan, a.g.tz, s.123.

²³⁰ Tofiq Nəcəfli, *Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu Dövlətlərinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında*. Bakı: Çaşıoğlu, 2000, s.27.

Seyyid Şirvan'ın ölümünün ardından Kirman ileri gelenleri Mirza Sencer'i Kirman ve Şiraz'ın yönetimi için davet etmişler, haberi alan Pir Budak Mirza da Kirman'a yönelmiştir. Laver bölgesinde yapılan savaşta Çağataylı askerlerinden 3000 tanesi öldürülmüş ve Kirman ele geçirilmiştir. Cihanşah Mirza'nın isteği üzerine Kirman, diğer oğlu Ebu Yusuf Mirza'ya bırakılmış, Pir Budak Mirza ise Şiraz'a dönmüştür.²³¹ Kirman'ın Ebu Yusuf Mirza'ya bırakılması haberi üzerine İskender Mirza'ya oğlu Elvend Mirza, Kirman'a gelmek üzere yola çıkmış ve Süleymaniye Kalesi'ni teslim almıştır. Sircan Kalesi'ni de ele geçirdikten sonra Gürgan'a gitmiş ancak altı ay kadar sonra Pir Budak Mirza'nın gelişini haber alınca Sistan'a gitmek üzereyken Ammar pınarında yakalanarak öldürülmüştür.²³²

Babür Mirza'nın Horasan'da ölmesinin (861/1457) ardından Horasan'ın yönetimi hususunda emirleri arasında çıkan ihtilafı işiten Cihanşah Mirza burayı ele geçirmek için ordularının toplanmasını emretmiş ve Rey'den yola çıkmıştır. Bu sırada oğlu Pir Budak Mirza'ya haber göndererek yanına gelmesini istemiştir. Pir Budak Mirza, 18 bin süvari ile Şiraz'dan yola çıkarak Kuhistan yolunda babasının ordusuna katılmasına rağmen Cihanşah Mirza'nın diğer oğlu Hasan Ali Mirza'nın Makû Kalesi'nden çıkarak Azerbaycan'da isyan ettiği haberi ulaşmıştır. Bu yüzden savaşa devam etmek yerine Timurlu Ebu Said Mirza ile barış anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmanın neticesine göre Cihanşah Mirza Horasan topraklarının Simnan sınırına kadar olan bölgeyi Ebu Said'e, Esterabad şehrini ise Alâuddevle Mirza'ya bırakmak zorunda kalmış, sınır olarak da Âb-ı Rûşen belirlenmiştir.²³³ Böylece Horasan seferi, Hasan Ali Mirza'nın Tebriz'de sultanlığını ilan etmesi nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Hasan Ali Mirza 15 yıldır hapis kaldığı Makû Kalesi'nden çıkarak, Emir Arabşah ve Uzun Hasan Bey'in amcası Mahmud Mirza ile birlikte²³⁴ Tebriz'e gelip burada devlet erkânının ve halkın mallarını elinden alarak kendi adam ve komutanlarına vermiştir.²³⁵ Emri altına aldığı birkaç komutanı da Erdebil'i alması için göndermiş, ancak Cihanşah Mirza'nın Tebriz'e doğru yola çıktığını duyan komutanlar Hasan Ali Mirza'nın emrini yerine getirmeyerek ona sırt çevirmiş ve Cihanşah

²³¹ Behramnejad, a.g.e, s.53-54; Arayancan, a.g.tz, s.138.

²³² Tihrani, a.g.e, s.206; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.200; Behramnejad, a.g.e, s.54.

²³³ Tihrani, a.g.e, s.215-216; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.222.

²³⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.226.

²³⁵ İdris-i Bitlisi, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, (Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2013, s.20.

Mirza'nın yanında yer almıştır. Onların ihanetin öğrenen Hasan Ali Mirza Tebriz'i terk ederek Makû Kalesi'ne sığınmış ve babasının emrinde veziri Hâce Şemseddin Hüseyin'in başını keserek Cihanşah Mirza'nın dergahına göndermiştir. Kız kardeşinin arabuluculuğuyla Cihanşah Mirza'nın yanına gelen Hasan Ali Mirza önce affedilmiş ise de daha sonra Cihanşah Mirza onun yakalanmasını emretmiştir. Hasan Ali Mirza, üvey annesi Hatun Can Begüm'e sığınmış ve onun aracılığı sayesinde canına kast edilmeyip ülkeden çıkarılarak Bağdat yolundan Şam sınırına gitmesi kararlaştırılmıştır.²³⁶

Cihanşah Mirza, Hasan Ali Mirza'nın isyanının ardından bu kez de 867/1462-1463 yılları arasında Horasan'dan dönen oğlu Pir Budak Mirza'nın itaatsizliği ile karşı karşıya kalmıştır. Pir Budak Mirza, Neyriz sınırından Şulistan'a kadar yollara kale ve kapılar yaptırmıştır. Ayrıca Dekkiche'ye göre Pir Budak Mirza'nın Horasan ve Sistan'daki başarılarını kendi adıyla Memlûk sultanına zafer nişanesi olarak bir mektupla bildirmesi onun babası Cihanşah Mirza'ya karşı bir muhaliflik yolunda olduğunu göstermektedir.²³⁷ Babasına karşı 1500 süvariyle birlikte Ucan'a gitmiş olmasına rağmen babasının ordusu karşısında yenilen Pir Budak Mirza kaçmayı başarmış, annesi Hatun Can Begüm'ü aracı koyarak barış istemiştir. Cihanşah Mirza ile aralarında bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşma şartlarına göre, Pir Budak Mirza Şiraz'ın yönetimini bırakarak Şufter (Tuster)'e gidecek, Şiraz'da isyanın izlerinin silinmesinin ardından ancak yeniden Şiraz'a dönebilecektir. Pir Budak Mirza Şufter'e gittikten sonra Cihanşah Mirza kararını değiştirerek onun Şiraz'dan ümidini kesip Bağdat'a gitmesini istemiştir.²³⁸ 871/1466-67 yıllarında Pir Budak Mirza, Bağdat'ta bir kez daha isyan etmiş, Cihanşah Mirza da devasa bir ordu toplayarak Bağdat üzerine yürümüştür. Hasan Ali Mirza'nın kardeşi Pir Budak Mirza'nın yanına gitmesi ve onun Bağdat'ta büyük itibar görmesi Cihanşah Mirza'yı rahatsız etmiştir.²³⁹ Bağdat yaklaşık iki yıl boyunca muhasara altında kalmış ve sonunda Cihanşah Mirza'nın emriyle Pir Budak Mirza öldürülmüştür.²⁴⁰ Hasan Ali Mirza ise ele Tebriz'e geri getirilerek Maku

²³⁶ Tihrani, a.g.e, s.217-218; Behramnejad, a.g.e, s.58.

²³⁷ Malika Dekkiche, "The Letter and Its Response: The Exchanges Between the Qara Qoyunlu and the Mamluk Sultan: MS Arabe 4440 (BnF, Paris)", *Arabica*, 63, University of Antwerp 2016, s.591-609

²³⁸ Tihrani, a.g.e, s.221; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.239.

²³⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.244.

²⁴⁰ Pir Budak Mirza'yı öldüren kişi konusunda bazı kaynaklar kardeşi Muhammedî Mirza'yı verirken bazı kaynaklarda ise Pir Muhammed Bey Tavacı tarafından öldürüldüğü ifade edilmektedir. Tihrani, a.g.e, s.225; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.246; Arayancan, a.g.tz, s.162; Behramnejad, a.g.e, s.61; Minorsky, a.g.m, s.66.

Kalesi'ne hapsedilmiştir.²⁴¹ Cihanşah Mirza, iç güvenliği tehdit eden oğullarını bertaraf ettikten sonra son seferini Akkoyunlular üzerine gerçekleştirmiştir. Oğullarının isyankâr tavırları onun otoritesini sarsarken, bir yandan da gücüne güç katan Akkoyunlular ile savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. Aralarındaki anlaşmayı sebepsiz yere bozarak 872/1467 yılında Tebriz'den yola çıkarak Diyarbekir'e doğru hareket etmiştir. Yapılan savaşta Karakoyunlu ordusu sürekli olarak bozguna uğratılmış, Akkoyunlular tarafından birçok esir ele geçirilmiştir. Bu sırada kışın bastırması üzerine geri dönme kararı alınmış, ancak Bingöl ile Kiğı arasındaki Sancak'ta ani bir baskına uğrayan Cihanşah Mirza, isimsiz biri tarafından kaçarken ağır yaralanmış, aldığı yara sebebiyle de hayatını kaybetmiştir (12 Rebiülahir 872/10 Kasım 1467).²⁴² Cihanşah Mirza'nın oğullarından Muhammedî Mirza öldürülürken Ebu Yusuf Mirza ise önce gözlerine mil çekilerek zindana atılmış daha sonra Timurlu Ebu Said'in yanına gönderilmiştir.²⁴³

Cihanşah'ın Ölümünden Sonra Karakoyunlular

Cihanşah Mirza'nın ölümünden sonra ülke karışıklık ve fitne olaylarıyla dolmuştur. Şehzadelerin ve emirlerin hâkimiyet çabası devletin daha da yıpranmasına neden olmuştur. İlk olarak İskender Mirza'nın kızları Arayış Begüm ile Şah Saray Begüm, inzivaya çekilmiş olan kardeşi Hüseyin Ali Mirza'ya şahlık elbisesi giydirek divanı toplamıştır. Adına hutbe okutup sikke kestirmişlerdir.²⁴⁴ Diğer taraftan da babası Cihanşah Mirza'nın vefat ettiğini öğrenen Hasan Ali Mirza, Maku Kalesi'nden çıkarak Tebriz'e doğru yola çıkmıştır. İskender Mirza'nın kızlarının faaliyetlerinden haberdar olan Hatun Can Begüm, kardeşi Kasım'ı, Hamza²⁴⁵ ile birlikte Sahibâbâd'a gönderip orada Hüseyin Ali Mirza'yı öldürtmüş, Ârâyış Begüm ile Şah Saray Begüm'ü de hapsedirmiştir. Hamza, Hasan Ali Mirza'dan korktuğu için Tebriz'e gidememiş, kardeşlerinin yanına Cuşin Kalesi'ne geri dönmüştür. Şehri üvey oğlu Hasan Ali Mirza'ya teslim eden Hatun Can Begüm, Hasan Ali Mirza'nın emri ile Cuşin Kalesi'nde öldürülmüştür. Hasan Ali Mirza, Tebriz'de babasına bağlı birlikleri kısa

²⁴¹ Arayancan, a.g.tz, s.163.

²⁴² Enver Konukçu, "*Cihan Şah*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul 1993, s.536; Sümer, a.g.m, s.437.

²⁴³ Tihrani, a.g.e, s.259; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.253.

²⁴⁴ Tihrani, a.g.e, s.263.

²⁴⁵ Burada adı geçen ve pek çok kaynakta Cihanşah'ın çocuklarından biri olarak gösterilen Hamza, aslında Hatun Can Begüm'ün kardeşi olmaktadır.

sürede itaati altına alıp askerlerinin sayısını 200 bin kişiye ulaştırmıştır.²⁴⁶ Bu arada Kirman'ın yöneticiliğini yapan Cihanşah Mirza'nın oğlu Ebü'l-Kasım Mirza da saltanatı ele geçirme niyetiyle ordusunu toplayarak Irak'a yönelmiştir. İsfahan'da Timurlu ordusuyla yaklaşık 20 günlük bir mücadele verdikten sonra geri çekilerek Cerbâdakân'a doğru hareket etmiştir. Burada bir kez daha Timurlu ordularıyla karşılaşan Ebü'l-Kasım Mirza, kardeşi Hasan Ali Mirza'ya sığınmış²⁴⁷ ancak onun Akkoyunlulara katılacağı endişesiyle²⁴⁸ ağabeyinin emriyle yakalanmış ve halatla bağlanarak öldürülmüştür.²⁴⁹

Bu arada Uzun Hasan Bey de Bağdat ve el-Cezire bölgesindeki emirlere haber göndererek itaatlerini bildirmelerini istemiş, karşılığında da Musul, Sincar ve Erbil'i hâkimiyeti altına almıştır. Hasan Ali Mirza, kaybedilen toprakları geri alabilmek maksadıyla, Uzun Hasan Bey de Azerbaycan'ı ele geçirmek maksadıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Karakoyunlu ordusu sayıca üstün ve teçhizatlı olmasına rağmen Akkoyunlu ordusu karşısında dağılmıştır.²⁵⁰ Hasan Ali Mirza, Timurlu Ebu Said'in yanına kaçmış, ancak Ebu Said'in Uzun Hasan Bey tarafından öldürülmesinin ardından Hamedan'a yönelmiştir. Bu sırada Ebu Said'in öldürülmesini fırsat bilerek Ali Şeker Bey'in oğlu Pir Ali, daha önceden Uzun Hasan Bey tarafından gözlerine mil çektirilmiş olan Cihanşah Mirza'nın oğlu Ebu Yusuf Mirza'yı Fars'ta hükümdar ilan etmiştir. Hasan Ali Mirza'ya yakalanma korkusundan Hamedan'dan İsfahan'a yönelmiştir. Uzun Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Mehmed Mirza önce Hasan Ali Mirza'yı yakalayarak öldürmüştü, ardından da Kirman'da Ebu Yusuf Mirza'yı katletmiştir.²⁵¹ Bazı kaynaklardaki bilgiler Hasan Ali Mirza'nın öldürülmeyip Hamedan'da intihar ettiği yolundandır.²⁵² Netice de Hasan Ali Mirza'nın da ölümüyle Karakoyunlu Devleti yıkılarak toprakları Akkoyunluların hâkimiyeti altına girmiştir.

²⁴⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.254. Dönemin kaynaklarında bu yönünde ifadeler olsa da Cihanşah'tan sonra Karakoyunlu ordusunun dağılmış olması karşısında Hasan Ali Mirza'nın kısa süre içerisinde bu kadar yüksek bir sayıya ulaşması konusuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

²⁴⁷ Behramnejad, a.g.e, s.67.

²⁴⁸ Arayancan, a.g.tz, s.189

²⁴⁹ Behramnejad, Hatun Can Begüm'ün ve Hamza ve Kasım'ın öldürülmesini Ebü'l-Kasım Mirza'nın öldürülmesinden sonra gerçekleştiğini ifade etmiştir. Burada adı geçen Kasım ve Hamza mirzalar Hatun Can Begüm'ün kardeşleri olmaktadır.

²⁵⁰ Konukçu, a.g.m, s.536.

²⁵¹ Behramnejad, a.g.e, s.70-71; Arayancan, a.g.tz, s.200-201.

²⁵² H.R. Roemer, a.g.e, s.173-174.

Karakoyunlularda Kültür ve Medeniyet

Karakoyunluların devlet teşkilatı büyük bir oranda İlhanlılara dayanmaktadır. Bu durum büyük bir oranda Celâyirler ile olan yakın ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Ahmed Celâyir'in manevi oğlu olarak da anılan Pir Budak Mirza'nın Kara Yusuf Mirza tarafından tahta geçirilmesiyle Karakoyunlular daha çok sultan unvanını kullanmışlardır. Bunun dışında han, hakan gibi unvanlar kullanmışlardır. Ayrıca Kara Yusuf Mirza'nın noyan, bahadır gibi unvanları kullandığı da bilinmektedir.²⁵³

Karakoyunlu ordusu ilk zamanlarda aşiretlerden oluşan dağınık bir tablo çizse de zamanla güçlü ve son derece iyi teçhizatlanmıştır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi sağ ve sol kanat ve merkezden oluşmaktadır. Ordu merkezi şehzade veya hükümdarlar tarafından yönetilmektedir. Ordu, uygun kıyafetler giymekle birlikte kılıç, ok, mızrak ve şeşber gibi silahlar kullanmaktadır.²⁵⁴

Karakoyunluların temel geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluştururken ticarete de büyük önem vermişlerdir. Tarım ürünlerinde buğday, arpa, mısır, pamuk, nohut, badem ve üzüm gibi ürünler en çok üretimi yapılan ve tüketilen ürünler arasındadır.²⁵⁵ Dönemin ticaret merkezleri olan Sultaniye, Kazvin, İsfahan gibi şehirlerin ele geçirilmesi için Çağataylılara karşı çok ciddi mücadeleler vermiştir. Karakoyunlular döneminde Tebriz, Orta Asya ve Karadeniz arasındaki ticaret ağının merkezi haline gelmiştir.

Karakoyunlu Devleti hükümdarları ilim erbabını koruyucu bir rol üstlenmişler ve sanata önem vermişlerdir. Özellikle Cihanşah Mirza'nın yazdığı Türkçe şiirler Türk edebiyatının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda Cihanşah Mirza'nın kızları Ârâyiş ve Şah Saray begümlerin de şair olduğu ifade edilmektedir.²⁵⁶ Tebriz'deki ünlü Gökmescid de yine bu dönemde inşa edilmiştir.

²⁵³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.60.

²⁵⁴ Arayancan, a.g.tz, s.296.

²⁵⁵ Arayancan, a.g.tz, s.305.

²⁵⁶ Sümer, a.g.m, s.438.

3.2. Akkoyunlular

Oğuzların Bayındır koluna mensup olduğu için bazı kaynaklarda Bayındırıyye²⁵⁷ olarak adı zikredilen Akkoyunlular, 1340-1514 yılları arasında Doğu Anadolu, Azerbaycan, Irak ve İran'ın bazı bölgelerinde hüküm sürmüş olan Türk Devletidir. Çeşitli oymaklardan bir araya gelen Akkoyunluların başat oymağını Bayındırlar oluşturmaktadır.²⁵⁸ Moğol istilası döneminde Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya geldikleri tahmin edilmekle birlikte arkeolojik buluntuların da etkisiyle ilk yerleşim yerlerinin Bayburt yöresi olduğu düşünülmektedir.²⁵⁹ Akkoyunluların tarih sahnesine çıkışları Tur Ali Bey komutasında 740/1339-40 yılında yaptıkları akınlar sayesinde gerçekleşmiştir.²⁶⁰ Tur Ali Bey 748/1347-48 yılında Bayburt Emiri Mehmed Rikabdar ile Erzincan Hakimi Ahi Ayne Bey ile birlikte Trabzon'u kuşattıysa da başarılı olamamıştır.²⁶¹ Ancak Trabzon Rum İmparatorluğu'nun maruz kaldığı bu akınlar neticesinde III. Aleksios, akrabalık yoluyla barışı tesis edebilmek gayesiyle kız kardeşi Maria'yı Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey ile evlendirmiştir. Bu sayede III. Aleksios 764/1362-63 sonrasına kadar Türkmen akınlarını durdurabilmiştir. Bu tarihten itibaren Tur Ali Bey'den bahsedilmemesi, 764/1363 yılında Anadolu'da baş gösteren vebanın varlığı Tur Ali Bey'in bu veba sırasında öldüğü kanısını vermektedir.²⁶² Onun ölümünün ardından Akkoyunluların başına Kutlu Bey geçmiştir. Babası zamanında Rumlarla yapılmış olan barış anlaşmasına sadık kalarak Eretnalılara karşı Erzincan beylerini desteklemiştir. Öyle ki Erzincan hâkimi Pir Hüseyin'in ölümü üzerine bağımsızlık mücadelesi veren Mutahharten'e oğlu Ahmed Bey komutasında yardım etmişlerdir. Akkoyunluların Kutlu Bey döneminde Bayburt ve civarında yaşadığı ve güneye doğru yayıldıkları görülmektedir. 791/1389 yılında vefat eden Kutlu Bey'in mezarı Bayburt-Sünür köyündedir. Onun ölümünün ardından Akkoyunluların başına geçen Ahmed Bey, Kadı Burhaneddin'i destekleyici bir politika izleyerek Mutahharten ile aralarının açılmasına neden olmuştur. Akkoyunlular bu dönemde Mutahharten ile savaşmış ve onu mağlup etmiştir. Yaşadığı yenilginin intikamını

²⁵⁷ Faruk Sümer, "Akkoyunlular", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul 1989, s.270.

²⁵⁸ John E. Woods, **The Aqqoyunlu: Clan, Confederation, Empire**, The University of Utah Press, Salt Lake City, 1999, s.10.

²⁵⁹ Woods, a.g.e, s.33-34; Sarı, a.g.e, s.10; Gülcan Memiş, "Bayburt Tarihi", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2018, s.37

²⁶⁰ İlhan Erdem-Kazım Paydaş, **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi**, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s.61.

²⁶¹ Memiş, a.g.tz, s.37; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.61.

²⁶² Woods, a.g.e, s.34.

almak isteyen Mutahharten, Karakoyunlular ile iş birliği yaparak Akkoyunluları dar bir boğazda sıkıştırarak mağlup etmiştir. Yaşadıkları bu hezimet sonrası Akkoyunlular, Kadı Burhaneddin'in yanına sığınak zorunda kalmıştır. Ahmed Bey'in Mutahharten ve Karakoyunlu ittifakı karşısındaki başarısızlığı kardeşi Hüseyin Bey'in muhalefetiyle yankı bulmuştur. Bir süre Ahmed Bey ve Hüseyin Bey birbirlerine karşı yıpratma politikası izlemişler de Hüseyin Bey başarılı olamamıştır. Her ikisinin de ölüm tarihi ve ne şekilde öldüğüne dair bilgiler bulunmamaktadır. Ahmed Bey'in ölümünün ardından hükümdarlığın başına kardeşi Kara Yülük Osman Bey geçmiştir.

Kara Yülük Osman Bey Dönemi (1403-1435)

Kara Yülük Osman Bey, Kadı Burhaneddin'e kalabalık bir kitle halinde giderek bağlılığını bildirmişse de araları kısa süre sonra açılmıştır. Kara Yülük Osman Bey ile Kadı Burhaneddin arasında Sivas/Karabel mevkiinde yapılan mücadele neticesinde Kadı Burhaneddin öldürülmüştür. Onun öldürülüşü çağdaşları arasında büyük bir ses meydana getirmiş, özellikle Kara Yülük Osman Bey'e ciddi bir prestij sağlamıştır.²⁶³ Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden sonra Sivas'ı ele geçirmek için şehri kuşatma altına alan Kara Yülük Osman Bey, yeni hükümdar Alâeddin Ali Çelebi'nin Osmanlı'dan yardım çağrısı karşısında düzenli Osmanlı ordusuna karşı tutunamayarak yenilmiştir. Bu yenilginin ardından Erzincan Beyi Mutahharten ile birlikte Emir Timur'un yanına giderek bağlılık bildirmişlerdir. Özellikle Timur'un Ankara Savaşı öncesinde ona rehberlik ederek Sivas'ı ele geçirmesini ve Osmanlıların kırılmasını sağlamışlardır. Kara Yülük Osman Bey'in hizmetlerinden dolayı Emir Timur da ona emirlik menşuru vererek Akkoyunlu Devleti'ni tesis etmesine imkân tanımıştır. Amid topraklarının Kara Yülük Osman Bey'in oğlu İbrahim Bey'e verilmesi²⁶⁴ ile Akkoyunlular, Diyarbakir'a gelerek burada Akkoyunlu Devleti'ni kurmuşlardır. Kısa sürede Urfa, Kemah, Erzincan, Mardin ve Harput'u ele geçirerek güçlenmişlerdir.²⁶⁵ Kara Yülük Osman Bey, Şahruh'un yanında yer alarak 824/1421'deki Eleşkird Muharebesinde ve 832/1429 Selmas Meydan Muharebesinde Karakoyunlulara karşı savaşmıştır. Son olarak 839/1435'te Şahruh ile giriştiği mücadeleden kaçan Karakoyunlu İskender Mirza'nın önünü Erzurum yakınlarında kesmiş ancak bu kez

²⁶³ İbni Arabşah, a.g.e, s.185; Tihrani, a.g.e, s.42; Woods, a.g.e, s.36.

²⁶⁴ Tihrani, a.g.e, s.52.

²⁶⁵ Şerefüddin Ali Yezdi, a.g.e, s.371-372.

başarılı olmayıp ağır yaralanmıştır. Aldığı yara sonucunda ölen Kara Yülük Osman Bey, oğlu tarafından Erzurum'a gömülmüştür.²⁶⁶ Bu savaşta Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Bayezid de öldürülmüştür.²⁶⁷

Ali Bey Dönemi (1435-1438)

Kara Yülük Osman Bey'in ölümü Akkoyunluları kısa süreli bir kaosa sürüklemiştir. Âşıkpaşazade durumu şu şekilde ifade etmektedir. *"İskender, Kara Yülük'ün başını kestiğinde Kara Yülük'ün ölen oğlundan başka beş oğlu kaldı. Biri Sultan Hamza, biri Yakub. Biri Kemah'ta, biri de Erzincan'da idi. Ali Bey ve Mahmud Bey Hamidili'nde idiler. Mehmed Bey ise Göçeril'i içindeydi. Kara Yülük öldükten sonra, oğlu Sultan Hamza Diyarbekir padişahı oldu. Mahmud kaçıp Cihanşah'a gitti. Mehmed Bey'i ise, Sultan Hamza çağırıp yanına getirdi, gözünü çıkardı."*²⁶⁸ Ali Bey, kardeşleri ve amcası Ahmed Bey'in oğlu Kılıç Aslan ile taht mücadeleleri yaşamıştır. Tahta oturabilmek için Timurlulardan destek almış ve Diyarbekir Valiliğine getirilmiştir. Bu sayede onun hükümdarlığı tanınarak bu niyetle kız kardeşi Hanım'ı Muhammed Cuki ile evlendirmiştir. Dönemin bir başka taht kavgası ise Ali Bey ile kardeşi Hamza Bey arasında gerçekleşmiştir. Oldukça fazla destek bulan isyanı karşısında Hamza Bey, Ali Bey'e karşı, 300 süvari ile Amid'e saldırarak bölgeyi ele geçirmiş ve buranın yönetimini de oğlu Cihangir'e bırakmıştır.²⁶⁹ Akkoyunlu şehzadeleri arasındaki birliğin sağlanmasında Karakoyunluların varlığı etkili olmuştur. Aralarındaki taht mücadelesini fırsat bilerek Akkoyunlu topraklarına saldıran İskender Mirza'ya karşı Ali ve Hamza Bey bir araya gelerek Karakoyunlulara karşı savaşmışlardır. Ancak Hamza Bey'in Karakoyunlu ordusuna karşı başarılı bir şekilde topraklarını savunması ve onları mağlup etmesi onun itibarını ve şanını arttırmıştır. Durum karşısında desteksiz kalan Ali Bey önce en küçük oğlu Üveys ile Osmanlılara ardından da Suriye'ye gitmiş ve ölünceye kadar²⁷⁰ da orada kalmıştır.²⁷¹

²⁶⁶ Tihrani, a.g.e, s.79-80; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.140-141.

²⁶⁷ Derviş Ahmed Âşıkî, a.g.e, s.361.

²⁶⁸ Derviş Ahmed Âşıkî, a.g.e, s.361.

²⁶⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.145; Tihrani, a.g.e, s.82.

²⁷⁰ Ali Bey'in ölümü hususunda İlhan Erdem, 1441 tarihini verirken John Woods 1443 tarihini vermiştir.

²⁷¹ Erdem-Paydaş, a.g.e, s.72.

Hamza Bey Dönemi (1438-1444)

Ali Bey'in ardından Akkoyunlu tahtına oturmuş olsa da yeğeni Cihangir Mirza'nın isyanıyla karşılaşmıştır. Cihangir Mirza Memlûk sultanı Barsbay ile görüşerek onun desteğini almış ve Erzincan hâkimliğini ele geçirmiştir. Ayrıca amcası Yakub Mirza'ya Kemah bırakılmıştır. Diyarbakir'in de Hamza'nın elinde olduğu düşünülürse Memlûk sultanı, Bayındır hanedanını üçe bölerek onların güçlerini zayıflatmıştır. Durumun farkında olan Hamza Bey, gücü tek elde toplayabilmek adına önce Erzincan'a saldırmıştır. Ancak Erzincan'da bulunan Ali Bey'in oğulları, Uzun Hasan Bey, Cihangir Mirza ve Hüseyin Mirza, amcaları Yakub Mirza'nın oğlu Cafer Mirza ile birleşerek Hamza Mirza'ya karşı şehri başarıyla savunmuşlar ve Hamza Mirza'nın Diyarbakir'e dönmesini sağlamışlardır. Ancak Cafer Mirza'nın hoş olmayan tavırları Akkoyunlu beylerini gücendirerek Hamza Mirza'ya sığınmalarına neden olmuştur.²⁷² Cafer Mirza, Osmanlılara sığınırken Cihangir Mirza da kardeşi Uzun Hasan Bey ile birlikte amcası Hamza Mirza'ya karşı giriştiği hükümdarlık mücadelesinde Memlûklerden yardım istemiştir. Memlûk sultanı onun emrine 3000 eşrefi bağışladıktan sonra Urfa'yı da Cihangir Mirza'ya bırakmıştır. Urfa'nın Cihangir Mirza'ya bırakılmasından haberdar olan Hamza Mirza ordusunu hazırlayarak şehri kuşatmıştır. Ancak kuşatma sırasında pek çok askerin saf değiştirmesi sonucunda Hamza Mirza güç duruma düşmüş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Aralarında Erzincan, Mardin ve Kemah için de mücadeleler olmuş, Cihangir Mirza'nın başarılı atakları ve Akkoyunlu beylerinin Cihangir Mirza'dan yana olmaları sonucunda Akkoyunlu Devleti yönetimi Cihangir Mirza'nın eline geçmiştir. Hamza Mirza, 848/1444'te vefat etmiştir.²⁷³

Cihangir Mirza Dönemi (1444-1453)

Hamza Mirza'nın ölümünün ardından yerine bir vâris bırakmaması nedeniyle taht mücadeleleri yeniden başlamış²⁷⁴, Cihangir Mirza'ya karşı diğer amcası Şeyh Hasan Mirza ayaklanmıştır. Akkoyunlu nökerlerinin ikiye bölünmesi sonucunda iki şehzade de Amid'e davet edilmiş ve erken gelenin yeni hükümdar olacağı konusunda

²⁷² Tihrani, a.g.e, s.100-101.

²⁷³ Tihrani, a.g.e, s.109;

²⁷⁴ Woods, a.g.e, s.71.

anlaşılmıştır. Cihangir Mirza'nın Amid'e amcası Şeyh Hasan Mirza'dan daha önce varmasıyla Akkoyunlu hükümdarı olurken Şeyh Hasan Mirza da Erzincan'a geri dönmüştür.²⁷⁵ Bu dönemde Akkoyunlularla Karakoyunlular Karakoyunlu Elvend Mirza'nın, Akkoyunlulara sığınması (852/1448-49) ve Cihangir Mirza'nın onun iade talebini kabul etmemesi iki devlet arasında çatışmaya yol açmıştır. 854/1450-51 yılında Cihanşah Mirza, Erzincan üzerine yürüyerek şehri ele geçirmiştir. İki yıl süren bu kanlı savaşlar neticesinde Cihangir Mirza, Cihanşah Mirza'nın barış teklifini kabul ederek metbuuluğunu tanımak zorunda kalmıştır.²⁷⁶ Ancak Cihangir Mirza, kardeşi Uzun Hasan Bey'in haberi olmaksızın Cihanşah Mirza'nın barış teklifini kabul etmesi neticesinde hem kardeşi tarafından hem de hanedanın önde gelenlerince terk edilmiştir.²⁷⁷ Uzun Hasan Bey ise ayındır hanedanı ve Akkoyunlu aşiretlerinin ileri gelenlerinden aldığı destekle Cihangir Mirza'dan bağımsız olarak Karakoyunlulara karşı mücadele etmeye devam etmiştir. Bu sırada yaşanan otorite sarsıntısından dolayı Kara Yülük Osman Mirza'nın oğlu Kasım ve Ahmed Mirza'nın oğlu Kılıç Aslan da ayaklanarak hükümdarlık iddiasında bulunmuştur. Uzun Hasan Bey'in her ikisini de bertaraf etmesiyle beyler arasında ünü ve saygınlığı artmıştır. Akkoyunlu tahtı için geriye sadece iki kardeş kaldığında Uzun Hasan Bey, Cihangir Mirza'nın Diyarbekir'den çıkmasını fırsat bilerek burayı ele geçirmiştir (856/1452-53).²⁷⁸ Daha sonra Uzun Hasan Bey'in Urfa'yı ele geçirerek²⁷⁹ artarda aldığı zaferler, Cihangir Mirza'nın, Cihanşah Mirza'dan yardım istemesine neden olmuştur. Uzun Hasan Bey, ağabeyinin bu davranışını şu sözleriyle hoş görmediğini ve bu kararından vazgeçmesini söylemiştir. *"Akkoyunlu ve Karakoyunlu nökerleri birbirine gelip gitmekte ve iltica etmektedirler. İki taraf arasında bu tür gelip gitmeler her zaman olmaktadır. Fakat bizim hanedanımızdan büyük emirler Karakoyunlu'ya gitmemişlerdir. Kardeşim Cihangir Mirzanın Cihanşah Beğe katılması uygun değildir. Yapılacak odur ki (Cihangir Mirza) oğlunu benim yanıma göndersin kendisi de güvenlik ve emniyet içinde Mardin'e yerleşsin."* Yapılan görüşmelerin ve Akkoyunluların çoğunluğunun Uzun Hasan Bey'in yanında yer alması sonucunda Ali

²⁷⁵ Tihrani, a.g.e, s.110;

²⁷⁶ Tihrani, a.g.e, s.132; Sümer, a.g.m, s.272.

²⁷⁷ Woods, a.g.e, s.77.

²⁷⁸ Sümer, a.g.m, s.272; Arif Sarı, *"İran Türk Devletleri Tarihi: Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler"*, (Editörler: Ahmet Taşağıl-Aykut Kar), *İnsanlığın Serüveni: Dünyanın Oluşumundan Sanayi Devrimine*, İstek Yayınları, 2018, s.355.

²⁷⁹ Tihrani, a.g.e, s.143.

Han Mirza esir olarak Uzun Hasan Bey'e gönderilmiş ve Cihangir Mirza da Mardin'e yerleşmiştir.²⁸⁰ Böylece Cihangir Mirza, kardeşinin hâkimiyetini tanıyarak ölünceye kadar ona bağlı kalmıştır.²⁸¹

Uzun Hasan Bey Dönemi (1453-1478)

Uzun Hasan Bey kısa sürede çevresindekileri etkisiz hale getirerek dış güçlere karşı mücadeleye başlamıştır. 861/1456-57'de vakit kaybetmeden Karakoyunlular üzerine sefere çıkmış ve Erzincan'ı ele geçirmiştir. 862/1458 yılında Gürcistan üzerine sefere çıkarak pek çok yeri yağmalamış ve altı kale ele geçirmiştir. Ardından başarılı bir şekilde Eğil beylerini de ortadan kaldırdığında onun bu faaliyetleri kısa sürede Timurlular, Karakoyunlular, Memlûküler ve Osmanlıların dikkatini çekmiştir. Uzun Hasan Bey, Memlûklüler karşı daima dikkatli bir siyaset izlemiştir. Akkoyunluların güneybatı yönünde yayılması ilişkilerinin sık sık bozulmasına neden olsa da münasebetlerini bir dengede tutmaya çalışmıştır.²⁸²

Sınır anlamında en yakınları olan Karakoyunlular ise onların bu artan faaliyetlerini ciddi bir tehdit olarak algılamışlardır. Uzun Hasan Bey'in padişahlığının ilk yıllarından Karakoyunlular da Cihanşah Mirza sayesinde en parlak devirlerini yaşamaktadır. Akkoyunluların elinde çok fazla yer olmamasına rağmen kısa sürede Karakoyunlulara direnecek hatta başarılar elde edecek noktaya gelmişlerdir. Cihanşah Mirza, Akkoyunlulara ders vermek ve onları ortadan kaldırmak için 11 Şevval 871/16 Mayıs 1467'de Tebriz'den çıkarak Sökmenâbad'a gelmiştir.²⁸³ Onun gelişi Uzun Hasan Bey'in de savaş hazırlıklarına girişmesine neden olmuştur. Cihanşah Mirza'nın karargahında eğlenceye daldığı bir sırada Akkoyunlular ani bir saldırıda bulunup Cihanşah Mirza'yı öldürmüş, oğullarından Muhammedî Mirza ve Ebu Yusuf Mirza'yı esir almıştır.²⁸⁴ Cihanşah Mirza'nın ölümü Karakoyunluların yıkılmasına neden olmuş ve onun toprakları kısa sürede Akkoyunluların eline geçmiştir. Ancak Cihanşah Mirza'nın oğullarından Hasan Ali Mirza hükümdarlık için, Uzun Hasan Bey'in tüm

²⁸⁰ Tihrani, a.g.e, s.171; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.206.

²⁸¹ Sümer, a.g.m, s.272.

²⁸² Fatma Akkuş, "Akkoyunlu-Memlûk Münasebetleri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2005, s.98

²⁸³ Mehmet Ali Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.25, S.3, 2005, s.97.

²⁸⁴ Tihrani, a.g.e, s.259; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.253.

çabalarına rağmen kaçmayı başarmış ve Çağatay hükümdarı Ebu Said'e sığınmıştır. Çağatay hükümdarı, Akkoyunluların hızla güçlenmelerinden duyduğu rahatsızlık ve Hasan Ali Mirza'nın kışkırtmaları sonucunda Akkoyunlulara savaş açmıştır. Oldukça çetin geçen ve uzun süren bu savaşta Timurlu Ebu Said öldürülerek hazinesi ele geçirilmiştir. Böylece Akkoyunlular hem Karakoyunluların hem de Çağataylıların yenilgisiyle büyük bir güce ulaşmayı başarmıştır.²⁸⁵

Bu dönemde Fatih Sultan Mehmed de İstanbul'un alınmasından sonra Karadeniz'in fethini tamamlayabilmek için Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine baskı yapmaktadır. Trabzon'un Osmanlılara haraca bağlanmasından sonra Trabzon kralı Ioannes eskiden beri Akkoyunlularla olan akrabalık bağlarının da etkisiyle Osmanlılara karşı Uzun Hasan Bey'den yardım istemiştir. Uzun Hasan Bey, bu yardımı kralın kız kardeşi Theodora ile evlenmek ve bazı toprakları almak koşuluyla kabul etmiştir.²⁸⁶ Böylece Uzun Hasan Bey'in Theodora ile evlenmesi ve Akkoyunluların Trabzon'un hamisi olması Batı'da büyük bir yankı bulmuştur. Avrupa'da büyük bir hızla ilerleyen ve Otranto'ya kadar ulaşan Osmanlılara karşı Türk-İslam dünyasının diğer gücü olan Akkoyunlularla iş birliği yapmak isteyen Venedikliler, Theodora'nın Uzun Hasan Bey ile olan akrabalığına güvenerek elçiler göndermeye başlamıştır. Venedik ile Akkoyunluların temasları 868/1463-1464 kışında başlamıştır.²⁸⁷ Bu elçilerin geliş amacı, Osmanlı'nın batıya ilerleyişini doğuda güçlü bir müttefikle durdurmaktır. Akkoyunluların artık daha güçlü oluşu ve Venedik gibi deniz aşırı bir müttefikin varlığı onu Osmanlılara karşı başarılı olabileceği düşüncesine sevk etmiştir. Ayrıca Venedikli elçilerin yanı sıra Polonya, Rus, Macar elçilerinin de varlığı ve eşi Despina Hatun'un da faaliyetleri ve kışkırtmaları²⁸⁸ Uzun Hasan Bey'in Osmanlılarla savaşma azmini perçinlemiştir. Tüm bunların ana etkeni ise her iki ülkenin de birbirlerine karşı sınırlarını genişletmeleri onları kaçınılmaz olan bir savaşın eşiğine çekmiş olmasıdır. Venediklilerin elçi göndermelerine rağmen ateşli silahlar ve subaylar göndermedeki gecikmeleri, ikili arasındaki deniz yolu bağlantısını sağlayan müttefikleri

²⁸⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.265; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.102;

²⁸⁶ Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, (Çev. Tevfik Bıyıkhoğlu), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.29; Tufan Gündüz, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s.31-32; Tufan Gündüz, **Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s.15; Woods, a.g.e, s.88; Franz Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, (Çev. Dost Körpe), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2003, s.171

²⁸⁷ Babinger, a.g.e, s.265.

²⁸⁸ Tursun Bey, **Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebu'l Feth)**, (Çev: Ahmet Tezbaşar), Tercüman Yayınları, İstanbul 1973, s.140-141; Zeno, a.g.e, s.19-20.

Karamanoğulları topraklarının bu dönemde Osmanlıların eline geçmesi Akkoyunlular açısından büyük bir talihsizlik meydana getirmiştir. Venedik Cumhuriyeti, elçi Josaphat Barbaro ile Uzun Hasan Bey'in arzuladığı ateşli silah mühimmatı ve bunların kullanımının öğretilmesi için subaylar göndermişse de onlar Akkoyunlu topraklarına geçmekte gecikmişlerdir.²⁸⁹ 878/1473 yılında her iki tarafın ordusu da Fırat nehrinin her iki yakasına konuşlanan ordular 8 saat kadar süren çok çetin bir savaşa tutuşmuşlardır.²⁹⁰ Savaşın ilk kısmında Akkoyunlular büyük bir başarı göstererek Osmanlı askerlerini geri püskürtmüş ve birçoğunun nehre dökülmesini sağlamıştır. Savaşın bizzat tanığı olan G. M. Angielello, Akkoyunluların çok az sayıda askeri ölmüş ve hiç esir vermezken Osmanlılardan, Murad Paşa da dahil 12 bin kişinin öldüğünden bahseder.²⁹¹ Osmanlılar bu ciddi kayıp üzerine geri çekilmişlerdir. Uzun Hasan Bey'in oğulları ve beylerinin de ısrarı üzerine onları takip etmiş ve yedi gün sonra²⁹² Tercan'daki Otlukbeli mevkiinde iki taraf yeniden savaşa başlamıştır. Ancak bu kez Osmanlılar ateşli silahların da kullanılmasıyla üstün gelmeyi başarmış ve Uzun Hasan Bey savaş alanını terk etmek zorunda kalmıştır. Akkoyunluların yenilgisiyle sonuçlanan Otlukbeli savaşında Uzun Hasan Bey'in oğullarından Zeynel Mirza hayatını kaybetmiş²⁹³, Uğurlu Mehmed Mirza ve Sultan Halil Mirza ise kaçmayı başarmıştır.²⁹⁴ Otlukbeli Savaşı'nın yenilgisi Uzun Hasan Bey'in yenilmezlik algısını yok etmiş, bu da Türkmenlerin gözünde saygınlığını yitirmeye başlamasına neden olmuştur. Buna paralel olarak oğlu Uğurlu Mehmed Mirza'nın Osmanlılarla ilk çatışmasındaki başarısı ona hızla şöhret ve saygınlık kazandırmıştır. Ancak üvey annesi Selçukşah Begüm'ün faaliyetleri neticesinde babası ile arası açılmış ve Tebriz'den uzaklaştırılmıştır. Durum karşısında Uğurlu Mehmed Mirza önce Memlûklerin, sonra da Osmanlıların desteğini alarak babasına karşı isyan etmişse de²⁹⁵

²⁸⁹ Josaphat Barbaro, *Andolu'ya ve İran'a Seyahat*, (Çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s.68-69.

²⁹⁰ Zeno, a.g.e, s.32.

²⁹¹ Angiello, a.g.e, s.53; Hasan Bey Rumlu ise "Türkmenler Has Murad'ı (Murad Paşa) dört bin süvariyle birlikte öldürdüler." ifadesini kullanır. Hasan Bey Rumlu, a.g.e, s.285; Tihrani, a.g.e, s.347.

²⁹² Derviş Ahmed Âşîkî, a.g.e, s.290-291; Fatma Kaytaz, *"Behiştî Tarihi (791-907 / 1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)"*, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.265.

²⁹³ Hoca Sâdeddin Efendi, *Tacü't Tevârih III*, (Çev. İsmet Parmaksızoglu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s.131; Münecçimbaşı Ahmed Dede, *Münecçimbaşı Tarihi II*, (Çev. İsmail Erünsal), Tercüman Yayınları, İstanbul 1974, s.347; Angiello, a.g.e, s.57; Zeno, a.g.e, s.33; Tihrani, a.g.e, s.352.

²⁹⁴ Tursun Bey, a.g.e, s.144.

²⁹⁵ Barbaro, a.g.e, s.110-111.

881/1477 yılında bir hile sonucunda Erzincan yakınlarında öldürülmüştür.²⁹⁶ Ondan bir süre sonra da Uzun Hasan Bey vefat etmiştir.²⁹⁷

Sultan Halil Mirza Dönemi (1478-1478)

Uzun Hasan Bey'in vefatından sonra Akkoyunlu tahtına oturan Sultan Halil Mirza, ilk olarak kardeşi Uğurlu Mehmed Mirza'ya destek verdiği için Maksud Mirza'yı zehirleyerek öldürtmek olmuştur.²⁹⁸ Ardından da diğer kardeşleri Yakub ve Yusuf mirzaları ile anneleri Selçukşah Begüm'ü Tebriz'den uzaklaştırarak merkezi otoritesini güçlü tutmaya çalışmıştır. Ancak onun tüm bu çabasına rağmen kısa süre içerisinde ilk isyanla karşılaşmıştır. Amcası Cihangir Mirza'nın oğlu Murad Mirza'nın isyanını²⁹⁹ kısa sürede bertaraf etse de Murad Mirza ile eş zamanlı olarak kardeşi İbrahim Mirza ayaklanmıştır. İbrahim Mirza'nın isyanı esasında tahta Yakub Mirza'nın geçmesini istemesiyle ilgilidir. Sultan Halil Mirza onun derisinin yüzülmesini emretmişse de Yakub Mirza'nın Azerbaycan'a geldiğini öğrenen Sultan Halil Mirza onu canlı bırakmıştır.³⁰⁰ Sultan Halil Mirza dönemi sekiz aylık süre içerisinde tam bir karmaşa içinde kalmıştır. Yakub Mirza'nın isyanına anneleri Selçukşah Begüm'ün ve küstürdüğü beylerinde de destek vermesi onu oldukça zor bir durumda bırakmıştır. 14 Rebiülahir 883/15 Temmuz 1478'de iki ordu Hoy ile Selmas arasında karşı karşıya gelmiş ve Sultan Halil Mirza kardeşine karşı ateşli silahlar kullanmasına rağmen yenilerek öldürülmüştür.³⁰¹

Sultan Yakub Mirza Dönemi (1478-1490)

883/1478 yılında Sultan Halil Mirza'yı bertaraf ederek Akkoyunlu tahtına oturan Sultan Yakub Mirza, Azerbaycan, Irak ve Diyarbekir'i kontrol altına alarak kargaşalara son vermiş ve kısa süre içerisinde de ilim erbabını çevresinde toplamaya

²⁹⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352.

²⁹⁷ Sümer, a.g.m, s.272.

²⁹⁸ Derya Örs, "Fazlullah b. Ruzbihan-i Huncî ve Tarih-i Âlem-aray-i Eminî'si", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, s.59; Behramnejad ise zehirlenerek öldürüldüğünden bahseder. Behramnejad, a.g.e, s.112.

²⁹⁹ Örs, a.g.tz, s.62; Altan Çetin, "Yahya Kazvini'nin *Lubb Et-Tevârih*'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", **Belleten**, C.71, S.260, Nisan 2007, s.57; Behramejad, a.g.e, s.112.

³⁰⁰ Örs, a.g.tz, s.65; Behramnejad, İbrahim Mirza'nın öldürüldüğünü ifade eder. Behramnejad, a.g.e, s.113.

³⁰¹ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.333; Örs, a.g.tz, s.69; Tülay Koyuncuoğlu, "İbn İyâs'ın *"Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr"* Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s.46; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.307; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.128.

başlamıştır.³⁰² Ancak Karakoyunlu bâkiyeleri Çağataylıların desteğini de alarak Sultan Yakub Mirza ile Sultan Halil Mirza arasındaki taht kavgasından istifade edip yeniden Karakoyunlu Devleti'ni kurmak için 883/1479'da Kirman'a yürümüşlerdir. Sultan Yakub Mirza ve Hüseyin Baykara'nın iş birliği sayesinde Çağataylı Ebu Said oğlu Ebu Bakr katledilmiş, Karakoyunlu Muhammedî Mirza'nın oğlu İbrahim Mirza da esir alınarak Herat'a götürülmüştür.³⁰³ 885/1480-81'de Sultan Yakub Mirza, Bayındır Mirza'nın isyanıyla karşılaşmıştır.³⁰⁴ Bayındır Mirza, Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Murad Mirza'nın torunudur. İlk dönemlerde itaatini bildirse de daha sonra kendisinin tahta oturmasının daha doğru olduğu düşüncesiyle isyan etmiştir. Çevresine çok sayıda kişiyi toplamayı başarsa da kısa sürede yakalanarak öldürülmüştür.³⁰⁵ Siyasi açıdan bakıldığında Şeyh Haydar'ın³⁰⁶ ayaklanması Sultan Yakub Mirza döneminin en önemli olayı denilebilir. Kendisi için büyük bir tehdit unsuru olmasının yanında müritlerinin ona olan bakışı ve tavrı coğrafyanın dinî eğilimlerindeki değişkenliğe de sebep olmaya başlamıştır. Şeyh Haydar'ın Şirvanşahlara karşı savaş açması sonucunda Sultan Yakub Mirza askerlerini hızla oraya göndermiştir.³⁰⁷ 29 Receb 893/9 Temmuz 1488'de gerçekleşen savaşta Şeyh Haydar öldürülmüş ve oğulları Ali, İbrahim ve İsmail, İstahr Kalesi'ne hapsedilmiştir. Şeyh Haydar'ın öldürülmesinden iki yıl sonra Sultan Yakub Mirza vefat etmiştir (11 Safer 896/24 Aralık 1490).³⁰⁸

Baysungur Mirza Dönemi (1490-1492)

Sultan Yakub Mirza'nın ölümünün ardından geriye kalan üç oğlundan Baysungur Mirza ile Uzun Hasan Bey'in hayatta kalan son oğlu Mesih Mirza arasında taht mücadelesi yaşanmış ve neticede Baysungur Mirza Akkoyunlu tahtına otururken amcası Mesih Mirza ve destekçileri öldürülmüştür.³⁰⁹ Baysungur Mirza'nın yaşının

³⁰² Örs, a.g.tz, s.71.

³⁰³ Örs, a.g.tz, s.73-74.

³⁰⁴ Çetin, a.g.m, s.58; Anonim, *Kızılbaşlar Tarihi (Tarih-i Kızılbaşân)*, (Çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s.35.

³⁰⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.318; Örs, a.g.tz, s.78.

³⁰⁶ Şeyh Haydar, Erdebil Şeyhlerinden olan Şeyh Cüneyd ile Uzun Hasan Bey'in kardeşi Hatice'nin evliliğinden doğmuştur. Babasının ölümünden sonra Uzun Hasan da yeğeninin şeyhlik yolunda ilerlemesini istemiş ve onu kızı Halime ile nikahlamıştır. Ancak o, çok daha farklı niyetlerle hareket ederek çevresine insanlar toplamaya ve Kafkaslar'a akınlar yaparak esirler almaya başlamıştır. Erdem-Paydaş, a.g.e, s.137-140.

³⁰⁷ Örs, a.g.tz, s.89.

³⁰⁸ Sultan Yakub'un ölümüne dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2018, s.438-444; Woods, a.g.e, s.251.

³⁰⁹ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.336; Behramnejad, a.g.e, s.126;

küçüklüğü³¹⁰ Akkoyunlu yönetiminin Sûfi Halil'in eline geçmesine neden olmuştur. Sultan Yakub Mirza'nın öldüğü gece Sultan Halil Mirza'nın oğlu Ali Mirza'yı öldürtmüştür.³¹¹ Bu dönemde yine Uzun Hasan Bey'in oğlu Maksud Mirza'nın oğlu Rüstem Mirza Alıncak Kalesine hapsedilmiştir. Uğurlu Mehmed Mirza'nın oğlu Mahmud Mirza ise Hemedan'a kaçmayı başarmış ve orada hükümdarlığını ilan etmişse de Atabey bölgesinde gerçekleşen savaşta Mahmud Mirza yenilerek öldürülmüştür.³¹² Onun ölümünün ardından Sûfi Halil'in emirler üzerindeki baskısını arttırması Akkoyunlu beyleri içerisinde isyanlara neden olmuştur. Beyler arasında gerçekleşen bu mücadelelerde Süleyman Biçen, Sûfi Halil'i öldürmüş ve daha önce hapsedilen Rüstem Mirza'yı hapishaneden çıkarmıştır. Serbest kalan Rüstem Mirza ise hızla kendisine bağlı birlikler meydana getirerek tahta oturabilmek için Baysungur Mirza'ya savaş açmıştır. Bazı beylerin Rüstem Mirza'nın tarafına geçmesiyle mağlup olan Baysungur Mirza kardeşi Sultan Murad Mirza ile annesinin babası olan Şirvanşah Ferruh Yesar'ın yanına kaçmıştır.³¹³

Rüstem Bey Dönemi (1492-1497) ve Akkoyunlu Devleti'nin Yıkılışı

Akkoyunluların son dönemlerinde ardı ardına yaşanan taht değişikliklerinde sultanlarının yaşlarının küçük olmasının yanında hanedan üyelerinin her birinin tahta çıkma konusundaki istekleri ve yönetimde söz sahibi olabilmek adına şehzadeleri birbirine düşüren Akkoyunlu beylerinden ileri gelmektedir. Baysungur Mirza'nın kaçışıyla Akkoyunlu tahtına Rüstem Mirza oturmuşsa da yaşının genç olmasının verdiği etkiyle yönetimde daha çok Ayba Sultan lakabıyla bilinen İbrahim Mirza etkili olmuştur. Şirvanşah, Rüstem Mirza'ya karşı torunu Baysungur Mirza'nın yeniden tahta oturabilmesi için girişimlerde bulunmuş ancak Rüstem Mirza buna karşılık olarak Şirvan Savaşı sonrasında hapsedilen Şeyh Haydar oğullarını serbest bırakarak üzerine göndermiş, onlar da Rüstem Mirza'nın talimatları doğrultusunda Baysungur Mirza'ya karşı hazırlıklara başlamıştır.³¹⁴ Gence ve Berda arasında gerçekleşen savaşta Baysungur Mirza esir düşerek öldürülmüştür. Kardeşi Hasan'ın da akıbeti aynı olmuştur (898/1492-93).³¹⁵ Rüstem Mirza ve İbrahim (Ayba) Sultan Mirza karşıtları

³¹⁰ Woods, Baysungur Mirza'nın 9 yaşında olduğunu kaydetmiştir. Woods, a.g.e, s.252.

³¹¹ Çetin, *a.g.m*, s.59; Anonim, a.g.e, s.36.

³¹² Çetin, *a.g.m*, s.59; Anonim, a.g.e, s.36.

³¹³ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.338; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.152.

³¹⁴ Çetin, *a.g.m*, s.60.

³¹⁵ Çetin, *a.g.m*, s.60; Behramnejad, a.g.e, s.128.

Akkoyunlu tahtına Osmanlı topraklarında yaşayan Uğurlu Mehmed Mirza'nın oğlu Göde Ahmed Mirza'yı getirtmiştir. Azerbaycan'da Göde Ahmed Mirza ve Rüstem Mirza iki kez karşı karşıya gelmiştir. Bu savaşların ilkinde Rüstem Mirza mağlup olarak kaçmışsa da ikincisinde yenilerek esir düşmüş ve öldürülmüştür (902/1497).³¹⁶

Göde Ahmed Mirza, Akkoyunlu tahtına oturduğu zaman Osmanlı idare sisteminde olduğu gibi merkeziyetçi bir yapı uygulayarak güçlü beylerin etkisini kırmak istemişse de ancak bu durum mevki sahibi beylerin hoşuna gitmemiş ve ona karşı isyana kalkışmışlardır.³¹⁷ Hoca Hasan civarında karşı karşıya gelmişler ancak Göde Ahmed Mirza'nın ordusunda yaşanan gevşeklik sultanın hayatına mâl olmuştur.³¹⁸ Böylece Göde Ahmed Mirza'nın ölümüyle Akkoyunlu Devleti de yıkılmaya yüz tutmuştur. Bu tarihten sonra Akkoyunlu topraklarında aynı anda şehzadeler hükümdarlıklarını ilan etmeye başlayacaktır. Bu durum Akkoyunlu devletinin merkez birliğinin sona erdiğinin göstergesidir. İlk faaliyet gösterenler de Uzun Hasan Bey'in oğlu Yusuf Mirza'nın oğulları Elvend ve Muhammedî mirzalar olacaktır. Bunun dışında bir de Baysungur Mirza öldürüldüğünde Şirvanşah'ın yanına sığınmış olan Yakub Mirza'nın oğlu Murad Mirza da hükümdarlık yarışına katılacaktır. Göde Ahmed Mirza'nın ölümünden sonra çıkan devamlı isyanlar ve şehzade kavgaları hem toplumsal olarak hem de ekonomik olarak ülke halkına büyük sıkıntı yaratmıştır. 907/1501 yılına gelindiğinde Safevîlerin başında bulunan genç yaştaki Şah İsmail, Akkoyunlular arasındaki bu mücadelelerden en iyi şekilde yararlanarak Tebriz'i ele geçirmiş ve Azerbaycan'da Akkoyunlu Devleti'ne son vererek Safevî Devleti'ni kurmuştur. Azerbaycan'daki Akkoyunlu varlığının sona ermesine rağmen Anadolu, İran ve Irak'ta 920/1504-15 yılına kadar Akkoyunlu Devleti devam etmiş, Sultan Murad Mirza'nın da 920/1514-15 senesinde ölmesinden sonra devlet, varlığını yitirmiştir.

Akkoyunlularda Kültür ve Medeniyet

Akkoyunlular Türk geleneklerinin yanı sıra Timurlularla kurdukları yakın ilişkiler sebebiyle Moğol geleneklerinden de beslenmiştir. Hâkimiyet anlayışları eski Türk

³¹⁶ Çetin, *a.g.m.*, a.g.e, s.61; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.340-341; Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.52; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.347-348.

³¹⁷ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.341-342; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.349; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.154; Woods, a.g.e, s.261.

³¹⁸ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.342; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.349;

geleneğinde olduğu gibi kut alma yoluyla gerçekleşmektedir. Bu sebeple her bir hanedan üyesinin hükümdar olabilme hakkının varlığı ile şehzadelere Timur etkisiyle verdikleri “Mirza” unvanları Akkoyunluların her iki geleneğin bir sentezini meydana getirdiğini göstermektedir. Yine Timurlu devlet teşkilatının bir benzerini Akkoyunlularda bulunan Sadr’lık ve Darugalık görevlerini görmek mümkündür. Sadr, Şâhruh zamanında ortaya çıktığı düşünülen, kabir, türbe, cami, medrese gibi kutsal yerlerin güvenliğini sağlamakla görevli bir birimi teşkil ederken,³¹⁹ daruga ise Moğol idari geleneğinde büyük öneme sahip olan bir bölgenin idare ve askerî işlerine bakmakla ve bulunduğu yerin vergisini toplamakla yükümlü olan kişiye verilen isimdir.³²⁰

Akkoyunlu Devleti’nin temel geçim kaynağını hayvancılık ve tarım oluşturmaktadır. Bölgenin yapısına ve iklimine göre yetiştirilen ürünlerde ziraatçılık yapılmıştır. Bunun dışında ticarete oldukça önem vermişler ve sürekliliği konusunda büyük çaba harcamışlardır. Uzun Hasan döneminde ticaret vergisi 20 dirhemden 1 dirheme düşürülerek ticaretin önü açılmaya çalışılmıştır. Ayrıca ticaret kervanlarına saldıranlarla da ciddi mücadelelerde bulunmuşlardır.³²¹ Yine alınan diğer vergiler konusunda da çok hassas davrandıkları, bu konuda çeşitli politikalar geliştirdikleri görülmektedir. Özellikle Göde Ahmed Mirza döneminde vergilerdeki değişim, onun hayatına mal olacak seviyede hassaslaşmıştır.³²²

Akkoyunlu ordusu eski Türk ordu teşkilatında olduğu gibi onluk sisteme dayanmaktadır. Ordunun büyük kısmı süvarilerden oluşmakta ve Uzun Hasan Bey zamanında ok, yay, kılı ve kalkan kullanımı daha yaygın iken bu dönemde Venediklilerden ateşli silahlar da istenmiştir. Ancak Karaman’ın Osmanlıların eline geçmesiyle bu cephanelikler Venedik’e geri gönderilmiştir.³²³ J. Barbaro, *“Fasulyelerle askerlerini saymaya başladım. Her elli asker için bir fasulyeyi cebime koyuyordum... yaklaşık on beş bin kişi kılıklı sipahi, bin okçu, yirmi beş bin seçkin*

³¹⁹ Erdem-Paydaş, a.g.e, s.188.

³²⁰ Abdülkadir Yuvalı, “Daruga”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul 1993, s.505.

³²¹ Erdem-Paydaş, a.g.e, s.193-194; Vladimir Minorsky, *“Akkoyunlular ve Toprak Reformu”*, (Çev. Cüneyt Kanat), **Belleten**, C.62, S.235, Aralık 1998, s.864-865.

³²² Minorsky, a.g.m, s.876-877.

³²³ Barbaro, a.g.e, s.76.

süvari, üç bin mızraklı ve okçu piyade...” gibi ifadelerle Akkoyunlu ordusu hakkında bilgiler vermiştir.³²⁴

Akkoyunlu hükümdarlar ilim ve sanata büyük önem vermişler ve çevrelerinde ilim erbabı kimseleri toplamıştır. Ali Kuşçu’nun da 875-76/1470-1472 yıllarında Akkoyunlu sarayında olduğu bilinmektedir.³²⁵ Uzun Hasan Bey döneminde Tebriz sanat ve ilimin başkenti haline gelmiştir. Yine Akkoyunlular döneminde Türkçeye de büyük önem verilmiş ve Kur’an-ı Kerim Türkçeye çevrilmiştir.³²⁶ Mimari ve sanat değeri yüksek olan ünlü Heşt Behişt Sarayı Akkoyunlular tarafından yaptırılmıştır.

³²⁴ Barbaro, a.g.e, s.105-106; Vladimir Minorsky, “*A Civil and Military Review in Fārs in 881/1476 s.167-169*” **Bulletin of the School of Oriental Studies**, Vol.10, No.1, University of London 1939, s.166-168; Hinz, a.g.e, s.92.,

³²⁵ Hinz, a.g.e, s.98.

³²⁶ Sümer, “Uzun Hasan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.42, İstanbul 2012, s.264.

4. KARAKOYUNLU DEVLETİ'NDE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLI

Çalışmamızın bu bölümünde Karakoyunlu Devleti'nde görülen hanedan üyelerinin katli vakaları kronolojik bir sıra izlenecek olup onların sosyal ve siyasal yaşamları üzerinden aldıkları eğitim, katıldıkları savaşlar, başarıları ya da mağlubiyetleri, dış devletlerle kurdukları irtibat üzerinden öldürülmelerinde etken olan süreç bu sayede incelenmeye çalışılacaktır. Bu vakalarda sadece şehzadeler değil aynı zamanda hanedan içerisinde katledilmiş olan hükümdarlara da yer verilecektir. Ayrıca Kara Mehmed Mirza'nın katledilmesine rağmen, onun katili Kara Pir Hasan'ın da aynı hanedana mensup olup olmadığı netleşmemesine rağmen yapılmış son dönem çalışmaların aynı hanedana mensup kişiler olma ihtimalinin yüksek olması sebebiyle bu vakaya da yer verilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca bu konu cinsiyet kapsamında da incelenecek olup Karakoyunlu Devleti'nde katledilmiş olan kadın hanedan üyelerinin de varlığı irdelenecektir. Bunun dışında dış devletler ile giriştikleri mücadele sonucu hayatını kaybeden Karakoyunlu hanedan üyeleri, bu çalışma içerisinde çalışmanın kapsamı dışına çıkması sebebiyle ele alınmayacaktır.

4.1.1. Kara Mehmed Mirza b. Türemiş/Durmuş Bey

Kara Mehmed Mirza'nın babasının adı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Genel olarak İbnü'l-Furat, Makrizî, İbn Hacer gibi Memlûk müverrihleri, Kara Mehmed Mirza'nın babasının Bayram Hoca olduğunu dile getirirse de onlara karşılık olarak el-Gıyâsî, Yahya Kazvinî, Hasan Bey Rumlu gibi müverrihler ise Kara Mehmed Mirza'nın babasının adını Türemiş olarak, Bayram Hoca'nın ise Kara Mehmed Mirza'nın babasının babası olarak göstermektedir.³²⁷ Ancak Hasan Bey Rumlu, Türemiş adını dile getirirse de Türemiş Bey hakkında bir bilgi vermemiştir.³²⁸ Ayrıca Osmanlı müverrihlerinden Müneccimbaşı da tıpkı Hasan Bey Rumlu gibi Kara Mehmed Mirza'nın babasının adını Durmuş olarak verirken Bayram Hoca'yı da Kara Mehmed Mirza'nın dedesi olarak vermektedir.³²⁹ Sümer ise Kara Mehmed Mirza'nın babasının adının İran kaynaklarında geçen Türemiş ya da Durmuş olması ihtimalinin

³²⁷ Faruk Sümer, **Kara Koyunlular, C.1 (Başlangıçtan Cihan Şah'a kadar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.45.

³²⁸ Həsən Bəy Rumlu, **Əhsənüt-təvarix (Tarixlərin ən yaxşısı)**, (Çeviren: Oqtay Əfəndiyev-Namiq Musalı), Kastamonu: Uzanlar, 2017, s.254.

³²⁹ Müneccimbaşı Ahmed Dede, **Sahâif'ül Ahbâr III**, Matbaa-i Âmire, 1869, s.150.

daha yüksek olduğu görüşündedir. Annesi hakkında ise bilgi bulunamamıştır. Yine Kara Mehmed Mirza'nın doğum tarihi ya da nasıl bir çocukluk geçirdiğine dair bilgiler yetersizdir. Onun hakkında ulaşılabilen en erken bilgi, Bayram Hoca'nın hükümdarlığı sırasında Erciş yöneticisi olduğuna dairdir. Celâyirli Sultan Hüseyin, vergisini vermediği gerekçesiyle 779 baharı/1377 yılında Bayram Hoca'nın üzerine yürüdüğü zaman, Erciş'te bulunan Kara Mehmed Mirza, itaat edeceğini bildirerek Celeyir sultanı Hüseyin'den iki haftalık bir süre istemiş ancak bu süreyi durumu Bayram Hoca'ya bildirmek için kullanmıştır. Bayram Hoca'ya haber ulaştırdıktan sonra şehrin savunmasını güçlendirmek, hendekler kazdırmak üzere harekete geçmiş ve bir savaş hazırlığı içerisine girmiştir.³³⁰ Bu sırada Erzurum'da bulunan Bayram Hoca, kendisine bir yardım kuvveti göndermiş ancak Sultan Hüseyin, Kara Mehmed Mirza'nın kendisini oyaladığını anlayarak şehri kuşatma altına almıştır. Bayram Hoca'nın destek kuvvetine rağmen Kara Mehmed Mirza Celâyirler karşısında tutunamamış ve Türkmenlerden 50 esir vermek zorunda kalmıştır. Ancak esirlerin öldürülmek yerine dirlikler bağışlanarak hizmete alınması, Kara Mehmed Mirza'nın itaatini sağlamıştır. Böylece Erciş Kalesi'ne Celâyirli bayrağını dikmiş ve vergi vermeyi kabul etmiştir. Bu olaydan 20 gün sonra Kara Mehmed Mirza, bizzat Tebriz'e giderek vergiyi teslim etmiş ancak onun sözünde durması Celâyirli sultanı Hüseyin tarafından güzel karşılanarak vergi alınmamıştır.³³¹

Bayram Hoca'nın 782/1380 yılında Celâyirlerle olan mücadelesinde yenilerek öldürülmesi sonucunda beyliğin başına Kara Mehmed Mirza geçmiştir. 784/1382 yılında ise Kara Mehmed Mirza'nın adının, Sultan Hüseyin'in kardeşi Ahmed tarafından katledilmesi üzerine Celâyirli taht kavgalarında geçtiği görülmektedir. Şöyle ki, 784/1382 senesinde Celâyirli tahtı, iki kardeş Ahmed ve Şeyh Ali arasında paylaşılamamaktadır. Aralarındaki mücadelede Ahmed, Şeyh Ali'ye karşı o sırada Nahçıvan'da bulunan Kara Mehmed Mirza'nın yanına gelerek yardım istemiştir. Sümer'in İbn Hacer'den naklettiğine göre bu sırada Celâyirli şehzadesi Ahmed, Kara Mehmed Mirza'nın kızının kocası olmaktadır.³³² Ancak Hamidova, Ahmed'in Celâyirli tahtına oturduktan sonra Kara Mehmed'in kızıyla evlendirdiğini

³³⁰ Sümer, a.g.e, s.44.

³³¹ Sümer, a.g.e, s.44.

³³² Sümer, a.g.e, s.46.

bildirmektedir.³³³ Kara Mehmed Mirza, şehzade Ahmed'e yardımda bulunacağı ancak Celâyirli askerlerinin hiçbir surette ele geçirilecek olan ganimete karışmayacakları konusunda anlaşmıştır. Böylece Şeyh Ali ve Kara Mehmed Mirza'nın kuvvetleri karşı karşıya gelerek aralarında büyük bir savaş olmuş ve Kara Mehmed Mirza'nın askeri stratejisi sayesinde Şeyh Ali ve ordusu mağlup edilmiştir. Büyük bir ganimet ele geçiren Karakoyunlular, yeni Celâyirli hükümdarı olarak Ahmed'i de tahta oturtmayı başarmıştır. Bu olayın ardından Kara Mehmed Mirza'nın da Celâyirli prenseslerinden biriyle evlendiği söylenmektedir.³³⁴

785/1383 senesine gelindiğinde ise Suriye Döğelerinden olan Caber hâkimi Sâlim, Karakoyunlu-Musul hacıların yollarını keserek onları soyması üzerine Kara Mehmed Mirza, Sâlim'in üzerine yürümüş ve onu bozguna uğratarak obasını yağma ve talan etmiştir. Kara Mehmed Mirza'nın buradaki müttefiki Bozdoğan beylerbeyi Ziyâü'l-Mülk'tür.³³⁵

Bu olaydan bir yıl kadar sonra Kara Mehmed Mirza'nın adı Mardin'i muhasara almasıyla anılmaktadır. 786/1384-85 yılında Kara Mehmed Mirza, o sırada Mardin hükümdarı olan Mecdü'd-din İsa'nın kızıyla evlenmek istediğini bildiren elçiler göndermiş ancak Mecdü'd-din İsa bu teklife yanaşmamıştır. Bunun üzerine Kara Mehmed Mirza da Mardin'i muhasara altına almıştır. Onun karşısında tutunamayan Mardin hükümdarı ise kızını değil ama kız kardeşini vermeye razı olarak Kara Mehmed Mirza ile akrabalık kurmayı kabul etmiş, böylece barış yapılarak Mardin üzerindeki kuşatma da kaldırılmıştır.³³⁶ 787/1385-86 senesinde ise Kara Mehmed Mirza, Akkoyunlulara karşı Erzincan hükümdarı Mutahharten ile ittifak kurarak Kara Yülük Osman Bey'in üzerine yürümüştür. Kara Yülük Osman Bey ve ordusunu dar bir boğazda kıstırmayı başaran Kara Mehmed Mirza, onları mağlup ederek Akkoyunluların Kadı Burhaneddin'e iltica etmesine sebep olmuştur.³³⁷

³³³ Leyli Həmidova, “Qaraqoyunlu Dövlətinin Təşəkkülü”, *Geostrategiya*, No:3 (45), Mayıs 2018, s.26.

³³⁴ Vladimir Minorsky, “The Qaraqoyunlu and The Qutb-shahs (Türkmenica, 10)”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol.17, No.1, University of London 1955, s.55.

³³⁵ Sümer, a.g.e, ss.48; Arayancan, a.g.tz, s.68.

³³⁶ Sümer, a.g.e, s.48; Həmidova, s.26.

³³⁷ Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* (Çeviren: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.343; Sümer, a.g.e, s.49.

Kara Mehmed Mirza'nın giderek artan gücü Timur'un dikkatini üzerine çekmeye başlamıştır. 788/1386'da Karabağ kışlağında bulunan Timur, Kara Mehmed Mirza'nın kendisine itaat etmemesi üzerine, onu def etme niyetiyle hazırlıklara girişmiştir. Ancak görünürde Kara Mehmed Mirza'yı hac kervanlarına saldırmakla suçlamaktadır.³³⁸ Bu maksatla 789/1387 baharında Nahçıvan'dan kalkarak Karakoyunlular üzerine yürümüştür. Timur'un Erciş ve Ertek kalelerini ele geçirmesiyle Kara Mehmed Mirza süratle önünden çekilmiştir.³³⁹ Bu olayı İbn Tağrıberdî şöyle anlatmaktadır: “789 yılı Cumadilahire'nin son gününde (28 Temmuz 1389) Sultana Acem yurdunun hâkimi Timurlenk'in, Tebriz hâkimi Kara Mehmed'in ordusunu kırması üzerine onun kaçarak Malatya'ya geldiği, Timurlenk'in ise Amed'e ulaştığı haberi geldi.”³⁴⁰ Bu sırada Çapakçur (Bingöl)'e kadar ulaşan Timur'a karşılık Kara Mehmed Mirza da Çapakçur'daki dar boğaz ve geçitleri tutarak konuşlanmıştır.³⁴¹ Bu savaşta ileride Kara Mehmed Mirza'nın ölümüne sebep olacak olan şahıs Kara Pir Hasan da bulunmuş ve Timur'a karşı oldukça yararlılık göstermiştir. Dağların avantajını çok iyi kullanan Kara Mehmed Mirza'yı ele geçiremeyen Timur Muş, Ahlat, Adilceviz'ı zapt ederek geri dönmüştür.³⁴²

Timur'un 7 Zilkade 790/7 Kasım 1388'de Semerkand'a dönmesini fırsat bilen Celâyirli emirleri, Sultan Ahmed adına Tebriz'e hâkim olmuştur. Ancak Sultan Ahmed'in geldiğine dair yalan haber üzerine şehirden ayrılarak Meraga'ya gitmişlerdir. Bu sırada Tebriz'de bulunan Devletiyar, Kara Mehmed Mirza'ya durumu arz etmesi üzerine Kara Mehmed Mirza ve Türkmenler 17 Cemaziyelevvel 790/24 Mayıs 1388'de Tebriz'i ele geçirmiştir. Burada Memlûk sultanı adına hutbe okutup, sikke kestirmiş ve tabiiyetinin kendisinde olduğunu bildiren elçileri Kahire'ye göndermiştir.³⁴³ Memlûk sultanı tarafından bu durum minnet ve şükranla kabul edilmiştir.³⁴⁴ Diğer taraftan bu yıl (790/1388) Kara Mehmed Mirza ile emirlerinden olan Pir Hasan arasında bazı ihtilaflar meydana gelerek, artan bir şiddette de

³³⁸ Bitlisli Şerefhan, *Şerefname C.2*, (Çeviren: M. Emin Bozarslan), Ant Yayınları, İstanbul 1972, s.72; Sümer, a.g.e, s.49; Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, (Çeviren: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.158; Həmidova, a.g.m, s.26.

³³⁹ Muammer Aksoy, “*Tarih-i Timur 'Acaibü'l Makdûr Fi-Nüvvâb-ı Timur (Tarih-i Timurlenk) Nazmizade Efendi*”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2012, s.40-41.

³⁴⁰ İbn Tağrıberdî, s.257.

³⁴¹ Şerefüddin Ali Yezdî, a.g.e, s.158.

³⁴² Sümer, a.g.e, s.51; İbn Tağrıberdî, *En-Nücûmuz-Zâhire*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.258.

³⁴³ Sümer, a.g.e, s.52; H.R. Roemer, a.g.e, s.160.

³⁴⁴ İbn Tağrıberdî, a.g.e, s.259.

büyümüştür. Tam olarak nerede ve ne şekilde gerçekleştiği bilinemeyen bir çatışma sırasında, beylik davası sebebiyle Kara Mehmed Mirza'ya karşı isyan eden Kara Pir Hasan tarafından Rebiülahir 791/Nisan 1389'da oğlu Bayram ile birlikte savaş alanında öldürülmüştür. Kara Pir Hasan, Bayram Hoca'nın 752 güzü/1351'de öldürdüğü Hüseyin Bey'in oğludur. Ayrıca Sümer'e göre Kara Pir Hasan'ın babası Hüseyin Bey ile Kara Mehmed Mirza'nın babası ve Bayram Hoca'nın kardeş olma olasılığı yüksektir.³⁴⁵

Kara Mehmed Mirza'nın bilinen sadece bir kız kardeşi vardır; Tatar Hatun. Bu hanım, Musul Ağaç-eri aşiretinin reisi ile evlenmiş ve çiftin Hasan Bey adında bir oğlu dünyaya gelmiştir.³⁴⁶ Kara Mehmed Mirza'nın bilinen 2 eşi, 5 oğlu ve 1 kızı vardır.

4.1.2. Bayram Mirza b. Kara Mehmed Mirza

Bayram Mirza'nın babası Kara Mehmed Mirza'dır. Annesinin adı hakkındaki bilgiler eldeki veriler çerçevesinde tespit edilememiştir. Onun doğum tarihi ya da nasıl bir çocukluk geçirdiğine ait bilgiler yetersiz olmakla birlikte Bayram Mirza'nın, babası Kara Mehmed Mirza'ya karşı Kara Pir Hasan'ın başlatmış olduğu isyanında babasının yanında, Kara Pir Hasan'a karşı savaşmıştır. Ancak bu savaşta babası ile birlikte, savaş alanında hayatını kaybetmiştir (Rebiülahir 791/Nisan 1389).³⁴⁷

4.1.3. Ebu Said Mirza b. Kara Yusuf Bey

Ebu Said Mirza, Kara Yusuf Mirza'nın oğludur. Annesi ise muhtemelen Kadem Paşa Hatundur.³⁴⁸ Kara Yusuf Mirza'nın altı oğlundan en küçüğü olan Ebu Said Mirza'nın doğum tarihi hakkında net bilgi bulunmamaktadır. Onun hakkında en erken bilgi onun Erzincan valiliğine dairdir. Ebu Said Mirza, Kara Yusuf Mirza döneminde 823/1420 senesinde Erzincan hakimliği yapan Pir Ömer'in Kara Yülük Osman Bey'in saldırısı sonucu ölmesiyle³⁴⁹ şehrin korunması için Kara Yusuf Mirza tarafından Erzincan

³⁴⁵ Ebu Bekr Tihranî, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, (Çeviren: Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s.36; Sümer, a.g.e, s.53-54.

³⁴⁶ Tihranî, a.g.e, s.37.

³⁴⁷ Tihranî, a.g.e, s.36; Sümer, a.g.e, s.53-54.

³⁴⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.95.

³⁴⁹ Tülay Koyuncuoğlu, "İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s.24.

valiliğine getirilmiştir.³⁵⁰ Ancak onun Erzincan valiliği kısa ömürlü olmuş, şehrin hâkimiyetine atandıktan yaklaşık 3 ay kadar sonra Şevval-Zilkade 823/Kasım 1420'de Kara Yusuf Mirza'nın ölmesiyle Erzincan halkı tarafından şehirden çıkarılmıştır.³⁵¹

Erzincan halkı tarafından kovulan Ebu Said Mirza, Adilcevaz'da bulunan ağabeyi İspend (İsfahan) Mirza'nın yanına gitmiştir.³⁵² 1421 yılına gelindiğinde Hasan Bey Rumlu'da geçen şu ifadeden onun konumu hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. *"823/1421'de Şâhruh kışlaktan çıkıp Tebriz'e yöneldi. Hükümdar tarafından ferman verildi ki Mirza İbrahim ve Emir Şahmelik yirmi bin süvari ile Mirza Ebu Said'in ve Mirza İsfahan'ın yurdu olan Nahçıvan ve Selmatu (İğdır) tarafına hareket etsinler."* İfadenin devamında İsfahan Mirza'nın sadakat gösterdiğinden bahsetse de Ebu Said Mirza'nın adını anmamaktadır.³⁵³ 833/1429-30 yılına kadar burada yaptıkları bilinmese de onun 17-19 Zilhicce/832/17-19 Eylül 1429 yılında Selmas Meydan Muharebesi'nde Kara İskender Mirza'nın safında bulunduğu tahmin edilmektedir.³⁵⁴

Ağabeyi Kara İskender Mirza'nın faaliyetlerine karşı 833/1429-30 yılında Karabağ'a giden Ebu Said Mirza, burada Şâhruh ile görüşmüş ve ona bağlılığını bildirmiştir. Aynı yıl Şâhruh tarafından Karakoyunlu şehzadeleri arasındaki ihtilafı arttırmak gayesiyle Azerbaycan hakimliğine getirilmiştir. Tebriz tahtına oturan Ebu Said Mirza ilk olarak Erdebil üzerine yürümüş ve Cihanşah'ı ele geçirmiştir. Ancak Emir Bayezid Bistam'ın tavsiyesi üzerine onu serbest bırakarak İskender Mirza ile savaşmış ancak sabırsızlığı neticesinde mağlup olmuş ve yakalanmıştır. Tebriz'de 5/6 ay kadar tutunabilen Ebu Said Mirza, kardeşi İskender Mirza'nın emriyle Erdebil'de³⁵⁵ Tebriz tahtı uğruna katledilmiştir (835/1431-32).³⁵⁶ Araştırmalarımız sonucunda şu kanaate varıyoruz ki günümüze ulaşan bilgiler ışığında hanedan içi taht mücadelesi sırasında kesin olarak katledilen ilk Karakoyunlu şehzadesi Ebu Said Mirza'dır.

³⁵⁰ Tihranî, a.g.e, s.55; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.95.

³⁵¹ Tihranî, a.g.e, s.58; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.95.

³⁵² Sümer, a.g.e, s.117.

³⁵³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.99.

³⁵⁴ Sümer, a.g.e, s.125.

³⁵⁵ İsmail Aka, **İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s.21.

³⁵⁶ Həsən Bəy Rumlu, s.132-134; Sümer, a.g.e, s.131-132; Oqtay Əfəndiyev, **Azərbaycan Tarixi XIII-XVIII əsrlər**, Azərbaycan Mill Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu, Bakı 2007, s.74.

4.1.4. İskender Mirza b. Kara Yusuf Bey

Kara Yusuf Mirza'nın oğludur. Annesinin kim olduğu hakkında net bilgi olmamakla birlikte Kara Yusuf Bey'in 836/1403 yılında Timurlu Ebu Bekr Mirza ile giriştiği çatışmada '*İskender ve İspend mirzaların anneleri olan hanım*' şeklinde ifade edilen hatunun Timurlu ordusuna esir düştüğü bilinmektedir. Bu hanımın adı açıkça saptanamasa da onun Kadem Paşa Hatun olma ihtimali yüksektir.³⁵⁷ Kaç yılında doğduğu bilinmemekle birlikte nasıl bir çocukluk geçirdiği hakkında da bilgiler bulunmamaktadır. Yine hangi yılda Kerkük'ün yöneticiliğine getirildiği bilinmese de babasının ölümüne kadar (7 Zilkade 823/13 Kasım 1420) orada valilik yaptığı bilinmektedir.³⁵⁸ 810/1407-1408 yılında Kara Yusuf Mirza'nın emriyle Alıncak Kalesi'ni fetheden İskender Mirza, buranın hakimliğine getirilmiş ve ailesini Alıncak'a taşımıştır.³⁵⁹ 28 Rebiülahir 813/30 Ağustos 1410 senesinde Esed mevkiinde Celâyir Sultanı Ahmed ile Kara Yusuf Mirza arasındaki çıkan savaşta İskender Mirza, babasının yanında, ordunun merkez kolunda yer alarak savaşmıştır.³⁶⁰

1416 yılına gelindiğinde ise Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in Karakoyunlulara bağlı Erzincan'ı kuşatması üzerine, Erzincan hâkimi Pir Ömer, Kara Yusuf Mirza'dan yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Kara Yusuf Mirza, İskender Mirza'yı Erzincan'a göndermiştir. İskender Mirza'nın Erzincan'a gelmesiyle birlikte Kara Yülük Osman Bey aldığı yerleri de geride bırakarak kaçmıştır.³⁶¹

821/1418-19 senesi kaynakların yetersizliği sebebiyle muğlakta kalmaktadır. Ramazan 821/Ekim 1418 yılında Kara Yusuf'un diğer oğlu Pir Budak Mirza'nın ani ölümünün ardından henüz sebebi bilinmeyen bir nedenle İskender Mirza'ya kızarak onu hapsedtirdiği bilinmektedir. Ancak bu hapsedilişin ardındaki sebep Tihranî'de geçen İskender Mirza'nın, babasının eşlerinden biriyle olan yasak münasebetten haberdar olması nedeniyle mi yoksa İbn Hacer de bahsi geçen İskender Mirza'nın Acem Irak'ını ele geçirme teşebbüslerinden mi kaynaklanmıştır bilinmemektedir.³⁶²

³⁵⁷ Sümer, a.g.e, s.65.

³⁵⁸ Sümer, a.g.e, s.116.

³⁵⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.61.

³⁶⁰ Sümer, a.g.e, s.94.

³⁶¹ Tihranî, a.g.e, s.54; Sümer, a.g.e, s.97.

³⁶² Tihranî, a.g.e, s.56; Sümer, a.g.e, s.101-105.

Kara Yusuf Mirza'nın 823/1420-21 yılında Şahruh ile karşı karşıya geldiğinde İskender'in babasının yanında savaşta yer alıp almadığı konusu net değildir. Kara Yusuf Mirza, Tebriz'den ayrılmadan hemen önce her ne kadar Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed'e yazdığı mektupta İskender Mirza için, onun artçı kuvvetler arasında olduğunu ve 20 bin nefer ile pusu kurduğunu ifade etse de³⁶³ Tihranî'ye göre İskender Mirza bu sırada Kerkük'te bulunmaktadır.³⁶⁴ Babası Kara Yusuf Mirza'nın Şahruh ile savaşmadan ölmesiyle (7 Zilkade 823/13 Kasım 1420) İskender Mirza'nın Karakoyunlu bayrağını devralması için kardeşleriyle saltanat mücadelesi içerisine girmesi gerekmiştir. Kara Yusuf Mirza'nın ölümünün ardından Karakoyunlu ordusu hızla dağılmıştır. Şahruh, Kara Yusuf Mirza'nın ölüm haberini aldığı anda Tebriz'in zaptı için oğlu Baysungur Mirza'yı göndermiş ancak onun İskender Mirza'yı ele geçirme çabaları, İskender Mirza'nın önce Çapakçur'a (Bingöl) ardından Kerkük'e gelmesiyle son bulmuştur.

Kara Yusuf Mirza'nın ölümünün ardından İspend Mirza'nın Adilcevaz'dan çıkıp Karakoyunlu ulusunun en büyük oymağı olan Sa'dlu oymağının desteğini alarak Tebriz'de kendisini babasının halefi olarak ilan ettirmiş ve orada ikamet etmeye başlamıştır. Şah Mehmed Mirza ise Bağdat'a geçerek oranın hakimliğini ele geçirmiştir. Diğer oğlu Cihanşah Mirza ise hâkimliğini üstendiği Sultaniye'den çıkıp babasının na'sını Erciş'e naklettikten sonra Bağdat'a ağabeyi Şah Mehmed Mirza'nın yanına gitmiştir. Babasının sağlığında, Pir Ömer'in öldürülmesinden sonra Erzincan valiliğine getirilmiş olan küçük oğlu Ebu Said Mirza ise Erzincan halkı tarafından istenmeyerek şehirden kovulmuş, o da İspend Mirza'nın yanına sığınmıştır.³⁶⁵ Bağdat'ta Şah Mehmed Mirza'nın etrafında birleşenler kısa süre içerisinde İskender Mirza'nın etrafında toplanmıştır. Tebriz tahtını ele geçirmek isteyen İskender Mirza, Kerkük ve Taûk'tan çıkarak Tebriz'e gelmiş ancak ona karşı tutunamayacağını bilen İspend Mirza, Erzurum'daki Avnik Kalesi'ne kaçmıştır. Böylece Karakoyunlu tahtına oturan İskender Mirza, Karakoyunlu emirlerini yeniden tek çatı altında toplamaya öncelik vermiş ve Bitlis, Ahlât, Van ve Vustan emirlerini yanına çağırmıştır. Bitlis emiri ve İskender Mirza'nın kız kardeşiyle evli olan Emir Şemseddin, Şahruh'a itaatini

³⁶³ Sümer, a.g.e, s.111; Ayşe Atıcı Arayancan, “Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.292.

³⁶⁴ Tihranî, a.g.e, s.56-58.

³⁶⁵ Tihranî, a.g.e, s.57-58; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.91-95.

bildirdiği gerekçesiyle İskender Mirza tarafından öldürülmüştür.³⁶⁶ Ağuvank bölgesindeki kaleyi zapt ederek şehri yağma ve talan yaptığı gibi burada pek çok esir ele geçirilmiş Van hâkimi İzzeddin Şir oğlu Sultan Ahmed'i de öldürtmüştür.³⁶⁷ Kısa süre içerisinde Van Gölü'nün doğu ve kuzey bölgelerine hâkim olan İskender Mirza, buranın idaresini oğlu Yar Ali Mirza'ya vermiştir.³⁶⁸ Az zamanda başarılı bir ilerleme kaydederek ciddi bir itibar ve güç elde eden İskender Mirza, babasının ölümünü fırsat bilerek Mardin'i ele geçirmek için saldırıya geçen Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman'a karşı savaş hazırlıklarına başlamıştır. Rebiülahir 824/Mart 1421 senesinde Şeyh Kendi'ye saldırarak sabahtan akşama değin tüm gün süren bu savaşta Akkoyunluları ağır bir mağlubiyete uğratmayı başarmıştır. Karakoyunluların bu savaşı kazanmasında Kara Yusuf Mirza'nın bıraktığı donanımlı ordu kadar İskender Mirza'nın da başarılı savaşçılığı etkili olmuştur. Ayrıca Döğer boy beyi Gökçe Musa'nın savaşın kızıştığı noktada saf değiştirip Karakoyunluların tarafına geçmesi de büyük bir oranda muharebenin sonucunu değiştirmiştir.³⁶⁹ Bu sırada Şahruh'a durumun arz edilmesi ve İskender Mirza'nın şikâyet edilmesi üzerine Şahruh yönünü yeniden Anadolu'ya çevirmiştir.³⁷⁰ Bu sıralarda İspend Mirza, Muş civarındayken Şahruh'a tâbi olmak istediğini bildirmiş ancak Şahruh onun samimiyetine güvenmeyerek elindeki Bayezid Kalesi'ni kuşatarak zengin bir ganimet ele geçirmiştir. İspend Mirza kaçıışı Cezire tarafındaki kardeşi İskender Mirza da bulacaktır.

İskender Mirza, kardeşi İspend Mirza ile birlikte Azerbaycan'a dönmek üzere hareket ederken Adilcevaz dolaylarında iken Şahruh da saldırı için Erciş'e doğru yürümüştür. İskender ve İspend mirzalar, giderek güçlenen Şahruh'un karşısında duramayacaklarını düşündükleri için birçok kez barış teklifi götürmelerine rağmen Şahruh onları geri çevirmiş ve Azerbaycan'a yönelmiştir.³⁷¹ Savaşın kaçınılmazlığı karşısında İskender ve İspend mirzalar Adilcevaz'dan çıkarak Eleşkirt'e giderek savaş hazırlıklarına başlamıştır. Burada Yahşi adı verilen bir çay kenarında ağırlıklarını bırakarak, etraflarına hendekler kazdırmışlar ve atlarını, Şahruh'un ordusundaki

³⁶⁶ Bitlisli Şerefhan, **Şerefname**, C.1, (Çeviren M. Emin Bozarslan), Deng Yayınları, Diyarbakır 1997, s.186.

³⁶⁷ Münecimbaşlı Ahmed Dede, **Sahâif'ül Ahbâr III**, s.151.

³⁶⁸ Arayancan, a.g.tz, s.105.

³⁶⁹ Tihranî, a.g.e, s.60; Sümer, a.g.e, s.119.

³⁷⁰ Tihranî, a.g.e, s.59; Arayancan, a.g.tz, s.106; Faruk Sümer, "Karakoyunlular", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul 2011, s.436.

³⁷¹ Arayancan, a.g.tz, s.106; Sümer, a.g.e, s.121.

fillerden korkmamaları için onları eğitmeye çalışmışlardır. Yaklaşık iki fersah ileri giderek savaş düzenine girmişlerdir. 29 Receb 824/30 Temmuz 1421 tarihinde³⁷² çarşamba sabahı karşı karşıya gelen Timurlu ve Karakoyunlu ordusu amansız bir mücadeleye girişmiştir. Karakoyunlu ordusu 30-40 bin civarıyken Timurlu ordusu Karakoyunlu ordusunun 4-5 katı olacak büyüklüktedir. İskender Mirza, ordusunun merkez kolunda yer alırken kardeşi İspend Mirza da sol kol da yer almaktadır. Bu savaşta Şahruh'un yanında Kara Yülük Osman Bey'in de bulunduğu bilinmektedir. Muharebenin ilk günü, iki tarafın birbirini yoklamasıyla geçmiş, ikinci ve üçüncü gün ise İskender Mirza'nın ciddi taarruzu ile devam etmiştir. Öyle ki bir ara Karakoyunlular, Şahruh'un karargâhına gizlice girmiş ve erzak ile malzeme taşıyan deve katarlarını ele geçirmeyi başarmıştır.³⁷³ Ancak İskender Mirza ve kardeşi İspend Mirza zafere çok yakinken Şahruh'un ordusunun sayıca çok fazla olması Karakoyunlu ordusunun her geçen gün bitap düşmesine neden olmuş ve bir ara İspend Mirza'nın esir düştüğüne dair haberlerin yayılması ordudaki düzenin bozulmasına neden olmuştur. İskender Mirza'nın tüm çabalarına rağmen Eleşkirt Muharebesi Karakoyunlular açısından mağlubiyetle sonuçlanmıştır.³⁷⁴ Zafere erişen Şahruh, Tebriz'in yönetimini Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey'e bırakarak Herat'a dönmüştür. Yenilgiye uğrayan İskender Erdebil, Kerkük dolaylarına giderken İspend Mirza Doğu Anadolu'da kalmış ve kısa süre içerisinde Azerbaycan'a gelip Ali Bey'e saldırarak onun kaçmasını sağlamıştır.³⁷⁵ İspend Mirza'nın, Azerbaycan tahtına oturduğunu öğrenen İskender Mirza, Tebriz üzerine yürümüştür. Kardeşi karşısında tutunamayacağını anlayan İspend Mirza ise Tebriz'den çıkarak Erzurum'daki Avnik Kalesine çekilmiştir. Böylece yeniden Tebriz tahtına oturan İskender Mirza, 825baharı/1422'de Sökmenâbâd'a gelmiş ve buradan Bingöl yaylağına inerek bir süre süre avı tertipleyip eğlendikten sonra Bitlis üzerine yürümüştür. Kız kardeşinin kocası ve Bitlis hâkimi olan Emir Şemseddin, İskender Mirza'nın Şahruh ile olan mücadelesinde Çağataylılardan taraf olarak kendisine sadakatsizlik gösterdiği gerekçesiyle Emir Şemseddin ve bazı Kürt beyleri öldürülmüştür.³⁷⁶ Ermeni müverrih Toma'nın ifadelerine göre Emir Şemseddin'in öldürülmesinden sonra Bitlis

³⁷² Anonim, **Kızılbaşlar Tarihi (Tarihi-i Kızılbaşan)**, (Çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s.56.

³⁷³ Sümer, a.g.e, s.122

³⁷⁴ Tihranî, a.g.e, s.62-65; Sümer, a.g.e, s.123.

³⁷⁵ Sümer, a.g.e, s.122-123.

³⁷⁶ Şerefhan, a.g.e, s.440; Tihranî, a.g.e, s.70.

yakınlarındaki Aghovanitz Kalesini ele geçirerek, kaledeki Ermenilerin çoğunu tutsak etmiştir. Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden olan Ağbak, Ostan ve Karbah şehirlerinde de büyük tahribat yapmış, kiliseleri tahrip etmiştir. 1425'te Hakkâri ve Van hâkimi Melik İzzeddin Şir'i öldürmüş ve böylece Van gölünün doğu ve kuzey yörelerini hâkimiyeti altına alırken buranın yönetimini oğlu Yar Ali'ye bırakmıştır.³⁷⁷

Bu arada Kara Yusuf Mirza'nın ölümünün ardından Bağdat'taki ağabeyi Şah Mehmed Mirza'nın yanına giden Cihanşah Mirza bir süre sonra kendisine verilen sözlerin tutulmamasından dolayı rahatsızlık duyarak İskender Mirza'nın yanına gelmiştir. İskender Mirza, kardeşinin gelişinden memnuniyet duyarak Van Gölü havasındaki birtakım kaleleri ona vermesine rağmen Cihanşah Mirza tatmin olmayarak daha fazla yerin hâkimiyetini istemiştir. Cevabı reddedildiğinde ise isyan çıkararak Rey'e kaçmış ve 831/1427 kışını burada geçirmiştir. İskender Mirzaya giderek daha fazla muhalefetlik eden Cihanşah Mirza, zaman zaman İskender Mirza ile yeniden barışarak onun maiyetine girmeyi kabul etmiş ve pek çok savaşta omuz omuza yer almıştır.³⁷⁸

Bölgede giderek güçlenen ve otoritesini yerleştiren İskender Mirza 831/1427-28 yılında Şemahî'yi yağmalamış ve 832/1428-29 yılında da Şirvan üzerine yürüyerek Şahruh'un Sultaniye valisini mağlup ederek Sultaniye, Zencan ve Kazvin'i yeniden ele geçirmiştir.³⁷⁹ Ancak İskender Mirza'nın bu yeni hamleleri ve aynı tarihte Memlûklerin Urfa'yı kuşatma altına alması Şahruh'un bir kez daha hem Karakoyunlulara hem de Memlûklere göz dağı vermek maksadıyla Anadolu üzerine yürümesine sebep olmuştur (5 Receb 832/10 Nisan 1429). Şahruh'un gelişinden haberdar olan İspend ve İskender mirzalar da yeniden birleşmiş ve Timurlu ordusuna karşı koymak için bir olmuşlardır. Şahruh'un emri üzerine Türkistan, Mâverâünnehir, Kirman, Fars'ta bulunan askerlerini bir araya toplayarak ordusunu büyütülmüştür. Taraflar 832/1429 yılında Koruk Kurgan mevkiinde karşılaşmışlar ancak Şahruh'un güçlü ordusunun karşısında bir kez daha tutunamayan mirzalar yenilmiş ve nitekim kaçmak zorunda kalmışlardır.³⁸⁰ İskender ve İspend mirzanın ardından, oğlu Baysungur Mirza'yı gönderen Şahruh, aynı yıl Sultaniye'ye girmiştir. Bu arada

³⁷⁷ K. Şahnazaryan, C. Bakihanov, Gürsoy Yılmaz, "Toma Metsopski'nin Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi", **Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.199; Sümer, a.g.e, s.126-127; Arayancan, a.g.tz, s.105.

³⁷⁸ Arayancan, a.g.tz, s.105.

³⁷⁹ Sümer, a.g.m, s.436; İbn Tağrıberdi, a.g.e, s.471.

³⁸⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.130; Arayancan, a.g.tz, s.110.

İskender Mirza'nın Alıncak'tan çıkıp Selmas'a giderek yeniden savaş hazırlıklarına başladığı haberi gelince bu kez ordusunu Selmas'a çeviren Şahruh, kısa süre içerisinde İskender Mirza'nın karşısına çıkmıştır. İskender Mirza, daha önce Selmas'a vararak kendisi için en uygun olan bölgeyi seçmiş ve bu surette sağ tarafı dağla, sol tarafı ise nehirle çevrili olan bölgenin etrafını da hendekler kazdırmak suretiyle avantaj elde etmeye çalışmıştır. 50 bin süvari ve piyadeye sahip olan İskender Mirza, kardeşi Cihanşah Mirza'nın da yardıma gelmesiyle güçlenmiştir. Üç gün süren bu savaş sonunda İskender ve Cihanşah mirzalar bozguna uğramış ve kaçmak zorunda kalmıştır (17-19 Zilhicce 832/17-19 Eylül 1429).³⁸¹ Şahruh zaferin ardından Selmas'tan Alıncak'a gelmiş ve kaçmakta olan İskender Mirza'nın ardından oğlu Muhammed Cuki'yi gönderse de İskender Mirza onları atlatmayı bilmiş ancak onun Erzurum'a kadar kaçıışı yüzünden Timurlular çok sayıda ganimet ele geçirmiştir. Şahruh, Tebriz'de kalmayarak aynı yıl Karabağ'a dönmüştür. Şahruh her seferinde mücadelesini zaferle taçlandırmasına rağmen mirzaları zapt edemeyeceğini düşünerek kendi aralarındaki mücadeleyi körükleyerek Karakoyunlu gücünü kırmak için Azerbaycan yönetimini Kara Yusuf Mirza'nın küçük oğlu Ebu Said Mirza'ya bırakmıştır.³⁸² Ebu Said Mirza'nın kendisine olan tâbiyeti neticesinde Herat'a dönen Şahruh'un bu kararına dönemin güçlü devletleri olan Osmanlı ve Memlûkler tarafından sevinçle karşılandığı muhakkaktır. 833/1430 senesine gelindiğinde İbn Tağrıberdî, İskender Mirza'nın faaliyetinden şöyle bahsetmektedir: *(Cumadilûlâ) ayının 8'inde Kara Yusuf'un oğlu İskender'den bir mektup geldi. Mektupta şu anda Sultanın ülkesinde bulunduğunu, amacının kış çıktıktan sonra Karayülükle savaşmak olduğunu bildiriyordu. Sultan kara ölet (salgın hastalık) yüzünden memlûklarının ölümü meselesiyle meşgul olduğu için mektupla ilgilenmedi bile.*"³⁸³

Bu sırada Azerbaycan'da tahtı ele geçiren Ebu Said Mirza, konumunu güçlendirmek adına Erdebil'e geçerek Cihanşah'ı tutuklatmış ancak Emir Bayezid Bistam'ın sözleri doğrultusunda serbest bırakarak İskender Mirza ile savaşmak için hazırlanmaya başlamıştır. Ancak işler umduğu gibi olmamış ağabeyi İskender Mirza'ya karşı kısa sürede yenilerek yine onun fermanıyla öldürülmüştür (835/1431-32).³⁸⁴ Böylece

³⁸¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.130; Arayancan, a.g.tz, s.111.

³⁸² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.132; Sümer, a.g.e, s.129-130.

³⁸³ İbn Tağrıberdî, a.g.e, s.472.

³⁸⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.132-134; Sümer, a.g.e, s.131-132; Əfəndiyev. a.g.e, s.74.

İskender Mirza Tebriz hâkimiyetini yeniden ele geçirmiştir. İskender Mirza'nın Azerbaycan hâkimliğini ele geçirmesi üzerine kardeşi Cihanşah Mirza ile tekrar arası açılmış ve yeniden bir mücadele içerisine girmişlerdir. Aynı zamanda Van ve bölgesinin hâkimliğini verdiği oğlu Yar Ali Mirza hakkında gelen şikâyetler ikilinin arasının açılmasına neden olduğu gibi Yar Ali Mirza'nın babasından korkup onun yanına gitmek yerine Şirvan hâkimi Halîlullah'ın yanına gitmesi, onun da şehzadeyi İskender Mirza'ya değil de Şahruh'a teslim etmesi Timurlular ile Karakoyunluları bir kez daha karşı karşıya getirecektir.³⁸⁵

İskender Mirza, Şirvanşah Halîlullah'ın bu tavrı üzerine 837 güzü/1434 ortalarında Şirvan üzerine yürümüştür. Bölgeyi yağma ve talan eden İskender Mirza daha sonra Alıncak Kalesi'ne geçmiştir. Şirvanşah Halîlullah ise İskender Mirza'ya karşı hem Şahruh'a hem de Kara Yülük Osman Bey'e haber salarak yardım çağrısında bulunmuştur. Durumdan istifade eden Kara Yülük Osman Bey, hızla Erzurum'a gelerek kuşatma altına aldığı şehri kısa sürede ele geçirmiştir. Şahruh ise Halîlullah'ın yardım çağrısına ve Ebu Said Mirza'nın İskender Mirza tarafından öldürülmesi üzerine üçüncü kez Azerbaycan seferine çıkmış ve 2 Rebiülahir 837/5 Kasım 1434'de Herat'tan yola çıkarak Rey'e ulaşmıştır. Burada Cihanşah Mirza ile irtibat kuran Şahruh, kardeşlerin arasındaki muhalefetten yararlanmak adına Azerbaycan hâkimliğini Cihanşah Mirza'ya vaat etmiştir.³⁸⁶ Böylece İskender Mirza üzerine kardeşi Cihanşah Mirza'yı ve Şirvanşah Halîlullah'ı göndererek düşmanını bertaraf etmeye çalışmıştır. Hem Timurlular hem Akkoyunlular hem de kendi hanedanı içerisindeki isyanlarla ve nökerlerinin itaatsizlikleriyle baş etmeye çalışan İskender Mirza çareyi kaçmakta bulmuştur. Şahruh oğlu Muhammed Cuki önderliğinde 60 bin kişilik bir ordu ile arkasından göndermiş, Kara Yülük Osman Bey'e de İskender Mirza'ya yol vermemesi konusunda talimat vermiştir. İskender Mirza ise Erzurum civarına geldiğinde Karaz mevkiinde Kara Yülük Osman Bey ile karşı karşıya kalmış ve aralarında şiddetli bir savaş vuku bulmuştur. Bu sırada 2 bin kişilik Karakoyunlu ordusunun karşısında yaklaşık 20 bin kişilik Akkoyunlu ordusu bulunmaktadır.³⁸⁷ İskender Mirza ordusundaki sayının azlığına rağmen büyük bir cesaret ve dirayet göstererek Akkoyunluları mağlup etmeyi başarmış ve hatta bu savaşla ağır yaralanan

³⁸⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.134; Sümer, a.g.e, s.133.

³⁸⁶ Arayancan, a.g.tz, s.114.

³⁸⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.138-139.

Kara Yülük Osman Bey hayatını kaybetmiştir (Safer 839/Eylül 1435).³⁸⁸ Akkoyunlu ordusunun dağılmasıyla İskender Mirza, Erzurum içlerine kadar yürümüş ve şehri ele geçirmiştir. Burada uzun araştırmalar sonucunda Kara Yülük Osman Bey'in mezarını bularak açtırmış, onun ve iki oğlunun başını gövdesinden ayırarak Memlûk Sultanı Barsbay'a göndermiştir.³⁸⁹ İskender Mirza, Erzurum'da daha fazla kalamayarak Erzincan taraflarına gitmiştir. Muhammed Cuki, Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey'i İskender Mirza'nın peşinden göndermiş ve Koyulhisar civarında karşılaşan taraflar arasında büyük bir çarpışma meydana gelmiştir. Daha fazla dayanamayacağını anlayan İskender Mirza, Osmanlı'ya sığınmak zorunda kalmıştır.³⁹⁰

15 Şevval 839/2 Mayıs 1436 tarihinde Şahruh, Azerbaycan hâkimliğini Cihanşah'a bırakarak onu Tebriz tahtına oturtmuştur.³⁹¹ Cihanşah, İskender Mirza'nın ardından iki günlük kuşatmadan sonra Alıncak Kalesi'ni, haremmini ve oğullarını ele geçirmiştir.³⁹² Şahruh bu tarihten sonra bir daha Azerbaycan'a gelmemek üzere Horasan'a dönmüştür.

Osmanlı topraklarına sığınan İskender Mirza ise Hoca Sâdeddin Efendi'ye göre ülkeye girişi için izin almıştır³⁹³ ancak onun aksine Tihranî, *“İskender yenildikten sonra Rum'a yöneldi. Rum hududuna varınca gururunun ve cahilliğinin fazlalığından Rum sultanına birini göndererek durumu arz etmedi. Zor ve şiddet kullanarak zorbalık elini halkın malına uzattı. Onun üzerine Sultan Murad sağlama almak için o hududa ordu gönderip İskender'i oradan savaşı uzaklaştırdı.”* şeklinde beyanda bulunmaktadır.³⁹⁴ Başta II. Murad'ın hoşgörüsü ve cömertliği ile karşılaşmış³⁹⁵ ve Osmanlı padişahı tarafından Tokat'ta Kaz-Ovası mevkiinde kışlamasına izin verilmiştir.³⁹⁶ Amasya ve Tokat hâkimi Yörgüç Paşa'ya bu konuda talimat ve zahire

³⁸⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.138-142; Tihranî, a.g.e, s.76-80.

³⁸⁹ İbn Tağrıberdi, a.g.e, s.491.

³⁹⁰ Tihranî, a.g.e, s.80; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.141; Sümer, a.g.e, s.134-135.

³⁹¹ Anonim, a.g.e, s.57.

³⁹² Arayancan, a.g.tz, s.115; Sümer, a.g.e, s.137.

³⁹³ Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih C.2*, (Yay. Haz: İsmet Parmaksızoglu), Kültür Bakanlığı Yayınları, 4. Baskı, 1999 Ankara, s.177.

³⁹⁴ Tihranî, a.g.e, s.85.

³⁹⁵ Hoca Sâdeddin Efendi'nin ifadesine göre 10 bin altın, sırmalı elbiseler, silah, at, köle ve cariyelerin yanı sıra İskender Bey'in ordusunun ihtiyaç duyacağı giyecek ve yiyecekler de gönderilmiştir. Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.177-178.

³⁹⁶ Derviş Ahmed Âşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Çev. Ayşenur Kala), Kamer Yayınları, İstanbul 203, s.361; Muhsin Behramnejad, *Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*, (Çev. Serdar Gündoğdu-Ali İcer), Kronik Kitap, İstanbul 2019, s.40;

gönderen II. Murad, Osmanlı şanına uygun şekilde İskender Mirza'nın ağırlanması emretmiştir. Şahruh, II. Murad'tan İskender Mirza'nın kendisine iade edilmesini istemişse de bu istek reddedilmiştir. Tabi ki burada Osmanlı Sultanı II. Murad'ın amacı Karakoyunluların Timurlu Devleti ile aralarında tampon bir bölge olmasının sürekliliğini sağlayarak kendi hâkimiyet alanını Şahruh'a karşı güvence altında tutabilmektir. Aynı şekilde Memlûklüler ile de sınırı olan Karakoyunlu Devleti, Timurlu Devleti'ne tampon bölge rolünü üstlenmiştir. Hem Memlûklülerin hem de Osmanlıların esasında Kararkoyunlulara karşı ılımlı bir politika gütmesinin ardındaki neden budur. Ancak bir süre sonra Karakoyunlu Türkmenlerinin etrafı yağma ve talan etmesi üzerine II. Murad da hoşgörüsünü bir kenara bırakarak İskender Mirza'dan ülkesinin güzelliikle terk etmesini bildirmiş³⁹⁷ bunun üzerine Şahruh'un Azerbaycan'ı terk ettiği haberini de alan İskender Mirza, Osmanlı topraklarından çıkmıştır. Malatya üzerinden Harput'a geçen İskender Mirza burada Akkoyunlu Ali Bey'i elinde bulunan Harput'u kuşatmışsa da ele geçirememiştir. Buradan Kiğı üzerine yürüyerek yağma ve talan yöntemiyle çok sayıda ganimeti ele geçirerek Erzurum'a gelmiş ve şehri, kale ile birlikte teslim almıştır. 841 kış/1438'de Sürmeli-Çukur kışlağında geçiren İskender Mirza baharda Tebriz'e doğru hareket etmiştir. Tebriz üzerine yürüme kararı aldığı işten Cihanşah Mirza, Tebriz yakınlarındaki Sûfiyân bölgesinde ağabeyi İskender Mirza'yı karşılamıştır. Aralarında küçük çaplı bir çatışma gerçekleşmiş ve Ebu Said Mirza da olduğu gibi kolayca Cihanşah Mirza'yı bertaraf edemeyeceğini anlayan İskender Mirza, Alıncak Kalesi'ne kaçmıştır.³⁹⁸ Burada uzun bir müddet muhasara altında kalan İskender Mirza zor zamanlar geçirmiş ve Memlûk sultanı Barsbay'dan yardım istemiştir. Sultan Barsbay, İskender Mirza'nın talebini geri çevirmemiş ancak gönderdiği ordu, Erzincan yakınlarında iken Memlûk sultanının ölüm haberini alır almaz geri dönmüş, bu sebeple de İskender Mirza beklediği yardımı alamamıştır. Bir gece aniden uykusunda oğlu Şah Kubâd tarafından öldürülmüştür (25 Şevval 841/20 Nisan 1438).³⁹⁹ Onun ölüm sebebi, dönemin kaynaklarında sürdürdüğü ahlaksız yaşamın sonucu olarak ifade etmektedir. Bu konuda açıkça Tihranî şöyle

³⁹⁷ Sümer, a.g.e, s.138; Arayancan, a.g.tz, s.119.

³⁹⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.146; Tihranî, a.g.e, s.87-93; İbn Tağrıberdi, a.g.e, s.496.

³⁹⁹ Tihranî, a.g.e, s.93-96; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.146; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâif'ül Ahbâr III*, s.152; Anonim, a.g.e, s.57.

söyler; “İskender, babasının karısına göz dikti ve ondan bir çocuğu oldu. O çocuk hem babasının karısına göz koydu hem de babasını öldürdü.”⁴⁰⁰

Karakoyunluların kendilerine ait bir yerli kaynağın olmayışı ve onlar hakkındaki bilgilerin büyük çoğunluğunun münasebetlerinden dolayı Akkoyunlu kaynaklarından elde edilmesi, Akkoyunlu kaynaklarının, özellikle de Tihranî'nin Karakoyunlular hususunda ahlaksız suçlamalarına ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Akkoyunlu kaynaklarında, Karakoyunlulara yönelik ithamların hepsinin yanlış olduğunu ifade etmemekle birlikte bu hususta, iki devlet arasındaki husumetin varlığı göz önünde bulundurulmalıdır.

4.1.5. Şah Kubâd Mirza b. İskender Mirza

İskender Mirza'nın oğlu olan Şah Kubâd Mirza'nın annesi Kara Yusuf Mirza'nın eşlerinden biri olan Bahşî'nin⁴⁰¹ kızıdır.⁴⁰² İskender Mirza'nın, kaynaklara Bahşî'nin kızı olara geçen bu kadınla olan gayri meşru münasebeti sonucunda Şah Kubâd Mirza dünyaya gelmiştir. Alıncak Kalesi'nde olduğu dönemden önce kendisi hakkındaki bilgilere ulaşamamıştır.

Şâhruh'un Anadolu seferi sırasında ona çeşitli hediyeler göndererek Alıncak Kalesini muhasara etmesini engellemiş ancak bu yüzden İskender Mirza tarafından şiddetli bir şekilde azarlanmış ve hatta tehditle karşılanmış.⁴⁰³ İskender Mirza'nın hazinesinin ve ailesinin bulunduğu Alıncak Kalesi'nde yaşayan Şah Kubâd Mirza, dönemin kaynaklarının ifade ettiğine göre İskender Mirza'nın eşlerinden biri olan Leyla Hanım ile ilişkisi vardır. İskender Mirza'nın kardeşi Cihanşah Mirza ile olan mücadelesi sırasında 841/1437-38 yıllarında Alıncak Kalesinde muhasara altında tutulduğu bir gece kendisine bağlı birliklerin de desteğiyle babası İskender Mirza'yı uykusunda hançerlemek suretiyle öldürmüştür (25 Şevval 841/20 Nisan 1438).⁴⁰⁴ Bu andan itibaren emirler tarafından hükümdar ilan edilmiş ve babasının hazinesini ele geçirmiştir. Durumu amcası Cihanşah Mirza'ya bildiren Şah Kubâd Mirza, kanıt

⁴⁰⁰ Tihranî, a.g.e, s.96.

⁴⁰¹ Bazı kaynaklarda Yahşi olarak da anılmaktadır.

⁴⁰² Tihranî, a.g.e, s.96.

⁴⁰³ Sümer, a.g.e, s.141.

⁴⁰⁴ Tihranî, a.g.e, s.96-97; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.146.

olarak babasının değerli nökeri Helâver'in başını da kesip ona göndermiştir. Alıncak Kalesi'nden çıkmak için Cihanşah Mirza ile aralarında anlaşma yapan Şah Kubâd Mirza, hazinenin yarısıyla Avnik Kalesi ve Pasinler vilayetiyle yetinmiş ancak kısa süre sonra Cihanşah Mirza'nın emriyle öldürülmüştür.⁴⁰⁵ Hasan Bey Rumlu ve Tihranî'de geçen "*Şamlılar Erzincan'da oldukları vakit bu haberler Melik Eşref'in vefat haberinin ardınca onlara yetiştî.*" ifadesinden yola çıkılırsa Şah Kubâd Mirza 841/1438 yılında öldürülmüş olmalıdır.⁴⁰⁶

4.1.6. Fulad Mirza b. İspend Mirza

İspend Mirza'nın oğlu olan Fulad⁴⁰⁷ Mirza'nın doğum tarihi ve annesi hakkında bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bazı kaynaklarda şehzadenin babası öldüğünde 10 yaşında olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁸ Bu çerçevede şehzade Fulad Mirza'nın doğum yılı 838/1435 civarı olmalıdır. Bazı yabancı araştırmacıların eserlerinde Valad olarak da anılan şehzadeye ait en erken bilgi onun Bağdat hâkimi olan babası İspend Mirza'nın ölümünden (28 Zilhicce 848/7 Nisan 1445) sonra Rüstem Tarhan, Mezid Kur, Muhammed Şiblullah, Akkoyunlu Mahmud Bey gibi Bağdat'ın ileri gelen emirlerince Bağdat tahtına oturtulmasına dairdir. Ancak Bağdat'taki veraset değişikliğini kendi lehine kullanmak isteyen Cihanşah Mirza, yeğeni Elvend Mirza'yı Bağdat'ı ele geçirmekle görevlendirmiştir. Böylece Elvend Mirza'ya bağlı birlikler Bağdat'a yürümüş ancak Fulad Mirza'nın kuvvetleri karşısında yenilgiye uğramıştır. Mağlubiyetin haberini alan Cihanşah Mirza, emirlerinin de teşvikiyle Bağdat seferi için hazırlıklara başlamıştır. Bu sırada Rüstem Tarhan, Fulad Mirza'ya ihanet ederek Cihanşah Mirza'nın ordusuna katılmıştır. Elvend Mirza'nın yanında Bayezid Bistam, Saru Pir Ali gibi değerli emirlerin varlığıyla altı aylık bir kuşatmanın ardından Bağdat ele geçirilmiştir (849/1446). Fulad Mirza'nın Bağdat ele geçirildikten sonra öldürülüp öldürülmediğine dair çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Behramnejad'ın belirttiğine göre Fulad Mirza, Bağdat'ın ele geçirilmesiyle, yakalanan esirlerle birlikte öldürülmüştür.⁴⁰⁹ Ancak bazı kaynaklarda onun hapsedtirildiği ve hapis hayatı süresi içinde öldüğü bildirilir. Yine Mısır müverrihlerinden İbn Tağrıberdî ise İspend

⁴⁰⁵ Anonim, a.g.e, s.57. Sümer, a.g.e, s.142.

⁴⁰⁶ Melik Eşref'in (Barsbay) ölüm tarihi 7 Haziran 1438'dir.

⁴⁰⁷ Kaynaklarda Fulad olarak geçen bu isim günümüzde Polat olarak kullanılmaktadır.

⁴⁰⁸ Arayancan, a.g.tz, s.125.

⁴⁰⁹ Behramnejad, a.g.e, s.43.

Mirza'nın küçük yaştaki oğlunun Bağdat'ın Cihanşah Mirza tarafından ele geçirilmesinden sonra elçilerle birlikte Memlûk sultanı Çakmak'a yazmış olduğu mektupta yeğeni Fulad Mirza'nın Memlûk birliklerine katılabilmesi için sarayında karşılanmasını istemiştir. Böylece elçilerle birlikte Kahire'ye gönderilen Fulad Mirza'nın, Sultan Çakmak'ın emriyle kendi oğluyla birlikte büyütüldüğü bildirilmektedir.⁴¹⁰ Ancak şehzadelerin başka bir devletin hudutlarındayken tehdit oluşturduğu bilinmekteyken Cihanşah Mirza'nın böyle bir karar vermesi, Fulad Mirza'yı Kahire'ye göndermesi çok da doğru görünmemektedir. Fulad Mirza'nın öldürülmüş ya da hapsedilmiş olması daha muhtemeldir.

4.1.7. Elvend Mirza b. İskender Mirza

İskender Mirza'nın oğludur. Annesi ve doğum tarihi hakkında bilgiler yetersizdir. Elvend Mirza'ya dair en erken bilgi babası İskender Mirza'nın ölümüyle Diyarbakır yönetimini ele aldığı bilgisidir.⁴¹¹ Cihanşah Mirza, Karakoyunlu tahtını ele geçirdiğinde amcası ile iyi ilişkiler kurmuş ve ilk yıllarında onun hâkimiyetini tanıyarak bağlılığını bildirmiştir. Bağdat hâkimi olan kardeşi İspend Mirza'nın ölümü (28 Zilhicce 848/7 Nisan 1445) üzerine yaşanan veraset kavgalarını kendi lehine çevirmek için harekete geçmiştir. Bağdat'ın yönetimi için Elvend Mirza'yı göndermiş ancak Bağdat'ın önemli emirlerinden Kör Mezid, Muhammedî Şiblullah, Rüstem Tarhan, Akkoyunlu Mahmud Bey ve Emir-i Ahur Hüseyin gibi emirler İspend Mirza'nın oğlunun küçük yaşta olmasından dolayı onun yerine Elvend Mirza'nın geçirilmesini vasiyet etmesine rağmen⁴¹² İspend Mirza'nın henüz 10 yaşındaki oğlu Fulad Mirza'yı tahta oturtmuşlardır.⁴¹³ Haberi alan Elvend Mirza, Bağdat'a yürümüş ancak mağlup olmuştur. Yanındaki beylerden bazıları Cihanşah Mirza'ya durumu arz edip onu Bağdat seferi için teşvik etmişlerdir. Bu arada Rüstem Tarhan'ın İspend Mirza'nın oğlu Fulad Mirza'dan yüz çevirip Cihanşah Mirza'ya katılmıştır. Böylece Elvend Mirza, Emir Bayezid Bistam, Saru Pir Ali ve nökerlerle birlikte Bağdat'a yürümüş ve altı aylık bir kuşatmanın ardından Fulad Mirza'nın ve taraftarlarının

⁴¹⁰ Malika Dekkiche, "The Letter and Its Response: The Exchanges between the Qara Qoyunlu and the Mamluk Sultan: MS Arabe 4440 (BnF, Paris)", *ARABICA*, 63, 2016, s.587; Arayancan, a.g.tz, s.125.

⁴¹¹ Vladimir Minorsky, "The Qara – qoyunlu and the Qutb – shash (Turkmenica 10)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol.17, No. 1 (1955), s.67.

⁴¹² Sümer, a.g.m, s.436.

⁴¹³ Tihrañi, a.g.e, s.112.

yenilgisiyle sonuçlanmıştır.⁴¹⁴ Fulad Mirza ele geçirilen esirlerle birlikte Cihanşah Mirza'nın emriyle öldürülmüştür.⁴¹⁵ Zaferin ardından Bağdat'ın yönetimini oğlu Muhammedî Mirza'ya bırakan Cihanşah Mirza, Musul'un yönetimine ise İskender Mirza'nın oğulları Elvend, Rüstem ve Mihmad (Mehmed) mirzaları atamıştır (849/1445-46).⁴¹⁶

Bir müddet Musul yöneticiliği yapan Elvend Mirza, 851/1447-48 yılına gelindiğinde amcası Cihanşah Mirza'ya karşı muhalifliğe başlayarak isyan bayrağını çekmiştir. Kürdistan⁴¹⁷ ve Erbil'in yönetimi ele geçirmiştir.⁴¹⁸ Hadiseden haberi olan Cihanşah Mirza, yeğeni Elvend Mirza'ya karşı Rüstem Tarhan'ı göndermiştir. Her iki tarafın askerleri karşı karşıya geldiğinde aralarında büyük bir savaş meydana gelmiş ve Elvend Mirza bozguna uğramıştır. Bu mağlubiyet onu kaçmaya itmiş ve Diyarbakir'e gelerek ezeli düşmanları Akkoyunlu Cihangir Mirza'ya sığınmıştır. Elvend Mirza'nın Akkoyunlulara sığındığını öğrenen Cihanşah Mirza yaşanacak olan siyasal tehdiye karşı, onun iadesi için Cihangir Mirza'ya elçi göndermiş ancak Cihangir Mirza tarafından bu talep reddedilmiştir. Böylece iki devlet arasındaki yirmi yıllık barış ortamı son bulmuştur.⁴¹⁹ Böylece 853/1450 baharı başlarında iki yıl sürecek olan seferler başlamıştır. Bu seferler neticesinde Erzincan, Tercan ve Bayburt ele geçirilmiş ancak esirlerin katledilmesi konusundaki tehditlere rağmen Cihangir Mirza, Elvend Mirza'yı teslim etmeye yanaşmamıştır.⁴²⁰

Bu dönemde Cihanşah, birkaç kez Elvend Mirza'ya elçiler göndermiş ve kendisine babacan bir tavırla bağlılığı için rica etmiş ancak gerekli cevabı alamamıştır. Elvend Mirza, amcası Cihanşah Mirza'nın kendisine bir ordu göndereceğini anlayınca o da hazırlıklara başlamış ve karşısına çıkmıştır. Burada zafer elde eden Elvend Mirza, Pir Kulu adını verdikleri bir oğlu dünyaya gelmiştir.⁴²¹ Cihanşah Mirza'nın her seferinde

⁴¹⁴ Tihranî, a.g.e, s.112-113.

⁴¹⁵ Behramnejad, a.g.e, s.43.

⁴¹⁶ Tihranî, a.g.e, s.114

⁴¹⁷ Burada geçen Kürdistan ifadesi siyasi bir tanım içermeyip Irak'ta bulunan Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır.

⁴¹⁸ Tihranî, a.g.e, s.114; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.165.

⁴¹⁹ John Woods, **The Aqqoyunlu: Clan, Confederation, Empire**, The University of Utah Press, Salt Lake City, 1999, s.74.

⁴²⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.165; Tihranî, a.g.e, s.114-122.

⁴²¹ Vladimir Minorsky, "*The Qaraqoyunlu and The Qutb-shahs (Türkmenica, 10)*", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol.17, No.1, University of London 1955, s.67.

sayısız ordu göndermesi karşısında emrindeki 2-3 bin kişilik ordusuyla birlikte Mirza Babür'e katılmak için harekete geçmiştir.

Timurlu Mirza Muhammed'in ölümünün ardından bölgenin zayıflığından faydalanmak isteyen Cihanşah Mirza, 855/1451-52 yılında Irak-ı Acem ve Fars'ı ele geçirmek bazı girişimlerde bulunmuş ve bunun için oğlu Pir Budak Mirza'yı görevlendirmiştir. İki ay gibi kısa bir süre içinde Kum ve civarını babası adına ele geçiren Pir Budak Mirza, bu kez yönünü İsfahan'a çevirmiştir. Burada Babür Mirza'nın hizmetine dahil olan Elvend Mirza, onun emri üzerine Baba Hasan Kargın, Şeyh Hacı Pehlivan ve Hüseyin Divâne'yi 10 bin kişilik bir kuvvetle İsfahan'ı korumaya gitmiştir. Ancak Çağataylıların kötü yönetiminden şikâyetçi olan halk, Babür Mirza'ya karşı Türkmenleri beklemeye başlamışlardır. Çağatay ve Türkmen ordusu Kasr-ı Zerd bölgesinde karşılaşmış ve Karakoyunluların galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Böylece İsfahan, Karakoyunlu topraklarına dahil olmuştur (855/1452).⁴²² Yaşanan hezimetin ardından Babür Mirza ve Elvend Mirza, Herat'a dönmüş ve Semerkand kuşatmasında Timurlu Muhammed Mirza'ya karşı Çağatay ordusu için büyük yararlılık ve cesaret göstermiştir.⁴²³ Semerkand'ın fethinden sonra Elvend Mirza, Türkmen danışmanlarının önerisi üzerine önce Sistan'a daha sonra da Kirman bölgesinde yer alan Ciruft ve Rudbar'a gitmiştir (858/1454). Burada Yar Ahmed tarafından Süleymanî Kalesi'nin yöneticiliğine atanan Muhammed Farsî, kaleyi Elvend Mirza'ya teslim etmiştir. Elvend Mirza, Yar Ahmed'i yanına çağırarak birlik çağrısında bulunmuştur. Pir Budak Mirza'nın ilerleyişinden ve gazabından korkan Yar Ahmed, Sircan Kalesinin yönetimine oğlu Kanaşırın'ı atayarak Elvend Mirza'nın hizmetine koşmuş ancak Elvend Mirza'nın güçsüz bir konumda olduğunu ve yanında yeteri kadar askeri gücü olmadığını düşünme gafletinde bulunarak onu yakalamaya niyetlenmiş fakat onun niyetini sezen Elvend Mirza tarafından tutuklanarak destekçileriyle birlikte Süleymanî Kalesi'ne hapsedilmiştir.⁴²⁴

Bu sırada Pir Budak Mirza da Sircan Kalesini ele geçirmek için Muhammed Ali Şeker, Barik Bey ve Dede Bey'i görevlendirmiş ancak Elvend Mirza onlardan daha hızlı davranarak aniden saldırmış ve orduyu bozguna uğratmıştır. Bu çatışmada

⁴²² Tihranî, a.g.e, s.197-202; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.190; Arayancan , a.g.tz, s.135.

⁴²³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.196; Minorsky, a.g.m, s.68.

⁴²⁴ Tihranî, a.g.e, s.205; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.199.

Muhammed Ali Şeker ve Dede Bey'i esir eden Elvend Mirza onları Süleymanî Kalesine hapsedirmiştir. Sircan Kalesinin hâkimi Kanaşirin, kaleyi Elvend Mirza'ya teslim etmek zorunda kalmıştır.⁴²⁵ Elvend Mirza, Sircan Kalesinin yönetimine nökerlerinden birini tayin ederek kendisi Gürgan'a gitmiş ve burada bir müddet kendini Pir Budak Mirza'nın saldırılarından korumuştur. Ancak Pir Budak Mirza'nın altı ay kadar sonra aniden Şiraz tarafından yaklaşmasıyla yönünü Elvend Mirza Sistan'a çevirmesine rağmen Pir Budak Mirza onu Ammar pınarında yakalamış ve ele geçirdiği esirlerle birlikte öldürmüştür (858/1454-55).⁴²⁶

Ancak Elvend Mirza'nın ölümü hakkında *Tarih-i Sultan Muhammed Kutb Şah* adlı eserde daha farklı bilgiler mevcuttur. Minorsky tarafından İngilizceye özetlenmiş bu esere göre, Elvend Mirza ile Cihanşah Mirza arasındaki Kirman mücadelesinde Elvend Mirza, büyük bir orduyla gelen Cihanşah Mirza'nın oğlu Yusuf Mirza ile çatışmış ve Elvend Mirza'nın birlikleri burada birçok kişiyi öldürmüş ve yaralamıştır. Bu çatışmalar yaklaşık bir buçuk yıl kadar sürmüş ancak sonuçsuz kalmıştır. 28 Rebiülahir 861/25 Mart 1457'de Mirza Babür'ün ölümünü fırsat bilen Cihanşah Mirza, Horasan'ı ele geçirmiş ve Herat tahtına çıkmıştır. Hadiseden haberdar olan ve müttefikini kaybeden Elvend Mirza tedirgin olmuş ve amcası Cihanşah Mirza'nın Kirman yerine Hemedan bölgesindeki Esedabad bölgesini vereceğini ifade eden dostane ve teşvik edici mektupları üzerine onunla barışmaya karar vermiştir. Bu anlaşma evlilik akdiyle de tasdiklenmiş ve Yusuf Mirza'nın kızı Hatice Begüm ile Elvend Mirza'nın oğlu Pir Kulu Bey evlendirilmiştir. Elvend Mirza, Kirman'ı Cihanşah Mirza'ya teslim ederek Hemedan'a gitmiş ve Cihanşah Mirza'nın Tebriz'e dönüşünden iki yıl sonra onu ziyaret etmiştir. Bu arada tahsis edilen akrabalıktan Elvend Mirza'nın Üveys Kulu adı verilen torunu dünyaya gelmiştir. Bir süre sonra Elvend Mirza ölmüş ve masraflarını karşılaması için kendisine verilen Esedabad, oğlu Pir Kulu Mirza'nın yönetimine bırakılmıştır.⁴²⁷

İfade edildiği üzere *Tarih-i Sultan Muhammed Kutb Şah* adlı esere göre Elvend Mirza, amcası Cihanşah Mirza ile barışmış ve hatta onun oğlu Yusuf Mirza'nın kızıyla kendi oğlunu nikahlamış ve bu çiftten Üveys Kulu Mirza dünyaya gelmiştir. Yine adı geçen

⁴²⁵ Tihranî, a.g.e, s.205; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.199.

⁴²⁶ Tihranî, a.g.e, s.206; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.200.

⁴²⁷ Minorsky, a.g.m, s.68-69.

esere göre Elvend Mirza herhangi bir siyasi katle maruz kalmamış ve ölüm tarihi olarak da tahmini 864/1459-60 senesi sonrası verilmektedir. Ancak Tarih-i Sultan Muhammed Kutb Şah adlı eser hem farklı bir coğrafya olan Hindistan'da kaleme alınması hem de zaman olarak yaklaşık iki asır sonra yazılması sebebiyle Elvend Mirza'ya dair bu bilgilerin yanlış olması muhtemeldir. Oysa dönemin ana kaynaklarından olan Kitab-ı Diyarbekriyye'nin Elvend Mirza'nın öldürüldüğüne dair ifadelerine güvenmek yerinde olacaktır.

4.1.8. Pir Budak Mirza b. Cihanşah Mirza

Cihanşah Mirza'nın oğlu olan Pir Budak Mirza'nın annesi Hatun Can Begüm'dür. Doğum tarihi ya da nerede doğduğu bilinmemektedir. Bağdat valiliği yapmıştır. Aynı zamanda Halilullah Şirvani'nin damadıdır.⁴²⁸ Pir Budak Mirza 850/1446-477'den sonra Bağdat'ın yöneticiliğine atanmıştır. Şahruh'un ölümünden sonra Çağataylıların taht kavgasından yararlanmak isteyen Cihanşah Mirza'nın emriyle Irak'ı fethetmekle görevlendirilmiştir (857/1453). Timurlu Sultan Muhammed'in Şüşter ve Dizful valisi Ali Mamaş, Pir Budak Mirza'nın hizmetine girerek, Şüşter ve Dizful şehirlerinin anahtarlarını teslim etmiştir. Böylece muzaffer bir edayla Bağdat'tan çıkıp babasının yanına gitmiştir. Cihanşah Mirza'nın emriyle Irak'ı fethetmekle görevlendirilmiştir. Bu dönemde Pir Budak Mirza'nın yanında Emir Bayezid Bistam, Emir Şehsuvar, Şah Ali Bayramî, Emir Ali Şeker gibi değerli emirler bulunmaktadır.⁴²⁹ Emir Şehsuvar'ın komutanı Save'yi ele geçirirken Pir Budak Mirza da Kum şehrinin bir beldesi olan Perirak'ı kuşatma altına almıştır. Şehrin valisi Yusuf Hoca oğlu Derviş Ali Mirak, Pir Budak Mirza'nın kuvvetlerine karşı ok ve taş atmaya başlamıştır. Karakoyunlu kuvvetleri iki ay kadar şehri kuşatma altında tutmuşlar, sonunda da Hoca Yahya Kum şehrini Pir Budak Mirzaya teslim etmek zorunda kalmıştır. Derviş Ali Mirak da yakalanarak zincire vurulmuştur.⁴³⁰ Kum şehri yağma ve talan edildikten sonra yönetimine bir daruga bırakılarak Curbadakan'a doğru hareket etmişlerdir. Pir Budak Mirza Hunsar'dan çok sayıda piyade talep etmiştir ve onları şehre yerleştirmiştir. Birkaç gün içinde güç ve zorbalıkla şehri ele geçirmeyi başarmıştır. Babür Mirza tarafından şehrin yöneticiliğine atanan Seyyid Tirendaz Şirazi'yi ve emrindekileri

⁴²⁸ Tihranî, a.g.e, s.225.

⁴²⁹ Tihranî, a.g.e, s.196-197; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.190.

⁴³⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.189-190; Tihranî, a.g.e, s.196.

katletmişlerdir. Bundan sonra çok sayıda asker ve birlikle birlikte yüzlerini İsfahan'a çevirmişlerdir.⁴³¹

İsfahanlılar, Çağataylılar yerine Türkmenleri destekleyerek Reis Muhammed Daraki'yi kulluk ve teslimiyet niyetiyle Pir Budak Mirza'nın yanına göndermişlerdir. Bu sırada Elvend b. İskender de Babür Mirza'nın bir yandaşı olarak emrindeki Emir Baba Hasan Karkın, Hasan Celberi, Pehlivan Hasan Divane gibi önemli isimlerle birlikte seçkin gençlerden oluşan 10 bin kadar süvari ile birlikte İsfahan'ı önden korumaya gitmiştir. Zinderud ırmağı kıyısında konuşlanan Çağataylı ordusu şehir halkından yardım etmelerini istemelerine rağmen Babür Mirzanın zulmünden ve haksız yönetiminden usanan halk Pir Budak Mirza ve kuvvetlerine destek vererek Elvend b. İskender'in de dahil olduğu Çağataylı ordusunu bozguna uğratmıştır. Böylece İsfahan, Pir Budak Mirza ve birliğinin eline geçmiştir (857/1453).⁴³² Pir Budak Mirza'nın bu tarihten sonra Fars valisi olarak anıldığı bilinmektedir.⁴³³ Bir hafta sonra şehrin yöneticisi olarak Ömer Şeyh Bey, serdarlığa da Hâce Mahmud Haydar tayin edilmiştir.

Pir Budak Mirza, yanına Emir Abdullah Bâbü'd-deşt, Seyyid İmad Gulbarî gibi İsfahan halkının büyüklerinden bazılarını yanına alarak Şiraz'a yürüme kararı almıştır. Bu sırada Şiraz'ın yönetiminde İsfahan'daki mağlubiyetin ardından Horasan'a geçen Babür Mirza'nın yerine atadığı Sencer Mirza bulunmaktadır. Sencer Mirza'nın da Pir Budak Mirza'nın gazabından korkarak Horsan'a gitmiş, bu sayede de Şiraz'ı zahmetsiz ve eziyetsiz bir biçimde ele geçiren Pir Budak Mirza, Bayezid Bestam, Emir Şah Ali Bayamî'yi babasının yanına göndermiş ve kendisi de Fars bölgesinde daruga ve amiller tayin ederek Huzistan'a, Lar ve Cirun sınırına kadar olan yerleri ele geçirmiştir. Eberkûh halkı Pir Budak Mirza'ya karşı oldukça direnmiş ancak kuşatmaya daha fazla dayanarak teslim olmuşlardır.⁴³⁴ 857/1453 yılıyla Cihanşah Mirza, oğlu Pir Budak Mirza'nın zaferleriyle birlikte Irak ve Fars'ın tamamına sahip olmuştur.

⁴³¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.190.

⁴³² Tihranî, a.g.e, s.197; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.190.

⁴³³ Dikkechi, a.g.m, s.588.

⁴³⁴ Tihranî, a.g.e, s.202; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.198; Arayancan, a.g.tz, s.135.

Cihanşah Mirza, İsfahan'daki karışıklığı halledip kışı geçirmek için Kum'a hareket etmiştir. Pir Budak Mirza da kışı Soğuk Bulak'ta geçiren Cihanşah Mirza'nın yanına gelmiş, bahar gelince de Fars ve Kirman'da yaşanan muhalifliği düzeltmek adına dönüş izni almıştır. Kirman'a ulaşan Pir Budak Mirza burayı ele geçirdiğinde Babür Mirza da Şiraz'a gitmek için yola koyulmuş ve İsfahan'da yapılan katliamı ve Pir Budak Mirza'nın da Şiraz'a doğru hareket ettiğini haber alınca geri dönmüştür. Sencer Mirza da Kirman'dan Sercehan'a geldiğinde Pir Budak Mirza'nın Şiraz'a yöneldiğini duyunca kaçmaya başlamıştır. Ancak Pir Budak Mirza onu takibe almış ve Herat, Mevdeşt, Şehr-i Babek ve diğer şehirlerde Çağatay darugalarını ve muhalifleri kılıçtan geçirmiştir.⁴³⁵

Pir Budak Mirza, Sincar'a ulaştığında buraya bağlı yerleşim yerlerini yağma ve talan edince Kanaşirin korku ve endişeye kapılarak şehzadeye yeğenini göndererek hükme uyacağını ve itaat edeceğini bildirmiştir. Pir Budak Mirza onun vaadini kabul ederek Kirman civarında konaklamıştır. Burada dinlenmek amacıyla kalan Türkmen ordusu büyük bir yağma yapmıştır. Bu sırada Sencer Mirza da Laver geçidine inerek savaş hazırlıklarına başlamış ve yüklerini, mallarını, aileleriyle birlikte dağa saklamıştır. Ayrıca bölgeye hendek de kazdırarak Pir Budak Mirza'yı beklemeye başlamıştır.⁴³⁶ Pir Budak Mirza'nın da Karakoyunlu ordusunun başında bölgeye gelmesiyle birlikte aralarından büyük bir savaş meydana gelmiştir (859/1454-1455). Çağatay ordusu üç defa Karakoyunlu ordusunu yenilgiye uğratmayı başarmıştır ancak Pir Budak Mirza sebat ve yiğitlik göstererek savaşa devam etmiş ve yakın dostu Ali Çekak İsfahanî'nin de yardımıyla kalenin arkasından dolaşarak Çağataylıların sakladığı aile ve hazinelere ulaşmayı başarmışlardır. Böylece aniden savaşın ortasında yaşanan yağma ve talan sayesinde Çağatay ordusunda karışıklık meydana gelmiş ve ordu hızla dağılmıştır. Sencer Mirza'nın birlikleri mağlubiyetle çözülürken Sencer Mirza savaş alanını terk etmiş, Kirman hâkimliğine atanmış olan Kulderviş ise esir alınmıştır. Yine Sencer Mirza'nın Şirazlı Pir Mahmud, Emir Şerif, Kara Ahmed gibi emirler in de bulunduğu üç bin kişi öldürülmüş ve birçoğunun başı Cihanşah Mirza'ya gönderilmiştir.⁴³⁷ Böylece Kirman tekrar Pir Budak Mirza'nın elin geçmiş ve hâkimiyeti sağlamak adına burada iki ay kalmıştır. Annesi Hatun Can Begüm'ün Yezd tarafına geldiğini ve

⁴³⁵ Tihranî, a.g.e, s.202-203; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.198.

⁴³⁶ Tihranî, a.g.e, s.203-204; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.198.

⁴³⁷ Tihranî, a.g.e, s.204; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.199.

kendisiyle görüşmek istediğini haber alan Pir Budak Mirza, Yezd'e gitmiştir. Burada annesinin isteği üzerine Kirman'ı kardeşi Ebu Yusuf Mirza'ya bırakmış kendisi de Şiraz' hareket etmiştir.⁴³⁸ Ancak Pir Kuli-yi Kükeltaş ve Merdin oğlunu Kirman halkının ileri gelenlerini ve meslek erbabının ehlini, zanaatçıları Şiraz'a göçürtmesi yönünde emir vermiştir.

Bu sırada Elvend b. İskender de Sistan'dan çıkıp Kirman havalisindeki Ciruft ve Rudbar'a gelmiş ve Süleymanî Kalesini ele geçirmiştir (859/1455). Aynı vakitlerde Pir Budak Mirza da Muhammedî Ali Şeker, Barik ve Dede Bey'i kalabalık bir orduyla birlikte Sircan Kalesini kuşatmak için göndermiştir. Hadiseden haberdar olan Elvend Mirza aniden Pir Budak Mirza'nın birliklerine saldırmış ve onun kuvvetlerini mağlup etmiştir. Pir Budak Mirza'nın emirlerinden Muhammed Ali Şeker ve Dede Bey yakalanarak Süleymanî Kalesine hapsedilirken şehzadenin adamlarından yaklaşık yüz kişi de kılıçtan geçirilmiştir. Sincar Kalesini ele geçirdikten sonra buraya bir nökeri daruga olarak atayan Elvend Mirza, Gürgen'a gitmiştir. Pir Budak Mirza ise Elvend Mirza'nın üzerine yürümek için altı ay beklemiş ardından, aniden Şiraz tarafından yola çıkarak Gürgen'a doğru ilerlemiştir. Onun gelişinden haberdar olan Elvend Mirza, Sistan'a kaçmak istemiş ancak Ammar pınarında yakalanmıştır. Pir Budak Mirza, Elvend Mirza ve adamlarını burada öldürmüştür (860/1455-56). Ardından Satılmış Şirecî'yi Sincar kalesini almakla görevlendirmiş ve kısa sürede Sincar Kalesi de ele geçirilmiştir.⁴³⁹ Böylece Irak ve Fars'ın fethinin tamamlanmasında büyük rol oynayan Pir Budak Mirza, Horasan ve Sistan'daki bu başarılarını bir mektup aracılığıyla Memlûk sultanına göndermiştir. 20 Şaban 860/24 Temmuz 1456 tarihinde Memlûk sultanının eline geçen bu mektup Zilkade-Zilhicce 859/Kasım 1455'te yazılmıştır. Mektupta Pir Budak Mirza, Horasan ve Sistan'da yaşanan kargaşayı anlatarak Memlûk sultanından kendilerine manevi destek vermesini isteyerek ilk dostluk adımını atmış ve Memlûk sultanı İnal'dan da karşılık bulmuştur. Sultan İnal, onun zaferlerini övmüş ve gelecekteki savaşlar için cesaretlendirmiştir. Bir yıl kadar sonra ise Zilkade-Zilhicce 861/Ekim 1457 başlarında Kahire'ye ulaşan başka bir mektupta Pir Budak Mirza, Horasan ve Sistan zaferlerinin yanı sıra Muş'a hanedanına karşı başarılarını da anlatmıştır. Memlûk sultanı, ona övgü ve tebriklerle cevap vermiştir.⁴⁴⁰ Pir Budak

⁴³⁸ Tihranî, a.g.e, s.204-205;

⁴³⁹ Tihranî, a.g.e, s.206.

⁴⁴⁰ Dekkiche, a.g.m, s.590-594.

Mirza'nın, babası Cihanşah Mirza'dan bağımsız bir şekilde zaferlerini anlatan mektuplar iletmesi onun muhaliflik yoluna girdiğinin ve kendisine güçlü bir destek bulmaya çalıştığının göstergesidir. Zira Cihanşah Mirza ile sultan İnal'ın siyasi ilişkisi 1456'dan itibaren hızla bozulmaya başlamıştır.

860/1456-57 yılına gelindiğinde Babür Mirzanın da ölmesiyle Horasan'da giderek güç kazanan Cihanşah Mirza'nın yanı sıra bölgede birkaç önemli hükümdar bulunmaktaydı ki bunlardan biri de Mirza Kasım b. İskender'dir. O, Emir Halil ile birlikte Sistan civarının hâkimliğini elinde bulundurmaktadır. Bölgedeki çok başlılıktan ve kargaşadan yararlanarak hızla ilerleyen Cihanşah Mirza, önce Cürcan'ı ardından yedi ay sonra da Herat'ı ele geçirmiştir (862/1457-58). Karakoyunlular için tehlike arz eden Timurlu Ebu Said ile mücadele edebilmek adına Pir Budak Mirza ve Yusuf Mirza, Cihanşah Mirza tarafından çağırılmıştır. Pir Budak Mirza, babasının çağrısına derhal uymasına rağmen ordusunun büyük bir kısmını yolda bırakmış ve yaklaşık 1000 kadar adamıyla birlikte Kuhistan yolundan gitmiştir.⁴⁴¹ Onun gelişi askerleri cesaretlendirmiş, ordunun maneviyatını güçlendirmiştir. Timurlu Ebu Said ile Cihanşah Mirza arasındaki barış görüşmeleri sürecinde Timurlu Ebu Said'in Herat'a doğru ilerlemesi üzerine Pir Budak Mirza, Cihanşah Mirza'nın emriyle 18 bin süvariyle önden yürümüş ancak Timurlu Ebu Said'e karşı mağlup olmuş ve adamlarından bir kısmı esir alınmıştır. Cihanşah Mirza'nın yanına ulaşan Pir Budak Mirza *"Bana izin ver de ona saldırayım ve onu dağdan çıkıp asker topladığına pişman edeyim."* diyerek karargâhtan ayrılmıştır. Yaklaşık bir fersah ilerledikten sonra Ebu'l-Feth Bey Cakırlu arkasından yetişerek Cihanşah Mirza'dan haber getirmiştir. Cihanşah Mirza, Pir Budak Mirza'ya daha önce Makû Kalesine hapsedtiği Hasan Ali Mirza'nın oradan çıkarak Azerbaycan'da ayaklandığını ve kendisinin de hemen dönmesini istemiştir. Fermanı duyan Pir Budak Mirza geri çekilmiş ve Timurlu Ebu Said ile tekrar barış görüşmeleri başlatılmıştır. Taraflar arasında barış sağlandıktan sonra Cihanşah Mirza ile birlikte hızla yol Pir Budak Mirza, Nişabur'a vardıklarında yönünü babasından ayırarak Şiraz'a geri dönmüştür.⁴⁴²

⁴⁴¹ Hrant D. Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Koloфонlar", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.3, Ekim 1973, s.88.

⁴⁴² Tihranî, a.g.e, s.214-215; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.222.

Pir Budak Mirza, kardeşi Muhammedi Mirza'nın babası tarafından el üstünde tutulmasından, hiçbir zaman yanından ayırmamasından ve törenlerde dahi yaşının küçük olmasına rağmen Pir Budak Mirza'dan daha üstün tutulması gibi sebeplerden dolayı kıskaklık göstererek isyan hazırlığına girişmiştir.⁴⁴³ Böylece Pir Budak Mirza Yezd'e girdiği vakit babasının Hasan Ali Mirza'nın isyanından endişe ettiği ve onun yükselmesinden korktuğunu ve bu sebeple de Azerbaycan'dan ayrılmasına imkân olmadığını bildiğinden isyan ve taşkınlık hareketini başlatmıştır (862/1457-58). Şehrin ve vilâyetin üzerine vergi, hediye (pişkeş) ve haraç yükleyerek İsfahan'ın Ruydeşt, Natanz ve Ardistin gibi bazı yerlerine darugalar ve memurlar tayin etmiş, *berâtdâr* göndermiştir. Ayrıca bölgenin büyüklerini âyanını çağırarak 100 tümen Natanz'a, 100 tümen vergi de Ardistan'a yüklemiştir. Eberkûh'a vardığı zaman da aynı yol ve yöntemle taşkınlıklarına devam etmiştir.⁴⁴⁴

Pir Budak Mirza'nın Horasan dönüşü sonrasındaki isyanı, üvey kardeşi Hasan Ali Mirza'nın isyanının bastırılmasının ardından, onun muhalefetlik ettiği ve Irak'ın mal ve mülklerine el uzattığı için cezalandırılmasına karar veren Cihanşah Mirza tarafından bir hile yoluyla elinden Bağdat'ın alınması kararlaştırılmıştır. Hasan Ali Mirza'nın Suriye bölgesine gönderildiği ve kendisine de anneleri Hatun Can Begüm'üneşlik ettiği haberi Bağdat'a ulaştığında durumun farkına vararak Hatun Can Begüm'ün girişine izin vermemişler ancak Hasan Ali Mirza'yı Bağdat'tan geçirip Şam'a yollamışlardır. Karşılaştığı muamele sonucunda Bağdat kapısından dönen Hatun Can Begüm ise oğlu Pir Budak Mirza'nın Yezd ve Irak'ta yaptığı yağma ve talana karşılık 50 bin hane olan Kara Ulus'u Azerbaycan'a göçürmüştür.⁴⁴⁵ Cihanşah Mirza'nın bir gün kendi üzerine yürüyeceğini bilen Pir Budak Mirza, onun Bitlis emiri Melik Şerif ile olan çatışmasından (865/1460-61) yararlanarak isyanını büyötmeye ve güçlenmeye çalışmıştır. Bu bağlamda da Neyriz'den Şulistan'a kadar bir set çekirmiş ve uygun gördüğü her yere burç yaptırmıştır (867/1462-1463)⁴⁴⁶ Yezd üzerinden Şiraz'a geçerken Yezd'e tahsildar olarak Satılmış el-Şıracı'yı tayin etmiş ancak o da Cihanşah Mirza'nın Yezd'e gönderdiği Kanber el-Hazenci adındaki darugasını, hanımını ve çocuklarını öldürüp bir yem torbasına koyarak Cihanşah Mirza'ya

⁴⁴³ Aka, a.g.e, s.60.

⁴⁴⁴ Tihranî, a.g.e, s.215; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.222.

⁴⁴⁵ Tihranî, a.g.e, s.218; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.227.

⁴⁴⁶ Tihranî, a.g.e, s.219; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.238.

göndermiştir. Bu durum Pir Budak Mirza ile Cihanşah Mirza'nın arasının açılmasında ciddi bir etken olmuştur. Pir Budak Mirza, Cihanşah Mirza'nın Satılmış'ı isteyen talebini reddederek babasına karşı savaş hazırlıklarına girişmiştir.

867/1463 yılına gelindiğinde İsfahan'da bulunan Cihanşah Mirza da giderek tehlikeli bir hâle gelen Pir Budak Mirza'yı yola getirmek için Şiraz'a yürüme kararı almıştır. Şiraz'ın sözünü Muhammedî Mirza'ya vererek İsfahan'ı kendi hassa divanına bağlamış ve İzed Hast Kalesine inmiştir. Ancak Pir Budak Mirza tarafından tayin edilen daruga kaleyi vermemek için direnmiş ve *"Bu kale böyle bir padişahın kuşatmasına layık değildir. Eğer padişah affedip geçerse, kimi tayin ederse kaleyi ona teslim ederiz."* şeklinde arz etmiş, bunun üzerine de Cihanşah Mirza, önce Damene'ye, daha sonra da yolun kapalı olması üzerine de Eberkûh ve Bevanat'a ilerlemiştir.⁴⁴⁷ Onun Serdsir'e varınca bütün vilayetleri yağma ve talan etmesi, civardan getirilen malların da askerlere dağıtılması bölgedeki tahıl fiyatlarını oldukça yukarı çekmiş ve Pir Budak Mirza'nın işini zorlaştırmıştır. Babasının büyük bir hazırlık içinde olduğunu ve Şiraz'a yaklaştığını bilen Pir Budak Mirza, Şiraz'dan ayrılarak daha önce burçlar yaptırmış olduğu Girivah Mahin ve Teng-i Burak'a gitmiştir.⁴⁴⁸

Bu sırada Kasr-ı Zerd'de Pir Budak Mirza'nın keşif birliği, Cihanşah Mirza'nın keşif birliklerine yakalanmış ve onlar tarafından esir alınmıştır. Hadiseden haberdar olan Pir Budak Mirza, Rüstem Tarhan oğlu Rüstem'i, Muhammed Ali Şeker'i ve Şadi Bey'i yaklaşık 1500 kişilik bir kuvvetle babasına karşı göndermiştir. Ucan'da konaklayan Cihanşah Mirza, Pir Budak Mirza'nın çıkışını haber alır almaz aceleyle Muhammedî Mirza komutasında 5000 kişilik bir kuvveti göndermiştir. Taraflar Ucan'ın 5 fersah uzağında karşı karşıya gelmişler ve burada aralarında büyük bir savaş meydana gelmiştir. Pir Budak Mirza'nın kuvvetleri, Cihanşah Mirza'nın birliklerine karşı ağır bir yenilgi almış ve Rüstem Tarhan oğlu Rüstem kaçmayı başarsa da Muhammed Ali Şeker ve Şadi Bey beraberindeki 300 kişiyle birlikte yakalanmıştır. Muhammed Ali Şeker ve Şadi Bey dışındakiler kılıçtan geçirilirken onları Pir Budak Mirza'nın yanına geri göndermişlerdir.⁴⁴⁹ Birkaç gün geçtikten sonra Şadi Bey'in oğlu İbrahim Şah Bey, Pir Budak Mirza'nın kendisine emanet ettiği kale kapısından kaçarak Cihanşah

⁴⁴⁷ Tihranî, a.g.e, s.219; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.238.

⁴⁴⁸ Arayancan, a.g.tz, s.156.

⁴⁴⁹ Tihranî, a.g.e, s.220.

Mirza'nın yanına gelmiştir. İbrahim Şah Bey'in bu kaçıışı Pir Budak Mirza'yı oldukça sarsmış ve onun kuvvetini zayıflatmıştır. Endişe içerisinde babasına bir mektup göndererek daha fazla kan dökülmemesi konusunda ricalarda bulunmuştur. Hatun Can Begüm'ün aracılığı nihayetinde Pir Budak Mirza, Şiraz'ı Cihanşah Mirza'ya teslim ederek Tuster'e gitmeye razı olmuştur. Durum düzelinceye ve isyanın izleri silinceye kadar Tuster'de kalması, ancak daha sonra Şiraz'a dönebileceği konusunda mutabakata varmalarına rağmen Cihanşah Mirza, Pir Budak Mirza'yla yaptığı anlaşmayı bozarak onun Bağdat'a gitmesini ve Şiraz'dan tamamen vazgeçmesi konusunda haber göndermiştir.⁴⁵⁰ Böylece Şiraz, Pir Budak Mirza'nın tasarrufundan tam anlamıyla çıkmıştır.

867/1463 kışında Bağdat'a giden Pir Budak Mirza, burada da halka ağır vergiler yüklemiştir. Bölgeye gelir gelmez 1800 tümenlik verginin tahsili için de halka zulüm ve işkence etmiştir.⁴⁵¹ Tüm bu hadiseler tekrar Cihanşah Mirza'ya iletilmiş ve hakkında şikâyetler edilmeye başlanmıştır. 871/1466-67 yılına gelindiğinde ise Pir Budak Mirza'nın yanına daha önce Suriye tarafına gönderilen ve bir süre önce sığındığı Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan Bey'in yanından ayrılan kardeşi Hasan Ali Mirza gelmiştir. Pir Budak Mirza ona hürmet ve ilgi göstererek birlik içinde hareket etmeye başlamıştır.⁴⁵² Onların bu tutumu Cihanşah Mirza'yı oldukça rahatsız etmiş ve bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Ayrıca bu dönemde Pir Budak Mirza hakkında namazı ve orucu terk ettiği, zındıklarla meşgul olduğu ve hatta İslami yükümlülükleri ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlere giriştiğine dair söylentiler çıkmış ve bu sözler Cihanşah Mirza'ya da duyurulmuştur.⁴⁵³ Pir Budak Mirza'nın ortadan kaldırılması gerektiğine inanan Cihanşah Mirza, bahar gelince, kışladığı Save'den çıkıp ağır ağır Bağdat'a doğru ilerlemeye başlamış ve kışa doğru Bağdat'a ulaşmıştır. Sayısız bir orduya sahip olan Cihanşah Mirza, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'e de Pir Budak Mirza'nın kaçış yolunu kapatmasını istemiş ve karşılığında da Musul, Erbil ve Sincar'ı vermiştir. İki yıl boyunca Bağdat muhasara altında tutulmuş ve bu durum Pir Budak Mirza için gittikçe kötüleşmeye başlamıştır. Öyle ki ordusuna dahi güvenemez olmuş ve nikahı altındaki bazı hanımları katletmiştir. Bunlardan biri Halilullâhi Şirvanî'nin

⁴⁵⁰ Tihranî, a.g.e, s.221.

⁴⁵¹ Arayancan, a.g.tz, s.

⁴⁵² Tihranî, a.g.e, s.223; Arayancan, a.g.tz, s.158.

⁴⁵³ Tihranî, a.g.e, s.224.

kızı ve Elvend b. İskender'in ölümüyle nikahına aldığı kadınlarından biridir.⁴⁵⁴ Bu sırada Pir Budak Mirza'ya babası tarafından durumu şiirle ifade eden bir mektup gönderilmiştir. Cihanşah Mirza şöyle demektedir;

“Ey oğul, muhalefet yolunu tutma; kılıcı elinden at.

Çünkü güneş benim, padişah benim, hilafet benimdir.

Sen benim halefimsin, senin hilafete geçmen hatadır.

Sen bizim öteden beri hakkımız olan mansıbı gasp etmeye kalkma.

Gasp bizim âdet ve ananemize uygun değildir.

Ey oğul, sen her ne kadar padişahlığa layıksan da,

Babana karşı hâkim vaziyete geçme, kılıç çekme; mahcup olursun.

Benden utanmıyorsan kendinden utan.

Sohrâb babası Rüstem'e kılıç çekti, fakat akıbetini görmedin mi?

Benim gibi güçlü bir babaya karşı kılıç çekme, Benim kudretimi ve devletimi gör de çocukluk etme.

Eğer askerlerim ayaklarını bir kere üzengiye koyarlarsa,

Çöllerin kumlarını hesaba katarlar.

Ben bir kere yerimden hareket edersem dağlar yerinden oynar.

Ben kalktığım zaman felek de yerinden kalkar.

Sen her ne kadar akıllı bir gençsen de

Yaptığın bu iş gençlikten değil, divaneliktendir.

Bir çocuk ne kadar akıllı, marifetli, hatta peygamber bile olsa

Yine küçüktür, yine çocuktur.

Bu mansıp doğrudan doğruya sana nasıl geçer?

Babamdan bana geçtiği gibi benden sonra da Senin eline geçmesi lazımdır.”

Pir Budak Mirza'nın babasına karşı cevabı ise şu olmuştur;

“Ey yüziyle gönlün ve devletin şad olduğu!

Şevket, baht ve murat sesin olsun.

⁴⁵⁴ Tihranî, a.g.e, s.225.

*Ben senin küçükken gördüğün çocuk değilim,
 erginim.
 Ergin olan bir çocuk da hükümet idare
 edebilir.
 Bana çocuk demek edep şartlarından değildir,
 Çünkü talih beni büyük bir mevki sahibi
 etmiştir.
 Ben mert bir gencim ve talihim de gençtir.
 İki genç ile pençeleşmeye kalkma.
 Senin için benim karşımda saltanat arzusunda
 bulunmam ve
 Bu fikri taşımam ham bir sevdadan başka bir
 şey değildir.
 Oğlunun yüzüne karşı kılıç çekme.
 Güzel incini delik deşik etmeye kalkma.
 Sen padişahlıkta pişmiş bir adamsın, çiğlik
 etme.
 Ben senden dünyaya geldim, sen benden
 değil.
 Eski bir ağaç bostan için illettir;
 Taze bir fidan ise bostanın ziynetidir.
 Benim ordum senin ordundan daha aşağı
 değil;
 Memleketlerim de senin memleketlerinden az
 değil!
 Bağdat ülkesi tamamen benimdir.
 Bu ham sevda uğruna Bağdat'ı nasıl elimden
 çıkarır sana veririm?
 Eğer benden saltanat tahtını istiyorsan
 Bunu sana asla ben vermem; alabilirsen
 kendin al!" ⁴⁵⁵*

Pir Budak Mirza daha fazla muhasaraya dayanamayıp babasından sığınma istemesine ve sahip olduğu tüm hazineleri ve birçok mal ve eşyayı Cihanşah Mirza'ya göndermesine rağmen kardeşi Muhammedî Mirza'nın da kışkırtmaları neticesinde, dışarı çıkmaya hazırlanan Pir Budak Mirza, babasının birliklerinin şehre saldırmasıyla şaşkına uğramıştır. Muhammedî Mirza ve Tavacı Pir Muhammed Bey kılıçları ellerinde evine girmişler ve burada Pir Budak Mirza'yı katletmişlerdir (4 Zilkade 871/7 Haziran 1467).⁴⁵⁶ Pir Budak Mirza'yı öldüren şahsın kim olduğu konusunda

⁴⁵⁵ Devletşah, *Şair Tezkireleri*, (Çev. Necati Lugal), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s.534.

⁴⁵⁶ Devletşah, a.g.e, s.536; Tihranî, a.g.e, s.225; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.245-246; Aka, a.g.e, s.66-67.

bazı kaynaklar kardeşi Muhammedî Mirza'yı verirken bazı kaynaklar da Tavacı Pir Muhammed Bey'in adını vermektedir.⁴⁵⁷

4.1.9. Hüseyin Ali Mirza b. İskender Mirza

İskender Mirza'nın oğludur. Annesi ya da doğum tarihine dair bilgiler mevcut değildir. Babasının ölümünden (25 Şevval 841/20 Nisan 1438) sonra İspend Mirza'nın yanına gitmiş olan kardeşlerinin arasında olup olmadığı belli değildir. El-Gıyâsi, İspend Mirza'nın yanına giden İskender Mirza'nın oğullarını sayarken Şah Ali adındaki bir şehzade zikredilmektedir. Bu kişinin Hüseyin Ali olup olmadığı konusundaki bilgiler netleşmemiştir.⁴⁵⁸ Hüseyin Ali Mirza için *“Tanınmama köşesinde dinlenen, ayağını inziva dairesinin dışına atmayan, merkez gibi yerinde sabit duran, daima Kur'an-ı Kerim okumakla meşgul olan, siyah yüzlü elbiseler giyip, göz uçula bile altın işlemeli tuğraya bakmayan”* kişi olarak zikretmektedir. Hüseyin Ali Mirza hakkında Tihranî'nin verdiği bu bilgiler onun dervişlik yolunda ilerlediğini ve saltanata dair bir hevesi olmadığını gösterir.⁴⁵⁹ Ancak Cihanşah Mirza'nın Uzun Hasan Bey tarafından öldürülmesinin (12 Rebiülahir 872/10 Kasım 1467) ardından yaşanan karışıklıktan faydalanarak hükümdarlık tahtına oturmak isteyen kız kardeşleri Begüm Ârâyiş ile Begüm Şah Saray'ın isteği ile dervişlik elbisesini bırakarak saltanat makamına oturmuştur. Kız kardeşleri onun adına ve Timurlu Ebu Said'in desteğini de almak gayesiyle sikke kestirmiş ve hutbe okutmuşlardır. Bu sayede Tebriz tahtına oturtulmuş, Emir Alâeddin Sıddık Kececî vezir kılınırken Şah Muhammed Gavrudî de divan emiri görevine tayin edilmiştir.⁴⁶⁰ Ancak Hüseyin Ali Mirza'nın Tebriz'de hükümdarlığını ilan ettiği haberi Meraga'da olan Hatun Can Begüm'e ulaştığında bu duruma son vermek için kardeşi Hamza ile birlikte kızlarından birini de Tebriz'e göndermiştir. Bu sırada Hasan Ali Mirza'nın da Makû Kalesinden çıkarak saltanat makamı için Tebriz'e yürüdüğü haberi gelince Hüseyin Ali Mirza ve kız kardeşlerin endişelenmesine sebep olmuştur. Emri altındaki bir topluluğu şehirden dışarı çıkararak, yabancı olursa karşı koymaları; ancak Hasan Ali Mirza olursa da onun eteğine yapışmaları konusunda anlaşmışlardır. Hamza Bey, şehre girdiğinde az

⁴⁵⁷ Tihranî, a.g.e, s.225; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.246; Arayancan, a.g.tz, s.162; Behramnejad, a.g.e, s.61; Minorsky, a.g.m, s.66; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâif'ül Ahbâr III*, s.152.

⁴⁵⁸ Sümer, a.g.e, s.143.

⁴⁵⁹ Tihranî, a.g.e, s.263.

⁴⁶⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.253.

sayıdaki her iki tarafın birlikleri karşılaşmış ve yaşanan çatışmada Hüseyin Ali Mirza ve kız kardeşlerinin kuvvetleri mağlup edilmiştir. Hüseyin Ali Mirza Sahibâbâd'da öldürülmüş, Ârâyiş Begüm ile Şah Saray Begüm ise esir alınmıştır (872/1467).⁴⁶¹

4.1.10. Ebu'l-Kasım Mirza b. Cihanşah Mirza

Cihanşah Mirza'nın küçük oğludur. Annesinin kim olduğu konusu şaibelidir. Dönemin kaynaklarında geçen Hatun Can Begüm'ün olma ihtimali yüksek olmasına rağmen Tihranî, Cihanşah Mirza'nın ölümünün ardından Ebu'l-Kasım Mirza'nın annesinin Hoy kışlağından Kirman'a, şehzadenin acele ederek gelmesini ve tahta oturması gerektiğini bildiren bir mektup yazdığını ifade etmektedir. Oysa Hatun Can Begüm'ün İskender Mirza'nın çocuklarına karşı üvey oğlu Hasan Ali Mirza'yı savunduğu ve şehri ona teslim ettiği bilinmektedir. Ayrıca Hasan Bey Rumlu'nun yazdığına göre Cihanşah Mirza'nın, Hasan Ali Mirza'nın annesi ve Hatun Can Begüm dışında başka bir evliliği daha söz konusudur. Bu şahıs, Şah Ali Bayramî'nin kız kardeşi olup İskender Mirza'nın haremine mensuptur. İskender Mirza'nın öldürülüşünün ardından Cihanşah, 29 Cemaziyelevvel 839/20 Aralık 1435'ten sonra bu hanımı nikahı altına almıştır.⁴⁶² Ayrıca bahsi geçen hanımlar dışında Cihanşah bir de Trabzon Rum İmparatoru IV. Aleksios'nun kızlarından biriyle 1420 yılı civarında bir evlilik yapmıştır.⁴⁶³ Hatta Öztuna'nın bildirdiğine göre Cihanşah'ın kızlarından Tutuk İsmet, bu hanımdan dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁴ Bu bağlamda Ebu'l-Kasım Mirza'nın annesinin Hatun Can Begüm olmadığı, Şah Ali Bayramî'nin kız kardeşi ya da Trabzon Rum İmparatoru IV. Aleksios'un kızı olabileceği düşünülebilir. Ebu'l-Kasım Mirza'nın doğum tarihi ya da yeri hakkında bilgiler mevcut değildir. Kendisi hakkındaki en erken bilgi, Akkoyunlu Cihangir Mirza'nın, kardeşi Uzun Hasan Bey ile mücadelesi zamanında Cihanşah Mirza'nın yanına gelmesiyle Ebu'l-Kasım Mirza'yı 12 bin süvariyle birlikte Cihangir Mirza'nın yanına vermesine dairdir (860/1455-56).⁴⁶⁵ 861/1456-57 yılında ise Cihanşah Mirza'nın Horasan'a hareket ettiğinde Ebu'l-Kasım Mirza'nın da yanında yer aldığı bilinmektedir. Ancak Cihanşah Mirza, Simnan ve

⁴⁶¹ Tihranî, a.g.e, s.264; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.253.

⁴⁶² Tihranî, a.g.e, s.291; Behramnejad, a.g.e, s.67; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.143.

⁴⁶³ Murat Keciş, "Trabzon Rum Devleti'nde Kadına Dair Diplomatik Bir Usul: Evlilik İttifakları", (Ed. Altan Çetin), *Orta çağda Kadın*, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s.345.

⁴⁶⁴ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 3. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s.764.

⁴⁶⁵ Woods, a.g.e, s.81.

Damgan yolundan Şehrud-i Bestami'nin bir fersah uzaklığında karargâh kurup buradan Esterabad'a giderken, oğlu Ebu'l-Kasım Mirza'yı yanında götürmeyerek karargâhta bırakmış ve onu karargâhı koruması için görevlendirmiştir.⁴⁶⁶ 867/1462-63 senesinde ise Pir Budak Mirza'nın isyanı neticesinde Şiraz'ı alan Cihanşah Mirza, Kirman'ı Bavanat eklentisiyle birlikte Ebu'l-Kasım Mirza'ya ikta olarak vermiştir.⁴⁶⁷ Böylece Ebu'l-Kasım Mirza, Kirman'ın yönetimine geçmiştir. Kendisi aynı zamanda Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in kızı Hanım Hatun ile evlenerek akrabalık tesis edilmiştir.⁴⁶⁸

872/1467'de Cihanşah'ın ölümünün ardından Ebu'l-Kasım Mirza'nın annesi, Hoy'dan Kirman'da bulunan oğluna bir elçi göndererek oğlunu, devletin başına geçmesi ve Tebriz tahtına önce yetişebilmesi için onu teşvik etmiştir.⁴⁶⁹ Ebu'l-Kasım Mirza da saltanat bayrağını çekenlerden olmuş ve Kirman'dan Irak ve Azerbaycan'a gitmek için ordu sevk etmiştir.⁴⁷⁰ Böylece Yezd'e ulaşan şehzade, şehrin valisi tarafından hediyelerle karşılanmış ve şahane bir ordu ve teçhizatla İsfahan üzerine ilerleyen Ebu'l-Kasım Mirza, Çağataylı askerlerin de İsfahan'ı yoluna ilerlediği haberini almıştır. Ancak Ebu'l-Kasım Mirza'nın sayıca üstün olması, kendilerinin ise yadım ve sayılarının azlığı Çağataylıları endişelendirmiş ve şehzadeye karşı koyma gücünü kendilerinde bulamamışlardır. Yaklaşık iki ay kadar Horasan tarafından gelecek yardım ve birlikleri bekleyerek geçiren Çağataylılara karşı Hâce İmameddin Mahmud Haydar Estercanî gibi İsfahan halkından başka bir topluluk ise muhalefet yolunu tutup Ebu'l-Kasım Mirza'nın emirlerine bir an önce harekete geçmeleri konusunda mektuplar ve davetiyeler göndermiştir. Tihranî'nin ifadesiyle *“Taraflar, birbirine kurdukları tuzakta gece gündüz kararsız ve huzursuz idiler.”*

Ebu'l-Kasım Mirza, Nain şehrine ulaşmadan şehrin ileri gelenleri şehri, Hâce Celaledin Saidî'ye teslim edince Ebu'l-Kasım Mirza şehrin etrafını yağma ve tahrip ettikten sonra Kuhpaye yolundan İsfahan'a ilerlemeye devam etmiştir. İsfahan'a varıp şehrin kalesi önüne geldiğinde halk, onun zulmünden korkarak hisara sığınmışlardır. Ebu'l-Kasım Mirza'nın İsfahan'a gelişinin ikinci gününde 300 kadar süvari zırhlı

⁴⁶⁶ Tihranî, a.g.e, s.209; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.214.

⁴⁶⁷ Tihranî, a.g.e, s.221; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.239.

⁴⁶⁸ Tihranî, a.g.e, s.242.

⁴⁶⁹ Tihranî, a.g.e, s.270.

⁴⁷⁰ Tihranî, a.g.e, s.261.

atlarıyla öne çıkıp saldırıda bulunmuştur. Ancak vilayetin reislerinden Berke Reis, 150 piyadeyi onları karşılaması için göndermiş ve Ebu'l-Kasım Mirza'nın birliklerini mağlup etmiştir. 20 gün boyunca her iki tarafın gençlerinden bir grup, bu şekilde zaman zaman saldırıp geri çekilmiştir. Bu süre zarfında Ebu'l-Kasım Mirza'nın ordusunun ünlü isimlerinden yaklaşık 200 kişi katledilmiştir. Böylece yenilgiyi kabullenen şehzade kır ve köylerde çokça yağma ve talanda bulunduktan sonra yönünü Cerbâdâkan'a çevirmiş ve yol üzerindeki ekili alanları tahribata uğratmıştır.⁴⁷¹

Ebu'l-Kasım Mirza, Harvereh yakınlarındayken Sultan Ebu Said'in emirlerinden Seyyid Mezid, şehzadeyi oradan çıkarmak için saldırmıştır. Savaşın kızıştığı vakitte Ebu'l-Kasım Mirza sayılı birkaç adamla birlikte savaş alanını terk ederek kardeşi Hasan Ali Mirza'nın yolunu tutmuş ve geride kalan askerlerini Çağatay ordusunun saldırısına terk etmiştir. Öte yandan Hasan Ali Mirza, kardeşinin gelişini haber alır almaz Tebriz'den çıkmış ve Ak Ziyaret bölgesinde karargâh kurarak onun Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'e sığınmasından endişe ederek gelişini beklemiştir. Ebu'l-Kasım Mirza, Ak Ziyaret'teki karargâhın bir menzil uzağında (Miyane taraflarında) Hasan Ali Mirza'nın emirleri Şah Ali Bayramî, Şah Mansur Şehsuvar Bey, Yar Ali Şeker ve İbrahim Şah Bey tarafından yakalanmış ve orada ipe boğularak öldürülmüştür (873/1468-69).⁴⁷²

4.1.11. Hatun Can Begüm bt. Taceddin Receb

Taceddin Rreceb bt. Âferîdûn'un kızıdır.⁴⁷³ Annesi, doğum tarihi ya da yeri bilinmemektedir. Hatun Can Begüm'ün Cihanşah Mirza ile hangi yılda evlendiği bilinmemektedir. Çiftin Pîr Budak, Ebu Yusuf, Muhammedî Mirza, Ferruhzad, Saliha Sultan⁴⁷⁴, Habibe Sultan, Kealü'l -İhsan ve ismi tespit edilemeyen bir kızı daha vardır. Dönemin kaynaklarının kendisinden “*İki dünyanın hizmetkârı, yücelerin şereflişi Begüm Can Hatun*” olarak bahsetmektedir.⁴⁷⁵ Kendisi hakkında detaylı bilgiler bulunmamakla birlikte daha çok devletin yönetiminde ve siyasal hayatın içerisinde yer

⁴⁷¹ Tihranî, a.g.e, s.272-273; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.266; Behramnejad, a.g.e, s.67.

⁴⁷² Tihranî, a.g.e, s.273-274; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.266; Gündüz, a.g.tz, s.45; Behramnejad, a.g.e, s.67

⁴⁷³ Christoph Udo Werner, “Kızlarım İçin Bir Vakıf: Hatun Can Begüm ve Tebriz’de Gök Mescid’in Karakoyunlu Vakıfları”, (Çev. Leyla Yıldız), *Marmara Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, Sonbahar 2015, s.256.

⁴⁷⁴ Bazı kaynaklarda Devlet Sultan olarak da yer alan hanımın, Saliha Sultan olması muhtemeldir.

⁴⁷⁵ Ayşe Atıcı Arayancan, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu’da Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, 2011, s.287.

alması ve etkin bir rol üstlenmesi sebebiyle adından bahsedilmektedir. Hatun Can Begüm bazen oğulları ve eşi arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmüş bazen de devletler arası ilişkilerde aracılık görevi üstlenmiştir. Werner, Hatun Can Begüm'ün adına ilk kez 858/1454-55'te Ayn ü'l-Arus'taki (Şanlıurfa) Karakoyunlu ordugâhında bir Osmanlı elçisini huzuruna kabul etmesiyle rastlanıldığını ifade etse de Tihranî'den bu elçinin Osmanlı'dan gelip gelmediğine dair bir ibare bulunmamakta olup Cihanşah Mirza'nın Diyarbakır seferiyle ilgili olduğu aşikârdır.⁴⁷⁶ Hatun Can Begüm'ü 858/1454 yılında oğlu Ebu Yusuf Mirza ile birlikte Yezd'i ziyaret ettiği ve burada diğer oğlu Pir Budak Mirza ile görüşüp onun ele geçirdiği Kirman'ın Ebu Yusuf Mirza'ya verilmesini sağladığı görülmektedir.⁴⁷⁷ 861/1456-57 yılına gelindiğinde ise Hatun Can Begüm bu kez de üvey oğlu Hasan Ali Mirza'nın isyanı ile karşılaştığında Cihanşah Mirza'nın onu öldürmesine engel olmuş ve isteği üzerine affedilmiştir.⁴⁷⁸ Eşinin talimatıyla Hasan Ali Mirza'nın sınır dışı edilmesini sağlamak ve aynı zamanda yeni isyana kalkışmış olan diğer oğlu Pir Budak Mirza'nın elinden Bağdat'ı almak ve bölgeyi onun memurlarından arındırmak gayesiyle Bağdat'a gitmiştir. Ancak Bağdatlılar, Hatun Can Begüm'ün şehre girmesine izin vermemiştir. Bağdat kapısından geri dönmek zorunda kalan Hatun Can Begüm de Pir Budak Mirza'nın Yezd ve Irak'ta yaptığı uygulamaya misilleme olarak tamamı 50 bin hane olan Kara Ulus'u Irak ve Azerbaycan'a göçürtmüştür.⁴⁷⁹

865/1460-61 senesinde Hatun Can Begüm'ün adı bir fermana geçmektedir. Bu fermana Ermeni halkından ve Hristiyan rahiplerden ulak, beytü'l-mal ve cizye gibi vergilerden muaf tutulması gibi hususlar söz konusudur. Burada Hatun Can Begüm'ün de Cihanşah Mirza ile birlikte damgası bulunmaktadır.⁴⁸⁰ 866/1462 senesine gelindiğinde ise bir öncekine benzer bir şekilde oğlu Pir Budak Mirza, Şiraz'da ayaklanıp babasına karşı zor durumda kaldığında Hatun Can Begüm, Şiraz'a giderek Pir Budak Mirza ile görüşmüş ve ona nasihatlerde bulunarak Cihanşah Mirza ile

⁴⁷⁶ Tihranî, a.g.e, s.152; Werner, *a.g.m*, s.261.

⁴⁷⁷ Tihranî, a.g.e, s.205.

⁴⁷⁸ Tihranî, a.g.e, s.117; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.227.

⁴⁷⁹ Tihranî, a.g.e, s.117; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.227.

⁴⁸⁰ Arayancan, a.g.tz, s.302.

arasında aracılık etmiştir. Yine Cihanşah Mirza'nın Pir Budak Mirza'yla yaptığı anlaşmada da barış elçiliği rolünü üstlenmiştir.⁴⁸¹

Hatun Can Begüm sadece siyasi faaliyetlerde değil aynı zamanda inşa ettirdiği imarlarla da tanınmaktadır. Sarih ü'l-Mülk'e göre 870/1465'te inşası tamamlanan *Muzafferiye*'nin bânisi olarak Hatun Can Begüm'ün adı geçmektedir. Hatun Can Begüm, vakıf gelirlerinin üçte ikisi vakfın hayrına, üçte biri de kendisinin soyundan gelen kadınlara⁴⁸² olacak şekilde bir cami, bir hamam, bir han, bir çeşme, bir türbe ve bir hankâh oluşan geniş bir külliye inşa ettirmiştir. Kızı Saliha Sultan da hem Muzafferiye'nin ek yapılarının bânisi olarak hem de vakfın lehtarı olarak zikredilmektedir.⁴⁸³

Cihanşah'ın 872/1467'de Uzun Hasan Bey ile birlikte girdiği çatışmanın ardından öldürülmesi sırasında Hoy kışlağında bulunan Hatun Can Begüm, eşinin ardından kargaşaya sürüklenen devleti toparlamak için girişimlerde bulunmuştur. Bunun için öncelikle İskender Mirza'nın çocuklarının isyanını bastırmak için Meraga'dan kardeşi Hamza ve kızlarından birini Tebriz'e göndererek onları bertaraf etmiş ve şehri Hasan Ali Mirza'ya bırakmıştır. Ancak Cuşin Kalesinde korunmakta olan Hatun Can Begüm, üvey oğlu Hasan Ali Mirza tarafından Nimetullah-ı Sanî'nin aracılığı ve elçiliğiyle söz verilerek Cuşin Kalesi'nden getirilmiş ve aynı gün kardeşleri Hamza ve Kasım ile birlikte öldürülmüştür (873/1468-69).⁴⁸⁴

⁴⁸¹ Tihranî, a.g.e, s.221; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.239.

⁴⁸² Kendi kızlarına, kızlarının kızlarına, oğullarının kızlarına ve kız kardeşlerinin kızlarına şeklinde vakfın payını sınırlandırmıştır.

⁴⁸³ Werner, a.g.m, s.257-258.

⁴⁸⁴ Tihranî, a.g.e, s.247; Münecimbaşî Ahmed Dede, *Sahâif'ül-Ahbâr III*, s.154.

5. AKKOYUNLU DEVLETİ'NDE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLI

Çalışmamızın bu bölümünde Akkoyunlu Devleti'nde görülen hanedan üyelerinin katli vakaları kronolojik bir sıra gözetilerek hanedan üyelerinin elde edilen veriler ışığında biyografileri oluşturularak bu hanedan üyelerinin öldürülmelerinde rol oynayan aldıkları eğitim, katıldıkları savaşlar ve yaşadıkları mağlubiyetler, dış devletlerle kurdukları irtibatlar üzerinden onların katli irdelenecektir. Bu hadiseler içerisinde sadece şehzadeler değil, aynı zamanda katledilmiş olan hükümdarların da hayatları incelenecektir. Bununla birlikte bu konu cinsiyet sınıfında da ele alınarak hem kadın hem de erkek hanedan üyelerinin katli vakaları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Sultan Yakub Mirza, Yusuf Mirza ve Selçukşah Begüm'ün ölümleri dönemin kaynaklarında bir salgın sonucunda öldükleri yönünde ifadelerle yer aldığı gibi onların ölümünün bir suikast sonucunda gerçekleştiği yönündeki beyânatların varlığı bu vakanın da şüphe barındırmasına istinaden çalışmamızın kapsamında ele alınması uygun görülmüştür. Yukarıda adı geçen her bir hanedan üyesi ayrı olarak ele alınmasına rağmen ölümlerindeki yakınlık sebebiyle bu hanedan üyelerinin (Yusuf Mirza, Selçukşah Begüm ve Sultan Yakub Mirza) ölümlerine dair husus, ayrıntılı olarak Sultan Yakub Mirza başlığı altında incelenecektir. Bunun dışında dış devletlerce girişelen mücadeleler sonucunda hayatını kaybetmiş olan hanedan üyeleri, çalışmamızın kapsamı dışında yer alması sebebiyle burada ele alınmayacaktır.

5.1.1. Şeyh Hasan Mirza b. Kara Yülük Osman Bey

Kara Yülük Osman Bey'in oğlu olan Şeyh Hasan Mirza'nın annesi hakkında hiçbir bilgiye rastlanılamamaktadır. Onun doğum tarihi ya da nasıl bir çocukluk geçirdiğine dair bilgilere ulaşılamamaktadır. Şeyh Hasan Mirza'nın hakkındaki en erken bilginin 837/1433-34 baharında Kara Yülük Osman Bey tarafından Erzurum şehri Akkoyunlularca ele geçirildiğinde, şehrin yöneticiliğine tayin edildiği bilgisine dair olduğunu söylenebilir.⁴⁸⁵ 839/1435-36 senesinde Kara Yülük Osman Bey'in Karakoyunlu İskender Bey ile olan savaşında öldüğü zaman babasının bedenini gizlice gömdükten sonra da Erzurum'da kalmaya devam etmiştir. Kara Yülük Osman Bey'in

⁴⁸⁵ Hasan Bey Rumlu'ya göre 838/1434-35 tarihinde Erzurum şehrini ele geçirmiştir. Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.138; Tihranî, a.g.e, s.76; Woods, a.g.e, s.47.

ölümünden sora oğullarından her biri kendi hükümrânlığın devam ettirebilmek adına çaba sarf etmiştir. Bu dönemde Ali Mirza ve Hamza Mirza adını ön plana çıkaran isimler olurken Ali Mirza'nın tahta oturabilmek adına Anadolu'ya gelen Timurlu Muhammed Cuki Mirza'nın yanına giderek onun desteğini alma çabasında Şeyh Hasan Mirza, Ali Mirza'nın taraftarları arasında olmuş ve kendisi de Muhammed Cuki Mirza'nın yanına gitmiştir.⁴⁸⁶

Erzurum'daki bu görüşmeden bir sene sonra (840/1436 yazı) Rum'a kaçan İskender Mirza'nın geri döndüğü haberi geldiği zaman Şeyh Hasan Mirza'nın ağabeyi Ali Mirza, Karakoyunlu İskender Mirza'ya saldırmak konusunda niyetlenmiş ve bu bağlamda asker toplamaya başlamıştır. Ali Mirza'nın niyetine Şeyh Hasan Mirza da Yakub Mirza ve Pilten Mirza gibi iştirak etmeye karar vermiştir.⁴⁸⁷ Harput ovasında toplanan Akkoyunlu şehzadeleri Karakoyunlularla ile savaşmadan önce kendi içlerindeki karışıklığı önlemenin daha iyi olacağı kanaatini getirerek Erzincan'da Akkoyunlu tahtında hak iddia ederek asi tavırlar sergileyen Câfer b. Yakub'un üzerine yürüme kararı almışlardır. Böylece adı geçen Akkoyunlu emirlerinin de bilgisiyle Şeyh Hasan Mirza, bir hile yoluyla Câfer Mirza'yı şehirden çıkararak yakalamıştır. Daha sora da Şeyh Hasan Mira, ağabeyi Ali Mirza'nın emriyle diğer kardeşleri Yakub, Mahmud ve Muhammed mirzalar ile birlikte Erzincan'ı kuşatmıştır.⁴⁸⁸

Ancak zamanla Ali Mirza'nın desteksiz kalması neticesinde Erzurum kısa süre içinde Karakoyunlu İskender Mirza'nın eline geçmiştir. Ali Mirza'nın kendini geri çekmesi ve Hamza Mirza'nın yükselişi karşısında Şeyh Hasan Mirza da tarafını Hamza Mirza'dan yana çevirmiş ve Hamza Mirza'nın 843/1440-41 senesinde Ali Mirza'nın oğlu Cihangir Bey'in elinden Erzincan'ı almasıyla da Erzincan'ın yöneticiliğine getirilmiştir.⁴⁸⁹ Hamza Mirza'nın 844/1441-42'de⁴⁹⁰ Amid'de ölmesine kadar geçen sürede Şeyh Hasan Mirza'nın adına kayıtlarda rastlanılmamaktadır. Ancak Hamza Mirza'nın ölümünün ardından Akkoyunlu nökerleri Şeyh Hasan Mirza ile Cihangir Mirza arasında dağılmışlardır. Özellikle Purnak, Musullu, Koca Hacılı aşiretleri Şeyh Hasan Mirza'ya bağlılıklarını bildirişlerdir. Akkoyunlu ileri gelenlerince her iki bey

⁴⁸⁶ Tihranî, a.g.e, s.80; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.140.

⁴⁸⁷ Tihranî, a.g.e, s.86; Həsən Bəy Rumlu, a.e, s.145.

⁴⁸⁸ Tihranî, a.g.e, s.87.

⁴⁸⁹ Woods, a.g.e, s.70.

⁴⁹⁰ Woods tarih olarak Recep 848/Ekim 1444 senesini vermiştir.

de Amid'de çağrılmış ve hangisi daha önce ulaşırsa Akkoyunlu tahtına onun oturtulacağı konusunda mutabık olunmuş ancak Şeyh Hasan Mirza Amid'e ulaştığında Cihangir Mirza'nın şehre girdiği haberini almış, bunun üzerine de geri dönmüştür.⁴⁹¹

Ancak bir süre sonra bazı Akkoyunlu emirleri Cihangir Mirza'dan ayrılarak Şeyh Hasan Mirza'ya katılmıştır. Pilten Mirza da Şeyh Hasan Mirza'ya katılanlar arasında da olup uzun süredir bir daruga tarafından yönetilen Kemah'ı kuşatmak istemişlerdir. Ancak Kemah üzerine yürüyen Şeyh Hasan Mirza, Yakub Mirza'nın oradaki darugası olan Celal Bey tarafından ona hizmet edeceği hilesiyle kaleye getirterek yakalamış ve orada hapsedmiştir (845/1441-42).⁴⁹² Böylece yönetim yeri olan Erzincan boş kalınca burayı Bağdat'tan gelen ağabeyi Mahmud Mirza ele geçirmiştir. Şeyh Hasan Mirza'nın ne kadar süre ile orada tutulduğunu ya da ne şekilde oradan çıktığı hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Ancak 851/1447-48 yılında Karakoyunlu Elvend Mirza'nın amcası Cihanşah'a karşı ayaklanarak Akkoyunlu Cihangir Mirza'ya sığınması ve Cihangir Mirza'nın da Karakoyunlu şehzadesini iade etmemesi üzerine 854/1450'de Erzincan'ı kuşatmıştır. Bu sırada Erzincan hala Şeyh Hasan Mirza'nın ağabeyi Mahmud Mirza'nın elinde olduğundan Karakoyunlu ordusuna Şeyh Hasan Mirza, oğlu Bayezid Mirza ve Cihangir Mirza'ya karşı olan bazı Akkoyunlu beyleri de katılmıştır.⁴⁹³ Erzincan'ı kısa sürede ele geçiren Cihanşah, şehrin yönetimini tekrar Şeyh Hasan Mirza'ya vermiştir.⁴⁹⁴ Ancak Elvend Mirza'nın hâlâ iade edilmemesi Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasında yeni çatışmalara neden olmuş ve bu kez de Karakoyunlu Cihanşah, Cihangir Mirza'nın küçük kardeşi olan Üveys Mirza'nın yönetimindeki Ruha (Urfa) üzerine yürüme kararı almış ve bir saldırı birliği düzenlemiştir. Cihanşah'ın düzenlediği bu saldırı birliği içerisinde Şeyh Hasan Mirza ve oğlu Bayezid Mirza, Musa Bey ve bazı Akkoyunlu emirleri de yer almıştır. Böylece tamamı silahlı olan 30 bin kişilik bir kuvvet Ruha (Urfa) ve Mardin üzerine harekete geçmiştir. Bu sırada Muhammed Bektaş, Muhammed Koca Hacı ve Purnak'tan Ali Bey, Şeyh Hasan Mirza'nın yanına gelip ona bağlılıklarını bildirmişlerdir. Şeyh Hasan Mirza 855/1451-52'de Ruha (Urfa)'yı Üveys Mirza'nın şehri korkarak terk etmesi üzerine zahmetsizce ele geçirmiştir.⁴⁹⁵ Ancak çok geçmeden Şeyh Hasan Mirza'ya

⁴⁹¹ Tihranî, a.g.e, s.110; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.153; Woods, a.g.e, s.70.

⁴⁹² Tihranî, a.g.e, s.111; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.153.

⁴⁹³ Tihranî, a.g.e, s.114; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.165.

⁴⁹⁴ Woods, a.g.e, s.71.

⁴⁹⁵ Tihranî, a.g.e, s.115-116; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.167.

bağlılığını bildiren Akkoyunlu emirleri kendisini itibarsız buldukları gerekçesiyle pişman olup geri dönmüşlerdir. Ruha (Urfa) Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Karakoyunlu ordusu Mardin'e yönelmiş, bu sırada da Üveys Mirza, Erzincan'ı yeniden ele geçirmiştir. Karakoyunlu Rüstem Tarhan, Şeyh Hasan Mirza'yı şehri yeniden zapt etmesi için görevlendirmiştir. Ruha (Urfa) yeniden Şeyh Hasan Mirza tarafından kuşatılırken bu sırada da Uzun Hasan Bey, kardeşi Üveys Mirza'yı Ruha (Urfa) Kalesi'nden çıkarmak için 300 kişilik bir kuvvetle gelmiştir. Şeyh Hasan Mirza'nın komutasındaki Karakoyunlu kuvvetleri ise 1200 kişiden oluşmaktadır. Ancak Uzun Hasan Bey'in gayretleriyle Cihangir Mirza'nın kuvvetleri üstün gelmiş ve Şeyh Hasan Mirza'nın kuvvetleri ise kaçışmaya başlamıştır. Şeyh Hasan Mirza ve oğlu da kaçanlar arasındadır. Akkoyunlu mühürdar Şeyh Ali ve Mihmad Bey, Şeyh Hasan Mirza'ya yetişerek kılıçla yaralamış ve onu atından düşerek yakalamıştır. Şeyh Hasan Mirza ve oğlu Bayezid Mirza, Uzun Hasan Bey'in yanına getirilerek onun emriyle Karakoyunlu emirlerle birlikte öldürülmüştür (855/1451).⁴⁹⁶ Şeyh Hasan Mirza'nın Köse Hacı Mirza adıyla bilinen bir oğlu daha vardır.⁴⁹⁷

5.1.2. Bayezid Mirza b. Şeyh Hasan Mirza

Şeyh Hasan Mirza'nın oğlu olan Bayezid Mirza'nın annesi hakkında bilgiler bulunamamıştır. Eldeki veriler çerçevesinde onun doğum tarihi hakkındaki bilgilerle birlikte Bayezid Mirza'nın nasıl bir çocukluk ya da gençlik geçirdiğine dair bilgiler de elde edilememiştir. Hakkındaki en erken bilgi babasının yönetim yeri olan Erzincan'ı geri alabilmek için babası Şeyh Hasan Mirza ile Karakoyunlularla iş birliği içerisine girmesine dairdir.⁴⁹⁸ Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah Mirza'nın desteğiyle Erzincan'ı ele geçiren Bayezid Mirza ve babası Şeyh Hasan Mirza, yine Cihanşah Mirza'nın ordusunda yer alarak Akkoyunlu ordusuna karşı Üveys Mirza'nın yönetimindeki Ruha (Urfa) üzerine yürümüştür. 30 bin kişilik bir kuvvetle Ruha (Urfa)'yı veys Mirza'nın şehri terk etmesi sayesinde zahmetsizce ele geçirmişlerdir (855/1451-52).⁴⁹⁹ Ancak kısa süre içerisinde Uzun Hasan Bey 300 kişilik bir kuvvetle

⁴⁹⁶ Tihranî, a.g.e, s.117; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.165; Tülay Koyuncuoğlu, “İbn İyâs'ın “Bedâi'ez Zuhûr Fî Vekâi'ed Duhûr” Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlularla İlgili Kayıtlar”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s.32.

⁴⁹⁷ Woods, a.g.e, s.129.

⁴⁹⁸ Tihranî, a.g.e, s.114; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.165.

⁴⁹⁹ Tihranî, a.g.e, s.115-116; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.167.

Ruha'ya girmiştir. Onun gelişiyle Bayezid Mirza, babası Şeyh Hasan Mirza ile birlikte kaçmaya çalışmış ancak çok geçmeden yaklanarak Uzun Hasan Bey'in yanına getirilmiştir. Böylece Uzun Hasan Bey'in emriyle babasının isyanına destek verdiği gerekçesiyle Uzun Hasan Bey tarafından katledilmiştir (855/1451-52).⁵⁰⁰ Ebu'l-Feth adında bir oğlu olduğu bilinmektedir.⁵⁰¹

5.1.3. Câfer Mirza b. Yakub Bey

Kara Yülük Osman Mirza'nın oğlu olan Yakub Mirza'nın oğludur. Annesi hakkında bilgiler yetersiz olmakla birlikte onun doğum tarihi ya da yeri hakkında da bilgiler mevcut değildir. Onun hakkındaki en erken bilgi babası Yakub Mirza ile birlikte onun yönetimi altındaki Kemah'ta bulunduğu dairdir.⁵⁰² Câfer Mirza'nın dönemi Akkoyunlulardaki iç karışıklığın yoğun olduğu bir dönemle paralel ilerlemesi sonucu, onun hayatı oldukça çalkantılı olmuştur.

Kara Yülük Osman'ın Tercan yakınlarında Câfer Mirza'nın amcası Ali Mirza'yı gayri resmi bir divan toplantısında halefi olarak göstermesi, bu divanda bulunmayan Câfer Mirza ve diğerleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu sebeple Karakoyunlu İskender Mirza'nın Timurlularla giriştiği Karaz Savaşı'nda yenilerek Rum tarafına kaçması üzerine peşinden gelen Muhammed Cuki'nin Erzurum'da kurduğu karargâha Ali Mirza ve ardından Câfer Mirza ile babası Yakub Mirza da gelerek yeni bir divan toplamışlardır. Timurlu Muhammed Cuki'nin gözetiminde toplanan bu ikinci divanın sonucu Tihranî ve İdris-i Bitlisi'de farklı şekilde ifade edilmektedir. İdris-i Bitlisi, Akkoyunluların başına Yakub Mirza'nın getirildiğini iddia etmesine rağmen⁵⁰³ Tihranî'ye göre Akkoyunlu emirliği Ali Mirza'ya verilirken Yakub Mirza da daha önce (/832/1429) Kara Yülük Osman tarafından ele geçirilmiş olan Erzincan'ı ikta olarak vermiş, Yakub Mirza da oğlu Câfer Mirza'yı Erzincan'ın yönetimine atamıştır.⁵⁰⁴ Ancak Câfer Mirza, Akkoyunlu emirliği üzerinde hak iddia etmeye devam etmiş ve Kemah, Karahisar gibi vilayetlerin birçoğuna saldırıda bulunarak bölgeyi yağma ve talan etmiştir. Akkoyunlu ileri gelenleri Harput ovasında toplanıp

⁵⁰⁰ Tihrani, a.g.e, s.117; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.167; Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.32.

⁵⁰¹

⁵⁰² Tihranî, a.g.e, s.58-77; Andreasyan, a.g.e, s.116.

⁵⁰³ Woods, a.g.e, s.63.

⁵⁰⁴ Tihranî, a.g.e, s.81-82.

Karakoyunlu İskender Mirzaya karşı izlenecek harekât planını belirlerken öncelikle iç meseleleri olan Câfer Mirza üzerine yürüme kararı almışlardır.⁵⁰⁵

Câfer Mirza ise onların Erzincan'a yönelmeleri üzerine gurur ve kibre kapılarak kale kapılarını kapattırarak onların şehre girmelerine izin vermemiştir. İtaatsizliğe devam eden Câfer Mirza'nın bir hile ile yakalanması konusunda babası Yakub Mirza, kardeşleri Ali ve Şeyh Hasan mirzalar ile anlaşmıştır. Böylece Şeyh Hasan Mirza, Câfer Mirza'ya haber göndererek *“Bizim büyük kardeşimiz Yakub Beydir. Onun saltanat iddiası yoktur. En büyük oğul sensin. Töre ve âdet senin padişah olman yönündedir. Gel, saltanat senin hakkındır. Biz hepimiz senin yardımcıların ve destekçileriniz.”* demiştir.⁵⁰⁶ Câfer Mirza, amcası Şeyh Hasan Mirza ile pazarlık masasına oturmaya karar vermiş ancak şehirden çıkar çıkmaz tutuklanmıştır. Onun kişisel maiyeti Bayburt valisi Kutlu'ya sığınsa da nökerleri Erzincan'da kalarak Yakub Mirza'nın askerlerine karşı savaşa da Yakub Mirza galip gelerek birçoğunu katletmiştir. Durumun farkında olan şehir halkı kale kapılarını açarak Yakub Mirza teslim etmiş, böylece de o yeniden Erzincan'ın hâkimi olmuştur.⁵⁰⁷

Bu sırada Cihanşah tarafından Alıncak Kalesi'nde kuşatma altında olan İskender Mirza'ya yardım etmek ve Akkoyunlu Hamza Mirza'ya karşı Cihangir Mirza'yı desteklemek için Memlûk sultanı Eşref bir ordu göndermiştir. Cihangir Mirza'nın Memlûk ordusuyla Erzincan'a varması üzerine halkın tamamı itaatte bulunmuştur. Yakub Mirza, şehri Cihangir Mirza'ya teslim ederken Câfer Mirza da Şam askerlerinden kaçarak Keber dağına gitmiştir. Ancak Memlûk sultanı Barsbay'ın ölüm haberinin gelmesi üzerine bu ordu geri dönmek zorunda kalınca Câfer Mirza da vakit kaybetmeden Erzincan'a geri yönelmiş ve oraya 4 fersah uzaklıkta bulunan Urum Saray'ı yurt tutmuştur (841/1437-38).⁵⁰⁸ Bu sırada kendisine Cihangir Mirza'dan bir elçi gelerek Câfer Mirza Erzincan'a davet edilmiştir. Câfer Mirza yeniden Akkoyunlu emirliği üzerinde hak iddiasında bulunarak amca çocukları olan Cihangir, Uzun Hasan ve Hüseyin'i diğer amcaları Sultan Hamza Mirza'ya karşı bir araya getirmiştir. Sultan Hamza Mirza'nın aşiretler nezdindeki konumuna ve saygınlığına bakarak Câfer

⁵⁰⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.146.

⁵⁰⁶ Tihranî, a.g.e, s.86.

⁵⁰⁷ Tihranî, a.g.e, s.87.

⁵⁰⁸ Tihranî, a.g.e, s.95-96.

Mirza'nın kurduğu koalisyon oldukça güçsüzdü. Ancak Hamza Mirza'nın divan emiri Ali Memaş'ı, diğerlerinden üstün tutması Akkoyunlu âyanını oldukça rahatsız etmiştir. Böylece Hamza Mirza'dan yüz çeviren reisler Câfer Mirza'ya sığınmayı tercih etmiştir. Yaşanan gelişme karşısında Câfer Mirza güçlenmiş ve Hamza Mirza'nın Erzincan üzerindeki gücünü kırmak için aralarında bir savaş gerçekleşmiştir. Bu savaşta Câfer Mirza ordu merkezinde yer almış, Uzun Hasan ve Cihangir mirzalar da öncü kuvvetler olarak konuşlanmıştır. Ancak Hamza Mirza'nın kaçıyla Erzincan üzerindeki baskı ortadan kaldırılarak onun Diyarbakır'a gerilemesi sağlanmıştır.⁵⁰⁹ Böylece yöneticilik tahtına oturan Câfer Bey, edindiği bu güç karşısında kötü muamele ve tavırlarıyla aşiretleri ve askerleri kendinden soğutmuştur. Daha önce Hamza Mirza'dan yüz çevirerek kendisine sığınan Akkoyunlu âyanı Câfer Mirza'nın bu davranışları neticesinde yüzlerini yeniden Sultan Hamza'ya döndürmüşlerdir. Böylece kış yaklaşınca güneydeki Hamza Mirza'ya gitmek için başkaldıran aşiretlerin de etkisiyle ve babası Yakub Mirza'nın Kemah Kalesi'ne kapanarak kendisine destek vermemesiyle ve ayrıca amcası Ali Mirza'nın Osmanlı sürgününden dönüşüyle oğulları Cihangir Mirza ile Hüseyin Mirza'nın babalarına katılma kararı almasıyla Câfer Mirza'nın emirliği Akkoyunluları birleştirmede başarılı olamayarak oldukça kısa ömürlü olmuştur.⁵¹⁰ Yeğeni Uzun Hasan Bey'in de kendisine karşı Kemah'taki Yakub Mirza'nın yanında saf tutmasıyla Câfer Mirza iyice zor durumda kalmıştır. Uzun Hasan Bey ile aralarında çıkan çatışma Câfer Mirza'nın geri çekilerek Osmanlı topraklarına doğru çekilmesine neden olmuştur.⁵¹¹

Kış Rum'da geçiren Câfer Mirza, baharın gelişiyle harekete geçerek Şirin vilayetine saldırıp yağma ve talan etmiştir. Durumdan haberdar olan Yakub Mirza, Uzun Hasan Bey'in emrine verdiği bir birliği oğlu Câfer Mirza'nın üzerine göndermiştir. Aralarında büyük bir savaş meydana gelmiş ve Câfer Mirza burada büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarının yanı sıra, eşyalarını ve yardımcılarını kaybetmiştir. Yaşananlar karşısında Câfer Mirza, korku ve hüsrân içerisinde kalarak yeniden Rum tarafına gitmekte bulmuştur.⁵¹² Erzincan ve Kemah hâkimi olan Yakub Mirza'nın Cihangir Mirza'nın yanına gitmesi ve bir süre sonra da orada ölmesiyle (850/1446) bölgenin

⁵⁰⁹ Woods, a.g.e, s.69.

⁵¹⁰ Tihranî, a.g.e, s.100; Woods, a.g.e, s.69.

⁵¹¹ Woods, a.g.e, s.69.

⁵¹² Tihranî, a.g.e, s.101.

yönetimi boş kalmıştır. Erzincan'daki yönetim boşluğundan sadece Akkoyunlu Kasım b. Kara Yülük Osman ve Câfer Mirza değil, aynı zamanda da Karakoyunlu Cihanşah da yararlanmak istemiş ve bunun için Akkoyunlu Kılıç Aslan Mirza'ya destek vermiştir. Bu üç Akkoyunlu şehzadesi arasındaki direniş zaman zaman alevlenerek devam etmiştir. Kılıç Aslan Mirza'nın bölgeyi terk ederek kaçışı Kasım Mirza'ya kolaylık sağlamış ve Câfer Mirza, daha fazla direnemeyerek 860/1456'da Kasım b. Kara Yülük Osman tarafından öldürülmüştür.⁵¹³

5.1.4. Üveys Mirza b. Ali Bey

Ali Bey'in oğlu olan Üveys Mirza'nın annesi hakkında bilgiler mevcut değildir. Elimizde bulunan kaynaklarda onun doğum yılı ya da doğum yeri hakkında da bilgiler elde edilememiştir. Onun ismine 841/1438'de ilk kez babası Ali Mirza'nın kardeşi Hamza Mirza ile olan mücadelesinde Amid'i kaybederek yenildiği zaman Üveys Mirza ile birlikte Amasya'ya giderek Osmanlı hükümdarı II. Murad'a sığındığı olayla ilgilidir. Tihranî'ye göre Ali Mirza yanında sadece Üveys Mirza'yı götürürken Âşıkpaşazâde ise Ali Mirza'nın yanında Üveys Mirza ile birlikte Uzun Hasan Bey'in de olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁴ Eğer Âşıkpaşazâde'nin Uzun Hasan Bey'in de gelenler arasında dediği doğruysa Uzun Hasan Bey bu sırada 13 yaşında olmalıdır. Üveys Mirza, Uzun Hasan Bey'den yaşça küçük olduğundan o halde Üveys Mirza'nın yaşının da en fazla 12 yaşında olabileceği yönünde bir tahmin yürütülebilir. Üveys Mirza'nın babası ile birlikte Osmanlı Sultanı II. Murad Han'ın yanından ne şekilde ayrıldığı konusunda da Âşıkpaşazâde'nin eserinden haberdar olunabilmektedir. Buna göre, Dulkadiroğlu Nasreddin Bey, Ali Bey'e memleketini geri alma sözü vermiş, Ali Bey de buna binaen Osmanlı sultanının da iznini alarak Amasya'dan Üveys Mirza ile birlikte ayrılmıştır. Mısır Sultanının yanına giden Ali Mirza, onun Hamza Mirza'ya gönderdiği elçi ile yer talep etmesi neticesinde Hamza Mirza, Erdaha'yı Ali Mirza'nın tasarrufuna bırakmıştır. Çok geçmeden Ali Mirza ölmüş ve bir süre Üveys Mirza ile birlikte ağabeyi Uzun Hasan Bey, Erdaha'da ikamet etmiştir.⁵¹⁵

⁵¹³ Woods, a.g.e, s.73-79; Tihranî, a.g.e, s.141.

⁵¹⁴ Tihranî, a.g.e, s.94; Derviş Ahmed Âşıkî, a.g.e, s.361.

⁵¹⁵ Derviş Ahmed Âşıkî, a.g.e, s.362.

Üveys Mirza daha sonra Ruha (Urfa) Kalesinin hâkimi olarak görülmektedir.⁵¹⁶ Onun, amcası Şeyh Hasan Mirza'nın Karakoyunlu Cihanşah ile iş birliği yaparak Ruha Kalesine saldırmasına kadar geçen süre içinde ne zamandan beri şehrin yöneticiliğinde olduğu bilinmiyor. Ancak 855/1451 senesinde Şeyh Hasan Mirza'nın 30 bin kişilik bir kuvvetle Ruha Kalesinin önüne gelmesi üzerine korkarak şehri terk etmiştir.⁵¹⁷ Bu durum onun itibarını oldukça zedelemiş, her fırsatta her toplantıda özellikle ağabeyi Uzun Hasan Bey tarafından şehri terk ettiği gerekçesiyle küçük düşürülmüştür. Bu durumdan rahatsız olan Üveys Mirza, Akkoyunlu ünlü emirlerinden emir-i ahur Hüseyin ve Sevindik Aka'nın kuvvetleriyle birlikte Ruha Kalesini geri almıştır (855/1451). Ancak Karakoyunlu komutan Rüstem Tarhan, Ruha'yı geri alabilmek için Akkoyunlu Şeyh Hasan Mirza'yı 1200 kişilik bir kuvvetle yeniden görevlendirmiştir.⁵¹⁸ Üveys Mirza'nın amcası Şeyh Hasan Mirza, Karakoyunlu kuvvetlerinin başında şehri abluka altına alırken Uzun Hasan Bey de kardeşi Üveys Mirza'nın yardımına koşmuştur. Üveys Mirza, Uzun Hasan Bey'in yardımıyla gizlice şehirden çıkarılmış ve Ruha'daki Karakoyunlu kuvvetleri ile onlarla iş birliği yapan amcaları Şeyh Hasan Mirza ve oğlu Bayezid Mirza öldürülmüştür. Bu süreçten sonra Üveys Mirza, Cihangir Mirza'ya bağlılık yemini ederek yeniden Ruha (Urfa) Kalesi'nin yöneticiliğine getirilmiştir.⁵¹⁹

856/1452-53 yılına gelindiğinde Uzun Hasan Bey ile Cihangir Mirza arasındaki muhaliflikte Cihangir Mirza'nın hâlâ Ruha (Urfa) Kalesinde bulunan Üveys Mirza'nın yanına gittiği görülmektedir. Onların birlik görüntüsü üzerine 857/1453'de Uzun Hasan Bey, Ruha Kalesini kuşatma altına almış, Cihangir Mirza da Uzun Hasan Bey'in gelişi üzerine Mardin'e kaçmıştır. Cihangir Mirza'nın Üveys Mirza'yı yalnız bırakmasının üzerine Ruha (Urfa) şehri kısa sürede Uzun Hasan Bey'in eline geçmiştir. Üveys Mirza ise önce Hub yurduna oradan da Cihangir Mirza ile birleşmek için Mardin'e gitmiştir.⁵²⁰ Onun Mardin'e gittiği haberi üzerine Uzun Hasan Bey de ardından harekete geçmiş ve Mardin'e saldırmıştır. Taraflar arasındaki çatışmada

⁵¹⁶ Tufan Gündüz, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s.55.

⁵¹⁷ Tihranî, a.g.e, s.115; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.166.

⁵¹⁸ Tihranî, a.g.e, s.116.

⁵¹⁹ Tihranî, a.g.e, s.117.

⁵²⁰ Tihranî, a.g.e, s.143; Woods, a.g.e, s.145.

Üveys Mirza'nın öncü birlik arasında yer aldığı görülmektedir. Cihangir Mirza'nın galip gelmesi üzerine Uzun Hasan Bey, kardeşlerini bırakarak geri dönmüştür.⁵²¹

860/1455-56'da Uzun Hasan Bey'in giderek artan gücü Karakoyunlu Cihanşah'ı onun bağımsızlığını resmen tanımaya zorlarken ağabeyi Cihangir Mirza'yı ise oldukça tedirgin etmiş ve bu sorunu Cihanşah ile çözmek maksadıyla Karakoyunlu sarayına gitmiştir. Bu sırada Cihangir Mirza, kardeşi Üveys Mirza'yı da Cihanşah'ın yanına götürüp götürmediği bilinmiyor ancak 861/1457 baharında Cihanşah'ın yanından dönerken kendisine destek olarak verilen Arabşah Âyinlu'nun Uzun Hasan Bey'in gelişini haber alır almaz görev yerini terk ederek Cihangir Mirza'yı yalnız bırakması üzerine, Üveys Mirza'yı Arabşah Âyinlu'dan şikâyetçi olmak ve daha fazla destek istemek için Cihanşah'ın sarayına gönderdiği bilinmektedir.⁵²² Cihanşah, Rüstem Tarhan komutasında Uzun Hasan Bey'e karşı bir birlik göndermiştir. Karakoyunlu emiri, Mardin'e gelince Üveys Mirza'yı Cebâbire Kalesine göndermiş, Üveys Mirza Abar mevkiine gelince Eğil ve Cebâbire Kalesi'nin hükümdarı olan İsa Bey ile görüşüp onun askerleriyle birlikte Rüstem Tarhan'ın ordusunda katılmıştır.⁵²³ Ancak aralarındaki savaşta Rüstem Tarhan yenilmiş ve Cihangir Mirza'ya destek verenler ondan yüz çevirerek Uzun Hasan Bey'in yanına gelmiştir. Üveys Mirza da bu olayın ardından Uzun Hasan Bey'e bağlılığını bildirmiştir.⁵²⁴

875/1470-71 yılına kadar Üveys Mirza'nın ne yaptığı hakkında bilgi sahibi olunamasa da bu yıl, Uzun Hasan Bey tarafından hac emiri vazifesi ile görevlendirildiği ve Iraklı hac kafilesini Hicaz'a götürdüğü bilinmektedir. Woods'un ifadesine göre Üveys Mirza Ruha valiliğini devam ettirmiş ve 879/1474-75'te babasına karşı isyan eden yeğeni Uğurlu Mehmed Mirza'yı destekleyerek bir kez daha Uzun Hasan Bey'e karşı gelmiştir.⁵²⁵ Bu konuda Urfa'ya ziyarette bulunan Venedikli elçi Josaphat Barbaro'nun Üveys Mirza hakkında verdiği bilgiler oldukça değerlidir. Barbaro, Uzun Hasan Bey'in Ruha (Urfa) valisi olan Üveys Mirza için "*Şehrin valisi benim kim olduğumu anlayınca pek memnun oldu. Öyle ki ben ona mektupları verince çok neşelendi. Buranın valisinin günlerini korku ve kaygı içinde geçirdiğinden başka, şehir*

⁵²¹ Tihranî, a.g.e, s143.

⁵²² Woods, a.g.e, s.84.

⁵²³ Tihranî, a.g.e, s.164-165.

⁵²⁴ Tihranî, a.g.e, s.171.

⁵²⁵ Woods, a.g.e, s.118.

*hakkında daha fazla bir şey söyleyemiyorum.”*⁵²⁶ Bu ifadeden yola çıkarak Üveys Mirza’nın, yeğeni Uğurlu Mehmed Mirza’nın isyanına destek verdiğinden dolayı duyduğu endişe onun kaygısını boşa çıkarmayacaktır. 880/1475-76’ya gelindiğinde Uzun Hasan Bey, kardeşi Üveys Mirza üzerine askerlerini göndermiş onlar da Ruha (Urfa) Kalesi önlerinde Üveys Mirza ve kuvvetleriyle savaşmışlar ancak mağlup olan Üveys Mirza Ruha Kalesi’nden çıkarılarak idam edilmiştir.⁵²⁷

5.1.5. Uğurlu Mehmed Mirza b. Uzun Hasan Bey

Uzun Hasan Bey’in oğlu olan Uğurlu Mehmed Mirza’nın annesi, Eğil Beyi olan Devletşah Buldukâni’nin kızıdır. Ancak bu hanımın adı tespit edilememiştir. Kaynaklarda genellikle Kürt eşinden doğma Uğurlu Mehmed olarak geçmektedir. 845/1441-42 yılında gerçekleşen bu evlilikten Uğurlu Mehmed Mirza dünyaya gelmiştir.⁵²⁸ Şehzadenin doğum yılı net olarak bilinemesi de 846/1441-1442 olmalıdır.⁵²⁹ Doğum yeri hakkında yeteri kadar bilgi mevcut olmadığı gibi onun nasıl bir çocukluk geçirdiği konusunda da kaynaklar bahsetmez. Babasının hükümdarlığı zamanında, 863/1459-1460 yılındaki Gürcistan seferi sırasında Kemah ve Karahisar hâkimlerinin topraklarında tahribat yapmaları üzerine Uzun Hasan Bey, Gürcistan’dan dönerek iki kaleyi de fethetmiş ve Karahisar’ın hakimiyeti Uzun Hasan Bey tarafından Uğurlu Mehmed Mirza’ya verilmiştir.⁵³⁰ Bu bilgi, ona dair ulaşılabilen en erken bilgidir. Ancak bir süre sonra Osmanlı kuvvetlerinin başında Şehzade Bayezid, 300 bin kişilik ordunun komutasında Karahisar’a geldiğinde Uzun Hasan Bey de karşılık olarak Uğurlu Mehmed Mirza’yı Ömer Bey ile birlikte 100 bin kişilik bir kuvvetle göndermiş ve Osmanlı şehzadesini bozguna uğratmıştır.⁵³¹ Turan’ın verdiği bu rakamın oldukça abartıldığı söylenebilir. O yıllar için yüzbinlerce askerlerden oluşan orduların varlığı genellikle kaynaklara mübalağalar şeklinde yansımıştır. Savaş ya da seferler sırasında o dönem için bu şekilde yüksek rakamlar söz konusu olduğunda,

⁵²⁶ Tufan Gündüz, *Anadolu’ya ve İran’a Seyahat*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s.81.

⁵²⁷ Woods, a.g.e, s.118; Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.45.

⁵²⁸ Woods, a.g.e, s.90.

⁵²⁹ Tihranî, Sultan Halil Mirza doğduğunda Uzun Hasan Bey’in 15 yaşında olduğunu ve Sultan Halil Mirza’nın doğumundan 8 ay sonra da Uğurlu Mehmed Mirza’nın dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Bu konuda Woods, 1442 yılının daha uygun olduğunu belirtmektedir. Tihranî, a.g.e, s.106.

⁵³⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.247; Behramnejad, a.g.e, s.101.

⁵³¹ Şerafettin Turan, *“Fâtih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”*, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C.3, S.3-4, Ankara 1965, s.109.

bunlara ihtiyatla yaklaşmak yerinde olacaktır. Karahisar Kalesinin hâkimliğinden birkaç sene sonra Fars'a vali olarak atanmıştır.⁵³²

Babası Uzun Hasan ile Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed Han arasında Sefer-Cemaziyülevvel 864 kışı/1459-60 yılında yaşanan Trabzon gerginliği⁵³³ neticesinde, Uğurlu Mehmed Mirza babasının emriyle Koyulhisar'ı almakla görevlendirilmiştir. Uğurlu Mehmed Mirza, emredildiği gibi Koyulhisar'ı ele geçirmiştir. 864/1459 kışını Karahisar'da geçirirken beklenmedik bir zamanda Osmanlı askerleri yaklaşık 20 bin kişiyle Koyulhisar'a gelmiş ve kaleyi kuşatma altına almıştır. Karahisar'da bulunan Uğurlu Mehmed Mirza hızla bir ordu toplayarak Koyulhisar'a gitmesine rağmen Osmanlı askerlerine karşı koyamayarak geri dönmüştür. Uğurlu Mehmed Mirza'nın yetersiz kaldığı haberini alan Uzun Hasan Bey, baharla birlikte bölgeye gelerek Osmanlı ordusunu dağıtmayı başarmıştır.⁵³⁴

866/1462 yılında Uğurlu Mehmed Mirza'nın Akkoyunluların Hısnıkeyfâ'yı ele geçirdikten sonra Uzun Hasan Bey'in kendisini haşemlerle birlikte kışlağa gönderdiğinden bahsedilir. Bu ifadeye göre Uğurlu Mehmed Mirza, Hısnıkayfa'nın fethi sırasında Akkoyunlu ordusunda bulunmuş ve Hısnıkeyfa'nın ele geçirildiğinde babasının yanında yer almıştır. 872/1467 yılına gelindiğinde ise Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasında yaşanan savaşta Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah öldürülerek, Karakoyunlu Devleti'nin toprakları ele geçirilmeye başlanmıştır. Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlularla olan mücadelesinden sonra Bağdat ve el-Cezire yöresindeki darugalara kendisine itaat etmeleri konusunda elçiler yollamış hatta Karakoyunluların Bağdat valisi olan Alpavut Muhammed Bey de bu itaati kabul etmiştir. Bağdat'ın Alpavut Muhammed Bey'den teslim alınması için babası tarafından görevlendirilen Uğurlu Mehmed Mirza, 2 bin kişilik bir kuvvetle yola çıkmış ancak kış şartlarından dolayı daha fazla ilerleyemeyerek konaklamak zorunda kalmıştır.⁵³⁵ Uğurlu Mehmed Mirza'nın Bağdat'a doğru geldiğini öğrenen Alpavut Muhammed Bey itaatinden vazgeçerek Akkoyunlu kuvvetlerinin şehre girmesine izin vermemiştir. Uğurlu Mehmed Mirza, durumu Uzun Hasan Bey'e bir mektupla izah

⁵³² Altan Çetin, "Yahya Kazvini'nin *Lubb et-Tevârihi*nde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", *Belleten*, C.71, S.260, Ankara 2007, s.56; Tihranî, a.g.e, s.312.

⁵³³ Turan, a.g.m, s.66-67.

⁵³⁴ Tihranî, a.g.e, s.231-232.

⁵³⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.253; Paydaş, a.g.m, s.43.

ederek, Bağdat'ın yöneticisi Alpavut Muhammed Bey'in zalim bir kişi olduğu ve onun halk tarafından da sevilmediği, Bağdat'tan mutlaka uzaklaştırılması gerektiği, bu sebeple de Azerbaycan seferinden önce Bağdat'ın alınması gerekliliğini bildirmiştir. Uzun Hasan Bey, Uğurlu Mehmed Mirza'nın sözlerine itimat ederek yola çıkmış ve Alpavut Muhammed Bey'i de huzuruna davet etmişse de Alpavut Muhammed Bey onun karşısında çıkamamıştır.⁵³⁶

872/1468 yılına gelindiğinde Uğurlu Mehmed Mirza'nın Uzun Hasan Bey tarafından Cuşin tarafına gönderildiği bilinmektedir.⁵³⁷ Cihanşah'ın öldürülmesinin (873/1469) ardından oğlu Hasan Ali Mirza'nın saltanat mücadelesi sırasında Timurlu Ebu Said'i Akkoyunlulara karşı kışkırtması ve onların üzerine yürütmesi konusundaki teşvikleri sonucunda Cakirlü aşiretinin casusluk niyetiyle Çağataylıların yanında yer alması Uğurlu Mehmed Mirza'nın Cakirlü aşiretinin büyük bir kısmını kılıçtan geçirmiştir. Daha sonra birkaç askeriyle birlikte Çağataylıların içine sızmış ve onların bir kısmını öldürerek, Timurlu Ebu Said'in ordusu hakkında bilgiler toplamayı başarmıştır.⁵³⁸

Cihanşah'ın ölümünden sonra Tebriz tahtına oturanlardan biri olan Hasan Ali Mirza, Timurlu Sultan Ebu Said'den aldığı destekle birlikte bayrağı altına 6 bin kişi toplayarak Hamedan tarafına hareket etmesi üzerine Uğurlu Mehmed Mirza, Uzun Hasan Bey'den aldığı emir neticesinde beraberindeki Cihangir oğlu Ali Han Mirza, Şahsüvar Bey, Şeyh Hasan Purnak gibi emirler ve on bin askerle birlikte Hamedan'ı istila eden Hasan Ali Mirza'yı ortadan kaldırmak için yola çıkmıştır. Hamedan'da taraflar arasında büyük bir savaş meydana gelmiş ve Hasan Ali Mirza'nın ordusu dağılarak yakalanmış ve Uğurlu Mehmed Mirza tarafından öldürülmüştür (Şevval 873/Nisan-Mayıs 1469).⁵³⁹

873/1469 yılının ortalarında, daha önceden Uzun Hasan Bey'in emriyle gözlerine mil çekilmiş olan oğlu Ebu Yusuf Mirza, Ebu Said'in öldürülmesinin ardından Ali Şeker Bey'in oğlu Pir Ali Bey tarafından saltanat makamına oturtulup Hamedan tarafına doğru ilerlemişler, orada birçok kişi katlettikten sonra da Cerbâdakân'a

⁵³⁶ Woods, a.g.e, s.97-98.

⁵³⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.257.

⁵³⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.262; Tihranî, a.g.e, s.333; Paydaş, a.g.m, s.44.

⁵³⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.273; Tihranî, a.g.e, s.326.

yönelmişlerdir. Onun Şiraz'a kadar ilerleyişi karşısında Uzun Hasan Bey, Uğurlu Mehmed Mirza'yı Ebu Yusuf Mirza sorununu çözmek için görevlendirmiştir. Uğurlu Mehmed Mirza, yönetim yeri olan İsfahan'ın Zinderud kıyısında konaklayarak ordusunu toplamıştır. Büyük emirlerden de bir topluluk yanında yer almış ve bir ay içinde ordusunu hazır kılan Uğurlu Mehmed Mirza, ordusunun öncü birliğinde yer alarak hattın 5 merhale önünden ilerlemiştir. Onun gelişini haber alan Ebu Yusuf Mirza, endişe içinde Eberkûh yoluna sapmıştır. Ancak Uğurlu Mehmed Mirza da Eberkûh üzerinden Şebankare'ye ulaşmıştır. Tihranî'nin ifadesiyle 80 fersah yolu 6 günde kat ederek onu yakalamış ve Rebiülahir ayının ortalarında (Ekim-Kasım 1469) Karakoyunlu şehzadesi Ebu Yusuf'u öldürmüştür.⁵⁴⁰ Ardından idaresi altına verilen İsfahan'a doğru yola çıkmıştır. İsfahan valisi olarak burada, asayişi sağlamış ve gerekli görev dağılımını yaparak, mal ve silah temininde bulunarak ordusunun ihtiyaçlarını gidermiştir.⁵⁴¹ 1469'da yönetim yeri olan İsfahan'a ulaşan Uğurlu Mehmed Mirza, şehrin büyükleri ve eşrafına hürmet ve rütbelerine göre teşrifat vererek halkın gönlünü hoş kılmış, askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için pek çok mal ve silah toplayarak, birliği güçlendirmeye çalışmıştır.⁵⁴²

876/1470-71 senesine gelindiğinde ise Uğurlu Mehmed Mirza'nın Horasan'a gitmek üzere hazırlık yaptığı görülür. Timurlu Ebu Said'in ölümünden sonra Akkoyunlularca yönetime geçirilmiş olan Timurlu Yedigâr Muhammed Bey'in Timurlu Hüseyin Baykara tarafından öldürülerek Herat'ın ele geçirilmesi neticesinde Uğurlu Mehmed Mirza, Uzun Hasan Bey tarafından Esterabad'a gitmesi yönünde görevlendirmiştir. Uğurlu Mehmed Mirza askerlerini toplayarak hazırlıklarını tamamlamış ve 876/1470-71 yılı başlarında Esterabad'a girmiştir. Onun gelişinden çekinen Hüseyin Baykara, Uzun Hasan Bey ile anlaşmaya varmış ve Uğurlu Mehmed Mirza da Esterabad'dan çekilmiştir.⁵⁴³

Akkoyunluların artan bir güçle coğrafya üzerindeki büyümeleri Memlûklüler ve Osmanlılar tarafından endişe ile izlenirken diğer taraftan da Venedik Cumhuriyeti gibi

⁵⁴⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.274; Tihranî, a.g.e, s.317-320.

⁵⁴¹ İlhan Erdem-Kazım Paydaş, **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi: Siyaset-Teşkilat-Kültür**, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s.104.

⁵⁴² Tihranî, a.g.e, s.312; Kazım Paydaş, "Osmanlılara Sığınmış Önemli Bir Akkoyunlu Şehzadesi: Uğurlu Mehmed, Bey" **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.199, Ağustos 2012, s.43.

⁵⁴³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.277; Tihranî, a.g.e, s.333.

batılı devletler için de Osmanlılara karşı bir umut ışığı olmuştur. Bu anlamda 876/1471 yılı itibariyle Akkoyunlu Devleti'ne birçok elçi gelmiş ve Akkoyunlular ile Osmanlılar arasındaki gerginliğin vücut bulması konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Öte yandan Memlûklerin de Osmanlılarla Akkoyunlulara karşı iş birliği içerisinde oldukları görülmektedir. 877/1472 yılına gelindiğinde Uğurlu Mehmed Mirza'nın Uzun Hasan Bey'in emriyle Fırat'ın doğu yakasında bulunan Memlûklere ait Birecik'i istila ettiği ve Urfa'ya ulaştığı görülmektedir.⁵⁴⁴ Ancak Uğurlu Mehmed Mirza'nın komutası altında bulunan Akkoyunlu birliği, Memlûk komutanı Yaşbek önünde ağır kayıplar vermiş, hatta İbn İyas'ın belirttiğine göre Birecik Muhasarası'nda Uzun Hasan Bey'in bir oğlu ciddi bir şekilde yaralanırken diğer oğlu gözünden vurulmuştur.⁵⁴⁵ Böylece de Akkoyunlular Birecik'ten çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁴⁶ Bu sırada Akkoyunlular üzerine Osmanlı saldırıları baş göstermiş ve Uğurlu Mehmed Mirza, Bektaş oğlu Ömer Bey ile birlikte 100 bin kişilik bir ordu ile Osmanlılar tarafından gerçekleşen saldırıları önlemek için görevlendirilmiştir.⁵⁴⁷ Daha önce de belirtildiği gibi 100 bin kişilik bir öncü kuvvetin varlığı abartılmıştır.

Safer-Rebiülevvel 878/Temmuz 1473 yılına gelindiğinde Osmanlı ordusunun Erzincan önlerine geldiği duyulmuş, öncülüğünü Uğurlu Mehmed Mirza'nın yaptığı Akkoyunlu ordusu da Erzincan'da konuşlanmıştır. Uğurlu Mehmed Mirza, Türkmenlerden bir grup ile Osmanlılara karşı pusuya yatarak bazen kendilerini belli ederek bazen de gizlenmek suretiyle onları gözlemiştir. Osmanlı askerlerinin başında bulunan Has Murad Paşa durum karşısında Fatih Sultan Mehmed'ten yardım talebinde bulunmuş, o da Mahmud Paşa'yı birliğiyle birlikte yardımına göndermiştir. Mahmud Paşa, Uğurlu Mehmed Mirza'nın hilesi karşısında Has Murad Paşa'yı uyarmış ancak Has Murad Paşa, emri altındaki askerlerin de etkisiyle Mahmud Paşa'nın saldırı konusunda yasağı çiğneyerek Uğurlu Mehmed Mirza'ya saldırmıştır. Ancak Uğurlu Mehmed Mirza, sahte bir geri çekilme oyunu ile kısa sürede Has Murad Paşa'yı abluka altına alarak onu çok sayıda askeriyle birlikte öldürmüştür.⁵⁴⁸ Bu sayı Hasan Bey

⁵⁴⁴ Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.38; Woods, a.g.e, s.108.

⁵⁴⁵ Burada bahsi geçen oğulların adı verilmediği gibi bu olaya başka kaynaklarda da rastlanılmamıştır. Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.41.

⁵⁴⁶ Paydaş, a.g.m, s.45; Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.41.

⁵⁴⁷ Şerafettin Turan, "*Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik*", **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.4-5, Ankara 1965, s.116; Paydaş, a.g.m, s.45.

⁵⁴⁸ Tursun Bey, **Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebu'l Feth)**, (Yay. Haz: Ahmet Tezbaşar), Tercüman Yayınları, İstanbul, s.140-141.

Rumlu'nun ifadesine göre 4 bin iken⁵⁴⁹, Fatih Sultan Mehmed'in yanında bulunan ve bu savaşın bizzat şahitlerinden olan Givonni Maria Angiolello'ya göre, Osmanlı askerlerinin ileri gelenlerinden birkaç kişiyle birlikte 12 bin kişi öldürülmüştür.⁵⁵⁰ Yine de Hasan Bey Rumlu'nun verdiği rakamlara güvenmek yerinde olacaktır. Bu ilk çarpışma 9 Rebiülevvel 878/4 Ağustos 1473'te yaşanmıştır.⁵⁵¹ 3 saat içerisinde Osmanlı askerlerini Fırat'a dökmeyi başaran Uğurlu Mehmed Mirza, aynı zamanda Turhan Bey oğlu Ömer Bey, Molla Fenari oğlu Ahmed Çelebi ve Aydın oğlu Hacı Bey gibi önemli emirlerin esir edilişiyle birlikte büyük bir şöhret ve ünün de sahibi olmuştur. Akkoyunlu askerlerinin kazandığı bu başarı ordunun tamamına tesir etmişken Uğurlu Mehmed Mirza, babasına haber göndererek aynı gün içinde Osmanlılara karşı kesin savaşa girilmesi, bu yüzden hemen, Fırat'ın gerisine çekilen Mahmud Paşa'nın ardından gidilmesi gerektiğini bildirmiştir. Uğurlu Mehmed Mirza ile Uzun Hasan Bey aynı görüşte olmasına rağmen eşlerinden Selçukşah Begüm'ün Uğurlu Mehmed Mirza hakkındaki *"Uğurlu Mehmed ordu arasında tam bir itibar kazanabilmek için Rum ordusunun yenilgisinin kendi eliyle olması davasındadır."* sözleri üzerine o gün savaşmaktan vazgeçerek Uğurlu Mehmed Mirza geri çağırıştır.⁵⁵²

Birkaç gün sonra 16 Rebiülevvel 878/11 Ağustos 1473'te savaş başladığında Uğurlu Mehmed Mirza, ordunun sol cenahında yer alarak Tercan dağı üzerine konuşlanmıştır. Bitlisî, *"...Uğurlu Mehmed adıyla meşhur olan büyük oğlunu"*⁵⁵³ *da sol kolda, ancak ordudan biraz uzakta ve hareket etmesi yasaklanmış olarak, ihtiyat kuvveti mahiyetinde bir tepenin üzerinde bekletti. Bunlar korkunç sesler çıkartıyor kılıç ve mızraklarını sallayarak korku yaymaya çalışıyordu."*⁵⁵⁴ ifadesini kullanmıştır. Osmanlı ordusunun sağ cenahında yer alan Şehzade Bayezid, Otlukbeli tepeleri üzerine çıkıp Uğurlu Mehmed Mirza'ya saldırmıştır.⁵⁵⁵ Burada çok şiddetli bir savaş meydana gelmiş ve Osmanlı ordusunun ateşli silahları kullanmasına karşın Akkoyunluların Venedik Cumhuriyeti'nden gönderilen ateşli silahları temin

⁵⁴⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.285; Tihranî, a.g.e, s.347.

⁵⁵⁰ Tufan Gündüz, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s.52-53.

⁵⁵¹ Turan, a.g.m, s.120.

⁵⁵² Tihranî, a.g.e, s.347-348; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.285.

⁵⁵³ Her ne kadar Bitlisî burada Uğurlu Mehmed Mira'dan büyük oğul diye bahsetse de esasında Uzun Hasan Bey'in büyük oğlu Sultan Halil Mirza'dır. Uğurlu Mehmed Mirza, Sultan Halil Mirza'dan 8 ay sonra dünyaya gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tihranî, a.g.e, s106.

⁵⁵⁴ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481**, (Çeviren: Muhammed İbrahim Yıldırım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.212.

⁵⁵⁵ Tihranî, a.g.e, s.351; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.288.

edememesi sonucunda Akkoyunlu ordusu Osmanlıların karşısında hezimete uğramıştır. Akkoyunlu şehzadesi Zeynel Mirza'nın öldürülmesi üzerine Akkoyunlu ordusunun sağ kanadı dağılmış ve rahatlayan Osmanlı ordusunun sol kanadı, Şehzade Mustafa komutasında Uğurlu Mehmed Mirza üzerine hücumla geçmişlerdir. Uğurlu Mehmed Mirza düşman karşısında uzun süre dirense de Uzun Hasan Bey'in savaş alanını terk etmesi üzerine Uğurlu Mehmed Mirza da geri çekilmeyi uygun görmüş ve babasının ardından o da savaş alanını terk etmiştir.⁵⁵⁶ Büyük uğraşlar sonucunda babasına yetişmeyi başarmış ancak savaş alanına on mil uzakta bulunan karargâhta kendilerini güvende hissetmeyerek ülkenin iç kısımlarına doğru ilerleyerek düşmanla olan mesafeyi arttırmışlardır.⁵⁵⁷

Otlukbeli Savaşı öncesindeki çatışmada Uğurlu Mehmed Mirza'nın başarısı büyük takdir toplamış ve savaşın komutası konusunda çıkan tartışmalarla birlikte Uzun Hasan Bey'in Gürcistan üzerine yaptığı seferin ardından hastalanması ve hakkında öldüğüne dair söylentilerin çıkması tahtın varisleri olan Halil Sultan Mirza ile Uğurlu Mehmed Mirza arasındaki rekabeti iyice kızıştırmıştır. Saray, şehzadeler savaşıyla iki gruba ayrılırken güçlü grubu Selçukşah Begüm ve oğlu Sultan Halil Mirza oluşturmaktadır. Diğer tarafta ise Uğurlu Mehmed Mirza'nın annesi olan Devletşah Bey'in kızı ve Maksud Mirza'nın annesi olan Thedora Komnene yer almaktadır. Uğurlu Mehmed Mirza her ne kadar saray içerisinde kendisine destek bulsa da Selçukşah Begüm'ün kendisi hakkında babası Uzun Hasan Bey'e karşı yanlış bilgiler iletmesi ve ona karşı kışkırtması sonucunda Uzun Hasan Bey tarafından Şiraz valiliği görevinden alınarak Bağdat valiliğine tayin edilmesine sebep olmuştur.⁵⁵⁸ Bu sayede Tebriz'den uzaklaştırılan Uğurlu Mehmed Mirza, kendi canından da endişe ederek o vakitlerde Sultaniye'ye yakın bir yerde konaklayan babası Uzun Hasan Bey'e karşı Bağdat'ta isyan bayrağını çekmiştir (879 başları/1474 yazı). Ağustos ayında babasının ordusuna karşı Halep'ten yardım istemiş ve Halep naibi de onun bu isteğini geri çevirmeyerek askerlerinde bir grubu onunla birlikte göndermiştir. Nitekim Akkoyunlu şehzadesinin bu ilticası, Memlûk Sultanının Uzun Hasan Bey'in Suriye taarruzları karşısında iyi bir hamle olarak istifade etmesini sağlayacaktır. Ne var ki Uzun Hasan

⁵⁵⁶ Tihranî, a.g.e, s.352; Hoca Sâdeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih C.3*, (Çeviren: İsmet Parmaksızoglu), İstanbul 1979, s.131.

⁵⁵⁷ Paydaş, a.g.m, s.47.

⁵⁵⁸ Kazım Paydaş, "Osmanlılara Sığınmış Önemli Bir Akkoyunlu Şehzadesi: Uğurlu Mehmed, Bey" *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.199, Ağustos 201 s.48.

Bey'in birliklerine karşı Halep kuvvetleri yenilmiş ve Uğurlu Mehmed Mirza de ciddi bir şekilde yaralanmıştır. Çatışmanın ardından 5 kişi ile Halep'e geri dönen Uğurlu Mehmed Mirza için babasına karşı aracılık yapması isteğiyle Uğurlu Mehmed Mirza'nın annesi, Eylül ayında Halep'e gelerek burada Halep naibi ile görüşmeler yapmıştır.⁵⁵⁹ Daha sonra üvey kardeşi Maksud Mirza ve Dâna Halil ile Kasr-ı Şirin'de bir araya gelen Uğurlu Mehmed Mirza, onların da desteğini alarak Hamedan üzerinden İsfahan'a ulaşmış ve burada İsfahan halkından bin tümen haraç almıştır. Uğurlu Mehmed Mirza'nın Şiraz'ı ele geçirdiği haberini işiten Uzun Hasan Bey ise diğer oğlu Sultan Halil Mirza ile birlikte kalabalık bir ordu toplayarak yola koyulmuştur. Ancak babasının gelişi üzerine direnemeyeceğini bilen Uğurlu Mehmed Mirza Şulistan yolunu tutmuştur. Sultan Halil Mirza onu Kuh-i Guliye'ye kadar takip etmiş ancak Uğurlu Mehmed Mirza'yı yakalayamayarak geri dönmek zorunda kalmıştır.⁵⁶⁰

Uğurlu Mehmed Mirza ise şehzade Bayezid'e elçiler göndererek durumunu arz etmiş ve ailesiyle birlikte Osmanlı topraklarına girmiştir. Angiolello'nun bildirdiğine göre Uğurlu Mehmed Mirza önce eşini ve ailesini Sivas'a göndermiş kendisi ise onların ardından üç yüz kişi ile birlikte şehre girmiştir.⁵⁶¹ Bir süre Amasya valisi olan şehzade Bayezid'in yanında kalan Uğurlu Mehmed Mirza daha sonra Osmanlı Sultanı tarafından çağrılarak İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde oldukça iyi karşılanmış olan Uğurlu Mehmed Mirza, Fatih Sultan Mehmed tarafından evlat mertebesinde tutularak kendisine pek çok iltifatlarda bulunulmuştur. Ayrıca kızı Gevherhan Sultan'ı da Uğurlu Mehmed Mirza'ya nikahlamıştır.⁵⁶² Fatih Sultan Mehmed onun hükümdarlık yarışında yardımcı olması için emrine ordu vererek Sivas'a göndermiştir. Bu sırada Uzun Hasan Bey de bu sırada oğlunun ülkeye dönebilmesi için hastalandığı söylentisini yayarak ona bazı ulakların ulaşmasını sağlamıştır. Bu kişiler Uğurlu Mehmed Mirza'ya Uzun Hasan Bey'in öldüğünü ifade eden mektuplar yazarak kendisini Tebriz'e davet etmiştir. Uğurlu Mehmed Mirza, saltanatı Sultan Halil Mirza'ya kaptırmamak için Hoca Sâdeddin Efendi'nin bildirdiğine göre Fatih Sultan Mehmed'ten izin dahi almadan acele ederek yola düşmüştür. Ancak Erzincan'a ulaştığında tüm bunların aldatma olduğunu ve babasının

⁵⁵⁹ Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.44.

⁵⁶⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.292.

⁵⁶¹ Gündüz, a.g.e, s.62.

⁵⁶² Bu evlilikten daha sonra Akkoyunlu tahtına oturacak olan Göde Ahmed Bey dünyaya gelmiştir. Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.331-332; Gündüz, a.g.e, s.62.

henüz sağ olduğunu öğrenmiş ve karşısına çıkan babasının ordusuyla çatışması kaçınılmaz olmuştur. 881/1477 yılında Erzincan'da gerçekleşen bu savaşta okla vurularak öldürülmüştür.⁵⁶³ Başı kesilen şehzadenin gövdesi Erzincan'a defnedilmiştir.⁵⁶⁴ Kaynakların bildirdiğine göre onun ölümünden sorumlu olan kişiler hanedan üyelerinden olan Bayındır Mirza ve emirlerden Süleyman Biçen'dir.⁵⁶⁵ Uğurlu Mehmed Mirza, Akkoyunlu Devleti'nde babasına karşı ayaklanması sonucunda öldürülen ilk şehzadedir. Bilinen üç oğlu vardır; Mahmud Mirza, Hüseyin Mirza ve Ahmed Mirza. Fatih Sultan Mehmed'in kızından olma Ahmed Mirza ya da daha sonraki bilinen lakabıyla Göde Ahmed, bu sırada henüz bebek yaşındadır ve Uğurlu Mehmed Mirza'nın öldürülmesiyle Erzincan halkından bir kişinin yardımıyla annesi tarafından Osmanlı topraklarına kaçırılmıştır.⁵⁶⁶ Ahmed Mirza 902/1497'de Tebriz tahtına oturmak için geri dönecek ve kısa bir süre sonra da katledilecektir. Uğurlu Mehmed Mirza'nın bir diğer eşi de oğlu Hüseyin Mirza ile birlikte Kahire'ye kaçarak Memlük Sultanı Kayıtbay'a sığınacak ve şehzade burada 897/1491-92'de doğal bir ölüm sonucunda vefat edecektir. Diğer oğlu Mahmud Mirza ise Akkoyunlu topraklarında kalmış ve ordunun önemli isimleri arasında yer almıştır. Kendisi 896/1491'de giriştiği bir isyan sonucunda öldürülecektir.⁵⁶⁷ Uğurlu Mehmed Mirza'nın bir de kızı olduğu bilinmektedir ancak bu kızın adı tespit edilememiştir. Şerefhan'ın bildirdiğine göre bu kız, Akkoyunlu hanedanına mensup olan Hüseyin Alihanî Mirza ile evliydi.⁵⁶⁸ Uğurlu Mehmed Mirza, yiğitliği ve mertliği konusunda kaynaklarda sıkça adı geçmiş, özellikle Otlukbeli Savaşı'ndaki başarısı ve cesareti Osmanlı kaynaklarında bile açıkça yer bulmuştur.⁵⁶⁹

5.1.6. Maksud Mirza b. Uzun Hasan Bey

Uzun Hasan Bey ile Thedora Komnene'nin (Trabzon Prensesi Kırya Katerina/Despina Hatun) evliliğinden doğan⁵⁷⁰ Maksud Mirza'nın doğum tarihi kesin olarak

⁵⁶³ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.331; Gündüz, a.g.e, s.63-64; Tufan Gündüz, **Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul: 2016, s.92-93.

⁵⁶⁴ Woods, a.g.e, s.125.

⁵⁶⁵ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332.

⁵⁶⁶ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332; Kazım Paydaş, *a.g.m*, s.51.

⁵⁶⁷ Woods, a.g.e, s.228,

⁵⁶⁸ Şerefhan, a.g.e, s.132.

⁵⁶⁹ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332; Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.52.

⁵⁷⁰ Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Devletinde Siyasi Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu", (Editör: Burak Kocaoğlu), **Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan**, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s.423.

bilinmemekle birlikte 861/1458 olduğu yönünde kuvvetli tahminler yürütülmektedir.⁵⁷¹ Maksud Mirza'nın ilk lalasının Halil Tavacı olduğu bilinmektedir. 1469-70 yılında Maksud Mirza, Bağdat'ı ele geçirmek için harekete geçmiş, Sehl Ali yaylağından çıkıp daha önce Erbil'i yönetimi altına almayı başaran lalası Halil Ağa'ya katılarak Haftan vilayetine ulaşmışlar ve burada yağma yapmışlardır. Maksud Mirza ve Halil Ağa ele geçirdikleri çok sayıda mal ile birlikte Bağdat'a yönelmişlerdir. Bağdatlıların başlarında bulunan yönetici Şah Mansur'un kötü davranışlarından ve onun baskısından dolayı zor durumda olan şehir halkı, Maksud Mirza'yı bir kurtuluş olarak görmüş ve şehri genç şehzadeye teslim etmiştir. Böylece Maksud Mirza Tihranî'nin deyimiyle daha buluş çağına girmeden Bağdat'a sahip olmuştur.⁵⁷² Cemaziyülevvel-Cemaziyülahir 875/Kasım 1470'de lalası Halil Tavacı'nın ölümüyle yerine Dâna Halil Mirza bu göreve getirilmiştir.⁵⁷³ Bir yıl kadar Bağdat'ta kalan Maksud Mirza, babasının emrinde Rebiülevvel-Rebiülahir 876/Eylül 1471'de Tebriz'e gelmiş ve kısa süre içinde Ucan mevkiinde Maksud Mirza'nın sünnet merasimi düzenlenmiştir.⁵⁷⁴ Ardından Bağdat'a tekrar dönmüş olmalı ki Huncî, Maksud Mirza'yı 876/1472 senesinde Bağdat valisi olarak bulunduğu sırada Kerbela şehrinde gördüğünü ifade etmektedir.⁵⁷⁵

1473 yılındaki Otlukbeli Savaşı'nın ardından şehzade Uğurlu Mehmed Mirza, babasına karşı isyan ettikten sonra Bağdat'a gelmiş ve Kasr-ı Şirin'de Maksud Mirza ve Dâna Halil Mirza onunla görmüşlerdir. Genç şehzade ve lalası Uğurlu Mehmed Mirza'yı destekleme kararı almıştır.⁵⁷⁶ Şehzade Uğurlu Mehmed Mirza'nın Şiraz'ı ele geçirmesi üzerine Uzun Hasan Bey'in Tebriz'den çıkıp bölgeye hareket etmesiyle birlikte Tebriz savunmasız hale gelmiş ve Cakirlü aşiretine mensup kişilerce ele geçirilmeye çalışılmıştır. Durum karşısında Maksud Mirza Tebriz'i Cakirlülere karşı savunmakla görevlendirilmiş ve buraya bin süvari ile birlikte gelmiştir. Maksud Mirza Tebriz yönetimini ele alabilmek için askerlerin halktan mal toplamasını istemiş ancak halk ise dükkanların kapılarını kapatarak reddetmiştir.⁵⁷⁷ Onun buradaki başarısızlığı,

⁵⁷¹ Woods, a.g.e, s.253.

⁵⁷² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, .275; Tihranî, a.g.e, s.325-326.

⁵⁷³ Woods, a.g.e, s.75.

⁵⁷⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.280.

⁵⁷⁵ Derya Örs, "Fazlulah b. Ruzbihan Huncî ve Tarih-i Alem-Aray-i Eminî'si" **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, s.60.

⁵⁷⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.292.

⁵⁷⁷ Tufan Gündüz, **Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul: 2016, s.93.

Uğurlu Mehmed Mirza'ya verdiği destekle birleşince babası Uzun Hasan Bey'in emriyle Cemaziyelahir-Receb 879/ Kasım 1474'te tutuklanarak Tebriz'de hapsedilmiştir. Contarini'nin ifadesine göre zincire vurulmuş bir haldeydi.⁵⁷⁸ Maksud Mirza, Uzun Hasan Bey'in ölümünün ardından Sultan Halil tarafından Uğurlu Mehmed Mirza ile iş birliği yaptığı gerekçesiyle boğdurularak öldürülmüştür (Şevval 882/Ocak 1478).⁵⁷⁹ Aslında Maksud Mirza'nın öldürülmesinin ardındaki temel neden Sultan Halil Mirza'nın saltanatını güçlendirmek istemesidir. Öldüğünde 20 yaşında olduğunu bildiren kayıtlar mevcuttur. Maksud Mirza, hanedan üyelerinden ve aynı zamanda lalası olan Dâna Halil Mirza'nın kızı Şah Hatun ile evlenmiştir. Ancak bu evliliğin hangi tarihte gerçekleştiği tespit edilememiştir. Çiftin bilinen tek çocuğu Rüstem Mirza'dır.⁵⁸⁰ Ayrıca Maksud Mirza'nın, Tebriz'de kendi adıyla bir cami yaptırdığı ancak Maksudiye Camii diye bilinen bu yapının hangi yıl yaptırıldığı bilinmemektedir.⁵⁸¹ Maksud Mirza'nın kardeşi Sultan Halil Mirza tarafından katledilmesi, Akkoyunlularda Osmanlı tarzı kardeş katlinin ilk örneğini teşkil etmektedir.

5.1.7. Murad Mirza b. Cihangir Mirza

Cihangir Mirza'nın oğlu olan Murad Mirza'nın, annesinin adı bilinmemektedir. Doğum tarihi ya da doğum yerine dair bilgiler bulunamamakla birlikte onun hakkındaki en erken bilgi, 863/1459 yılında elçilik görevi için İstanbul'a Sultan Mehmed Han'ın yanına gitmesiyle ilgilidir. Bu sırada kaç yaşında olduğu belli değildir. Uzun Hasan Bey tarafından elçilik heyetinin reisi olarak görevlendirilen Murad Mirza, Osmanlı Sultanı Mehmed Han'a Trabzon'un, Akkoyunluların zımni vasalı olduğunu duyurmuş ve açık bir şekilde Uzun Hasan Bey'in emri olan *benim topraklarıma el uzatma, Trabzon'a saldırma* lafzını iletmiş ancak Sultan Mehmed Han tarafından bu mesaj ciddiye alınmamıştır.⁵⁸²

⁵⁷⁸ Gündüz, a.g.e, s.143.

⁵⁷⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303; Örs, a.g.tz, s.59.

⁵⁸⁰ Woods, a.g.e, s.208.

⁵⁸¹ Bitlisli Şerefhan, a.g.e, s.123.

⁵⁸² Tihranî, a.g.e, s.230-231; Münecimbaşî Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbâr III*, s.160; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (Çeviren: Tevfik Bıyıklıoğlu), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.33.

Bu olaydan sonra Murad Mirza'yı Rebiülahir 872/ Kasım 1467'de Cihanşah'ın Tebriz'den çıkararak Akkoyunlulara saldırmak maksadıyla Diyarbekir'e doğru hareket ettiği sırada Uzun Hasan Bey tarafından toplanan askerler arasında yer aldığı görülmektedir. Hatta Uzun Hasan Bey, Murad Mirza ve onun kardeşi İbrahim Mirza'yı bir grup askerle birlikte Karakoyunlulara karşı bir yardım kıtasında göndermiştir.⁵⁸³ Cihanşah'ın ani bir baskınla öldürülmesinden (872/1467) sonra Timurlu Ebu Said Mirza, Karakoyunlu Hasan Ali Mirza'nın sığınma talebini kabul etmiş ve hatta onu saltanat nişanı ile birlikte Azerbaycan'a göndermiştir. Ebu Said Mirza, Hasan Ali Mirza'nın de teşvikiyle gücünü Azerbaycan ve Akkoyunlular üzerine yöneltmeye karar vermiştir. Murad Mirza, Sultan Ebu Said Mirza'nın gönlünü hoş tutarak elini Azerbaycan topraklarından uzak tutması amacıyla Uzun Hasan Bey tarafından diplomatik bir komisyon eşliğinde değerli hediyelerle birlikte Miyane sahrasında karargâh kurmuş olan Sultan Ebu Said'in yanına gönderilmiştir. Murad Mirza burada birtakım sıkıntılara maruz kalmış, kendisini iki gün boyunca Sultanın yanına ulaştırılmamış ve Uzun Hasan Bey'in hediye olarak gönderdiği atları ürkütmüşlerdir. Tihranî, Murad Mirza'nın yaşadığı bazı sıkıntıları şöyle anlatır, *"Onu (Murad Bey'i) iki gün sonra orduya soktular. Bir topluluğu da Kalmaklılar⁵⁸⁴ (Tatarlar) kılığına sokarak 'Bunlar insan yer' dediler. Murad Bey araba çemberine yaklaşınca onun ayağının ucunda yürüyen bir kimseyi o topluluğun eline verdiler. Onlar onu hemen öldürüp yiyeceğiz diyerek parçalarını kaptılar. Murad Bey'in hediye olarak getirdiği birkaç atı ürküttüler."*⁵⁸⁵ Nihayet Sultan Ebu Said ile görüşen Murad Mirza, getirdiği hediyeleri sunmuş ancak Çağataylı hükümdarı Azerbaycan'ı almak konusundaki kararlılığını kesin bir dille ifade etmiştir.⁵⁸⁶ Akkoyunlular ve Çağataylılar arasında savaş ve vuruşma kararı alınca Uzun Hasan Bey, sık sık gece baskınlarıyla Sultan Ebu Said Mirza'nın direncini kırmaya çalışmıştır. Bu gece baskınlarından birine Murad Mirza da Sultan Halil Mirza, Şah Ali Bey Bayramî, Şeyh Hasan Bey Purnak ve Ali Mirza ile birlikte ve yanlarındaki 3 bin bahadıyla katılmıştır. Gece yarısı Sultan Ebu Said'in ordusundan birçok kişiyi öldürerek, at, katır ve develeri yağma etmişlerdir. Çağatay ordusu panik halde iken bu olaydan birkaç gün sonra dönüş yolunu tutunca Murad Mirza bir kez daha Uzun Hasan Bey'in emriyle öncü birliğinde

⁵⁸³ Tihranî, a.g.e, s.252; Hinz, a.g.e, s.42.

⁵⁸⁴ Kalmaklılar bugün Rusya'da yaşayan ve Kalmık veya Kalmuk diye bilinen bir halktır.

⁵⁸⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.260; Tihranî, a.g.e, s.286.

⁵⁸⁶ Tihranî, a.g.e, s.287-288; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.260-261.

yer alarak beraberindeki Emir Ömer Bey, Bayındır Mirza, Muhammed Bey, Mansur Bey Afşar gibi önemli emirlerle birlikte Sultan Ebu Said'in peşinden bin kişiyle birlikte gitmiştir.⁵⁸⁷

Bu olaydan sonra Murad Mirza'nın adı 878/1473 yılında gerçekleşen Otlukbeli Savaşı'nda görülmektedir. Uzun Hasan Bey'in ordusunun sol cenahında yer alan Murad Mirza'nın yanında kardeşi Ali Han Mirza, Kasım Bey Karamanoğlu, Mansur Bey Afşar, İlaldı Bey Çepni gibi ünlü emirler de bulunmaktadır. Zırhlı bahadırlardan oluşan bir kalabalık halinde savaşmışlar ancak Osmanlı ordusunun sağ kanadında bulunan şehzade Bayezid tarafından hezimete uğramışlardır.⁵⁸⁸

Murad Mirza'nın, Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonraya kadar geçen süre içinde nerede olduğu ya da nerelerde bulunduğu hakkında bilgiye sahip olunamamıştır. Ramazan 882/ Ocak 1478'de Uzun Hasan Bey öldükten sonra Kum ve Save hâkimi olarak anılan Murad Mirza'nın hangi yıldan beri burada olduğu bilgisine ulaşılamamıştır. Uzun Hasan Bey'in ölümünün ardından Akkoyunlu tahtına Sultan Halil Mirza'nın oturmasına tepki olarak Save'de isyan barağını çekmiştir (Sefer 883/Mayıs 1478).⁵⁸⁹ Murad Mirza, amcası Uzun Hasan Bey döneminden beri kabuklarına çekilmiş olan bazı Karakoyunlu beylerini ve bazı Bayındır ile Kürt emirlerini de yanına katarak Sultan Halil Mirza'ya karşı ayaklanmış ve Tebriz'e doğru harekete geçmiştir. Murad Mirza ordusuyla birlikte Sultaniye'ye gelmiş ancak durumdan haberdar olan Sultan Halil Mirza da Purnak Mansur Bey'i Murad Mirza'nın ele geçirilmesi için görevlendirmiştir. Purnak Mansur Bey'in kuvvetleri ile Murad Mirza'nın kuvvetleri Sultaniye'de çatışmış ve Murad Mirza burada galibiyeti elde etmeyi başarmıştır. Ancak Sultan Halil Mirza, Murad Mirza'nın başarısı karşısında öfkelenerek bizzat üzerine yürümeye karar vermiş ve Murad Mirza elde ettiği ilk galibiyete rağmen kaygıya kapılarak Firûzkûh Kalesi'ne giderek Firûzkûh, Hâr ve Simnan valisi olan Hüseyin Kiya Çelâvî'ye sığınmıştır. Bu sırada Sultan Halil Mirza da Murad Mirza'yı ele geçirebilmek için arkasından Şerefeddin Osman Bey Miranşahî'yi göndermiştir. Sultan Halil Mirza'nın emirleri Firûzkûh Kalesi'ne gelip Murad Mirza'yı istedikleri zaman Hüseyin Kiya hem Akkoyunlu sultanının gözüne

⁵⁸⁷ Tihranî, a.g.e, s.292-293.

⁵⁸⁸ Tihranî, a.g.e, s.349; Woods, a.g.e, s.117.

⁵⁸⁹ Woods, a.g.e, s.127; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303.

girebilmek hem de yapacaklarından duyduğu endişe sebebiyle Murad Mirza ve beraberindekileri emirlere teslim etmiştir. Murad Mirza derhal Firûzkûh Kalesi'nde başı kesilerek katledilmiştir (14 Rebi'ülevvel 883/15 Haziran 1478)⁵⁹⁰

5.1.8. Sultan Halil Mirza b. Uzun Hasan Bey

Uzun Hasan Bey'in oğlu olan Sultan Halil Mirza'nın annesi ise yine Akkoyunlu hanedanı kadınlarından olan Selçukşah Begüm'dür. 845/1442 senesinde dünyaya gelmiştir.⁵⁹¹ Sultan Halil Mirza'nın adına ilk olarak 859/1454 yılında Akkoyunlular ile Eyyubiler arasında yaşanan gerginlik sırasında Sultan Halil Mirza'nın Uzun Hasan Bey tarafından Hasankeyf'i almak için gönderilmesi sırasında karşılaşılmaktadır. Eyyubilerdeki taht değişikliği sonucunda Uzun Hasan Bey'in desteklediği Eyyubi şehzadesinin, diğer şehzade Melik Halef tarafından bertaraf edilmesi üzerine 859/1454-55'de Sultan Halil Mirza, babası Uzun Hasan Bey'in emriyle Hasankeyf'i ele geçirmek üzere asker toplayıp Amid'e gitmiştir. Ancak Akkoyunlu ordusunun üzerine yürüdüğünü haber alan Melik Halef, değerli hediyeler göndermiş onların hizmetlerini yerine getirerek her yıl Eyyubilerin ödediği vergiyi arttırmıştır. Yapılan bu anlaşma çerçevesinde Uzun Hasan Bey de onun hükümdarlığını tanımış ve geri dönmüştür.⁵⁹²

862/1457-58 yılına gelindiğinde Kemah Kalesi'nin Akkoyunlularca kuşatılması sırasında Sultan Halil Mirza'nın adıyla karşılaşılmaktadır.⁵⁹³ Kemah Kalesi'nin 862/1457-58 senesinde kuşatma sonrasında hâkimiyet altına rağmen Uzun Hasan Bey'in Gürcistan üzerine yürüdüğü sırada (863/1459-1460) Kemah ve Karahisar kalelerinin valilerinin Osmanlıların da desteğini alarak ayaklanmaları üzerine Sultan Halil Mirza, beraberindeki Halil Tavacı, Emir Bey, Suhrab b. Şeyh Hasan gibi önemli isimlerle Kemah Kalesi'ni ele geçirmiş ve babası tarafından buranın yöneticiliğine getirilmiştir.⁵⁹⁴ Ardından 863/1459'da Sultan Halil Mirza'nın toyu için Erzincan sahrasında büyük bir merasim tertip edilmiş ve burada Sultan Halil Mirza, Sührab b.

⁵⁹⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303; Örs, a.g.tz, s.62-63; Çetin, a.g.m, s.57.

⁵⁹¹ Tihranî, a.g.e, s.106; Woods, a.g.e, s.121.

⁵⁹² Tihranî, a.g.e, s.151; Yusuf Baluken, "*Hasankeyf Eyyûbileri (630-866/1232-1462)*", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2016, s.208.

⁵⁹³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.223.

⁵⁹⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.247; Tihranî, a.g.e, s.229.

Şeyh Hasan Çemişkezek'in kızıyla evlenmiştir.⁵⁹⁵ Bu hanımın adı Menakıb-ı İbrahim-i Gülşenî'de geçen Hani Hatun⁵⁹⁶ ya da Öztuna'nın adını verdiği Zeliha Hatun⁵⁹⁷ olup olmadığı eldeki kaynaklardan tespit edilememiştir.

Aynı yıl, Unayn Araplarından Seyf adında bir şahsın halkın canlarına ve mallarına el uzattıkları haberi ulaşınca Sultan Halil Mirza, Uzun Hasan Bey'in emri üzerine Arapları hizaya getirmek için harekete geçmiş ve kısa sürede onların ele geçirdikleri malların çoğunu mazlum sahiplerine geri vermiştir.⁵⁹⁸ 864/1460-61 yılına gelindiğinde Eyyubîlerden Melik Halef ile Uzun Hasan Bey arasında yaşanan Siirt gerginliği, Uzun Hasan Bey'in Sultan Halil Mirza'yı Hasankeyf'i kuşatması için görevlendirmesine neden olmuştur. 18 Rebiülevvel 866/21 Aralık 1461'de Sultan Halil Mirza, babasının emrine itaat ederek kalabalık bir orduyla Hasankeyf'i kuşatmıştır. Sultan Halil Mirza kısa süre içinde şehri abluka altına alsa da başarılı olamamış ve Uzun Hasan Bey tarafından geri çağırılmıştır.⁵⁹⁹ 23 Safer 866/ 27 Kasım 1461'de Melik Halef'in amcazadeleri Melik Zeynelabidin ve Melik Eyyub tarafından öldürülünce şehrin ele geçirilmesi kolaylaştı ve Uzun Hasan Bey'in de gelmesiyle birlikte yedi ay süren bir kuşatma sonucunda Hasankeyf ele geçirilmiştir. Melik Halef'in katilleri Uzun Hasan Bey tarafından ölümle cezalandırılmış ve şehir Eyyubîlerden arındırılmıştır. Böylece tüm bu bölge Sultan Halil Mirza'ya verilmiştir (15 Zilkade 866/ 11 Ağustos 1462).⁶⁰⁰

872/1467'ye kadar Sultan Halil Mirza'nın ne yaptığı hakkında pek bir bilgi sahibi olunamamıştır. Ancak bu tarihe gelindiğinde Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasında savaş hazırlıklarının baş gösterdiği görülmektedir. Cihanşah'ın Uzun Hasan Bey üzerine yürümesine karar vermesiyle Muş üzerinden Çapakçur'a (Bingöl) gelmiştir. Bu sırada Uzun Hasan Bey'e Karakoyunluların Çapakçur Kalesi'ne varıp araştırma ve incelme yaptığına dair haberler gelince Uzun Hasan Bey, bir yandan Akkoyunlu ordusunu saldırıya hazırlanırken diğer yandan Sultan Halil Mirza

⁵⁹⁵ Woods, a.g.e, s.91.

⁵⁹⁶ Gülşenî'ye göre Sultan Halil Mirza'nın Hani Hatun adındaki hanımı, Sultan Halil'in ölümünün ardından Kadı Hasan'ın kardeşi Hüseyin Çelebi tarafından nikahlanmıştır. Selçukşah Begüm, oğlu Sultan Halil Mirza'nın hazinesine ulaşmak için Hani Hatun'un yakalatma emrini verdiği düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muhy-i Gülşenî, **Menakıb-ı İbrahim-i Gülşenî**, (Hazırlayan: Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul 2014, s.104-107.

⁵⁹⁷ Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, 3. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s.789.

⁵⁹⁸ Tihranî, a.g.e, s.232.

⁵⁹⁹ Tihranî, a.g.e, s.237; Baluken, a.g.tz, s.212.

⁶⁰⁰ Tihranî, a.g.e, s.222; Münecimbaşî Ahmed Dede, **Sahaiüf'ül-Ahbâr III**, s.160; Baluken, a.g.tz, s.211-212;

yönetiminde Sührab Bey, Şeyh Hasan Bey, Hurşid Bey ve Yusuf Bey ile birlikte iki bin kişilik bir Akkoyunlu kuvvetini önden göndermiştir. Sultan Halil Mirza Fırat suyunu geçince Karakoyunlu askerlerinin de devriye gezdiğini görünce aralarında çatışma yaşanmıştır. Karakoyunlulardan 80 kişi öldürülmüş, 60 kişi de yakalanmıştır. Yine birçoğu Fırat suyunda boğularak can vermiştir. Böylece Sultan Halil Mirza yönetimindeki Akkoyunlu kuvveti, Karakoyunlu kuvvetini Çapakçur (Bingöl) yakınlarında yenmiştir.⁶⁰¹ Tihranî'nin ifadesine göre bu olayın ardından Sultan Halil Mirza, Uzun Hasan Bey'in yanına döndükten sonra bir rüya görmüştür. Bu rüyanın içeriği hakkında bilgi sahibi olunamasa da makam ve mevki sahibi olacağına ve ikbalinin artacağına yorulmuştur.⁶⁰²

Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali Mirza'nın ölümünden sonra Tebriz'de çıkan karışıklıkların önlenmesi ve halkın sakinleşmesi ve gönüllerinin alınması gibi nedenlerle Uzun Hasan Bey tarafından Rebiü'levvel 873/Ekim 1468 senesinde Sultan Halil Mirza Tebriz'e gönderilmiştir. Böylece Tebriz tahtına babası adına Sultan Halil Mirza oturmuş⁶⁰³, Tebriz Akkoyunluların yönetimine girmiştir. Bir süre sonra da Timurlu Sultan Ebu Said Mirza'nın Miyâne'ye doğru ulaştığı haberi gelince Tebriz'den geri çağırılmıştır.⁶⁰⁴ Sultan Ebu Said'in Akkoyunluların Azerbaycan'dan çekilerek Diyarbakır'a dönmeleri ve onların zamanında Timur karşısındaki vasal konumlarının hatırlatılması Uzun Hasan Bey tarafından reddedildiği gibi 873/1468-69'da Sultan Halil Mirza'yı, Şah Ali Bey Bayramî'yi, Şeyh Hasan Bey Purnak'ı, Ali Han b. Cihangir'i, Murad b. Cihangir ve İbrahim Şah Bey'i beraberindeki 3 bin bahadıyla gece baskınına göndermiştir. Akkoyunlu askerleri Sultan Ebu Said'in ordusunu gece yarısı basarak hem birçok adamlarını öldürmüş hem de at, deve, katır gibi birçok malı yağma yapıp geri dönmüştür.⁶⁰⁵ Yaşananlar karşısında endişelenen Sultan Ebu Said Horasan'a dönmeye karar vermiş ancak Uzun Hasan Bey onun yakalanması için Sultan Halil Mirza ve diğer oğlu Zeynel Mirza'yı görevlendirmiştir. Şehzadeler kısa süre içerisinde Sultan Ebu Said'i ele geçirerek onu esir etmişler ve

⁶⁰¹ Tihranî, a.g.e, s.253; Woods, a.g.e, s.96.

⁶⁰² Tihranî, a.g.e, s.254.

⁶⁰³ Tihranî, a.g.e, s.308.

⁶⁰⁴ Tihranî, a.g.e, s.286-288; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.257; Woods, a.g.e, s.98.

⁶⁰⁵ Tihranî, a.g.e, s.292; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.262.

gecenin karanlığında padişah karargâhına geri dönmüşlerdir (15 Receb 873/ 29 Ocak 1469).⁶⁰⁶

Sultan Ebu Said'in Timurlu Yadiğâr Muhammed'e teslim edilmesi ve orada öldürülmesinden sonra 873/1468-69 senesinde Şiraz ve Kirman Akkoyunlularca ele geçirilmiştir. Kazvin, ikta olarak Sultan Halil Mirza'ya bırakılmış ve Ramazan 874/Mart 1470 yılında Sultan Halil Mirza babasının emri ve hassa ordusunu donatıp halkına adaletli ve koruyucu olması gerektiği nasihati üzerine Kum kışlağında Kazvin'e hareket etmiştir. Yaklaşık bir ay kadar Kazvin'de kalan Sultan Halil Mirza işleri hal yoluna koyduktan sonra Uzun Hasan Bey'in yanına dönmüştür. Bu sırada Sultan Halil Mirza'nın 26 Şevval 874/28 Nisan 1470'te Çağataylı Yadiğâr Muhammed'e yardım etmesi için Uzun Hasan Bey'in emriyle Horasan'a gittiği görülmektedir.⁶⁰⁷ Görevini tamamlayan Sultan Halil Mirza 874/1470 yılı sonbaharında Horasan'dan geri döndüğünde kendisine hem daha önce Sultan Ebu Said'in yakalanmasında hem de Horasan'da iyi hizmetlerde bulunduğu için Uzun Hasan Bey tarafından Şiraz'a vali olarak atanmıştır.⁶⁰⁸ Aynı yıl Uzun Hasan Bey'in emriyle Sultan Halil Mirza'nın, Çağataylı Hüseyin Baykara karşısında Sultan Yadiğâr Muhammed'e yardım ve destek için yeniden Horasan'a gittiği görülmektedir. Sultan Halil Mirza komutasındaki Akkoyunlu kuvvetleri burada Esterabad'ı ele geçirmiş ancak Hüseyin Baykara'nın Uzun Hasan Bey'in hükümranlığını kabul etmesi üzerine Esterabad geri bırakılmıştır. Zilkade 875/Nisan 1471'de Sultan Halil Mirza Horasan'ı boşaltıp Uzun Hasan Bey'in yanına geri dönmüştür. Ardından kendi yönetim yeri olan Şiraz'a geri dönmüştür.⁶⁰⁹ Gülşenî'ye göre Sultan Halil Mirza Şiraz'da valiyken halkına karşı zulmettiği ve adaletsiz davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle Şiraz'ın büyükleri onu Uzun Hasan Bey'e şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine Uzun Hasan Bey, Şeyh İbrahim Gülşenî'den Şiraz'a gitmesini ve oğlunun ikaz edilmesini istemiştir. O da gereken emre uyup Şiraz'a gitmiş ve Sultan Halil Mirza'yı uyarmıştır. Ancak bu durumdan annesi Selçukşah Begüm sayesinde haberdar olan Sultan Halil Mirza başta Şeyh İbrahim Gülşenî'ye zarar vermek istemişse de daha sonra bu davranışından

⁶⁰⁶ Tihranî, a.g.e, s.296; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.264; Woods, a.g.e, s.99.

⁶⁰⁷ Tihranî, a.g.e, s.321-322; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.270-274.

⁶⁰⁸ Tihranî, a.g.e, s.327; Münecimbaşî Ahmed Dede, **Sahâifü'l-Ahbâr III**, s.175; Behramnejad, a.g.e, s.108.

⁶⁰⁹ Tihranî, a.g.e, s.330-334; Woods, a.g.e, s.108-109.

vazgeçerek onu el üstünde tutmuş ve zulme son vermiştir.⁶¹⁰ Bu olayın hangi yılda gerçekleştiği açıkça belirtilmemektedir.

878/1473 yılına gelindiğinde Akkoyunlular ile Osmanlılar arasında gerçekleşen Otlukbeli Savaşı sırasında eldeki verilerden Sultan Halil Mirza'nın bu savaşa katıldığı ya da katılmadığına dair net bir bilgi sağlanamamıştır. Böylesine büyük bir savaşta mutlaka yer alması gerektiği düşünülse de dönemin kaynaklarında Sultan Halil Mirza'nın adına yer verilmemesi oldukça dikkat çekicidir. Sultan Halil Mirza'nın adına ancak Otlukbeli Savaşı'ndan sonra, 879/1474'te üvey kardeşi Uğurlu Mehmed Mirza'nın isyan bayrağını çekip Şiraz'ı kendisinden almasıyla rastlanılmaktadır. Sultan Halil Mirza bu sırada muhtemelen Uzun Hasan Bey'in yanındadır. Sultan Halil Mirza'nın yeniden Şiraz görevine getirilmesi için yanındaki Akkoyunlu emirleriyle birlikte Fars üzerine yürüyen Uzun Hasan Bey'e karşılık oğlu Uğurlu Mehmed Mirza, Şulistan üzerinden kaçmıştır. Sultan Halil Mirza, Uğurlu Mehmed Mirza'yı ele geçirmek için ardından gitse de Kûh-i Gilûye'ye kadar takip etmiş ancak onu yakalayamayarak geri dönmüştür. Bu olayın ardından aynı yıl Uğurlu Mehmed Mirza'ya destek verdiği gerekçesiyle hapsedilen Maksud Mirza, Sultan Halil Mirza'nın gözetimine bırakılmıştır.⁶¹¹

881/1476 yılına gelindiğinde Sultan Halil Mirza'nın Fars valisi iken Bendemir'de gerçekleşen geçit töreninin Devvânî tarafından kaleme alınması sayesinde kendisine hakkında bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Devvânî, Sultan Halil Mirza'nın hizmetinde bulunanların emirlerin ve görevlilerin sayısını vererek Sultan Halil Mirza'yı adaletli oluşu, yiğit tavırlar sergilediği gibi birçok övücü sözlerle şehzadenin yüceltildiği görülmektedir.⁶¹² Devvânî'nin eserini Sultan Halil Mirza'nın isteği üzerine Akkoyunlu ordusunun teftiş edilmesi vesilesiyle yazması göz önüne alındığında Arznâme'nin Sultan Halil Mirza hakkında söyledikleri konusunda ihtiyatla yaklaşmak gerekebilir. Ancak Sultan Halil Mirza'nın ordusundaki ve emri altındaki hizmetkarların sayılarını tam bir liste halinde vermesi sayesinde 881/1476 senesinde Sultan Halil Mirza'nın ulaşmış olduğu güç hakkında birçok ipucu elde edilebilir.

⁶¹⁰ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.58-59.

⁶¹¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.292.

⁶¹² Vladimir Minorsky, "A Civil and Military Review in Fars in 881/1476" **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Volume 10, Issue 1, February 1940, s.149-159.

Devvânî'ye göre, geçit töreninde 5.255 zırhlı asker, 10.478 okçu, 7.334 hizmetkâr bulunmaktadır. Bunların dışında kişisel korumalığını üstelenen inak ve nökerlere bakıldığında 9.839 savaşçının daha Sultan Halil Mirza'nın daimî ordusu içerisinde yer aldığı görülmektedir. Böylece onun ordusunda 32 binden fazla askerin var olduğu söylenebilir.⁶¹³ Bu geçit töreni Uğurlu Mehmed Bey'in katlinden sonra Uzun Hasan Bey tarafından tahtın vârisi olarak ilan edilmesinin ardından mı yoksa daha önce mi gerçekleştiği eldeki kaynaklardan tespit edilememiştir. Ancak Uzun Hasan Bey 30 Ramazan 882/5 Ocak 1478'de vefatından önce Sultan Halil Mirza'nın, babası tarafından veliaht ilan edildiği bilinmektedir.⁶¹⁴

Uzun Hasan Bey'in ölümünün ardından Sahib-abad Meydanı'nda Akkoyunlu tahtına çıkmıştır. Huncî onun tahta çıktığı günden *"Ne var ki o zamana dek Azerbaycan'da görülmemiş bir soğuk hava ortaya çıkmıştı. Buna rağmen böyle bir soğuk havada Sahib-abad Meydanında çevresinde devlet erkânı, soylular ve şehzadeler rütbelerine göre dizilmiş olarak tahta çıktı."*⁶¹⁵ şeklinde ifade eder. Sultan Halil Mirza ilk olarak nezaretinde hapiste olan üvey kardeşi Maksud Mirza'yı öldürtmüştür. Ardından küçük kardeşi Yakub Mirza'yı Diyarbekir valiliğine getirerek Biçen oğlu Süleyman Bey'i onun lalası olarak görevlendirmiş ve anneleri Selçukşah Begümü de kardeşleri Yusuf Mirza ile beraberinde Diyarbekir'e göndererek onları Tebriz'den uzaklaştırmıştır.⁶¹⁶ Uzun Hasan Bey'den sonra siyasette aktif rol alan annesi Selçukşah Begüm dışında babası zamanında etkin olan birçok emiri de görevinden azlettirerek yeni yönetim birimlerine Fars valiliği sırasında yanında görev yapmış, sadakatlerine emin olduğu şahıslara vermiştir.⁶¹⁷ Hüseyin Bey Hocaçacılı, Emirzade Gazanfer Miranşahî gibi bazı büyük emirlerin yanı sıra Bayındır emirlerinden Abbas Bey, Yusuf Bey, Hüseyin Bey ve hazinedar Mahmut Bey, ayrıca Karakoyunlu emirlerinden Mahmud Bey Alpavut da Şiraz'a gönderilen emirler arasındadır. Bu sırada eski yönetim yeri olan Şiraz yönetimini de oğlu Elvend'e bırakmış ve geçimi için de 5 bin Tebriz Tümenini ona tahsis etmiştir. Ayrıca Kadı Alaeddin Beyhâkî'yi Uzun Hasan Bey'in ölümünü ve daha önceki uzlaşma kurallarını yerine geçen Sultan Halil Mirza ile de yenilenmek

⁶¹³ Minorsky, *a.g.m.*, s.165.

⁶¹⁴ Münecimbaşı Ahmed Dede, **Sahaifü'l-Ahbâr III**, s.164; Woods, a.g.e, s.122; Huncî'ye göre ise Uzun Hasan Bey ölmeden önce küçük oğlu Yakub'u veliaht ilan etmiş ancak Sultan Halil Mirza bu veliahtlığı yok sayarak tahta oturmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Örs, a.g.tz, s.59; Behramnejad, a.g.e, s.112.

⁶¹⁵ Örs, a.g.tz, s.60.

⁶¹⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303; Örs, a.g.tz, s.60; Münecimbaşı Ahmed Dede, **Sahaifu'l-Ahbâr III**, s.164.

⁶¹⁷ Woods, a.g.e, s.127.

istediklerini bildirmek için elçi olarak Osmanlı sultanı II. Mehmed'in yanına göndermiştir.⁶¹⁸ Vezir olarak ise İmâdeddin Selmân-ı Deylemî'yi tayin etmiştir.⁶¹⁹

Ancak tahta çıkar çıkmaz kısa sürede ilk isyancıyla karşılaşmıştır; Murad b. Cihangir. Murad b. Cihangir bu sıralarda Save valisidir ve tahta hak iddiasında bulunarak çevresine birçok kişi toplayarak Tebriz'e doğru yürümüştür. Sultan Halil Mirza onun bu hareketi karşısında Mansur Bey Purnak'ı göndermiş ve iki tarafın askerleri Sultaniye'de çarpışmıştır. Murad b. Cihangir'in kuvvetleri Sultan Halil Mirza'nın ordusu karşısında başarılı olmasına rağmen Sultan Halil Mirza'nın üzerine geldiği haberini alınca tutunamayacağını düşünerek Firuzkuh Kalesi'ne sığınmıştır. Ancak Firuzkuh Kalesi'nin hâkimi Murad b. Cihangir'i ve beraberindekileri Sultan Halil Mirza'nın adamlarına teslim etmiş ve bu sayede ele geçirilen isyancılar katledilmiştir (14 Rebiü'levvel 883/15 Haziran 1478).⁶²⁰ Murad b. Cihangir ile hemen hemen aynı zamanlarda kardeşi İbrahim b. Cihangir de isyana kalkışmıştır. İbrahim b. Cihangir'in, kardeşi Murad b. Cihangir'in isyanından farklı olarak tahtta hak sahibi olabilmek için değil de Yakub Mirza'nın hükümdar olabilmesi için isyan etmiştir. İbrahim b. Cihangir yönetim yeri olan Kuhbenan ve Sircan'dan yola çıkarak isyanını büyütürken kardeşi Murad b. Cihangir ile birleşmek istemiş ancak onun öldürüldüğü haberi ulaşınca ümitsizliğe kapılmıştır. Ardından kısa sürede Tebriz'de yakalanmış ve Sultan Halil Mirza tarafından derisi yüzülmekle cezalandırılmış olmasına rağmen Yakub Mirza'nın Azerbaycan'ı ele geçirmek için Diyarbekir'den çıktığını öğrenince İbrahim b. Cihangir'i öldürmekten vazgeçmiş ve bir an önce kardeşi Yakub'a karşı harekete geçmek için İbrahim b. Cihangir'i serbest bırakmıştır.⁶²¹ Behramnejad, İbrahim b. Cihangir'in esir edilmesinin ardından Sultan Halil Mirza'nın ordugâhına gönderildikten sonra, orada sultanın fermanıyla katledildiğini ifade etse de⁶²² dönemin tarihçisi olan Huncî, İbrahim b. Cihangir'in ölümünü 22 Şevval 893 (28 Eylül 1488) tarihinde Sultan Yakub'un emri altında Şirvan'da savaştıktan sonra hastalanarak vefat ettiğini açıkça belirtmektedir.⁶²³

⁶¹⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303.

⁶¹⁹ Hinz, a.g.e, s.87.

⁶²⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303-304.

⁶²¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.304.

⁶²² Behramnejad, a.g.e, s.113.

⁶²³ Örs, a.g.tz, s.95.

Sultan Yakub Mirza, ağabeyi Sultan Halil Mirza'nın küstürdüğü emirlerin ve annesinin desteğini almak suretiyle 883/1478'de Diyarbekir'den çıkarak Bend-i Mahi üzerinden Azerbaycan'a kadar tıpkı bir kartopu gibi ordusunu çoğaltarak ilerlemiştir. Sultan Halil Mirza, kardeşi Sultan Yakub Mirza'nın Hoy'a gelişi üzerine bir yandan ona tehdit edici mektuplar gönderirken bir yandan da savaş hazırlıklarına girişmiştir.⁶²⁴ 14 Rebiü'lahir 883/15 Temmuz 1478'de Hoy ırmağı kenarında Sultan Halil Mirza'nın ordusu ile Sultan Yakub Mirza'nın kuvvetleri karşı karşıya gelmiştir. Sultan Halil Mirza'nın bu savaşta kendi ordusunun merkezinde yer aldığı bilinmesine rağmen sağ kanadında kimlerin yer aldığı tam olarak tespit edilememekle birlikte sol kanadında oğlu Ali Mirza, Yusuf Bey Bayındır, Mahmud Bey'in oğulları Şibli Bey ve Hüseyin Bey'in yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Şerefeddin Osman Bey Miranşahî, Şah Ali Purnak ve Halil Bey'in ordunun öncü kuvvetleri arasında yer aldığı bilinmektedir. Yine kayınpederi olan Çemişkezekli Sührab b. Şeyh Hasan Bey de Sultan Halil Mirza'nın ordusunda savaşmıştır.⁶²⁵ Sultan Yakub Mirza'nın tarafına bakıldığında ise sağ kantta lalası Süleyman Bey, Behram Bey Bayramî, İskender Bey Pilten ve Mahmud Bey yer alırken ordunun sol kanadında Bayındır Mirza, Tavacı Yusuf Bey ve Maksud Bey bulunmaktadır.⁶²⁶ Sultan Halil Mirza'nın ordusunun merkezinde ayrıca top, tüfek ve ateşli silahlar da bulundurmuş ve bunları Sultan Yakub Mirza'nın ordusunun öncü birliğine karşı kullanarak onları dağıtmayı başarmıştır. Ayrıca Sultan Halil Mirza'nın sol kanadını oluşturan birlikler, Sultan Yakub Mirza'nın sağ kanadını dağıtmayı başarmıştır. Ancak Sultan Halil Mirza, Sultan Yakub Mirza'nın ordusunun merkezine saldırarak onları bertaraf etmek istemişse de kendini bir anda düşman birliğinin arasında bulmuş ve Emir-i Ahur Basılmış, Mühürdar Şeyh Ali Bey ve onların oğulları tarafından atından düşürülerek, Merend'de savaş alanında öldürülmüştür (14 Rebiü'lahir 883/15 Temmuz 1478).⁶²⁷ Sultan Halil Mirza'nın iki oğlu vardır; Elvend Mirza ve Ali Mirza. Onun bir de Züleyha adında bir kızı olduğu bilinmektedir. Züleyha Hatun, hacca gitmek niyetiyle Ramazan 906/Mart-Nisan 1501'de Kahire'ye gitmiş ve orada iyi bir şekilde ağırlanmıştır.⁶²⁸

⁶²⁴ Örs, a.g.tz, s.67.

⁶²⁵ Örs, a.g.tz, s.68-69.

⁶²⁶ Örs, a.g.tz, s.68.

⁶²⁷ Örs, a.g.tz, s.68; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.308; Çetin, a.g.m, s.57; Öztuna, a.g.e, s.789.

⁶²⁸ Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.52.

5.1.9. Bayındır Mirza b. Rüstem Mirza

Kara Yülük Osman Bey'in torunlarından Rüstem Mirza'nın oğludur. Annesi ya da doğum tarihi hakkında bilgiler mevcut değildir. Bayındır Mirza hakkında en erken bilgi olarak onun Uzun Hasan döneminde 873/1469 yılında Çağatay hükümdarı Sultan Ebu Said'i yakalamak için gönderdiği bin kişilik ordunun içerisinde yer aldığı bilgisidir.⁶²⁹ 1471 senesine gelindiğinde ise Bayındır Mirza'nın adına Maksud Mirza'nın sünnet töreninden iki ay önce Uzun Hasan Bey tarafından Mihmad Bey, Süleyman Bey Purnak ile birlikte iki bin kişilik bir kuvvetle Bitlis⁶³⁰ ve Ermen diyarını ele geçirmeleri için gönderilmiştir.⁶³¹ Bu tarihten sonra Bayındır Mirza'nın adına 878/1473 yılındaki Otlukbeli Savaşı'nda rastlanmaktadır. Akkoyunlu ordusunun sağ kanadında Zeynel Mirza, Şah Ali Bey Purnak, Süleyman Biçen ve Sûfî Halil Musullu gibi emirlerle birlikte yer almıştır.⁶³² Uzun Hasan'ın ölümünün ardından tahta oturan Sultan Halil Mirza'nın karşısında yer alarak Sultan Yakub Mirza'yı desteklediği görülmektedir. Öyle ki Sultan Yakub Mirza'nın ağabeyi Sultan Halil Mirza'ya karşı ayaklanması sırasında Sultan Yakub'un yanına giderek Abar civarında onunla görüşmüş ve Amid şehrinin anahtarını kendisine teslim ederek Sultan Yakub Mirza'nın ordusunda yer almıştır.⁶³³ Sultan Yakub, Diyarbekir'den çıkarak Tebriz üzerine yürüdüğü zaman Bayındır Mirza, ordunun öncü kuvvetleri arasında olduğu görülmektedir. Bayındır Mirza, Sultan Yakub Mirza'nın ordusu Hoy'a ulaştığı zaman Sultan Yakub Mirza tarafından İlaldı Bey ve Kızıl Ahmed Bey ile birlikte savaşmak için en uygun olan yerin belirlenmesi için görevlendirilmiştir. İki mirza arasındaki taht savaşı 14 Rebiü'lahir 883/15 Temmuz 1478 tarihinde gerçekleşmiş ve Bayındır Mirza, Sultan Yakub Mirza'nın ordunun sol kanadında, Tavacı Yusuf Bey Maksud Bey ve Hasan Ağa Çelebioğlu gibi emirlerle birlikte yer almıştır. Savaş sırasında Bayındır Mirza bir ara Sultan Halil Mirza'nın kayınpederi Sührab Bey ve askerleri tarafından ciddi bir saldırıya maruz kalsa da onları bertaraf etmeyi bilmiş ve Bayındır Mirza'nın birliği zarar görmemiştir.⁶³⁴ Savaşın Sultan Yakub Mirza tarafından kazanılmasında

⁶²⁹ Tihranî, a.g.e, s.293.

⁶³⁰ Hasan Bey Rumlu burayı Tiflis olarak vermiştir. Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.280.

⁶³¹ Tihranî, a.g.e, s.338-339; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.280.

⁶³² Tihranî, a.g.e, s.349.

⁶³³ Örs, a.g.tz, s.61.

⁶³⁴ Örs, a.g.tz, s.67-68; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.306.

destek olan Bayındır Mirza Sultan Yakub tahta oturduktan sonra da onun emri altında hizmetlerine devam etmiştir.

Sultan Yakub'un tahta oturmasıyla Sultan Halil Mirza'yı destekleyen bazı emirler Sultan Yakub Mirza'ya karşı bu kez de merhum Sultan Halil Mirza'nın Şiraz valisi olan Elvend Mirza'yı tahta oturtmaya çalışmıştır. Bu emirler Sultan Halil tarafından Elvend Mirza ile beraber Şiraz'a gönderilen kişilerdir. Bu şahıslar Sultan Yakub Mirza'nın Tebriz tahtına oturmasına aldırmadığı ancak Fars'ta Elvend Mirza'nın adının geçeceğini ve eğer Sultan Yakub Mirza'nın burayı fethetmeye kalkarsa sonuna kadar Elvend Mirza'yı koruyacaklarına dair haberlerin Tebriz'e ulaşması üzerine Sultan Yakub Mirza, sorunun çözülmesi için Bayındır Mirza'yı buraya göndermiştir. Bayındır Mirza, İsfahan'a doğru ilerlerken Akkoyunlu hanedan üyelerinden olan Şeyh Hasan Mirza'nın oğlu Köse Hacı Mirza ile karşı karşıya gelmiştir. Köse Hacı Mirza, Uzun Hasan Bey zamanından beri İsfahan darugallığını yapmaktadır. Ancak Sultan Halil Mirza ile beraber iyice gözden düşürülmüştür. Köse Hacı Mirza, Bayındır Mirza'yı yakalayarak esir etme niyetinde olmasına rağmen Bayındır Mirza'nın daha erken davranarak bir hile sonucunda onu yakalamıştır. Böylece Irak'ın tamamını fetheden Bayındır Mirza, Köse Hacı Mirza ile geri dönerek iç tehditlerin bastırılmasını sağlamıştır. Bayındır Mirza, geri dönerken kardeşi Habil Mirza'yı İsfahan darugalılarına bırakmış ancak Tebriz'e dönemsinden sonra Habil Mirza'nın yerine Hacı Bey Alpavut bu göreve getirilmiştir.⁶³⁵

Ancak bir diğer tarafta Uzun Hasan Bey'in ölümünün ardından kısa sürede Sultan Halil Mirza'nın da öldürülmesi ve ardından yaşanan karışıklıklar Karakoyunluları cesaretlendirmiştir. Bu bağlamda 884/1479 yılında Cihanşah'ın oğlu Muhammedî Mirza'nın oğlu İbrahim Mirza'yı, Timurlu Ebu Bekr Mirza'nın da desteğiyle ata topraklarını geri alarak yeniden Karakoyunlu Devleti'ni kurarak onu tahta geçirmek için Sistan üzerinden Kirman'a gelmiştir. Kirman ve Sircan valisi olan Ali Han Mirza korkarak şehri terk edince Karakoyunlular rahatça Kirman'a hâkim olmuştur. Onların Fars'a doğru ilerlemeleri üzerine Sultan Yakub Mirza, Bayındır Mirza'yı Sûfî Halil Bey'in komutasında Sircan'a göndermiş ve onlar da Sircan Kalesi'ni kısa sürede ele geçirmiştir. İsyanlıların önemli isimleri ise Gürgan ve Taberistan'a kaçmıştır.

⁶³⁵ Örs, a.g.tz, s.71; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.309; Woods, a.g.e, s.128.

Karakoyunluları destekleyen Çağataylı Ebu Said Mirza'nın oğlu Ebu Bekr, Çağataylı Hüseyin Baykara tarafından katledilmiş ve Karakoyunlu İbrahim Mirza ise esir edilerek Herat'a götürülmüştür. Böylece Kirman'daki düzeni yeniden sağlayan emirler Tebriz'e geri dönmüştür.⁶³⁶

885/1480-81 yılına gelindiğinde Memlûkler ile Akkoyunlular arasındaki bir gerginliğin baş gösterdiği görülmektedir. Uzun Hasan Bey'in ölümünün ardındaki karışıklıkları fırsat bilerek Memlûk sultanı Kayıtbay, Baş Bey olarak anılan Emir Yaşbek'i Ruha (Urfa) kuşatmasına göndermiştir. Emir Yaşbek, 100 bin atlı ve piyadeden oluşan büyük bir kuvvetle⁶³⁷ Ruha (Urfa)'yı kuşatma altına aldığı haberi Sultan Yakub Mirza'ya ulaştığında Memlûk ordusuna karşı koymaları için Bayındır Mirza komutasında Akkoyunlu emirlerini Süleyman Bey ve Sûfi Halil Bey'i bölgeye göndermiştir. Savaş öncesi Akkoyunlu emirlerin, Emir Yaşbek'e savaş olmaması yönünde elçi göndermişler ancak Emir Yaşbek kabul etmeyerek, savaşmayı tercih etmiştir. Ramazan 885/Kasım 1480'de Ruha önünde her iki tarafın askerleri karşı karşıya geldiği zaman savaş başlamıştır. Akkoyunlu ordusunun sağ kanadında Bayındır Mirza ve Süleyman Biçen yer alırken sol kanadının başında ise Sûfi Halil Bey yer almıştır. Bir ara Akkoyunlu ordusu kırılmak üzereyken Bayındır Mirza'nın üstün çabaları sonucunda Memlûk ordusu bir saat içerisinde mağlup edilmiştir. Emir Yaşbek ile beraber birçok ünlü Memlûk emiri bu savaşta esir edilmiş ve Woods'un ifadesine göre Bayındır Mirza'nın isteği üzerine Emir Yaşbek esaretinden birkaç gün sonra idam edilmiştir.⁶³⁸ Şerefahan'a ve Tarih-i Kızılbaşân'a göre Bayındır Mirza'nın bu savaşta gayretlerinden dolayı Sultan Yakub tarafından kendisine mükafat olarak İsfahan bölgesi verilmiştir.⁶³⁹ Ancak Huncî böyle bir durumdan söz etmemekle birlikte 886/1481 yılında İsfahan darugası olarak Hacı Bey Alpavut'un adını vermektedir.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Örs, a.g.tz, s.73; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.312; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.132.

⁶³⁷ İbn İyas eserinde Memlûk Sultanının çoğunluğu Aynalıye grubundan olan 500 memluk istediği ve bu kuvvetin Emir Yaşbek'in yanına gönderildiğini ve onlara yüz bin dinardan fazla nafaka verildiği ifade edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.45. Hasan Bey Rumlu'da yaklaşık 40 bin atlı ve piyade ifadesi vardır. Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, ss.314.

⁶³⁸ Örs, a.g.tz, s.74-75; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.314-315; Erdem-Paydaş, s.132; Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.46-49; Woods, a.g.e, s.129.

⁶³⁹ Bitlisli Şerefhan, **Şerefname C.2**, (Çeviren: M. Emin Bozarslan), Ant Yayınları, İstanbul 1972, s.124; Anonim, **Tarih-i Kızılbaşân (Kızılbaşlar Tarihi)**, (Çeviren: Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s.35.

⁶⁴⁰ Örs, a.g.tz, s.76.

886/1481'e gelindiğinde Bayındır Mirza'nın isyan hareketiyle karşılaşmaktadır. Bayındır Mirza, Sultan Halil Mirza'nın tahta geçişinden itibaren Sultan Yakub Mirza'nın yanında olmuş ve ona çok sayıda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Akkoyunlu tahtından Sultan Halil Mirza'nın bertaraf edilmesinde, Memlûk emiri Yaşbek'in öldürülmesinde ve Karakoyunluların yeniden hareketlenmesi sırasındaki katkılarının çokluğu, Sultan Yakub Mirza'dan daha çok Akkoyunlu tahtına layık olduğunu düşündürmüş olacak ki ona karşı bir başkaldırıda bulunmuştur. Sultan Yakub Mirza 886/1481 yılında hak dine karşı çıktığı ve küffar yolunda ilerlediği gerekçesiyle Muşşa kabilesi ve Muhammed Fellah'ın sebep olduğu karışıklığa son vermek maksadıyla şimdiye kadar önemli başarılarla bulunmuş olan Bayındır Mirza'yı Irak'a göndermiştir. Bayındır Mirza'nın emrine verdiği ordu ile Irak'a gitmesini ve orada hazırlıklarını tamamladıktan sonra da Cezire'ye girmesini buyurmuştur. Yine Fars emirlerinin de Suster ve Huvize üzerinden harekete ederek Muşşalar üzerine yürünmesini emretmiştir. Böylece Bayındır Mirza Sehend yaylağından çıkarak Hamedan'a gitmiştir.⁶⁴¹ Hamedan'a ulaştığında Bayındır Mirza'nın da isyan hareketini başlattığı görülmektedir. İsyanında başarılı olabilmek adına açıktan Sultan Yakub Mirza'ya karşı muhalif olmak yerine Irak emirlerine ve İsfahan darugasına elçiler göndererek İsfahan'a 5 fersah mesafede görüşmek için beklediğini bildirmiştir. Hemadan civarında İsfahan darugası olan Hacı Bey Alpavut ve Kum darugası olan Mansur Bey Sührab, Bayındır Mirza ile görüşmüştür. Bayındır Mirza, onlara Sultan Yakub Mirza'nın öldüğünü ve taht sırasının kendisinde olduğunu bildirerek onlara her zamankinden daha fazla saygı ve özen göstereceğini vadetmiştir. Hacı Alpavut ve Mansur Bey Sührab, Bayındır Mirza'nın zulmünden çekinerek Sultan Yakub Mirza'nın nerede, ne şekilde öldüğünü dahi soramayarak ona itaat etmiştir. Böylece Bayındır Mirza adı geçen emirleri divan veziri olarak atayarak İsfahan'a doğru hareket etmiştir. Yol boyunca da geçtikleri yerlerde halka zulmederek yağma yapmış ve topladıkları paraları çevresine dağıtan Bayındır Mirza, kısa sürede Irak'ı da ele geçirmiştir.⁶⁴² Ayrıca Emirzade Osman Bey Miranşahî'ye bir mektup göndererek Sultan Yakub Mirza ile ilişkilerin bozulmasını amaçlamıştır. Hasan Bey Rumlu mektubun içeriğini şu şekilde ifade eder; *"Bize gösterdiğin sadakat, bize arz edilmiş ve sunulmuştur. Düşman saflarının mağlubiyete uğratılması konusunda birliklerimize*

⁶⁴¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.316; Örs, a.g.tz, s.76.

⁶⁴² Örs, a.g.tz, s.76; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.133.

katılma niyetin kabul edilmiş ve memnuniyetle karşılanmıştır."⁶⁴³ Ancak Osman Bey Miranşahi'nin böyle bir konudan haberi olmadığı gibi Bayındır Mirza'nın hizmetine girmeyi de kabul etmemiştir. Dahası Bayındır Mirza, bu mektubu Ataullah'ın yardımıyla Sultan Yakub Mirza'nın eline ulaştırmıştır ancak Sultan Yakub Mirza, mektubun bir aldatmaca olduğunu anlayarak görmezden gelmiştir⁶⁴⁴. Bayındır Mirza, Akkoyunlu tahtını ele geçirmek konusunda oldukça hırslanmış olacak ki Sultan Yakub Mirza'ya karşı bir suikast girişiminde bulunma niyeti göstermiştir. Sultan Yakub Mirza, Kızılağaç Körfezi civarında su kuşu avlamaya çıktığında bir kayığa bindirilip orada boğdurma düşüncesiyle harekete kalkışmış ancak Sultan Yakub Mirza'nın Kızılağaç Gölüne gitmemesi, suikast planının da suya düşmesine neden olmuştur.⁶⁴⁵

Tebriz'e dönüşünde Bayındır Mirza'nın isyan ettiğini öğrenen Sultan Yakub Mirza derhal birliklerini toplayıp 20 bin askeriyle birlikte Irak'a hareket etmiştir. Bayındır Mirza, Sultan Yakub Mirza'nın geldiğini haber alınca savaşmaya karar vermiş bunun için de İsfahan emirlerini yanına alarak Kum ve Save'ye doğru ilerlemiştir. Yanında bulunanlar arasında Gıyaseddin Muhammed Mir Miran, Huncî'nin babası, Cemaleddin Ruzbihan ve onun yanındaki kadı, nakib, seyyit ve mollalar da bulunmaktadır.⁶⁴⁶ Ancak Bayındır Mirza Kum'a ulaştığında bazı emirler ondan yüz çevirerek Kâşân'a dönmüşlerdir. Destek kaybetmesine rağmen Save'ye ulaşan Bayındır Mirza, zorla şehre girmiştir. Sultan Yakub Mirza'nın da peşinden Save'ye doğru ilerlediğini öğrenen Bayındır Mirza, şehirden çıkarak şehrin doğusunda bulunan bir dağın üzerinde hilal şeklinde yerleşerek savaş pozisyonunu almıştır. Bu sırada Sultan Yakub Mirza'ya da Ribat-ı Dang ve Hacib'e ulaştığı zaman Bayındır Mirza hakkında çelişkili haberler ulaşmıştır. Bu haberlere göre Bayındır Mirza Rey ya da Horasan civarına kaçmıştır. Yine bir başka haber ise onun bir hendek içine gizlendiği ve menzil tuttuğu yönündedir. Bu söylentilerin araştırılması için Sultan Yakub Mirza, Sûfi Halil Bey'i görevlendirmiş ve Bayındır Mirza'nın Save civarında olduğu bilgisini padişaha ulaştırmıştır. Böylece Sulta Yakub Mirza, Süleyman Biçen ile birlikte ordunun merkezinde yer alarak savaş düzenini almıştır. Onun öncü kuvvetleri arasında

⁶⁴³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.317.

⁶⁴⁴ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.120.

⁶⁴⁵ Örs, a.g.tz, s.77; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.317; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.134.

⁶⁴⁶ Örs, a.g.tz, s.77.

Osman Bey Miranşahî yer almıştır. Bayındır Mirza, aniden Habil⁶⁴⁷ komutasındaki öncü kuvvetin saldırısıyla ortaya çıkmıştır. Bu sırada Sultan Yakub Mirza'ya karşı Bayındır Mirza'nın yanında yer almaktan rahatsız olan Mansur Bey Sührab ve Hacı Alpavut Bey saf değiştirerek Sultan Yakub Mirza'nın ordusuna geçmiştir. Bu iki önemli emirin saf değişikliği Bayındır Mirza'nın ordusunun hızla dağılmasına neden olmuştur. Bayındır Mirza savaş alanını terk ederek kaçmış ancak onun yeni bir isyanıyla karşılaşmak istemeyen Sultan Yakub Mirza'nın emriyle peşinden gönderilen Sûfi Halil Bey tarafından, Bayındır Mirza'nın atının ayağının bir çukura düşmesi üzerine atını terk ederek yayan olarak kaçması sonucunda kısa sürede ele geçirilmiş ve boğazı kesilerek öldürülmüştür. Gülşenî, Bayındır Mirza'nın başının ikinci ezanı okunurken Sufi Halil Bey tarafından getirildiğini söylemektedir⁶⁴⁸ Naaşı, Ahlat/Bitlis'teki kendi yaptırmış olduğu Bayındır Kümbeti'nde gömülüdür.⁶⁴⁹ Bayındır Mirza, Akkoyunlu hanedanına mensup Behlül Mirza'nın (Behlül b. Pilten) kızı Şah Selime Hatun ile evlenmiş olup, bu evliliğin hagi tarihte gerçekleştiği tespit edilememiştir. Çiftin Muhammed Mirza dışında bilinen başka çocuğu yoktur.⁶⁵⁰

5.1.10. Habil Mirza b. Rüstem Mirza

Rüstem Mirza'nın oğludur.⁶⁵¹ Habil Mirza'nın annesi hakkındaki bilgiler yetersizdir. Aynı şekilde onun doğum tarihi ya da gençliği bilinmemektedir. Habil Mirza'nın adına kayıtlarda en erken, ağabeyi Bayındır Mirza'nın Köse Hacı Mirza'nın Sultan Yakub Mirza'ya karşı isyana kalkıştığı sırada onu bertaraf edip İsfahan'ı ele geçirdiğinde, İsfahan şehrinin darugası olarak orada bıraktığı bilgisiyle ulaşılmaktadır. Ancak Bayındır Mirza'nın Tebrize dönemesinden sonra Sultan Yakub Mirza tarafından İsfahan'ın yöneticiliğine Hacı Bey Alpavut'un getirildiği bilinmektedir.⁶⁵² Bu süreçten sonra Habil Mirza'nın adına, ağabeyi Bayındır Mirza'nın Sultan Yakub Mirza'ya karşı 886/1481'de kalkıştığı isyanda destekçisi olarak karşılaşılmaktadır. Save civarında

⁶⁴⁷ Burada adı geçen Habil Mirza'nın, Bayındır Mirza'nın kardeşi Habil Mirza olması muhtemeldir. Şerefhan'ın Bayındır Mirza'nın kardeşi olarak Habil Mirza'nın adını vermesine rağmen, Woods bu konuda, Habil Mirza'yı Bayındır Mirza'nın kardeşi olarak değil, Habil b. Halil b. Habil b. Kara Yülük Osman şeklinde vermektedir. Tez içerisinde Şerefhan'a istinaden burada bahsi geçen Habil Mirza'nın Bayındır Mirza'nın kardeşi Habil Mirza olarak vermeyi uygun gördük.

⁶⁴⁸ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.122.

⁶⁴⁹ Woods, a.g.e, s.131.

⁶⁵⁰ Woods, a.g.e, s.206.

⁶⁵¹ Bitlisli Şerefhan, a.g.e, s.124.

⁶⁵² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.309; Örs, a.g.tz, s.71.

yapılan savaşta Habil Mirza, Bayındır Mirza'nın öncü kuvvetleri arasında yer almış ve Sultan Yakub'un öncü kuvvetlerine saldırmıştır.⁶⁵³ Ancak bu başkaldırı başarıya ulaşamamış ve ağabeyi Bayındır Mirza ile birlikte ele geçirilmiştir. Bayındır Mirza derhal Save'de öldürülürken kendisi ertesi gün Kum şehrinde katledilmiştir. Huncî, Habil Mirza'nın vücudunun belinden ikiye ayrılması şeklinde öldürüldüğünü dile getirmiştir (886/1481).⁶⁵⁴

5.1.11. Selçukşah Begüm bt. Kör Muhammed Mirza

Kör Muhammed Mirza'nın kızı olan Selçukşah Begüm'ün annesinin kim olduğu tespit edilememiştir. Onun doğum tarihi hakkındaki bilgiler de mevcut olmamakla birlikte Uzun Hasan Bey 15 yaşında iken kendisiyle evlendirildiği bilinmektedir.⁶⁵⁵ ancak bu sırada (843/1439-40) Selçukşah Begüm'ün yaşı konusunda bilgi sahibi olunamamaktadır. Uzun Hasan Bey ile olan evliliğinden Sultan Halil, Sultan Yakub, Yusuf mirzalar dünyaya gelmiştir. Bunun dışında kendisinden doğan kız çocuklarının kimler olduğu tespit edilememiştir.

Selçukşah Begüm'ün adı dönemin kaynaklarında devletin siyasi yaşamında oldukça etkin bir rol aldığı yönünde yansımıştır. Kendisinden ilk olarak Hasan Bey Rumlu'nun Otlukbeli Savaşı öncesinde Uğurlu Mehmed Mirza'nın başarılı saldırısından sonra derhal savaşmaları yönündeki fikri üzerine Selçukşah Begüm'ün Uzun Hasan Bey'i savaşıma fikrinden caydırması yönündeki ifadeleriyle haberdar olunabilmektedir. Hasan Bey Rumlu'ya göre Selçukşah Begüm, Uğurlu Mehmed Mirza'nın savaşıma talebini Uzun Hasan Bey'in de arzu etmesine rağmen, Selçukşah Begüm'ün *"Uğurlu Mehmed ordu arasından tam bir itibar kazanabilme için Rum ordusunun yenilgisinin kendi eliyle olması davasındadır."*⁶⁵⁶ söylemi üzerine o gün savaşmakattan vazgeçmiştir. Hasan Bey Rumlu'nun bu ifadesi bizlere Selçukşah Begüm'ün sözünün Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermekle birlikte esasında Otlukbeli Savaşı'nın yenilgisinin arka planı olarak aksettirilmiştir. Aynı zamanda Hasan Bey Rumlu bu olayı naklederken Selçukşah Begüm için *sırtlan*

⁶⁵³ Örs, a.g.tz, s.77.

⁶⁵⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.312; Örs, a.g.tz, s.78.

⁶⁵⁵ Faru Sümer, *"Uzun Hasan"*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul 2012, s.261.

⁶⁵⁶ Tihrani, a.g.e, s.347-348; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.285.

ifadesini kullanarak bir hakaret nidası taşımakla birlikte aslında onun ne kadar güçlü ve dediğini yaptıran bir kadın olarak tanımlamaktadır.

Selçukşah Begüm'ün, büyük oğlu Sultan Halil Mirza'nın Uzun Hasan Bey zamanında Uğurlu Mehmed Mirza'ya karşı tahta çıkabilmesi yönünde birçok çalışma içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Uğurlu Mehmed Mirza'nın Otlukbeli Savaşı'ndaki başarısı veraset yönündeki ortamı daha da kızıştırmış ve Selçukşah Begüm'ün faaliyetleri sonucunda Uğurlu Mehmed Mirza Şiraz valiliği görevinden alınarak Bağdat'a gönderilmiştir.⁶⁵⁷ Bu netice sonucunda isyan eden Uğurlu Mehmed Mirza'nın katledilmesinde etken olan Selçukşah Begüm hakkında Hasan Bey Rumlu şaşırtıcı bir rivayet ulaştırmaktadır. Bazı kimselerden duyduğuna göre Uğurlu Mehmed Mirza'nın katillerinden intikam alacağını söylemesi üzerine Selçukşah Begüm onu boğdurmuştur.⁶⁵⁸ Hasan Bey Rumlu dışında, bu söylemi destekleyen başka bir ifadeye elimizdeki kaynaklar dahilinde ulaşamamıştır.

Uzun Hasan Bey'in ölmünden sonra Akkoyunlu tahtına büyük oğlu Sultan Halil Mirza'nı oturmasında büyük bir rol alan Selçukşah Begüm, ne yazık ki onun, babasının döneminde olduğu gibi devlet işlerine karışmasını istemeyen oğlu Sultan Halil Mirza tarafından Diyarbekir'e gönderilmiştir.⁶⁵⁹ Başta Sultan Halil Mirza'nın hükümdarlığını desteklemesine rağmen bir süre sonra Sultan Yakub taraftarlığı gütmüştür. Diyarbekir'de Sultan Yakub Mirza'yı destekleyerek büyük oğlu Sultan Halil Mirza'ya karşı tahta çıkmasında etken olan Selçukşah Begüm, Sultan Yakub Mirza'nın saltanatı sırasında aktif bir siyasi yaşam sürdürmüştür. Özellikle Sultan Halil Mirza'nın ölümünden sonra gelininin tebaadan bir kişi olan Çelebi Hüseyin ile evlenmesi hususunda her ikisinin de yakalanarak öldürülmesini istediği görülmektedir.⁶⁶⁰ Ancak bu istek ve çaba, Sultan Yakub Mirza tarafından gerçekleştirilmemiştir. Yine Selçukşah Begüm, Karakoyunlu Cihanşah'ın amca kızının Akkoyunlu Selim Kethüda ile olan evliliğinin bozulması gerektiği yönünde taleplerde bulunduğu görülmektedir.⁶⁶¹ Diğer olayda olduğu gibi burada da Sultan

⁶⁵⁷ Kazım Paydaş, "Osmanlılara Sığınmış Önemli Bir Akkoyunlu Şehzadesi: Uğurlu Mehmed, Bey" *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.199, Ağustos 2012, s.48.

⁶⁵⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303.

⁶⁵⁹ Örs, a.g.tz, s.60; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332.

⁶⁶⁰ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.104-107; Paydaş, a.g.m, s.421.

⁶⁶¹ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.147-148; Ayşe Atıcı Arayancan "Akkoyunlu Sarayında Bir Begüm ya da Mehd-i Ulyâ: Selçukşah Begüm". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.20, Aralık 2019, s.7.

Yakub Mirza tarafından bu istek geri çevrildiği gibi Gülşenî'nin de etkisiyle Selçukşah Begüm'ün siyasal hayatın içindeki payı, oğlu Sultan Yakub Mirza tarafından azaltılmaya çalışılmıştır.

895/1489-90 senesine gelindiğinde ise Selçukşah Begüm'ün 28 Zilhicce 895/12 Kasım 1490'da Karabağ Arran mevkiinde aniden vefat ettiği görülmektedir. 893-896/1487-1490 yılları arasında Tebriz'de çıkan veba salgınının yanı sıra dönemin kaynaklarında Selçukşah Begüm'ün ölümü üzerine çeşitli rivayet bulunmaktadır. Dönemin saray tarihçisi olan Huncî ve dönemin melliflerinden olan Gülşenî, Şerefhan bu hususta onun ölümünü salgın hastalığa işaret etmekte⁶⁶², ancak onlara karşılık Hoca Sâdeddin Efendi, Hasan Bey Rumlu gibi bazı müverrihlerin kendisinin hazırlamış olduğu zehirli kayısı şerbetini içerek intihar ettiği yönünde söylemlerde bulunmaktadır.⁶⁶³ Huncî'ye göre Selçukşah Begüm, birdenbire hastalanarak birkaç gün içinde hayatını kaybetmiştir. Selçukşah Begüm'ün ölüm tarihi ve yeri konusunda kesin bilgilere ulaşılabilmekte ancak onun ne şekilde hayatını kaybettiği konusu belirsiz kalmaktadır. Selçukşah Begüm hem sosyal hem de siyasal hayatın içindeki etkinliği sayesinde oldukça saygın bir konumda yer almıştır. Huncî, kendisinden bahsederken Mehd-i Ulyâ ifadesini kullanmış ve hatta "*Terken Hatun'un ona hizmetçi dahi olmazdı*" diyerek övmüştür.⁶⁶⁴ Özellikle eşi Uzun Hasan Bey zamanında Selçukşah Begüm'ün fermanlarının tüm ülkede emir kabul edildiğini ve beyler tarafından da itaat edildiği bildirilmektedir. Oğlu Sultan Yakub Mirza döneminde Akkoyunlu divan ve yönetiminde alimlerden daha çok saygı gördüğü gerekçesiyle Gülşenî tarafından eleştirilmiştir.⁶⁶⁵ Hayır işlerinde de adını duyuran Selçukşah Begüm, Tebriz Camii'nin tamiri için 1000 dinar harcamış ve abdest alınabilmesi için dışarıdan su getirtmiştir.⁶⁶⁶

5.1.12. Yusuf Mirza b. Uzun Hasan Bey

Uzun Hasan Bey ile Selçukşah Begüm'ün evliliğinden dünyaya gelen Yusuf Mirza'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte çiftin küçük çocuğu olarak kaynaklarda adı geçmektedir. Babası Uzun Hasan Bey'in vefatı ile büyük ağabeyi

⁶⁶² Örs, a.g.tz, s.115; Şerefhan, a.g.e, s.129; Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.181.

⁶⁶³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.330; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.334-335.

⁶⁶⁴ Örs, a.g.tz, s.113.

⁶⁶⁵ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.104-108.

⁶⁶⁶ Arayancan, a.g.m, s.8.

Sultan Halil Mirza tarafından, diğer ağabeyi Sultan Yakub Mirza ve anneleri Selçukşah Begüm ile birlikte Diyarbekir'e gönderilmiştir.⁶⁶⁷ Daha ilk andan itibaren ağabeyi Sultan Yakub Mirza'ya hizmet eden Yusuf Mirza, hayatı boyunca Sultan Yakub Mirza'ya sadık kalmıştır. Yusuf Mirza, Sultan Yakub Mirza döneminde devletin tüm işlerinde yer almış, Huncî'nin ifadesiyle devlet işlerinde danışman olarak görev almıştır.⁶⁶⁸ Kâşân, Nain ve İsfahan'ın bazı yerlerinden sorumlu olarak geçimini temin eden Yusuf Mirza'nın geliri sadece 200 Tümen olmasına rağmen halkına adaletsiz vergiler yüklememiş, halkının refahını önemsemiştir. Hayır işlerinde de adını duyuran Yusuf Mirza'nın büyük destekçilerinden biri Sahib-i A'zam Mevlâna Rükneddin Mesud Kaşî'dir.⁶⁶⁹ Sultan Yakub Mirza'nın 16 Zilkade 892/3 Kasım 1487'de Kâşân'ı ziyaret ettiğinde Huncî kendisinden *Kâşân hâkimi Yusuf Mirza* olarak bahsetmektedir.⁶⁷⁰ Sultan Yakub Mirza 19 Ramazan 893/27 Ağustos 1488 Çarşamba günü içki içmeyi bırakarak tüm ülkede içki içilmesini ve satılmasını yasaklayan bir ferman çıkardığı zaman Yusuf Mirza, önderliğini üstlendiği bu görevde devlet erkânı ve büyük emirlerle birlikte içki küplerini kırmış ve hükümdar buyruğunun halka ulaştırılmasını sağlamıştır.

Ramazan 895/Temmuz-Ağustos 1490 senesine gelindiğinde bir süredir Tebriz'de var olan veba haberlerinin varlığı Sultan Yakub Mirza'yı şüpheye düşürmüştü ve bu haberlerin doğru olup olmadığını araştırmak üzere, Yusuf Mirza Tebriz'e gitmiştir. Yusuf Mirza, Tebriz'e ulaştıktan sonra başta şehirde hastalık kalmadığını duymuş ancak Ali Han b. Cihangir Mirza'nın, Yusuf Mirza'nın adına Hıyaban'da düzenlediği toya katıldığı sırada bazı kimseler tarafından vebadan ölenlerin çokluğunu duyması üzerine, endişelenerek saltanat ordusuna geri dönmüştür. Tebriz'in salgın hususunda güvenli olmadığı kanaati getirilerek 895/1490 kışını geçirmek üzere Karabağ'da geçirmeye karar vermişlerdir.⁶⁷¹ Ali Mirza'nın da etkisiyle Karaağaç'a yerleşen saltanat alayından Yusuf Mirza, anneleri Selçukşah Begüm ve ağabeyi Sultan Yakub Mirza burada beklenmedik bir zamanda hayatlarını kaybetmiştir. 9 Muharrem 896

⁶⁶⁷ Örs, a.g.tz, s.60; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303-304; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332.

⁶⁶⁸ Örs, a.g.tz, s.113.

⁶⁶⁹ Örs, a.g.tz, s.114.

⁶⁷⁰ Örs, a.g.tz, s.84.

⁶⁷¹ Örs, a.g.tz, s.112.

Aşure günü/22 Kasım 1490 Salı günü hayatını kaybeden Yusuf Mirza'nın Muhammedî Mirza ve (Nur) Elvend Mirza adında iki oğlu olduğu bilinmektedir.⁶⁷²

5.1.13. Sultan Yakub Mirza b. Uzun Hasan Bey

Sultan Yakub Mirza, Uzun Hasan Bey ile Kara Yülük Osman Bey'in torunlarından biri olan Selçukşah Begüm'ün evliliğinden doğmuştur. Babası Uzun Hasan Bey'in ölümü sırasında (883/1478) 14 yaşında olmasından⁶⁷³ yola çıkarak onun muhtemel doğum yılı 869/1464-65'tir. Uzun Hasan Bey tarafından eğitimi için hocası ve mürebbisi olarak Kadı İsa Saveci tayin edilmiştir.⁶⁷⁴ Sultan Halil Mirza'nın tahta geçmesinin ardından Diyarbakir valiliğine getirilerek kardeşi Yusuf Mirza ve annesi Selçukşah Begüm ile birlikte gönderilmiştir. Ayrıca lalası olarak da Süleyman Biçen görevlendirmiş ve onlarla birlikte Sultan Yakub Mirza'nın hocası olan İsa Saveci'de Diyarbakir'e gönderilmiştir.⁶⁷⁵

Sultan Yakub Mirza'nın şiddetli kışa rağmen Diyarbakir'e gönderilişi tipik bir sürgün örneği taşımaktadır. 883/1478 kışının zorlu olmasının yanı sıra gideceği bölgenin de yüzey şekilleri ve iklim koşulları göz önüne alındığında çetin bir yolculuk gerçekleşmiştir. Zira Huncî'nin ifadesine göre kervan, Van'a inildiği zaman Van Gölü'nün dahi donduğu görülmüştür. Yine Bitlis'e iki üç fersah yaklaşıldığı zaman kar yağışının daha da şiddetlenerek develerin dahi zor görüldüğü, yakınlardaki bir ribatın karlar altında kaldığı ve tavacıların yol açmak için önden gönderildiği, kar altında kanallar açılarak şehzadelerin yemeklerinin yapılıp sofralar kurulduğu gibi ifadeler bu zorlu yolculuğun örneklerini teşkil etmektedir.⁶⁷⁶ Bitlis'i aştıktan sonra karın nispeten azaldığı ve çevredeki kale komutanlarının ve emirlerinin de kısa süre içinde Sultan Yakub'un yanına geldiği ve ona bağlılıklarını bildirdiği görülmektedir. Herzin civarında Karamanoğlu Kasım Bey, Beşiri'de⁶⁷⁷ Hasankeyf'in valisi olan Mühürdar Şeyh Ali Bey, Muhammedî b. Bayındır Bey ve Mardin Kalesi komutanı olan Halid Bey gelenler arasındadır. Bahsi geçen beyler çeşitli hediyeler eşliğinde

⁶⁷² Örs, a.g.tz, s.114.

⁶⁷³ Hinz, a.g.e, s.57; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, 2/2, pp. 163-168 available online at <https://iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation> (accessed on 5 May 2021).

⁶⁷⁴ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.81.

⁶⁷⁵ Örs, a.g.tz, s.60; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.303-304; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332.

⁶⁷⁶ Örs, a.g.tz, s.60-61; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.304.

⁶⁷⁷ Batman'ın bir ilçesidir.

Sultan Yakub Mirza'nın kervanına katılarak onun hizmetine girmiştir. Kurban Bayramı'nı⁶⁷⁸ Beşiri'de geçiren Sultan Yakub Mirza ertesi gün Selat'a doğru ilerlemiş ve Abar yakınlarında iken Bayındır Mirza da yanlarına gelerek Amid şehrinin anahtarını Sultan Yakub'a teslim etmiştir. Ayrıca Ergani, Siti, Atak, Eğil, Ruha (Urfa) gibi pek çok kale komutanı Sultan Yakub Mirza'nın hizmetine girdiğini bildirerek şehirlerin anahtarlarını kendisine ulaştırmıştır.⁶⁷⁹ Böylece ilk adan itibaren çevresine önemli isimler toplayan Sultan Yakub Mirza ve beraberindekiler birkaç gün içinde Diyarbekir'e ulaşmıştır. 883/1478 yılının bahar aylarına gelindiğinde Sultan Yakub Mirza yazı geçirmek üzere Diyarbekir'den çıkmış ve Abar'a geldiğinde Hasan Ali Bayındır, İlaldı Çepni, Bekir Duharlu beyler gibi bazı yaylak emirleri de kendisine katılmıştır. Bu sırada Sultan Yakub Mirza, annesi Selçukşah Begüm ile Beşiri'de bir araya gelmiştir. Kızıl Ağaç'ta iken emirler bir araya gelerek Sultan Halil Mirza'nın tahttan indirilip yerine Sultan Yakub Mirza'nın oturması gerektiği ve bu yüzden bir an evvel Tebriz'e yürünmesi konusunda fikir birliğine varsa da Sultan Yakub Mirza, beylerin bu sözlerine aldırış etmemiştir. Ancak bu sırada Tebriz'den Vefa adında bir saray hizmetçisinin yanlarına gelerek Sultan Halil Mirza'nın Murad b. Cihangir ile mücadelesi sırasında tahttan indirildiğine dair yanlış bir haber ulaştırması neticesinde kısa sürede hazırlıklarını tamamlayan Sultan Yakub Mirza ve beraberindekiler Muş ovasına inmiştir. Bu sırada Yusuf b. Hurşid, Muhammed Duharlu gibi büyük emirler de ona katılım göstermiş ancak bir süre sonra Pir Aziz Karaca, Tebriz'den gelip Murad b. Cihangir'in Sultan Halil Mirza'dan kaçarak Firuzkûh'a sığındığı haberini vermiştir. Bu yeni haber üzerine durum yeniden görüşülmüş ve uzun tartışmaların ardından Sultan Yakub Mirza, askerlere ve beylere bağlılıkları üzerine ağır yeminler ettirerek Tebriz üzerine yürümeye karar vermiştir.⁶⁸⁰

Bu sırada Sultan Yakub Mirza'nın başkaldırdığı ve Tebriz'e doğru yürüdüğünü haber alan Sultan Halil Mirza, bulunduğu Sultan Bulak'tan çıkarak Tebriz'e yönelmiştir. Sultan Halil Mirza'nın hareketi karşısında Sultan Yakub Mirza da onun Hoy Irmağından geçişini engellemek için Süleyman Bey, Ömer Çekirlü ve İskender Bey Pilten gibi büyük emirlerini 5 bin adamıyla birlikte Hoy ırmağını tutmakla görevlendirmiştir. Bu sırada Sulta Yakub Mirza da çevresindeki yerel yöneticilere

⁶⁷⁸ 1 Zilhicce 882/6 Mart 1478.

⁶⁷⁹ Örs, a.g.tz, s.61; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.305.

⁶⁸⁰ Örs, a.g.tz, s.66; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.305.

mektuplar göndererek vaatlerini dile getirmiş ve bağlılıklarını istemiştir. Kısa sürede yanına daha çok emir ve beyleri toplayan Sultan Yakub Mirza, askerlere büyük miktarda paralar da dağıtmıştır.⁶⁸¹

Sultan Halil Mirza'nın Tebriz'e vardığı ve hazırlıklarını tamamlayarak Sultan Yakub üzerine geldiği haber alınınca Sultan Yakub Mirza da hızla Hoy sahrasına ulaşmıştır. Bu sırada Merend'de olan Sultan Halil Mirza, kardeşi Sultan Yakub Mirza'ya tehdit edici mektuplar göndermiştir. Sultan Yakub Mirza, savaş yerinin belirlenmesi için Bayındır Mirza'yı İlaldı Bey gibi değerli emirleri görevlendirmiştir. 13 Rebiülahir 883/14 Temmuz 1478'de Sultan Halil Mirza da saltanat ordusuyla birlikte Hoy'a ulaştığında vaktin ikindiye geçmiş olmasından dolayı Sultan Yakub Mirza savaşmak istediye de İlaldı Bey savaşı uygun görmemiş ve iki tarafın ordusu ertesi gün, yani 14 Rebiülahir 883/15 Temmuz 1478 de karşı karşıya gelmiştir.⁶⁸² Sultan Halil Mirza tarafından başlatılan savaş, ordusunun ateşli silah ve toplarla desteklenmesine rağmen Sultan Yakub Mirza'nın direnişi karşısında tutunamayarak onun mağlubiyeti ile son bulmuştur. Sultan Yakub Mirza'nın askerleri arasında kalan Sultan Halil Mirza, Mühürdar Şeyh Ali Bey ve Emir-i Ahur Basılmış ile oğulları tarafından katledilmiştir.⁶⁸³ Ağabeyi Sultan Halil Mirza'nın ölümüyle tahta çıkan Sultan Yakub Mirza, Osman Miranşahî gibi Sultan Halil Mirza'nın yanında savaşan ancak daha sonra aman dileyen emirleri affetmiş ve onları eski makamına tayin etmiştir. Ancak Sultan Yakub Mirza'nın da saltanatının ilk zamanlarında isyanlarla karşılaştığı görülmektedir. Özellikle Sultan Halil Mirza'nın oğlu Elvend Mirza, Şiraz'da bağımsızlığını ilan ederken Şeyh Hasan Mirza'nın oğlu olan Köse Hacı Mirza da İsfahan'da başkaldırmıştır. Yine Sultan Halil Mirza'nın diğer oğlu Ali Mirza da isyan niyetiyle Irak'a doğru yol alırken Köse Hacı Mirza ile aralarında bir mücadele yaşanmış ve bu mücadelede ailesini ve eşyalarını bırakarak Kazvin'e kaçmıştır. Sultan Yakub Mirza yaşananlar karşısında Bayındır Mirza'yı İsfahan'a göndermiştir. Böylece Köse Hacı Mirza ve taşkınlığa sebep olan İsfahan'ın ileri gelenleri Bayındır Mirza tarafından esir edilerek Tebriz'e getirilmiştir.⁶⁸⁴ Elvend Mirza da babası Sultan Halil Mirza'nın ölümünün ardından Şiraz'ın emirleri tarafından Şiraz tahtına oturtulmak

⁶⁸¹ Örs, a.g.tz, s.66; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.305.

⁶⁸² Örs, a.g.tz, s.68; Çetin, a.g.m, s.57.

⁶⁸³ Örs, a.g.tz, s.96; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.308.

⁶⁸⁴ Örs, a.g.tz, s.71; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.309.

istenmiştir. Öyle ki emirler, Sultan Yakub'a onun Tebriz tahtına oturmasını ya da kendi adına sikke bastırıp hutbe okunmasını sorun etmediklerini ancak Şiraz'ı fethetmeye kalkarsa da sonuna kadar Elvend Mirza'yı ve Şiraz'ı koruyacaklarını bildirmiştir. Ancak Bayındır Mirza'nın İsfahan'daki başarıları üzerine Evend Mirza, amcası Sultan Yakub Mirza'dan bağışlanma ve Şiraz'da kalmasına izin vermesi ricasında bulunarak onun hükümdarlığını kabul etmiştir. Sultan Yakub Mirza da Şiraz'ın eskisi gibi Elvend Mirza'da kalmasına ancak Şebankare bölgesinin ise kendi divanına bağlanmasına karar vermiştir.⁶⁸⁵ Ancak 883/1478 yılının kışına girildiğinde Elvend Mirza'nın hastalanarak vefat ettiği haberi Tebriz'e ulaşmıştır. Onun ölümüyle Sultan Yakub Mirza Şiraz'ın tamamını kendi divanına katarak yeni bir tehdide karşı güvence altına almıştır.⁶⁸⁶ Sultan Yakub Mirza, saltanat iddialarından dolayı çıkan karışıklıkları kısa sürede çözüme kavuşturduktan sonra halkın üzerindeki ağır vergileri de ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Bu amaçla Karakoyunlulardan beri halkın üzerinde olan 70 bin Tümen değerindeki özel vergileri tek seferde kaldırmıştır. Böylece tebaanın rahat nefes alması sağlınırken ülke ekonomisine de canlılık getirmiş ve büyük oranda da halkın saygısını kazanmıştır.⁶⁸⁷

884/1479 yılına gelindiğinde ise Karakoyunluların Uzun Hasan Bey'in ardındaki karışıklıkları fırsat bilerek Cihanşah'ın oğullarından Muhammedî Mirza'nın oğlu İbrahim Mirza ile birlikte Karakoyunlu Devleti'ni yeniden kurarak şehzadeyi tahta oturtmak gayesiyle Sistan'dan çıkarak Kirman'a gelmiştir. Karakoyunluların en büyük destekçileri Hüseyin Baykara'ya karşı hareket eden Çağataylı Ebu Bekr Mirza'dır. O sırada Kirman ve Sircan'dan sorumlu olan Ali Han b. Cihangir onlar karşı koyamayacağından endişe ederek Babek'e kaçmıştır. Kirman ve Sircan'ı ele geçiren Karakoyunlular ise ümide kapılarak Fars üzerine yürümeye karar vermiştir. Onların bu hareketi karşısında Sultan Yakub Mirza, Sûfi Halil Bey komutasında bir ordu göndererek Kirman ve Sircan kalelerini yeniden ele geçirmiştir. Karakoyunlu Muhammedî Mirza ve Çağataylı Ebu Bekr Mirza ise Gürgen'a doğru kaçmış ancak ikisi de Gürgen ırmağı kıyısında Hüseyin Baykara tarafından ele geçirilmiştir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁵ Örs, a.g.tz, s.71; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.309.

⁶⁸⁶ Örs, a.g.tz, s.72; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.309.

⁶⁸⁷ Örs, a.g.tz, s.72; Tofiq Nəcəfli, **Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu Dövlətlərinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında**, Azərbaycan Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu, Bakı 2000, s.29.

⁶⁸⁸ Örs, a.g.tz, s.72-74; Woods, a.g.e, s.128-129.

Dış tehditlerden birini de Memlûklüler meydana getirmiştir. Akkoyunlu tahtındaki karışıklıktan yararlanmak isteyen Memlûk hükümdarı Kayıtbay, bizzat Emir Yaşbek'i Ruha (Urfa) kuşatmasına göndermiştir.⁶⁸⁹ Emir Yaşbek, kısa sürede kalabalık bir orduyla Fırat nehrini geçerek Ruha (Urfa)'yı kuşatmıştır. Ruha Kalesi'nin kumandanı Emirzade Kutbeddin Bektaş, durumdan Sultan Yakub Mirza'yı haberdar ederek saltanat ordusu gelene kadar emrindeki 40 bin askeriyle kaleyi muhafaza etmiştir. Sultan Yakub Mirza, Ruha (Urfa) kuşatmasını engellemek için Bayındır Mirza komutasında, Sûfi Halil Bey, Süleyman Biçen gibi önemli isimlerin yer aldığı büyük bir orduyu Ruha (Urfa)'ya göndermiştir. Adı geçen emirler öncelikle Emir Yaşbek'e savaşmadan geri dönmelerini dile getirmişse de Emir Yaşbek ordusuna güvenerek onların sözüne itimat etmemiştir. Böylece Ruha (Urfa) önlerinde gerçekleşen savaş bir saat içerisinde Akkoyunlu ordusu kazanarak Emir Yaşbek ve birçok ünlü Memlûk emiri esir edilmiştir. Emir Yaşbek'in birkaç gün sonra Sultan Yakub Mirza'nın emriyle idam edilmesi Akkoyunlular ile Memlûklüler arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir.⁶⁹⁰ İbn İyas bu durumu *"Bu olay Mısır askerlerinin başına nadir gelen korkunç bir felaketti."* şeklinde bahsetmektedir.⁶⁹¹

885/1480-81 senesinde kesin olmamakla birlikte eldeki veriler ışığında Sultan Yakub Mirza, Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın kızı Gevher Sultan Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Baysungur ve Murad adlı iki oğlu dünyaya gelmiştir.⁶⁹²

886 ortaları/1481-82 güzüne gelindiğinde ise Sultan Yakub Mirza Muşasa üzerine yürümeye karar vermiştir. Onun bu kararında Muşasa hâkimi olan Muhammed Fellah'ın ve Muşasa halkının İslam dinine aykırı davranışları ve tutumları etken olmuştur.⁶⁹³ Böylece Sultan Yakub Mirza, Bayındır Mirza'nın komutasında bir ordu ile Irak'a göndermiş, oradan da Cezire'ye gitmesini istemiştir. Ayrıca Fars emirlerinin de Suhter ve Huvize'den Muşasalar üzerine hareket etmelerini istemiştir. Ancak Bayındır Mirza bu durumu fırsata çevirerek Hamedan'a giderek Sultan Yakub Mirza'ya karşı isyan etmiştir. Sultan Yakub Mirza hakkında öldüğü yalanını yayarak İsfahan darugası Hacı Alpavut Bey'in ve Kum darugası Mansur b. Sührab Bey'i

⁶⁸⁹ Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.46; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.314.

⁶⁹⁰ Örs, a.g.tz, s.74-75; Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.50; Erdem- Paydaş, a.g.e, s.132;

⁶⁹¹ Koyuncuoğlu, a.g.tz, s.48.

⁶⁹² Sara Aşurbəyli, **Şirvanşahlar Dövləti**, Azərənşr Nəşriyyat, Bakı 1997, s.302; Woods, a.g.e, s.270.

⁶⁹³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.316.

yanına çekerek Irak emirlerini kendi emri altına almıştır. Ayrıca Sultan Yakub Mirza'ya karşı bir suikast planı düzenlemiş ancak Sultan Yakub Mirza'nın Kızılağaç Körfezine gitmemesi üzerine bu planı uygulayabilme imkânı bulamamıştır.⁶⁹⁴ Tebriz'e döner dönmez ordusunu hazırlayarak Irak'a hareket eden Sultan Yakub Mirza, Bayındır Mirza'nın peşinden Save'ye ilerlemiştir. Bu sırada onun gelişinden haberdar olan Bayındır Mirza, Sultan Yakub Mirza ile savaşmaya karar vererek Save'nin doğusunda kalan bir dağ üzerinde konuşlanmıştır. Ancak Sultan Yakub'un ordusu Ribat-ı Dang ve Hacib'e ulaştığında Bayındır Mirza'nın Rey ya da Horasan'a kaçtığı ya da bir hendek içerisine saklandığı yönünde gelen haberler üzerine durumun aslını araştırması için Sûfi Halil Bey'i görevlendirmiş, o da Bayındır Mirza'nın Save yakınlarında olduğunu doğrulamıştır. Kısa sürede karşı karşıya gelen taraflar, birbirlerine karşı mücadeleye başlamış ancak Bayındır Mirza'nın ordusunda yer alan Hacı Alpavut Bey ve Mansur b. Sührab Bey 'in saf değiştirerek Sultan Yakub'un tarafına geçmesiyle Bayındır Mirza'nın ordusu da hızla çözülmeye başlamıştır. Sultan Yakub Mirza'nın karşısında tutunamayacağını anlayan Bayındır Mirza savaş alanını terk etmiştir. Sultan Yakub Mirza da Bayındır Mirza'nın yeni bir tehdit oluşturmaya engel olmak için onun arkasından Sûfi Halil Bey'i göndermiş ve kısa süre içinde Sûfi Halil Bey tarafından başı gövdesinden ayrılmak suretiyle öldürülmüştür (886/1481). Ayrıca Bayındır Mirza'nın safında çarpışan kardeşi Habil Mirza da ertesi gün Kum'da vücudunu belinden ayırarak katletmişlerdir.⁶⁹⁵ İsfahan ve Kum darugahlarını son anda saf değiştirdikleri gerekçesiyle eski sahiplerini tayin etmiş ancak Bayındır Mirza ile hareket eden herkes cezalandırılmıştır. Böylece Irak'ta yeniden huzur bulmuştur. Bu sırada Sultan Yakub Mirza daha Kum'da iken Şirvanşahlı eşinden (Gevher Sultan) bir oğlu dünyaya geldiğini haber almıştır. Duruma çok sevinen padişah, Tebriz'e döner dönmez doğum haberini şölenlerle kutlamış ve Şiraz'ı yeni doğan şehzade Baysungur Mirza'ya bağışlamıştır.⁶⁹⁶

Sultan Yakub Mirza, Bayındır Mirza'nın isyanını başarılı bir şekilde bertaraf ettikten Ramazan 888/Ekim 1483⁶⁹⁷de yönünü Gürcistan üzerine çevirmiştir. Huncî, Gürcistan hâkimi Kurkura'nın bazı edepsizliklerinden ötürü Sultan Yakub Mirza'nın Gürcistan

⁶⁹⁴ Örs, a.g.tz, s.77; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.317.

⁶⁹⁵ Örs, a.g.tz, s.78; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.318.

⁶⁹⁶ Örs, a.g.tz, s.78.

⁶⁹⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.321.

üzerine gazaya çıktığını ifade etse de açık bir ifade vermemektedir.⁶⁹⁸ İlk olarak Diyarbekir ve Azerbaycan'dan toplanan askerler gönderilmiş ardından Sultan Yakub Mirza da Üç Kilise yolundan Gürcistan'a girmiştir. Bu sırada yol üzerindeki tüm vilayetleri yağma ve talana tutulmuştur. Ahıska'da kilise ve manastırlar tahrip edildikten sonra Ahıska Kalesini kuşatma altına alınmış ve kale surları top atışları sayesinde yıkılarak ele geçirilmiştir.⁶⁹⁹ Gürcülerden pek çok esir ve ganimeti ele geçiren Akkoyunlu ordusu ve Sultan Yakub Mirza bu kez de askerleriyle Hatun Kalesi'ni⁷⁰⁰ muhasara etmiş ve Kurkura'nın annesinin de bulunduğu kale halkı bir keşiş aracılığıyla aman dileyerek teslim olmuştur.⁷⁰¹ Kalede bulunan Kurkura'nın eşinin hazineleri böylece Sultan Yakub Mirza'nın eline geçmiştir. Ayrıca Kurkura, oğlunu bir mektupla Sultan Yakub Mirza'ya göndererek itaatini bildirmiş ve ödediği verginin dışında askerler için nal bahası olarak 500 Tümen ödeyeceğini ve bu miktarı ödeyene kadar da oğlunun orada rehin kalması için gönderdiğini bildirmiştir. Sultan Yakub Mirza onun şartlarını kabul ederek Tebriz'e dönmeye karar vermiştir. Hasan Bey Rumlu'nun ifadesine göre Gürcü seferi 40 gün sürmüştür.⁷⁰² Ordu, Şevval ayının sonunda/Kasım 1483-84'te Şuregil yolundan Tebriz'e dönmüştür.⁷⁰³ Ayrıca bu yıl, Sultan Yakub Mirza, Heşt Behişt sarayının yapılması için talimat vermiştir.⁷⁰⁴

889/1483-84 senesinde Şeyh Haydar'ın, annesi Hatice Begüm'ü⁷⁰⁵ Sultan Yakub Mirza'nın yanına göndererek Çerkezlerle savaşmak ve bunu için Şirvan ülkesinden geçebilmesi için izin verilmesini istemiştir. Sultan Yakub Mirza, halası Hatice Begüm'ü kırmayarak kayın pederi Şirvanşah Ferruh Yesar'ın topraklarından geçme hakkı tanımıştır. Böylece Şeyh Haydar, Derbend'den geçerek Çerkezlere saldırmış ve ele geçirdiği tutsak ve ganimetle geri dönmüştür.⁷⁰⁶

891/1486 senesinin Muharrem/Ocak ayına gelindiğinde Akkoyunlu mimarisinin önemli bir parçası olan Sahibabad bahçesinde bulunan Heşt Behişt Sarayı'nın tamamlandığı görülmektedir. Ayrıca Receb/Temmuz ayına gelindiğinde Memlûk

⁶⁹⁸ Örs, a.g.tz, s.78.

⁶⁹⁹ Örs, a.g.tz, s.78; Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.117-118.

⁷⁰⁰ Bazı kaynaklarda Atskur Kalesi olarak da anılmaktadır.

⁷⁰¹ Anonim, a.g.e, s.35.

⁷⁰² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.322.

⁷⁰³ Örs, a.g.tz, s.79.

⁷⁰⁴ Şerefhan, a.g.e, s.129.

⁷⁰⁵ Hatice Begüm aynı zamanda Sultan Yakub'un halasıdır.

⁷⁰⁶ Örs, a.g.tz, s.88; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.324; Hinz, a.g.e, s.68-69; Woods, a.g.e, s.140-141.

hükümdarı tarafından gönderilen Şerbetdar Kayıt adlı elçinin varlığı Ruha (Urfa) kuşatmasının ardından gerilen ilişkilerin yeniden yumuşadığının göstergesidir. Buna karşılık olarak Sultan Yakub Mirza da ertesi yıl yani 892/1487'de Emirzade Ahi Ferec'i dostluğun sürdürülmesi maksadıyla Memlûk Devleti'ne elçi olarak göndermiştir.⁷⁰⁷ Memlûk ve Akkoyunlu ilişkilerinin iyileşmesinde Osmanlı Memlûk ilişkilerinin bozulmasının payı büyüktür. Ayrıca bu yıl Şeyh Haydar bir kez daha Çerkezler üzerine yürümüş ve ele geçirdiği ganimet ve 6 bin tutsağı Erdebil'e götürmüştür. Yine bu yılın (891/1486) bir diğer önemli olayı ise Şiraz valisi ve Baysungur Mirza'nın lalası olan Sufi Halil Bey'in görevinden azledilmesidir. Sufi Halil Bey'in Germsir ve Cerun halkına saldırması ve Sultan Yakub Mirza'nın haberi olmadan Hindistan seferine çıkmak için Fars sahillerinde gemiler yaptırmaya başlaması onun Şiraz valiliğinden alınmasında etken olmuştur. Sultan Yakub Mirza, Sufi Halil Bey'i Gürcistan sınırlarını korumak üzere görevlendirmiştir. Böylece Şiraz Valiliği görevine de Mansur Bey Purnak'ı tayin etmiştir.⁷⁰⁸ Tebriz'de veba salgının çıktığı haberi ulaşmış ve Sultan Yakub Mirza haberin doğruluğu için bir müddet beklemiş ancak kesinleşmiş olmasının yanı sıra salgının giderek yayılmasından dolayı Sultan Yakub Mirza Zilkade/Ekim ayında Kum'a ulaşmış ve kışı burada geçirmiştir.⁷⁰⁹

Yine bu yıl Sultan Yakub Mirza'nın Gilan'a asker gönderdiği görülmektedir. Akkoyunluların yönetimi altında olan Gilan'ın Mazenderan ve Sari bölgesinin hâkimi Emir Zeynelabidin'in ölümüyle birlikte kardeşi Emir Şemseddin ve amcasının oğlu Emir Abdülkerim arasında yaşanan hâkimiyet mücadelesinde Emir Şemseddin'in Akkoyunlulara sığınmasıyla Sultan Yakub Mirza dahil olmuştur. Sultan Yakub Mirza, bölgenin hâkimiyetini Emir Şemseddin'e verebilmek için Rey, Har ve İsfahan'dan asker toplayarak Bekir Bey Musullu komutasında ordusunu görevlendirmiştir. Ancak Akkoyunlu ordusunun gelişinden haberdar olan Emir Abdülkerim, Gilan hâkimi Emir Ali Kiya'ya sığınmıştır. Sultan Yakub Mirza, Emir Abdülkerim'in Emir Ali Kiya'nın yanına sığındığını öğrenince bir elçi aracılığıyla Emir Abdülkerim'in iadesini talep etmiş ancak Gilan hâkimi Emir Ali Kiya kabul etmemiştir.⁷¹⁰ Bunun üzerine Sultan Yakub Mirza da Süleyman Bey komutasında ordusunu Kazvin üzerinden Gilan'a

⁷⁰⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.328; Örs, a.g.tz, s.80-81.

⁷⁰⁸ Örs, a.g.tz, s.80; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.325; Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.146.

⁷⁰⁹ Örs, a.g.tz, s.81; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.325.

⁷¹⁰ Örs, a.g.tz, s.81; Behramnejad, a.g.e, s.119.

yürütünce Emir Ali Kiya endişelenmiş ve bu kez kendisi bir arabulucu ile Akkoyunluların Gilan'a saldırmamasını ve şefaatchi olmasını dilemiştir. Ancak Sultan Yakub Mirza Gilan'a saldırmak konusunda ciddi olunca şefaati isteği Emir Ali Kiya tarafından üç kez yinelenmesine rağmen Sultan Yakub Mirza tarafından reddedilmiş ancak Süleyman Bey'in şartlarını⁷¹¹ Emir Ali Kiya'nın yerine getirmesi sonucunda Sultan Yakub Mirza Gilan seferinden geri dönmüş ve Emir Abdülkerim affedilmiştir ancak Mazenderan ve Sari hâkimi olarak Emir Şemseddin tayin edilmiştir. Ayrıca Gilan üzerine yüklenen 1200 Tümen değerindeki meblağ da tek seferde kaldırılmıştır.⁷¹²

892/1487 senesine gelindiğinde ise Şeyh Haydar'ın faaliyetlerinden rahatsız olan Sultan Yakub Mirza, onu Tebriz'e çağırarak askeri girişimlerden uzak durması konusunda Şeyh Haydar'dan yemin almıştır.⁷¹³ 892/1487 kışını da Kum'da geçiren Sultan Yakub Mirza'ya kışlakta iken Timurlu Hüseyin Baykara tarafından gönderilen elçi ve hediyeler kabul edilmiş, dostluk mesajları yinelenmiştir.⁷¹⁴

893/1487-88 senesine gelindiğinde Sultan Yakub Mirza'nın Erdebili Şeyh Haydar Safevî'nin⁷¹⁵ isyanıyla karşılaştığı görülmektedir. Sözü geçen yılda Şeyh Haydar, Şirvan'da öldürülmüş olan babası Şeyh Cüneyd'in intikamını alma ve Huncî'nin ifadesine göre devlet kurma gayesiyle Şirvanşah'a karşı harekete geçmiştir. Ancak tepki çekmemek için bu isteğini bir süre açıktan yürütmediği görülmektedir. Öyle ki Şeyh Haydar, 888/1483'ten sonra Çerkezlerle savaşmak istediğini belirterek Sultan Yakub Mirza'dan annesi Hatice Begüm'ün aracılığıyla izin almıştır. Ancak bir süre sonra Sultan Yakub Mirza onun bu faaliyetlerinden rahatsız olarak askeri girişimlerine son vermesini istemiştir. Ancak birkaç ay sonra Şeyh Haydar bir kez daha Çerkezlerle savaşmak bahanesi ile Derbend'den geçebilmek için Sultan Yakub Mirza'dan izin almayı başarmıştır. Ancak bu sefer Çerkez'e saldırmak yerine doğrudan Şirvan'a saldırmıştır. Şirvanşah Ferruh Yesar'ın bu sırada çocuklarından birinin düğünü ile

⁷¹¹ Huncî'nin belirttiğine göre, Süleyman Bey, Emir Ali Kiya'ya Sultanın hazinesi için 1200 Tümen ve askerler için de 100 Tümen vererek Emir Abdülkerim'i göndermesi karşılığında barış isteklerini Sultan Yakub'a iletmış ve böylece Sultan Yakub Mirza savaş kararından vazgeçmiştir. Örs, a.g.tz, s..83.

⁷¹² Örs, a.g.tz, s.82-83; Behramnejad, a.g.e, s.120.

⁷¹³ Örs, a.g.tz, s.88; Hinz, a.g.e, s.70; Woods, a.g.e, s.140-141.

⁷¹⁴ Örs, a.g.tz, s.84; Tofiq Nəcəfli, a.g.e, s.29.

⁷¹⁵ Şeyh Haydar aynı zamanda Sultan Yakub'un halasının oğlu ve eniştesidir.

meşgul olmasını fırsat bilerek Şamahı'ya girmiştir.⁷¹⁶ Ferruh Yesar, yaşananları hızlıca Sultan Yakub Mirza'ya bildirerek yardım istemiştir. Neticede Süleyman Biçen komutasındaki Akkoyunlu ordusu Şirvanşah'a yardım için gönderilmiş ve Şeyh Haydar başı kesilerek öldürülmüştür (29 Receb 893/9 Temmuz 1488). Şeyh Haydar'ın çocukları ve eşi Alemşah Begüm⁷¹⁷, Sultan Yakub Mirza tarafından İstahr Kalesine hapsedilmiştir.⁷¹⁸

Bu yılın bir diğer olayı ise içki yasağına dairdir. Sultan Yakub Mirza 19 Ramazan 893/27 Ağustos 1488 tarihinde tövbe ederek içki içmeyi bırakmış ve ülkede içki içiminin ve satışının yasaklanması hususunda bir ferman çıkarmıştır. Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı Ahmed Dede, Sultan Yakub Mirza'nın içkiye olan düşkünlüğünü eserinde dile getirmiştir.⁷¹⁹

Bu sıralarda, muhtemelen 894/1488-89'dan önce Sultan Yakub Mirza, lalahlığını üstlenmiş olan Süleyman Biçen'in kızı Begican Hatun ile evlenmiştir.⁷²⁰

894/1488-89'da iki senedir Tiflis Kalesi'ni almaya çalışan Emir Halil Bey Bektaş, Sultan Yakub Mirza'dan Tiflis Kalesi'nin fethi için kendisine yardım gönderilmesini isteyince Sultan Yakub Mirza, Emir Şah Zengi Pervaneci komutasında kalabalık bir ordu göndermiştir. Akkoyunlu ordusu ilk olarak Kucir Kalesini ele geçirmiş, ardından da 894/Ocak 1489 sonuna doğru Tiflis Kalesi'ni muhasara ederek top atışına tutarak kısa sürede ele geçirmeyi başarmıştır.⁷²¹ Ayrıca aynı yıl içerisinde Muşşaların yönetiminde olan Huzistan bölgesinde çıkan Muhsin Muşşa ve oğlu Seyyid Hasan arasındaki taht mücadelesinde Muhsin Muşşa'nın Seyyid Hasan'ın kontrolünde olan Tuster üzerine yürümesiyle Seyyid Hasan Sultan Yakub Mirza'dan yardım istediği görülmektedir. Sultan Yakub Mirza, Seyyid Hasan'ın yardım isteğini geri çevirmeyerek Mansur Bey Purnak komutasında bir kuvvet göndererek Muhsin Muşşa üzerine yürünmesini emretmiş ve Akkoyunlu ordusu Selâsin Kalesini ele geçirmiştir.

⁷¹⁶ Örs, a.g.tz, s.89; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.325.

⁷¹⁷ Akkoyunlu prenseslerinden olan Alemşah Begüm, Uzun Hasan Bey ve Despina Hatunun kızı olmaktadır. Avrupalılar tarafından Marta olarak anılan Alemşah Begüm, Türkmenler arasında Halime Hatun olarak bilinmektedir.

⁷¹⁸ Örs, a.g.tz, s.89-92; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.325-327; Woods, a.g.e, s.143; Çetin, a.g.m, s.58.

⁷¹⁹ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbâr III*, s.167.

⁷²⁰ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.114; Woods, a.g.e, s.150, 275; Çetin, a.g.m, s.59.

⁷²¹ Örs, a.g.tz, s.96-98; Woods, a.g.e, s.141; Behramnejad, a.g.e, s.124.

Mağlup olan Muhsin Muşşâ ise Cezayir'e dönmüştür.⁷²² 1 Cemaziyelevvel 894/2 Nisan 1489 tarihinde Sultan Yakub Mirza'nın bir oğlunun daha olduğu haberi Karabağ kışlağına ulaşmıştır. Bu şehzadenin adına Uzun Hasan Bey'e riayetten Hasan adını vermiştir. Sultan Yakub Mirza, eğitimi için Süleyman Biçen'i görevlendirirken lalası olarak da Pir Aziz Ağa'yı tayin etmiştir.⁷²³

28 Zilhicce 895/12 Kasım 1490'a gelindiğinde annesi Selçukşah Begüm, Muharrem 895/Kasım-Aralık 1490'da kardeşi Yusuf Mirza ve 12 Safer 896/25 Aralık 1490 tarihine gelindiğinde ise Sultan Yakub Mirza Karabağ'da aniden vefat etmiştir. Onların ölümüne dair çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Net bir ölüm sebebi söylenememekle birlikte genel olarak adı geçen hanedan üyelerinin o dönemde, bir süredir Tebriz'de var olan vebaya yakalanarak ölmüş olduğu ya da Sultan Yakub Mirza'nın annesi Selçukşah Begüm veya eşi tarafından düzenlenen bir suikasta, kardeşi Yusuf Mirza ile kurban gittiği yönündedir. Öldüğünde 28 yaşında olan Sultan Yakub Mirza'nın ani ölümü hem sarayda hem de çevrede şaşkınlıkla karşılandığı gibi duruma şüpheyile de yaklaşmıştır.⁷²⁴ Dönemin saray tarihçisi olan Huncî, onun ölümüne dair çelişkili ifadeler vermekte ve görevi gereğince tarafsız yaklaşmamış görülmektedir. İlk olarak Sultan Yakub Mirza'nın son ana kadar ciddi bir hastalığa yakalanmadığından ancak aldığı bazı haksız bedduaların yanı sıra Tebriz'deki veba salgının devam etmesinden, annesi ve kardeşi Yusuf Mirza'nın vefatı sebebiyle üzüntüden ve son olarak sıcak havada yediği yoğurdun dokunmasından dolayı hastalandığına dair bir ifade verir. Ayrıca hekimlerin Sultan Yakub Mirza'dan kan almalarındaki yetersizlik ve suçlamalara da değinir.⁷²⁵ Yine kendisine yakın bazı kimselerin hasta yatağında iken sultanın moralinin bozulmasını dile getirir ki bahsettiği kişi Sultan Yakub ölmeden önce Gülşenî'nin rüyasında sultanın öldüğünü gördüğü anlatısından Şeyh İbrahim Gülşenî olduğu düşünülebilir. Yine de Huncî, Sultan Yakub Mirza'nın ve Yusuf Mirza ile Selçukşah Begüm'ün ölümüne dair açık bir ifade verememektedir. Güleşenî de Sultan Yakub Mirza'ya çok yakın bir isim olmasına rağmen onun ölümünü oldukça kısa ve geçiştirici bir ifade ile dile getirmiş

⁷²² Örs, a.g.tz, s.93-94; Behramnejad, a.g.e, s.122-123.

⁷²³ Örs, a.g.tz, s.104; bahsi geçen çocuk, Süleyman Biçen'in kızı Begican Hatun'dan doğmuş olmalıdır. Kazvinî, bu şehzadenin adını Hasan değil, Halil olarak anmaktadır. Çetin, a.g.m, s.59.

⁷²⁴ Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 63, 2018, s.438.

⁷²⁵ Örs, a.g.tz, s.115.

ve ölümüne dair rüya anlatısı⁷²⁶ dışında herhangi bir suikast teşebbüsüne yer vermemiştir. Yine dönemin kaynaklarından olan Tarih-i Kızılbaşân'ın müellifi de Sultan Yakub Mirza'nın hastalanarak öldüğünü ifade etmektedir.⁷²⁷ Yahya Kazvinî de Sultan Yakub Mirza ve diğerlerinin ölümüne dair şüpheli bir anlatı vermezken diğerlerinden farklı olarak Selçukşah Begüm ile Yusuf Mirza'nın, Sultan Yakub Mirza'dan iki hafta sonra vefat ettiklerini söylemektedir.⁷²⁸ Gaffârî de Akkoyunlu sultanının hastalanarak vefat ettiğini söyleyenlerdendir. Ancak o, hanedan üyelerinin ölüm tarihlerini vermesi açısından önem taşımaktadır. Gaffârî'ye göre Selçukşah Begüm 28 Zilhicce 895/12 Kasım 1490, Yusuf Mirza Aşure günü⁷²⁹, Muharrem 895/Aralık 1490 Cuma günü vefat ederken Sultan Yakub Mirza ise 11 Safer 896/24 Aralık 1490'da ölmüştür.⁷³⁰ Yine Şerefhan da Sultan Yakub Mirza'nın yakalandığı hastalık sebebiyle Karabağ'da öldüğünü bildirmektedir.⁷³¹

Yukarıda bahsi geçen müverrihlere zıt olarak Hasan Bey Rumlu ise Sultan Yakub Mirza'nın annesi Selçukşah Begüm tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ifadesidir. Hasan Bey Rumlu, *“Onun ölümünün sebebi şudur ki, annesi Selçukşah Begüm, Hasan Padişah'ın oğlu Mesih Mirza'yı zehirllemek istiyordu. Bu niyetle kayısı şerbetine zehir kattı. Yakub Padişah hamamdan çıkıp kardeşi Yusuf Bey ile birlikte onu yediler. Bu esnada Selçukşah Hanım da bunu görüp, yaşanan tesadüf yüzünden hemen kendisi de zehirli kayısıdan yedi ve ondan sonra hastalık yatağına düştüler.”* demektedir.⁷³² Zehirli şerbet olayını dile getiren bir başka müverrih ise Hoca Sâdeddin Efendi'dir. Hoca Sâdeddin Efendi'ye göre Selçukşah Begümün, şehzadelerden birini ortadan kaldırmak için hazırlamış olduğu zehirli şerbeti avdan dönen ve çok susamış olan Sultan Yakub Mirza ve kardeşi Yusuf Mirza içmiştir. Durumu gören anneleri Selçukşah Begüm de acıyla kâsenin dibindekini içerek intihar etmiştir. Ayrıca Hoca Sâdeddin Efendi, almış olduğu başka bir duyumu da nakletmektedir ki bu, Selçukşah Begüm'ün Yusuf Mirza'yı daha çok sevdiğinden tahta onu oturtmak için zehirli şerbeti

⁷²⁶ “Ben ‘alem-i rü’yâda gördüğüm budur ki Sultan Ya’kûb, validesi ile bir kızmış hamama girmişler ve bana böyle ilham oldu ki andan çıkmazlar.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.181.

⁷²⁷ Anonim, a.g.e, s.35.

⁷²⁸ Çetin, a.g.m, s.58.

⁷²⁹ Bu yıl (H. 9 Muharrem 896) Aşure günü, M. 22 Kasım 1490 Salı günü olarak hesaplanmıştır.

⁷³⁰ Buket Gündüz, “Kadı Ahmed Gaffârî'nin Tarih-i Cihân-Ârâ İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar-Karakoyunlular-Akkoyunlular-Safeviler)”, **Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2019, s.51.

⁷³¹ Şerefhan, a.g.e, s.129.

⁷³² Hâsân Bâi Rumlu, a.g.e, s.330.

Sultan Yakub Mirza için hazırlamış ancak Sultan Yakub Mirza, annesi ve kardeşi Yusuf Mirza'ya da şerbetten içirmesi üzerine ölmüşlerdir.⁷³³

Sultan Yakub Mirza ve annesi ile kardeşinin ölümüne dair bir başka rivayeti ise Venedikli seyyah Caterino Zeno vermiştir. Zeno'nun ifadesine göre Sultan Yakub Mirza, eşi tarafından zehirlenmiştir.⁷³⁴ Yine Giovanni Maria Angiolello da Sultan Yakub Mirza'nın eşi tarafından zehirlenerek öldüğünü söylemektedir. Ancak Angiolello olaya biraz daha ayrıntı katmaktadır. *“Sultan Yakub, babasının ölümünden sonra Tebriz ve İran hükümdarı oldu. Şamahı hükümdarının kızı ile evlendi. Bu kadın iffetsiz olup sarayın ileri gelenlerinden birine âşık olmuştu. Kocasını öldürmeye ve ondan sonra hükümdarlığa o saray ileri geleninin geçemesini sağlamaya karar verdi. Sevgilisi ile beraber Yakub'u öldürmek için bir entrika kurup bu niyetle bir zehir hazırladı...”* Angiolello devamında hamamdan çıkan Sultan Yakub'un zehirli şerbetten hem bahsi geçen eşinin hem de 10 yaşında olduğu söylenen oğlunun içtiğinden, böylece hepsinin gece yarısına doğru öldüğünden bahsetmektedir.⁷³⁵ Venedikli Tüccar'ın anlattıkları da hemen hemen Angiolello'nun söyledikleriyle aynıdır; Sultan Yakub Mirza iffetsiz eşinin suikastına kurban gitmiştir.⁷³⁶ Venedikli elçilerin bu ifadeleri oldukça hata barındırmaktadır. Öncelikle ahlaksızlıkla suçlanan Gevher Sultan, Venedikli elçilerin dile getirdiği gibi Sultan Yakub Mirza ile birlikte vefat etmemiştir. Kaynaklar bize onun 903/1498'de hâlâ hayatta olduğunu hatta bu tarihten hemen sonra İbrahim Sultan Mirza tarafından nikâhı altına alındığını göstermektedir.⁷³⁷ Yine çiftin 10 yaşındaki oğullarının da o gece zehirlenerek öldüğü dile getirilmesine rağmen Sultan Yakub Mirza'nın en büyük çocuğu Baysungur Mirza bu sırada 9 yaşındadır ve kendisi bu tarihten çok daha sonra vefat etmiştir. Ancak Venedikli elçilerin Sultan Yakub Mirza'nın eşi Gevher Hanım'ın sarayın ileri gelenlerinden biriyle olan münasebeti, hatta hükümdarlığa onun geçmesini sağlamak istemesi yönündeki ifadeleri, 903/1498'den sonra Gevher Sultan'ın Akkoyunlu hanedanından İbrahim Sultan Mirza ile olan evliliği⁷³⁸ bu rivayeti akla getirmekte ve

⁷³³ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.334-335.

⁷³⁴ Gündüz, a.g.e, s.48.

⁷³⁵ Tufan Gündüz, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s.69-70.

⁷³⁶ Gündüz, a.g.e, s.173-174.

⁷³⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.350; Woods, a.g.e, s.159; Çetin, a.g.m, s.62.

⁷³⁸ Bu evlilik, kaynaklara zorla gerçekleştiği yönünde yansımıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.350; Woods, a.g.e, s.159; Çetin, a.g.m, s.62.

onun Venedikli elçilerin dile getirdiği gibi gizli sevgilisinin hanedan üyelerinden İbrahim Sultan Mirza olup olmadığı sorusunu düşündürmektedir.

Eldeki kaynaklar çerçevesinde Sultan Yakub Mirza, Kirman valisi Yusuf Mirza ve anneleri Selçukşah Begüm'ün ölümüne dair tam olarak hastalık ya da bir suikast sonucu öldürüldüğü tespit edilememekle birlikte 893-896/1487-1490 yılları arasında Tebriz'de görülen veba salgının varlığına rağmen saray dışında, adı geçen hanedan üyelerinin ölümleri neden diğer müverrihlerin dikkatini zehirlenmek suretiyle bir suikast sonucu olduğuna çevrilmiştir? Bu hususta Minorsky, ilk olarak Mislihiddin Lârî'nin Mirat'ül- Edvâr isimli eserinde bu zehirlenme olayını dile getirdiğini, onun ardından ise ondan yararlanan Hoca Sâdeddin Efendi'nin ise bahsi geçen zehirlenme olayını daha da abartılı bir biçimde kendi eserine aktardığını ifade etmektedir.⁷³⁹ Huncî'nin o güne dair açıklamalarının çelişkili olduğu ve bir saray tarihçisi olmasının verdiği yanlılık, Gülşenî gibi sultana çok yakın olan isimlerin onun ölümünü kısa bir söylemle geçiştirmeleri söz konusu durum karşısında şüphe barındırmaktadır. Gülşenî'nin ufak da olsa rüya anlatısı ile hamam olayına değinmesi ise dikkat çekicidir. Hasan Bey Rumlu, Hoca Sâdeddin Efendi gibi müverrihlerin ise açık ve net bir şekilde zehirlenerek öldürüldüğünü söylemesi olayın gerçekliği konusunda güçlü yargılar barındırmaktadır. Ayrıca Venedikli seyyahların da zehirlenme olayını duydukları, saray dışında bu tür söylemlerin dolaştığını göstermektedir. Onların böyle bir söylentiden haberdar oldukları ancak ayrıntılara vâkıf olmadıkları da açıktır. Ayrıca Selçukşah Begüm'ün oğlu Sultan Halil Mirza'yı Uğurlu Mehmed Mirza'ya karşı tahta çıkarması, yine Diyarbekir'e gönderilişi dikkate alındığında Sultan Halil Mirza'ya karşı da Sultan Yakub'u tahta çıkardığı bilinmekle birlikte Sultan Halil Mirza'nın ölümünden sonra gelininin Çelebi Hüseyin ile evlenmesi üzerine onların katledilmesi konusunda⁷⁴⁰ Sultan Yakub Mirza'ya yaptığı baskı karşısında oğlunun Gülşenî'nin sözüne itimat ederek onların idam edilmemesi, ayrıca Karakoyunlu Cihanşah'ın amca kızının Akkoyunlu Selim Kethüda ile olan evliliğin bozulması⁷⁴¹ yönündeki talepler karşısında da Sultan Yakub ile Selçukşah Begüm'ün arasının açılması ve Sultan Yakub Mirza'nın annesine bundan böyle devlet işlerine

⁷³⁹ Vladimir Minorsky, "Smert Sultana Yakuba", *Elm neşriyatı*, Bakü 1987, s.155-156.

⁷⁴⁰ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s. 104-107; Paydaş, a.g.m, s. 421.

⁷⁴¹ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.147-148; Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Bir Begüm ya da Mehd-İ Ulyâ: Selçukşah Begüm", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C7, S.20, Aralık 2019, s.7.

karışmaması konusundaki emirleri dikkate alındığında Selçukşah Begüm'ün Sultan Yakub Mirza'yı bertaraf ederek Yusuf Mirza'yı tahta çıkarmak için suikast düzenlemiş olması muhtemel görünmektedir.

Önce Karabağ'a defnedilen Sultan Yakub Mirza daha sonra Tebriz'e nakledilerek Nasiriyye Cami avlusuna yeniden gömülmüştür.⁷⁴² Aynı işlemin Yusuf Mirza ve Selçukşah Begüm için de gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği bilinmemektedir. Sultan Yakub Mirza öldüğünde geriye üç oğlu bir kızı olduğu bilinmektedir. Oğullarından Baysungur Mirza ve Murad Mirza'nın anneleri Gevher Sultan b. Ferruh Yesar'dır. Diğer oğlu Halil Mirza'nın annesi ise Begican Hatun b. Süleyman Biçen'dir.⁷⁴³ Ayrıca Hoca Sâdeddin Efendi ve Huncî Hasan adında bir oğuldan da bahsetmektedir.⁷⁴⁴ Ancak Halil ve Hasan olarak kaynaklara geçen bu iki isim, tek bir şehzade mi yoksa iki ayrı şehzade mi kesinleştirilememiştir. Kızının adı tespit edilememekle birlikte Uğurlu Mehmed Mirza'nın oğlu Hüseyin Mirza ile evlenmiştir.⁷⁴⁵ Bu kızın annesi ya da onun hayatı hakkında, eldeki kaynaklar çerçevesinde daha fazla bilgi elde edilememiştir.

5.1.14. Ali Mirza b. Sultan Halil Mirza

Sultan Halil Mirza'nın oğlu olan Ali Mirza'nın annesinin adının Gülşenî'de geçen Hani Hatun ya da Öztuna'nın bahsini ettiği Zeliha Hatun olup olmadığı eldeki kaynaklar çerçevesinde tespit edilememiştir. Doğum tarihi ya da yeri bilinmemektedir. Ali Mirza hakkındaki ilk bilgi, onun babası Sultan Halil Mirza ile Sultan Yakub Mirza'ya karşı Merend'de savaştığına dairdir. Sultan Halil Mirza'nın ordusunun sol kanadında Yusuf Bey Bayındır, Şibli ve Hüseyin beylerle birlikte yer almış ve Sultan Yakub Mirza'nın sağ kanadını bertaraf etmişlerdir. Hasan Bey Rumlu'ya göre Ali Mirza, Sultan Halil Mirza'nın Merend'de öldürülüşünden sonra (883/1478) hükümdar olma hayali ile bir girişim başlatmış ve annesiyle birlikte hazinelerini ve birliklerini de yanına alarak Irak'a gittiğini ifade eder ancak bu süre zarfında tam olarak Ali Mirza'nın nerede olduğundan bahsetmemektedir.⁷⁴⁶ Ali Mirza Irak'a doğru yol alırken

⁷⁴² Arayancan, *a.g.m.*, s.443.

⁷⁴³ Çetin, *a.g.m.*, s.59.

⁷⁴⁴ Hoca Sâdeddin Efendi, *a.g.e.*, s.336.

⁷⁴⁵ Woods, *a.g.e.*, s.113.

⁷⁴⁶ Həsən Bəy Rumlu, *a.g.e.*, s.307.

o sırada İsfahan hâkimi olan ve Sultan Halil Mirza'nın Irak vezirliğine tayin ettiği Şeyh İmâdeddin Deylemî yüzünden zor anlar yaşayan Köse Hacı b. Şeyh Hasan Mirza Kâşân'da iken Ali Mirza'nın gelişinden haberdar olmuştur. Bir gece yol alırken beklenmedik bir anda Köse Hacı Mirza ile aralarında savaş olmuştur. Bu sırada Ali Mirza'nın yanında Hasan Bey Rumlu'nun kabiliyetsiz olmakla suçladığı lalası da bulunmaktadır ancak bu şahsın adı tespit edilememiştir. Yaşanan çatışmada mağlup olan Ali Mirza, ailesi de dahil olmak üzere her şeyini bırakarak Kazvin'e kaçmak zorunda kalmıştır.⁷⁴⁷

Kaynaklarda Ali Mirza'nın daha sonra ne zaman ne şekilde Sultan Yakub'un himayesi altına girdiğine dair bir bilgi bulunmasa da zamanla Akkoyunlu ordusunun başat isimlerinden biri haline geldiği görülmektedir. Woods'un belirttiğine göre Ali Mirza, Sultan Yakub'a karşı açıkça bir isyan yürütmemiştir. Sadece 892/1486-87'de Mazendaran ve Sari'de yaşanan hâkimiyet mücadelesinde Emir Abdülkerim'i desteklemesi dışında doğrudan bir çatışma yaşanmamıştır.⁷⁴⁸ Ali Mirza, Receb-Şevval 894/1489 yazında Sultan Yakub tarafından daha önceden Süleyman Biçen'in sorumluluğunda olan *Emir-i Divan-i Padişah*⁷⁴⁹ görevine getirilmiştir.⁷⁵⁰

Ali Mirza'nın faaliyetlerinden en son Sultan Yakub Mirza ile Karaağaç'ta Sultan-Bud tepesi eteklerindeki yaylakta olduğu bilinmektedir (10 Zilhicce 895/25 Ekim 1490).⁷⁵¹ Bu tarihten sonra sadece onun ölümü hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Gaffarî bu konuda Ali Mirza'nın Safer ayının başlangıcında, Pazartesi günü esir alınarak hapsedildiğini ve Perşembe günü ise Sultan Yakub Mirza'nın öldüğü gece de Sûfi Halil Bey'in öldürdüğünü söylemektedir.⁷⁵² Ali Mirza, Sultan Yakub Mirza'nın öldüğü gece Sufi Halil Bey tarafından Baysungur Mirza'ya karşı tahtta hak iddia edememesi için önce hapsedirmiş ardından da idam ettirmiştir (986/1491).⁷⁵³ Kazvinî, Ali Mirza'nın ölümü için “O, Yakub Bey'in öldüğü gece Sultan Halil'in oğlu Emir-i Divan-i Padişah olan Mirza Ali'yi öldürttü.” şeklinde ifade etmiştir.⁷⁵⁴ Öztuna, Sultan

⁷⁴⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.307-308; Örs, a.g.tz, s.70.

⁷⁴⁸ Woods, a.g.e, s.136.

⁷⁴⁹ Bu ifade günümüzde Genel Kurmay Başkanlığı görevini karşılamaktadır.

⁷⁵⁰ Woods, a.g.e, s.269.

⁷⁵¹ Örs, a.g.tz, s.112.

⁷⁵² Gündüz, a.g.tz, s.51.

⁷⁵³ Fatma Akkuş, “Ak Koyunlu-Memlûk Münasebetleri”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Master Tezi, Ankara 2005, s.136.

⁷⁵⁴ Çetin, a.g.m, s.59.

Yakub Mirza'nın ölümüne binaen Ali Mirza'nın katledilmesinin 11 Safer 896/24 Aralık 1490 tarihinde gerçekleştiğini söylemektedir.⁷⁵⁵

5.1.15. Mesih Mirza b. Uzun Hasan Bey

Uzun Hasan Bey ile Theodora Komnene'nin evliliğinden doğan Mesih Mirza'nın doğum tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hinz'in belirttiğine göre taht iddiasında bulunduğu (896/1490) yaşı 22'dir.⁷⁵⁶ Bu bağlamda onun 874/1469'da doğduğu düşünülebilir. Mesih Mirza'nın lalası Sufi Halil Bey'dir.⁷⁵⁷ Sultan Halil Mirza ve Sultan Yakub Mirza'nın saltanatı sırasında Mesih Mirza'nın faaliyetleri hakkında eldeki kaynaklar çerçevesinde bilgi sahibi olunamamıştır. Müverrihler en erken onun adını Sultan Yakub Mirza'nın muallâk ölümü karşısında Selçukşah Begüm'ün asıl zehirmek istediği kişi olarak anmış⁷⁵⁸ ancak buna sebep gösterilebilecek Mesih Mirza'nın ya da annesinin herhangi bir girişiminden bahsedilmemiştir. Mesih Mirza daha çok Sultan Yakub Mirza'nın ölümü sonrasında taht kavgaları sırasında varlığını göstermiştir. Sultan Yakub Mirza 896/1490'da ölünce Purnak ve Musullu beyleri Sultan Yakub Mirza'nın küçük yaştaki oğlu Baysungur Mirza'yı destekleyerek hükümdarlık tahtına oturtmuştur. Hasan Bey Rumlu'nun belirttiğine göre Sultan Yakub Mirza hastayken Baysungur Mirza'yı Sûfi Halil Bey'e emanet etmiş, o da Sultan Yakub öldükten sonra emirlerle görüşerek kargaşa çıkmasına fırsat vermeden Baysungur Mirza'nın tahta oturtulması gerektiği kararını bildirmiştir. Bayındır emirleri başta bu kararı kabul etse de daha sonra Ali Han b. Cihangir'in önderliğinde⁷⁵⁹ Uzun Hasan Bey'in hayatta kalan son oğlu olan Mesih Mirza'yı tahta oturtma kararı almıştır. Mesih Mirza'nın desteklenmesinde etkin olan faktör muhtemelen Baysungur Mirza'nın yaşının küçük olması ve Sûfi Halil Bey'in şehzadeyi bir kukla haline getirmesidir. Ayrıca Abdülbaki Mirza Miranşahî de Mesih Mirza'ya destek verenlerdendir. Yine Mesih Mirza'yı destekleyenlerden biri de Sultan yurdunda bulunan Sultan Halil Mirza'nın oğlu Ali Mirza, Uğurlu Mehmed Mirza'nın oğlu Mahmud Mirza ve Maksud Mirza'nın oğlu Rüstem Mirza'dır.⁷⁶⁰ Böylece Bayındır

⁷⁵⁵ Öztuna, a.g.e, s.798.

⁷⁵⁶ Hinz, a.g.e, s.80.

⁷⁵⁷ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.194.

⁷⁵⁸ Həsən Bəy Rumlu, s.330.

⁷⁵⁹ Hasan Bey Rumlu'ya göre Sultan yurdunda bulunan Sultan Halil Mirza'nın oğlu Ali Mirza'nın önderliğinde Mesih Mirza'nın tahta çıkarılmasında hemfikir olunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332.

⁷⁶⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.336; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.151.

emirleri Mesih Mirza'yı hükümdar kılmak için Baysungur Mirza'yı tahttan indirdiklerini ilan ederek Karabağ'da Musullu emirlerine ve Sufi Halil Bey'e karşı ayaklanmıştır.⁷⁶¹ Sultanabad'da cereyan eden savaşta Bayındır emirleri mağlup edilmiş ve Mesih Mirza, Sufi Halil Bey tarafından keskin bir kılıçla başı gövdesinden ayrılmak suretiyle öldürülmüştür (896/1491).⁷⁶²

Gerçekleşen çarpışmanın ardından Rüstem Mirza, esir alınıp Alıncak Kalesi'ne hapsedilirken Mahmud Mirza ise Hemedan'a Şah Ali Bey Purnak'ın yanına kaçmayı başarmıştır.⁷⁶³

5.1.16. Mahmud Mirza b. Uğurlu Mehmed Mirza

Uğurlu Mehmed Mirza'nın oğlu olan Mahmud Mirza'nın annesi II. İsa Buldukânî'nin kızıdır. Ancak tam adı tespit edilememiştir. Ayrıca Mahmud Mirza'nın doğum tarihi de bilinmemektedir. Hoca Sâdeddin Efendi, Uğurlu Mehmed Mirza'nın öldürülmesinden (882/1477) sonra Arabistan'a kaçıp Hacca gittiğini bildirirken⁷⁶⁴ Woods, Mahmud Mirza'nın Akkoyunlu topraklarında kaldığını söylemektedir.⁷⁶⁵ Bu tarihten sonra onun adına Sultan Yakub Mirza'nın ölümünde sonra çıkan karışıklıklar arasında rastlanılmaktadır. İlk olarak, daha bülüğ çağında hükümdar edilen Baysungur Mirza'ya karşı Mesih Mirza'nın tarafını tutmuş ancak Sufi Halil Bey ile girdikleri çatışmada Mesih Mirza öldürülüp Rüstem Mirza esir alınınca Mahmud Mirza, Bayındır beyleri tarafından savaş meydanından uzaklaştırılmış ve Bağdat hâkimi Şah Ali Bey Purnak'ın yanına götürülmüştür. Burada Şah Ali Bey Purnak'ın desteğiyle Irak ve Fars hükümdarı ilan edilmiştir. Hatta Mahmud Mirza, Tebriz'e bir mektup göndermiştir. Bu mektupta *"Hasan Ali Karakoyunlu öldürüldü ve Irak babamın kılıcı ile fethedildi. Ben onun oğluyum ve Sufi Halil haklarımı teslim etmek zorundadır."* ifadeleri yer alırken Azerbaycan ve Diyarbekir'in Baysungur Mirza'da kalmasına karşılık Irak ve Fars'ta ise Mahmud Mirza'nın hükümdarlığının kabul edilmesini

⁷⁶¹ Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası: Musullular ve Sufi Halil Bey Örneği Üzerinden Tarihi Sürecin İncelenmesi", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.13, Mayıs 2018, s.6-7.

⁷⁶² Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.336; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332.

⁷⁶³ Şerefhan, a.g.e, s.131; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332.

⁷⁶⁴ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332.

⁷⁶⁵ Woods, a.g.e, s.267.

istemiştir.⁷⁶⁶ Ancak onun bu teklifi reddedildiği gibi Baysungur Mirza ve Sufi Halil Bey, Mahmud Mirza'nın üzerine yürümüştür. Diğer taraftan Mahmud Mirza ve beraberindeki 35 bin atlı asker, Dang nehri kenarında Dergüzin/Dercezin sınırında Atabeg'de karşı karşıya gelmiştir.⁷⁶⁷ Hoca Sadeddin Efendi'ye göre Baysungur Mirza'nın ordusu Mahmud Mirza'nın birliklerine göre daha azdır.⁷⁶⁸

Mahmud Mirza, Baysungur Mirza'nın ordusunun merkezinde yer aldığını görünce merkezi hedef almış ve Baysungur Mirza'nın etrafındaki askerleri dağıtmayı başarmış ancak Şah Ali Bey Purnak'ın bu sırada öldürülmesi Mahmud Mirza'nın güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu yüzden çareyi savaş alanını terk etmekte bulunmuş ve gördüğü bir değirmene sığınmıştır. Ancak tarlada bulunan Seyyid Nimetullah Hamedanî, durumu fark ederek değirmeni kuşatmış ve Mahmud Mirza burada ele geçirilmiştir. Baysungur Mirza'ya teslim edilen Mahmud Mirza, Akkoyunlu sultanın emriyle Berucerd nahiyesinde idam edilmiştir (896/1490-91).⁷⁶⁹

5.1.17. Kayıtmaz Mirza b. Yusuf Mirza

Kayıtmaz Mirza'nın babası Yusuf b. Cihanşah b. Ali Bey'dir. Annesi ya da doğum tarihi hakkında bilgiler bulunmadığı gibi kendisi hakkındaki bilgiler eldeki veriler çerçevesinde oldukça yetersizdir. Baysungur Mirza'nın hükümdarlığı ve Sûfi Halil Bey'in vekilliği sırasında Baysungur Mirza'ya karşı Yezd'de isyan ettiği bilinmektedir.⁷⁷⁰ Ancak Yezd'deki görevinin ne olduğu konusu bilinmemektedir. 896/1491'de isyan bayrağını çeken Kayıtmaz Mirza'nın isyanına son vermek amacıyla Baysungur Mirza onun öldürülmesi konusunda hüküm vermiştir. Böylece ferman gereğince Süleyman Biçen tarafından Mansur Bey Purnak görevlendirilmiştir. Mansur Bey Purnak, Sultan Ahmed Bey ve Kasım Bey Cevlânî ile birlikte bir grup askerle birlikte Yezd'e gitmiştir.⁷⁷¹ İki tarafın birlikleri arasında büyük bir savaş meydana gelmiştir. Ancak kısa bir süre içinde Kayıtmaz Mirza'nın kuvvetleri mağlup olmuş ve onun bu ayaklanmasına son verilmiştir. Mansur Bey Purnak Kayıtmaz

⁷⁶⁶ Woods, a.g.e, s.146.

⁷⁶⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.150.

⁷⁶⁸ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.336.

⁷⁶⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332; Şerefhan, a.g.e, s.130; Woods, a.g.e, s.146.

⁷⁷⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333.

⁷⁷¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333.

Mirza'nın başını, gövdesinden ayırarak Tebriz'e, Baysungur Mirza'ya göndermiştir (896/1491).⁷⁷²

5.1.18. Korkmaz Mirza b. Kör Muhammed Mirza

Akkoyunlu hanedanı içerisinde öldürülenlerden biri de Korkmaz b. Kör Muhammed'dir. Kör Muhammed Mirza'nın oğlu olan Korkmaz Mirza'nın annesi ya da doğum yılına dair bilgiler bulunmamakla birlikte kendisi hakkındaki bilgiler de oldukça yetersizdir. Safer-Cemaziyülevvel 897/1491-92 kışında Süleyman Biçen'in vekilliği altında hükümdar olan Baysungur Mirza döneminde *Emir-i Divan-i Padişah* görevini üstlenmiştir. Bu görev yetkisinden dolayı uzun zamandır Akkoyunlu ordusunun başat isimlerinden biri olduğu düşünülebilir. Süleyman Biçen'in yeni konumu sayesinde *Emir-i Divan-i Padişah* görevine getirilmiş olsa da Korkmaz Mirza, Süleyman Biçen'e karşı ilk isyan eden hanedan üyesidir. Onun yönetimine karşı isyan etmiştir ancak bu isyanın tam olarak nerede gerçekleştiği hususu bilinmemektedir. Süleyman Biçen tarafından onun bu başkaldırışına son verilmiştir. 897/1492-93 senesinde Süleyman Biçen'in emriyle idam edildiği bilinmektedir. Ancak Korkmaz Mirza'nın isyanın şekillenışı ve son buluşu hakkındaki ayrıntılar oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple Korkmaz Mirza'nın nasıl bir ölüme mahkûm edildiği de bilinmemektedir. Korkmaz Mirza'ya dair bilgilerden bir diğeri de Ferruhsad adında bir oğlu olduğuna dairdir.⁷⁷³

5.1.19. Baysungur Mirza b. Sultan Yakub Mirza

Baysungur Mirza, 886/1481-82'de Sultan Yakub ile Şirvanşahlı Gevher Sultan'ın evliliğinden doğmuştur.⁷⁷⁴ Sultan Yakub Mirza, şehzadenin doğumuna çok sevinerek kurban kesip şölenler tertiplemiştir. Huncî, Sultan Yakub Mirza'nın şehzadenin adını verişini şu sözlerle anlatmaktadır; “*Bayındır Han'ın soyundan olması hasebiyle ataları gibi fatih olacağını düşünüülerek adı Ebu'l-Feth Baysungur Han konuldu.*”⁷⁷⁵ Baysungur Mirza'nın lalası olarak Sultan Yakub Mirza tarafından Sûfi Halil Bey görevlendirilmiştir. Uzun Hasan Bey'den beri veliaht mülkü olarak kabul edilen Şiraz,

⁷⁷² Woods, a.g.e, s.153; Arayancan, a.g.m, s.8.

⁷⁷³ Woods, a.g.e, s.154-155.

⁷⁷⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.318.

⁷⁷⁵ Örs, a.g.tz, s.78.

Baysungur Mirza'nın mülküne bırakılmış ve Sûfi Halil Bey de Şiraz valiliği görevine getirilmiştir. Ancak Sûfi Halil Bey'in 891/1486'da görevinden azledilerek Gürcülerle savaşmak üzere gönderilmesiyle Baysungur Mirza'nın geliri Gürcistan, Berda ve Gence yöresinden gelmeye başlamıştır.⁷⁷⁶

Sultan Yakub Mirza'nın vefatı sırasında 9 yaşında olan Baysungur Mirza, lalası Sûfi Halil Bey'in çabalarıyla hasta yatağında olan Sultan Yakub Mirza tarafından veliaht kılınmıştır.⁷⁷⁷ Böylece Sultan Yakub Mirza'nın ölümünden sonra Sûfi Halil Bey, Baysungur Mirza'yı Akkoyunlu tahtına oturtmuş ancak Baysungur Mirza'nın yaşının küçüklüğü devlet işlerini Sûfi Halil Bey'e bırakmasına neden olmuştur. Baysungur Mirza'nın döneminde muhtemelen Sûfi Halil Bey'in etkisiyle daha ilk günden Akkoyunlu ordusunun önemli bir ismi haline gelen Ali b. Sultan Halil'in idam edilmesini istemesi, Sultan Yakub Mirza döneminde ekinliğinin zirvesini yaşamış olan Kadı İsa Saveci ve güçlü beylerin birer birer öldürülmesi kısa sürede durumdan hoşnut olmayan Bayındır beylerinin isyan etmesine sebep olmuştur. Ali Han b. Cihangir liderliğinde bir araya gelen beyler, Baysungur Mirza'ya karşı Mesih b. Uzun Hasan'ın tahta çıkarılmasını uygun görmüştür.⁷⁷⁸ Böylece Bayındır beyleri, Baysungur Mirza'yı tahttan indirdiklerini ilan ederek Karabağ'da Sûfi Halil Bey ve Musullu aşiretine karşı baş kaldırmış ve Mesih Mirza'nın hükümdarlığını duyurmuştur.⁷⁷⁹ Bayındır beylerinin yanı sıra Mahmud b. Uğurlu Mehmed, Ali Han b. Cihangir, Rüstem b. Maksud gibi Akkoyunlu hanedanının önemli isimlerinin de bu isyanda yer aldığı görülmektedir. Taraflar Sultanabad'da bir araya gelmiştir. Bu savaşta Baysungur Mirza'nın bulunduğu da bilinmektedir. Sûfi Halil Bey'in gayretleri sonucunda Mesih Mirza öldürülmüş, Rüstem b. Maksud ise yakalanıp Alıncak Kalesine hapsedilmiştir. Mahmud Mirza ise Hemadan'a kaçmıştır.⁷⁸⁰

Mahmud Mirza'nın firarı, Şah Ali Bey Purnak'ın da desteğiyle yeni bir isyana dönüşmüştür. Bu kez kendi adına savaşan Mahmud Mirza, Irak ve Fars hükümdarı ilan edilerek bir bakıma devletin ikiye bölünmesini istemiştir. Baysungur Mirza ve Sûfi Halil Bey, hızla birliklerini toplayarak Dercezin/Dergizen sınırına gitmiştir. Burada

⁷⁷⁶ Örs, a.g.tz, s.80; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.375.

⁷⁷⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.331; Woods, a.g.e, s.151.

⁷⁷⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.336; Woods, a.g.e, s.151.

⁷⁷⁹ Arayancan, a.g.m, s.6-7.

⁷⁸⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.336; Şerefhan, a.g.e, s.130.

Atabeg bölgesinde şiddetli bir savaş başlamıştır. Baysungur Mirza'nın, ordusunun merkezinde yer aldığı görülmektedir. Mahmud Mirza'nın Baysungur Mirza'yı hedef almasına rağmen Şah Ali Bey Purnak'ın savaş sırasında öldürülmesi Mahmud Mirza'nın da güç kaybetmesine neden olmuştur. Bir kez daha savaştan kaçan Mahmud Mirza kısa sürede yakalanarak idam edilmiştir (896/1490-91). Bu olayın ardından Baysungur Mirza, Şeyh Muhammed Keçeci'yi veziri olarak tayin etmiştir.⁷⁸¹ Bu sırada Yezd'de Kara Osmanî Kayıtmaz Mirza, Baysungur Mirza'ya karşı isyan etmiş ve Fars'ın Purnak valisi olan Mansur Bey, bu isyanı bastırması için görevlendirilmiştir. Mansur Bey Purnak Kayıtmaz Mirza'yı ele geçirerek onun başını Tebriz'e göndermiştir (896/1490-91).⁷⁸² Ayrıca Hasan Bey Rumlu'nun bildirdiğine göre bu sıralarda Osmanlı sultanı II. Bayezid'den bir elçi gelmiş ve Akkoyunlu sarayında oldukça iyi karşılanmıştır.

Baysungur Mirza'nın bu başarıları esasında Sûfî Halil Bey'in başarısı sayılmaktadır. Onun artan gücü ve Azerbaycan emirleriyle savaş halinde olması ve onları öldürtmesi, ayrıca onun despot bir tavır üzerine hareket ettiğini gören, bu sırada Diyarbekir'de bulunan Süleyman Biçen, Tebriz'e doğru hareket etmiştir. Onun Diyarbekir'den çıkışını haber alan Baysungur Mirza ve Sûfî Halil Bey de onu karşılamak için harekete geçmiş ve Van Kalesi civarında Vostan önlerinde taraflar menzillerini tutarak savaşımaya başlamıştır. Her iki tarafın asker sayısının elli şer binden fazla olduğu söylenmektedir.⁷⁸³ Savaş esnasında Süleyman Biçen'e destek veren ancak Sûfî Halil Bey'in safında yer alan bazı beyler, Baysungur Mirza'yı Süleyman Biçen'e teslim etmiştir. Yaşanan çarpışmada Sûfî Halil Bey öldürülmüştür. Ancak Süleyman Biçen, Baysungur Mirza'ya herhangi bir zarar vermeyerek onu tahtına geri oturtmuştur (897/1491-92). Görüleceği üzere bu isyan, aslında bir aşiret kavgasından ileri gelmektedir. Akkoyunlu sultanını değiştirmeye yönelik olmayan bu girişim, güç ve makam kavgasından başka bir şey değildir.

Sûfî Halil Bey'in ölümüyle Süleyman Biçen, onun görevini üstlenmiş ve tuttuğu güce sahip olmuştur. Ancak aradan geçen sekiz aylık süre sonunda bu kez de bazı Akkoyunlu emirleri, Süleyman Biçen'in gücünden rahatsızlık duyarak, Sûfî Halil

⁷⁸¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332; Şerefhan, a.g.e, s.130.

⁷⁸² Woods, a.g.e, s.153; Arayancan, a.g.m, s.8.

⁷⁸³ Arayancan, a.g.m, s.9.

Bey'in 896/1491'de Rüstem Mirza'yı hapsedtirdiği Alıncak Kalesinden çıkarılarak tahta oturtulması için harekete geçmiştir. Bu bağlamda İbrahim Sultan b. Dâna Halil⁷⁸⁴ Alıncak Kalesi'nin hâkimi Seyyid Ali Bey ile görüşerek Rüstem Mirza'nın serbest bırakılmasını sağlamıştır (897/1492).⁷⁸⁵ Böylece Rüstem Mirza, Akkoyunlu tahtında hak iddia ederek yeni bir isyanın hazırlığına girişmiştir. Süleyman Biçen'in yönetiminden rahatsız olan beyler teker teker Rüstem Mirza ve İbrahim Sultan Mirza'nın tarafına geçemeye başlayınca, onların karşısında başarılı olamayacağını anlayan Süleyman Biçen eski yönetim yeri olan Diyarbekir'e kaçmıştır. Baysungur Mirza'nın tarafında olana bazı beyler ve Şeyh Necmeddin Mesud ise Baysungur Mirza'yı ve kardeşlerini Şirvanşah Feruh Yesar'ın yanına götürmüştür.⁷⁸⁶ Bu sırada Tebriz'e ulaşan İbrahim Sultan Mirza Akkoyunlu tahtının boş kaldığını görünce hemen Rüstem Mirza'yı tahta oturtmuştur (Receb 897/Nisan-Mayıs 1492). Ancak Baysungur Mirza'nın yeniden hükümdar kılınmasını isteyen Şirvanşah Ferruh Yesar, onun emrine 12 bin kişilik bir kuvveti vererek Baysungur Mirza'yı Azerbaycan'a göndermiştir. Baysungur Mirza'nın hareketinden haberdar olan Rüstem Mirza da kısa sürede savaş hazırlıklarına başlamıştır. Kür çayı kenarında aralarında birçok kez mücadele yaşandıysa da bu çatışmalar bir sonuca ulaşmamıştır. Nihayetinde Baysungur Mirza ve Rüstem Mirza aralarında bir barış anlaşması yaparak Azerbaycan hâkimiyetinin Rüstem Mirza'da kalmasına karşılık Gence, Berda ve Karabağ yöresi Baysungur Mirza'ya bırakılmıştır.⁷⁸⁷ Bu sırada Rüstem Mirza, İsfahan'da Köse Hacı b. Şeyh Hasan'ın isyan ettiği ve Mirza Baysungur adına hutbe okuttuğu haberini alına yönünü İsfahan'a çevirmiştir. Ancak arkadan da Baysungur Mirza anlaşmayı bozarak harekete geçip Meşkin'deki Eher'de menzil tutunca Rüstem Mirza 12 bin kişilik bir kuvvetle İbrahim Sultan Mirza ve Seyyid Ali Bey'i göndermiştir. Rüstem Mirza elindeki kuvveti ikiye bölmek zorunda kalmıştır.⁷⁸⁸ Ancak buna rağmen Baysungur Mirza, Sultan Ali b. Şeyh Haydar ve İbrahim Sultan Mirza'ya mağlup olmuştur. Baysungur Mirza, savaş alanından kaçmayı başarsa da birkaç gün sonra Seyyid Ali Purnak tarafından yakalanarak Tebriz'e zincirlenmiş bir vaziyette getirilerek o gece

⁷⁸⁴ Kör Muhammed'in oğlu Dâna Halil'in oğlu olan İbrahim Sultan, bazı kaynaklarda İbe Sultan, Aybe/Ayba Sultan ya da Eybe Sultan olarak da geçmektedir.

⁷⁸⁵ Şerefhan, a.g.e, s.130; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.338.

⁷⁸⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333.

⁷⁸⁷ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.338-339; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333-334.

⁷⁸⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.334.

Sehend dağında öldürülmüştür (Şevval 898/Ağustos 1493).⁷⁸⁹ Kazvinî de Baysungur Mirza'nın ve onun ordusunda savaşan kardeşi Hasan Mirza'nın Şevval ayının (Ağustos) sonunda öldürüldüğünü söylemektedir.⁷⁹⁰ 9 yaşında Akkoyunlu hükümdarı olan Baysungur Mirza, bir buçuk yıl tahtta kalmıştır.

5.1.20. Hasan Mirza b. Sultan Yakub Mirza

Sultan Yakub Mirza'nın oğlu olan Hasan Mirza'nın annesi Süleyman Bey Biçen'in kızı Begican Hatun'dur. 1 Cemaziyevvel 894 Perşembe/2 Nisan 1489'da dünyaya gelmiştir. Huncî'nin belirttiğine göre, dedesi Uzun Hasan Bey'e istinaden onun adına Hasan ismi verilmiştir.⁷⁹¹ Yine onun doğumu münasebetiyle Hâce Şemseddin Muhammed Kummî, bir kıt'a kaleme aldığını Huncî bildirmektedir ancak bu şiire eldeki kaynaklar çerçevesinde ulaşılamamıştır. Hasan Mirza'nın eğitimini Süleyman Bey Biçen üstlenirken onun lalası olarak da Pir Aziz Ağa tayin edilmiştir.⁷⁹² Babası Sultan Yakub Mirza hayatını kaybettiğinde henüz bebek yaşında olan Hasan Mirza küçük yaşında kendisini taht kavgaları arasında bulmuş ve ağabeyi Baysungur Mirza'nın destekçileri arasında yer almıştır. Özellikle Baysungur Mirza'nın tahtını Rüstem Mirza'ya kaptırmasından sonra Akkoyunlu beylerin de desteğiyle ağabeyinin annesinin memleketi olan Şirvanşah'a sığınmıştır. Bu sırada 4 yaşında olan Hasan Mirza, kısa bir süre sonra Şirvanşah Ferruh Yesar'ın, üvey ağabeyi Baysungur Mirza'ya verdiği orduyla birlikte yer aldığı kaynaklara yansımıştır. Rüstem Mirza'nın emriyle ağabeyi Baysungur Mirza ile birlikte Şevval 898/Ağustos 1493'de öldürülmüştür.⁷⁹³

5.1.21. Köse Hacı Mirza b. Şeyh Hasan Mirza

Köse Hacı Mirza'nın babası Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Şeyh Hasan Mirza'dır. Ancak annesi ya da doğum tarihi hakkında bilgiler mevcut değildir. Köse Hacı Mirza hakkında ulaşılabilen en erken bilgi onun Uzun Hasan Bey döneminde İsfahan'ın

⁷⁸⁹ Çetin, *a.g.m.*, s.60; Şerefhan, *a.g.e.*, s.131. Kazvinî ve Şerefhan'a karşılık Hasan Bey Rumlu, Baysungur Mirza'nın katledildiği tarih olarak 17 Ramazan 897/13 Temmuz 1492 tarihini vermektedir. Ancak bu olayın 897/1492'de değil 898/1493 senesinde olduğu açıktır. Həsən Bəy Rumlu, *a.g.e.*, s.334; Hoca Sâdeddin Efendi, *a.g.e.*, s.339

⁷⁹⁰ Çetin, *a.g.m.*, s.60.

⁷⁹¹ Örs, *a.g.tz.*, s.104.

⁷⁹² Örs, *a.g.tz.*, s.104.

⁷⁹³ Çetin, *a.g.m.*, s.60; Şerefhan, *a.g.e.*, s.131; Woods, *a.g.e.*, s.155.

yöneticiliğini yapmasına daıdır anca tam olarak hangi tarihte bu göreve getirildiğinin bilgisine ulaşılamamıştır. Köse Hacı Mirza, Uzun Hasan Bey döneminden katledilişine kadar geçen süre boyunca İsfahan'ın yöneticiliğini yaptığı görülmektedir. Ancak Köse Hacı Mirza'nın adı daha çok kalkıştığı isyanlar neticesinde anılmıştır.

İlk olarak Sultan Halil Mirza'nın babası Uzun Hasan Bey'in 882/1478'de ölümünden sonra Akkoyunlu tahtına geçince onun Fars'a vezir olarak tayin ettiği Şeyh İmâdeddin Deylemî yüzünden sıkıntılar yaşayan ve bu durumun düzeltilmesi için Tebriz'e doğru yola çıkan Köse Hacı Mirza, Sultan Halil Mirza'nın öldürölüp yerine Sultan Yakub Mirza'nın geçtiğinden haberdar olmuştur. Köse Hacı Mirza, Kâşân civarında iken Sultan Halil Mirza'nın oğlu Ali Mirza, ailesi ve ordusuyla Irak'a doğru yol alırken karşılaşmış ve aralarında bir çatışma meydana gelmiştir. Köse Hacı Mirza bu çarpışmada galip gelmiş ve Ali Mirza'nın kaçmasına rağmen onun ailesiyle hazinelerini ele geçirmiştir. Buradan İsfahan'a geri dönmüştür.⁷⁹⁴ Bu sırada Taberek Kalesi'ni ele geçiren Köse Hacı Mirza, ailesiyle birlikte Taberek Kalesi'ne gitmiştir (883/1478-79). Burada bir süre kaldıktan sonra oğlu Şeyh Hasan Mirza ile veziri yakalayarak birkaç gün sonra da onu öldürtmüştür.⁷⁹⁵ Böylece İsfahan üzerinde tek başına bir hâkimlik kurmak niyetine sahip olmuş ve daha bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Ancak bu durumdan haberdar olan Sultan Yakub, Bayındır Mirza'yı İsfahan'a göndermiştir. Bayındır Mirza, Köse Hacı Mirza'ya bir istimlâtnâme göndererek onun kendine çeki düzen vermesini istemişse de Köse Hacı Mirza, Bayındır Mirza'yı ele geçirip hapsetmek istemiştir. Fakat Bayındır Mirza'nın daha erken davranması sonucunda Köse Hacı Mirza ele geçirilip, Tebriz'e getirilmiştir (883/1479).⁷⁹⁶

Tebriz'e getirildikten sonraki süreçte Köse Hacı Mirza'nın ne zaman İsfahan yöneticiliği görevine yeniden getirildiği tespit edilememiştir. Ancak Rüstem Mirza'nın hükümdarlığı döneminde Baysungur Mirza'nın saltanatını kabul ederek onun adına isyana kalkışmasından yola çıkarak Baysungur Mirza döneminde yeniden İsfahan yöneticiliğine atanmış olduğu düşünülebilir.

⁷⁹⁴ Örs, a.g.tz, s.70; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.308.

⁷⁹⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s308-309; Örs, a.g.tz, s.70.

⁷⁹⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, 309; Örs, a.g.tz, s.71; Woods, a.g.e, s.129.

898/1492-93 senesine gelindiğinde Akkoyunlu tahtına Rüstem Mirza oturmuşken Baysungur Mirza, sığındığı Şirvanşah Ferruh Yesar'ın desteğiyle Azerbaycan üzerine yürüdüğünde Köse Hacı Mirza'nın da İsfahan'da Baysungur Mirza adına sikke kestirerek isyan ettiği görülmektedir. Köse Hacı Mirza'nın bu başkaldırısına Rüstem Mirza, Kara Piri Tuğacı ile birlikte hemen yola düşmüş ve İsfahan'a doğru ilerlemiştir. Ancak Purnak komutasındaki askerler Rüstem Mirza'dan daha önce Köse Hacı Mirza'ya ulaşmış ve Kara Piri Tuğacı onu Dercezin civarında katletmiştir. Böylece Köse Hacı Mirza'nın başı, gövdesinden ayrılarak Rüstem Mirza'ya gönderilmiştir (898/14993).⁷⁹⁷ Köse Hacı Mirza'nın Şeyh Hasan ve Mahmud adında iki oğlu bilinmektedir. Bunlardan Şeyh Hasan Mirza 909/1503 senesinde hanedanın bir başka mensubu olan Yakub Can Mirza tarafından öldürülmüştür.⁷⁹⁸

Şair Şehidî, Köse Hacı Mirza'nın öldürülüşü hakkında Rüstem Mirza'ya hitaben şöyle demiştir; *“Kum'a gittin sen ey Şah ve başka bir fetih daha yaptın, Hacı'nın başını kestin ve gördün Kabe'yi (maksadına ulaştın).”*⁷⁹⁹

5.1.22. Rüstem Mirza b. Maksud Mirza

Maksud Mirza ile Dâna Halil'in kızı Şah Sultan'ın evliliğinden dünyaya gelmiştir. Hoca Sadeddin Efendi, Rüstem Mirza'nın Akkoyunlu tahtına oturduğunda (30 Receb 897/28 Mayıs 1492)⁸⁰⁰ 15 yaşında olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda muhtemelen 882/1477-78 senesinde doğmuştur. Lalası Abdülkerim Bey'dir.⁸⁰¹ Onun hakkındaki bilgiler Sultan Yakub Mirza'nın ölümü ardından Sûfi Halil Bey'in Baysungur Mirza'yı tahta çıkarmasına karşılık olarak Bayındır beyleri ve bazı hanedan üyelerinin desteğiyle birlikte Mesih Mirza'nın tarafını tutmasına dairdir. Sultanabad'da yaşanan bu saltanat mücadelesini Mesih Mirza'nın tarafı kaybetmiştir. Mesih Mirza öldürülürken Rüstem Mirza bu savaşta tutsak edilerek Sûfi Halil Bey tarafından Alıncak Kalesine hapsedilmiştir (896/1491).⁸⁰² Bir yıl kadar burada hapis hayat yaşayan Rüstem Mirza, Sûfi Halil Bey'in Süleyman Biçen tarafından öldürülmesinin

⁷⁹⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.334; Şerefhan, a.g.e, s.131.

⁷⁹⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.382; Woods, a.g.e, s.207.

⁷⁹⁹ Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbâr III*, s.166; Şerefhan, a.g.e, s.131; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.334.

⁸⁰⁰ Vladimir Minorsky, *“O Çarstvovanii Baysungura: Tarih-i Alem-aray-i Eminî'nin Rusça baskısına açıklamalar”*, *Elm neşriyatı*, Bakü 1987, s.143-144.

⁸⁰¹ Woods, a.g.e, s.258.

⁸⁰² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.332; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.336; Şerefhan, a.g.e, s.130.

ardından karısı Şah Sultan'ın erkek kardeşi İbrahim (Ayba) Sultan Mirza'nın faaliyetleri sonucu serbest bırakılmıştır (897/1492). İbrahim Sultan Mirza, Alıncak Kalesi hâkimi Seyyid Ali Bey ile görüşerek Baysungur Mirza ve Süleyman Biçen'e karşı Rüstem Mirza'nın tahta oturmasının daha iyi olacağı görüşü üzerine bir anlaşma yapmış ve bu sayede Rüstem Mirza kurtulmuştur.⁸⁰³ Rüstem Mirza bu sırada 15 yaşındadır.⁸⁰⁴

Böylece emrine verilen ordu ile birlikte Tebriz'e yürüyen Rüstem Mirza ve İbrahim Sultan Mirza, Süleyman Biçen'in yönetiminden memnun olmayan emirlerin birer birer kendisine katılmasıyla büyük bir destek toplamıştır. Durum karşısında kaçmayı daha uygun bulan Süleyman Biçen eski yönetim yeri olan Diyarbekir'e kaçarken Baysungur Mirza da kardeşleriyle birlikte dedesi Şirvanşah Ferruh Yesar'ın yanına sığınmıştır. Böylece Tebriz'e ulaşan Rüstem Mirza sorunsuzca Akkoyunlu tahtına çıkmıştır (Receb 897/Nisan-Mayıs 1492).⁸⁰⁵

Rüstem Mirza tahta oturduktan sonra Şeyh Muhammed Kuzucî ve Şah Mahmud Can Deylemî'yi din ve mali işlerden sorumlu olmak üzere tayin etmiştir.⁸⁰⁶ Şah Mahmud Can Deylemî, aynı zamanda Rüstem Mirza tarafından vezirliğe tayin edilmiştir.⁸⁰⁷ Azerbaycan'daki taht değişikliğini fırsat bilen Timurlu Hüseyin Baykara'nın Esterabad valisi Bediüzzaman Mirza ordularını toplayarak Veramin'e gelmiştir. Ancak Rüstem Mirza'nın kuvvetleri karşısında direnemeyerek Esterabad'a geri dönmek zorunda kalmıştır.⁸⁰⁸

Akkoyunlular içindeyse ilk muhalefet, yerini aldığı hükümdar Baysungur Mirza tarafından gelmiştir. Baysungur Mirza, Şirvan'a sığındıktan sonra onu yeniden tahta oturtmak isteyen Ferruh Yesar tarafından 897/1491-92'de emrine 12 bin kişilik bir ordu verilmiştir. Buna karşılık Rüstem Mirza da Sultan Yakub Mirza zamanında İstahr Kalesine hapsedilen Şeyh Haydar'ın çocuklarının Rüstem Mirza tarafından serbest

⁸⁰³ Erdem-Paydaş, a.g.e, s.151.

⁸⁰⁴ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.339.

⁸⁰⁵ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.338; Şerefhan, a.g.e, s.131; Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.194-195; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333; Çetin, *a.g.m*, s.60.

⁸⁰⁶ Woods, a.g.e, s.155.

⁸⁰⁷ Behramnejad, a.g.e, s.128.

⁸⁰⁸ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbâr III*, s.166; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.335.

bırakılmasıdır.⁸⁰⁹ Büyük bir oranda bu Safevî şehzadelerinin memleketleri Erdebil'e dönmelerine izin verilmesine neden olan faktör, Şirvanşah Ferruh Yesar'ın yanına sığınmış olan Baysungur Mirza olan mücadelesinde onların Şirvan düşmanlığını besleyerek bundan yararlanmak ve müridlerin desteğini istemiş olmasıdır. Safevî şehzadelerinin Köse Hacı Mirza ve Baysungur Mirza ile olan mücadelelerde Rüstem Mirza'nın yanında savaştıkları bilinmektedir.⁸¹⁰ Dedesi Ferruh Yesar'ın emrine verdiği ordu ile Tebriz üzerine yürüyen Baysungur Mirza ile Rüstem Mirza arasından Kür çayı civarında birkaç kez mücadele yaşanmışsa da bu savaştan tam bir sonuç alınamamıştır. Rüstem Mirza ile Baysungur Mirza da nihayetinde Tebriz ve Azerbaycan'ın Rüstem Mirza'da, Gence, Berda ve Karabağ'ın ise Baysungur Mirza'da kalması hususunda anlaşmıştır.⁸¹¹ Ancak bu sırada İsfahan'da Köse Hacı Mirza'nın Baysungur Mirza taraftarlığı güderek isyan ettiği haberi ulaşınca Rüstem Mirza ordusunu İsfahan üzerine göndermiştir. Bunu fırsat bilen Baysungur Mirza'nın ise yaptıkları anlaşmayı bozarak Rüstem Mirza'ya saldırması sonucunda aralarında yeni bir savaş meydana gelmiş ve bu savaşı Baysungur Mirza kaybetmiştir (7 Şaban 897/4 Haziran 1492). Baysungur Mirza savaş alanından kaçmayı başarsa da daha sonra yakalanarak Rüstem Mirza'nın emriyle kardeşi Hasan Mirza ile birlikte öldürülmüştür (Şevval 898/Ağustos 1493).⁸¹² 898/1492-93 kışını Hoy kışlağında geçirmiştir. Rüstem Mirza, 898 başı/1492 sonlarında Baysungur Mirza adına İsfahan'da isyan eden Köse Hacı Mirza'nın üzerine yürümüştür. Ancak kendisinden önce Purnak boyunun önderliğindeki bir birlik Kum'a ulaşarak Köse Hacı Mirza'ya yetişmiş ve onu öldürmüştür (898/1492). Bazı kaynaklar Baysungur Mirza'nın ve Köse Hacı Mirza'nın hemen hemen aynı günlerde öldürüldüğünü yazmaktadır.⁸¹³ Köse Hacı Mirza'nın başı, Rüstem Mirza'ya gönderilmiştir.⁸¹⁴ Ayrıca Gilan halkının Rüstem Mirza'nın tahta çıkmasından sonra Rey ve Kazvin'de yağma ve talan etmesine karşılık Rüstem Mirza, İbrahim Sultan Mirza komutasında Kaçar ordusunu bölgeye göndermiştir. İbrahim Sultan Mirza, Gilan'a bağlı olan Rudbar ülkesini ve Lemser

⁸⁰⁹ Woods, a.g.e, s.156.

⁸¹⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.334; Çetin, a.g.m, s.60.

⁸¹¹ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.338-339; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333-334.

⁸¹² Çetin, a.g.m, s.60; Şerefhan, a.g.e, s.131.

⁸¹³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.334.

⁸¹⁴ Şerefhan, a.g.e, s.131; Woods, a.g.e, s.155; Çetin, a.g.m, s.60.

topraklarını yağma etmiştir. Ayrıca Gilan askerlerini de tüm Ramazan boyunca öldürmüştür (Ramazan 898/16 Haziran-15 Temmuz 1493).⁸¹⁵

899/1493- 94 yılına gelindiğinde ise Rüstem Mirza'nın hükümdarlığına karşı çıkan bir diğer isim İbrahim Sultan Mirza'nın kardeşi Nur Ali Mirza olmuştur. Bir yıl önce Rüstem Mirza'nın Alıncak Kalesi'nden çıkarak Tebriz'e yürümesi üzerine Diyarbakir'e kaçan Süleyman Biçen'i öldürerek Diyarbakir'e yerleşen Nur Ali Mirza, burada bağımsızlığını ilan etmiştir. Onun en büyük destekçisi ise Timurlu Hüseyin Baykara olmuş ancak o da kısa sürede desteğini geri çekmiştir. Rüstem Mirza, Nur Ali Mirza'nın Diyarbakir'da çıkardığı karışıklığı ve isyanı durdurması için Kasım b. Cihangir Mirza'yı görevlendirmiştir. Nur Ali Mirza, Kasım Mirza'nın Diyarbakir'e gelişiyle Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştır. Böylece 899/Ramazan 1494 ortalarında Diyarbakir toprakları huzur bulmuştur.

Bu sırada Safevî şehzadelerinin artan gücü Rüstem Mirza'nın çekinmesine neden olmuş ve Ramazan-Şevval 899/1494 yazı sıralarında İbrahim Sultan Mirza ve kardeşi Hüseyin Alihanî Mirza, Safevî şehzadeleri Sultan Ali, Seyyid İbrahim ve İsmail'in yeniden hapsedilmesini istemiştir. Durumdan haberdar olan şehzadeler ise çareyi kaçmakta bulmuş ancak aralarından Sultan Ali yakalanarak öldürülmüştür.⁸¹⁶ Seyyid İbrahim ve İsmail ise Gilan'a kaçmayı başarmıştır. Burada Gilan hâkimi Emir Ali Kiya tarafından muhafaza edilmişlerdir. Rüstem Mirza onların iadesini pek çok kez istemişse de Emir Ali Kiya buna yanaşmamıştır.⁸¹⁷

Bu sırada Diyarbakir'e gönderilen Kasım Mirza da bölgede oldukça bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Öte yandan Kasım Mirza'nın Kahire'ye sürdüğü Nur Ali Mirza, 901/1495-96'da yeniden Akkoyunlu topraklarına gelmesiyle Rüstem Mirza'ya yönelik muhalefet ve itaatsizliğin arttığını görmüş ve bu fırsatı değerlendirmek için Osmanlı topraklarında hayat süren Göde Ahmed Mirza'yı Akkoyunlu tahtına oturtmak için girişimlerde bulunmuştur.

⁸¹⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.336; Behramnejad, a.g.e, s.129.

⁸¹⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.342.

⁸¹⁷ Behramnejad, a.g.e, s.129; Çetin, a.g.m, s.61.

902/1496-97'de Akkoyunlu topraklarına giren Göde Ahmed Mirza'ya bir başka destek de Hüseyin Alihanî Mirza'dan gelmiştir. Hüseyin Alihanî Mirza, Rüstem Mirza ile kız kardeşi Şah Hatun'un eşi olması yönüyle akraba iken aynı zamanda Göde Ahmed Mirza'nın kız kardeşiyle de evli olması yönüyle akrabadır. Böylece Rüstem Mirza'nın lalası olan Abdülkerim Bey'i Sultaniye'de öldürmüş⁸¹⁸ ve 1 Ramazan 902/3 Mayıs 1497'de Göde Ahmed Mirza adına sikke bastırmıştır.⁸¹⁹ Rüstem Mirza ile Göde Ahmed Mirza Aras nehri kenarında savaşa tutuşmuştur. Bu ilk savaşta İbrahim Sultan Mirza'nın Göde Ahmed Mirza'nın safına geçmesiyle Rüstem Mirza'nın mağlup olmasıyla sonuçlanmış ancak Rüstem Mirza, Aras nehrini aşarak Gürcü taraflarına kaçmayı başararak onların da desteğiyle üç ay sonra yeniden saldırmıştır. Ancak Zilkade 902/Temmuz 1497'deki ikinci çarpışmada Rüstem Mirza ele geçirilmiş ve idam edilmiştir.⁸²⁰

5.1.23. Hüseyin Alihanî Mirza b. Ali Han Mirza

Hüseyin Alihanî Mirza, Cihangir Mirza'nın oğlu Ali Han Mirza'nın oğludur. Annesi ya da doğum tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Uğurlu Mehmed Mirza'nın kızı ile evlenmiştir.⁸²¹ Bu hanımın adı tespit edilemediği gibi evliliğin hangi tarihte gerçekleştiği de tespit edilememiştir.

Hüseyin Alihanî Mirza'nın adına daha çok devletin son dönemlerinde yaşanan taht kavgalarında rastlanılmıştır. Bu sürece kadar Akkoyunlu ordusunda önemli görevler üstelendiği tahmin edilebilir. Kaynaklar ondan ilk kez Rüstem Mirza'nın hükümdarlığı döneminde gittikçe güç kazanan Safevî şehzadelerini yakalaması için İbrahim Sultan Mirza ile Erdebil'e göndermesiyle bahsetmektedir. Erdebil'e giden Hüseyin Alihanî Mirza, İbrahim Sultan Mirza ile birlikte burada Sultan Ali Safevî'yi öldürmüştür (Ramazan-Şevval 899/Haziran-Ağustos 1494).⁸²²

Bu olaydan sonra Hüseyin Alihanî Mirza, Rüstem Mirza'nın hükümdarlığına karşı Göde Ahmed Mirza'yı tahta çıkarmak için birtakım girişimlerde bulunmasıyla

⁸¹⁸ Woods, bu konuda esasında öldürülmek istenen kişinin Rüstem Mirza olduğunu ancak suikast girişimdeki hata dolayısıyla onun lalası Abdülkerim Bey'in öldürüldüğünü söylemektedir. Woods, a.g.e, s.158.

⁸¹⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.347-348; Çetin, *a.g.m.*, s.61.

⁸²⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.341; Şerefhan, a.g.e, s.132; Çetin, *a.g.m.*, s.61.

⁸²¹ Şerefhan, a.g.e, s.132.

⁸²² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.342; Şerefhan, a.g.e, s.136.

anılmaktadır. Öncelikle Rüstem Mirza'ya karşı bir suikast düzenlemiş ancak Rüstem Mirza yerine lalası Abdülkerim Bey öldürülmüştür.⁸²³ Ardından Göde Ahmed Mirza'nın İstanbul'dan Tebriz'e gelince ona askerlerinden oluşan bir ordu vererek Göde Ahmed Mirza'nın hizmetine girmiş, böylece Rüstem Mirza'ya karşı savaşmıştır. Hüseyin Alihanî Mirza alınan ilk galibiyetten sonra Tebriz'e gelerek 1 Ramazan 902/3 Mayıs 1497'de Göde Ahmed Mirza adına hutbe okutup sikke kestirerek onun saltanatını duyurmuştur.⁸²⁴ Ancak onun bu çabalarına Göde Ahmed Mirza'dan karşılık bulamamıştır. Hasan Bey Rumlu Hüseyin Alihanî Mirza'yı tanımlamak için "*Büyük gücü ve ihtişamıyla diğer emirlerden üstün olan Hüseyin Alihanî Mirza*" ifadesini kullanmaktadır. Göde Ahmed Mirza'nın tahta çıkmasından sonra muhtemelen bazı kişisel sebeplerden dolayı Hüseyin Alihanî Mirza, Muzaffer Purnak'ı öldürmüştür. Ancak Hüseyin Alihanî Mirza, onun bu yersiz davranışına kızarak Muzaffer Purnak'ın intikamını almak isteyen Göde Ahmed Mirza tarafından öldürülmüştür (Zilhicce 902/Temmuz-Ağustos 1497).⁸²⁵

5.1.24. Göde Ahmed Mirza b. Uğurlu Mehmed Mirza

Uğurlu Mehmed Mirza ile Fatih Sultan Mehmed'in kızı Gevherhan Sultan'ın evliliğinden dünyaya gelmiştir. Doğum yılı, 882/1477'dir. Babası Uğurlu Mehmed katlediğinde henüz bebektir ve annesi tarafından Erzincan'dan İstanbul'a götürülmüştür.⁸²⁶ Hem Fatih Sultan Mehmed'in hem de Uzun Hasan Bey'in torunu olmaktadır. Babasının ölümünden sonra Osmanlı sarayında önce Fatih Sultan Mehmed himayesinde daha sonra da dayısı olan Sultan Bayezid'in koruyuculuğunda oldukça iyi bir eğitim almıştır. Hatta Sultan Bayezid'in kızı Aynışah Hatun ile 896/1490 yılında evlendirilmiş, çiftin birkaç çocuğu olmuştur.⁸²⁷

902/1496-97 yılına gelindiğinde Akkoyunlu tahtında Rüstem Mirza oturmaktadır ve emri altındaki birçok bey Akkoyunlu sultanına karşı itaatsizlik yürütmektedir.

⁸²³ Woods, a.g.e, s.158.

⁸²⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.347-348; Çetin, a.g.m, s.61.

⁸²⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348.

⁸²⁶ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.332; Derviş Ahmed Âşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Çev. Ayşenur Kala), Kamer Yayınları, İstanbul 203, s.363; Gündüz, a.g.e, s.62; Şerefhan, a.g.e, s.120.

⁸²⁷ Derviş Ahmed Âşıkî, a.g.e, s.354; Pal Fodor, "Wolf On The Border: Yahyapaşaoğlu Bali Bey (?–1527) Expansion and Provincial Elite In The European Confines Of The Ottoman Empire In The Early Sixteenth Century", *Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences*, Budapest 2019, s.59.

Başından beri Rüstem Mirza'nın hükümdarlığını kabul etmeyen Nur Ali b. Dâna Halil Mirza, Osmanlı padişahı Sultan Bayezid'e gelerek yanında getirdiği birçok hediye ile birlikte Akkoyunlu tahtına Göde Ahmed Mirza'nın çıkmasının gerekliliğini ve birçok Akkoyunlu beyinin de Göde Ahmed Mirza'nın destekçisi olduğunu bildirerek onun Akkoyunlu tahtına oturtulması için iznini istemiştir.⁸²⁸ Bu konuda Hasan Bey Rumlu ise Sultan Bayezid'in yanına gelen beyi Nur Ali Mirza olarak değil Hasan Ali Tercani olarak zikretmektedir.⁸²⁹ Yine Hasan Bey Rumlu, Sultan Bayezid'in Akkoyunlu beylerin samimiyetine güvenerek Göde Ahmed Mirza'nın saltanat davasına izin vermekle kalmamış yanına yardımcı bir birlik de vermiştir. Ancak buna karşılık Osmanlı müverrihleri haricinde Göde Ahmed Mirza'nın Sultan Bayezid'den izin almadan gittiğini bildirmektedir. Hoca Sadeddin Efendi, açık bir şekilde Sultan Bayezid'in Müslümanlar arsında kan dökülmesinden korktuğu için izin vermediğini yazmıştır. Bu sebeple de müverrihin anlattıklarına göre Göde Ahmed Mirza, İstanbul'dan kaçarak Azerbaycan'a gitmiştir. Yine Âşıkpaşazâde de bu hususta *"Bayındır Han oğulları ülkelerinden İstanbul'a gelip, Sultan Bayezid'e güzel hediyeler getirdiler. Ahmed Mirza'nın aklını çeldiler, bir gece kaçırdılar. Sultan Bayezid'den habersiz Tebriz'e, Azerbaycan tahtına iletiler."*⁸³⁰ Benzer bir durumu Müneccimbaşı da dile getirmektedir.⁸³¹

Nur Ali Mirza, Göde Ahmed Mirza'nın emrine ordu sağlayarak Tebriz'e gelmiştir. Onun gelişinden haberdar olan Rüstem Mirza ile İbrahim Mirza Aras nehri kenarında savaş düzenini almıştır. Göde Ahmed Mirza da Tebriz'deki destekçileriyle birlikte Aras vadisine giderek Rüstem Mirza'nın birlikleriyle karşı karşıya gelmiştir. Bu sırada İbrahim Sultan Mirza, Rüstem Mirza'ya ihanet ederek Göde Ahmed Mirza'nın tarafına geçmiştir. Bu savaşta Rüstem Mirza mağlup olmuş ancak ele geçirilememiştir. Bu sırada Hüseyin Ali Hanî Mirza da 1 Ramazan 902/3 Mayıs 1497'de Tebriz'de Göde Ahmed Mirza adına hutbe okutup sikke kestirmiştir.⁸³² Böylece Akkoyunlu hükümdarı olan Göde Ahmed Mirza, Tebriz'de tahta oturmuştur. Başarısını bir mektupla Osmanlı hükümdarı Sultan Bayezid'e bildiren Göde Ahmed Mirza'nın karşısına bir kez daha Rüstem Mirza, Gürcülerden de aldığı destekle Zilkade 902/Temmuz 1497'de saldırmış

⁸²⁸ Woods, a.g.e, s.168.

⁸²⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.347.

⁸³⁰ Derviş Ahmed Âşıkî, a.g.e, s.359.

⁸³¹ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbâr III*, s.167.

⁸³² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.347-348; Çetin, a.g.m, s.61.

ancak bu kez ele geçirilerek öldürülmüştür.⁸³³ Göde Ahmed Mirza tahta çıktığında 20 yaşındadır.

Bu sırada Hüseyin Alihanî Mirza, Muzaffer Purnak'ı kendi kişisel sebeplerden ötürü katledince Göde Ahmed Mirza da onun bu taşkın tavrı karşısında Zilhicce 902/Temmuz-Ağustos 1497'de kız kardeşinin kocası olan Hüseyin Ali Hanî Mirza'nın öldürülmesini emretmiştir.⁸³⁴ Göde Ahmed Mirza, Akkoyunlu beylerinin başına buyruk ve hükümdarlara karşı itaatsizliklerini görünce onların bir nizama getirilmesine inanarak hareket etmeye başlamıştır. Çünkü onların bu itaatsiz tavrı devletin merkezileşmesi yönünde oldukça zıt bir durumdur ve devletin giderek zayıflamasının etkisinde bu merkeziyetçilikten yoksun olması esastır. Bu amaçla bir önceki Akkoyunlu hükümdarı Rüstem Mirza'ya çok kolay bir şekilde sırt çeviren İbrahim Sultan Mirza'nın öldürülmesini istemiş ancak Akkoyunlu beyleri onun bu isteğine askerler arasında hükümdara karşı ihtilaf çıkabileceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Göde Ahmed Mirza da İbrahim Sultan Mirza'yı Kirman valiliğine tayin ederek onun Tebriz'den uzaklaştırılmasını sağlamaya çalışmıştır.⁸³⁵ Öte yandan Fars hâkimliğine yeni atanmış olan Kasım Bey Purnak'ı da geri çağırıştır.⁸³⁶

Ayrıca kendisinin de yetişmesinde etken olan Osmanlı kanunlarının Akkoyunlu topraklarında uygulanmasını temenni etmiştir. Bu amaçla İstanbul'dan beraberinde Azerbaycan'a getirdiği ve burada veziri olarak tayin ettiği Şeyh Noktacıoğlu ile birlikte ülkesini adaletli bir şekilde yönetebilmek adına girişimler başlatmıştır. Özellikle vezir ya da emirlerin halktan, kendi başlarına bir dinarlık dahi vergi koyamayacaklarını, çiftçiler için kanunun izin vermiş olduğu ölçüden bir avuç dahi fazlasının alınamayacağına dair fermanlar yayınlamıştır.⁸³⁷ Ayrıca içkiyi yasaklamış, ilim erbabı insanlara değer verip onlara bağışta bulunmuş, el üstünde tutmuştur. Özellikle Akkoyunlu emirlerin, devletin ötesinde hareket etmeleri, ellerinde birçok toprak bulunurken çiftçinin bu konuda sıkıntı yaşaması Göde Ahmed Mirza'nın bu hususta reformlar yapmak istemesine neden olmuş ve emirlerin elinden toprakları

⁸³³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.341; Şerefhan, a.g.e, s.132; Çetin, a.g.m, s.61.

⁸³⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348; Çetin, a.g.m, s.62.

⁸³⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.342.

⁸³⁶ Woods, a.g.e, s.158.

⁸³⁷ Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Ahmed Bey ve Onun Osmanlı İdari Sistemini Ak-Koyunlu Devleti'nde Uygulama Çabası", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.36, 2004, s.208-209.

alarak halkına vermiştir. Ayrıca tebaası vergiler altında ezildiğinden bu vergileri kaldırmak istemiştir.⁸³⁸ Ancak ellerindeki gücü kaybeden Akkoyunlu emirleri bu duruma ciddi bir hoşnutsuzluk göstererek İbrahim Sultan Mirza ve Fars hâkimi Kasım Bey Purnak'ın önderliğinde baş kaldırmıştır. Kirman valisi olarak tayin ettiği İbrahim Sultan Mirza'nın Kirman'a gitmek yerine Fars'a giderek, oranın hâkimi Kasım Bey Purnak ile bir araya gelerek kendisine karşı savaş hazırlıklarına giriştiğini gören Göde Ahmed Mirza, Tebriz'den çıkarak onlarla vuruşmak üzere Irak'a hareket etmiştir. İbrahim Sultan Mirza ve Kasım Bey Purnak da birliklerini bir araya getirerek 17 Rebiülahir 903/13 Aralık 1497'de eski Hoca Hasan Mâzi civarında Burucerd yolu üzerinde karşı karşıya gelmiştir. Göde Ahmed Mirza'nın Osmanlı-Akkoyunlu ordusu, İbrahim Sultan Mirza ve Kasım Bey Purnak'ın ordusuna karşı sayıca üstün ve daha nizamlı olmasına rağmen Akkoyunlu askerlerinin saf değiştirmesiyle Göde Ahmed Mirza yenilerek savaş meydanında, veziri Şeyh Noktacıoğlu ile birlikte öldürülmüştür (17 Rebiülahir 903/13 Aralık 1497).⁸³⁹

Hasan Bey Rumlu, Göde Ahmed Mirza'nın fiziksel özelliklerini şöyle anlatmaktadır; *Yüzü kırmızı ve beyazdı. Boyu alçak, eli ayağı kısa idi. Göde Ahmed denmesinin nedeni budur*” Ayrıca Göde Ahmed Mirza'nın mühründe de şu ifadenin yazdığını bildirmektedir; *“Mazlumun kuru dudakları gülsün artık, çünkü biz zalimin kökünü kazıyacağız.*”⁸⁴⁰

5.1.25. İbrahim (Ayba) Sultan Mirza b. Dâna Halil Mirza

Dâna Halil Mirza'nın oğlu olan İbrahim Sultan Mirza'nın annesinin adı bilinmemektedir. Ayrıca İbrahim Sultan Mirza'nın doğum tarihi ya da çocukluk yılları hakkında da bilgi sahibi olunamamıştır. Kaynaklarda daha çok Ayba, Aybe ya da İbe Sultan olarak geçen İbrahim Mirza'nın adına en erken Sultan Yakub Mirza döneminde Akkoyunlu ordusunda yer aldığı ve Şeyh Haydar'ın üzerine gönderildiği zaman adına rastlanılmıştır. Şeyh Haydar, Şirvanşah Feruh Yesar'ın üzerine saldırınca Ferruh Yesar'ın Sultan Yakub Mirza'dan yardım istemesi üzerine Süleyman Biçen komutasında İbrahim Sultan Mirza'yı 4 bin kişilik bir ordu ile Erdebil'e göndermiştir.

⁸³⁸ Paydaş, *a.g.m.*, s.210.

⁸³⁹ Həsən Bəy Rumlu, *a.g.e.*, s.349; Hoca Sâdeddin Efendi, *a.g.e.*, s.342; Şerefhan, *a.g.e.*, s.132; Çetin, *a.g.m.*, s.62.

⁸⁴⁰ Həsən Bəy Rumlu, *a.g.e.*, s.351.

26 Cemaziyelahir 893/7 Haziran 1488'de Erdebil'e ulaşan Akkoyunlu ordusu, 29 Receb 893/9 Temmuz 1488'de Taberistan'da Şeyh Haydar ve adamlarını yakalayıp onları katletmiştir.⁸⁴¹

Baysungur Mirza'nın hükümdarlığı sırasında ona karşı Rüstem Mirza'nın saltanatını desteklemesine kadar geçen sürede İbrahim Sultan Mirza'nın ne yaptığıyla ilgili bilgi sahibi olunamamıştır. Ancak Süleyman Biçen'in aktif siyaseti zamanında İbrahim Sultan Mirza'nın amcası, Korkmaz Mirza'nın Süleyman Biçen aleyhine başkaldırdığında onu katletmesine müteakip İbrahim Sultan Mirza'nın da Akkoyunlu tahtına Rüstem Mirza'nın oturtulması için bir dizi faaliyet başlattığı görülmektedir. Böylece Kaçar, Purnak ve Musullu aşiretlerini bir araya toplamıştır. O sırada Rüstem Mirza'nın esir tutulduğu Alıncak Kalesi hâkimi Purnaklı Seyyid Ali Bey kısa sürede İbrahim Sultan Mirza'ya destek vererek Rüstem Mirza'yı serbest bırakmıştır (Receb 897/Mayıs 1492).⁸⁴² Bu sırada İbrahim Sultan Mirza'nın Rüstem Mirza ile birlikte Tebriz'e yürüdüğünü haber alan Baysungur Mirza ve Süleyman Biçen Tebriz'i terk etmiştir. Böylece İbrahim Sultan Mirza ve birlikçileri Rüstem Mirza'yı sorunsuzca Akkoyunlu tahtına oturtmuştur (Receb 897/Nisan-Mayıs 1492).⁸⁴³

Ancak kısa süre içinde Cemaziyülevvel-Cemaziyülahir 898/1493 baharında dedesi Şirvanşah'tan aldığı destekle Baysungur Mirza, Rüstem Mirza aleyhine yola çıkmış ve Tebriz'i ele geçirmeye yönelik harekate kalkışmıştır. Ancak onun bu girişimi İbrahim Sultan Mirza tarafından Kur ırmağı kıyısında durdurulmuştur. Bu olaydan sonra Baysungur Mirza ve Rüstem Mirza arasında bazı toprak bölüşümleri gerçekleşmiş ancak Baysungur Mirza bu anlaşmaya sadık kalmayarak Receb-Şaban 898/Mayıs 1493'te yeniden Azerbaycan'a yürüdüğünde İbrahim Sultan Mirza, Sultan Ali Safevî ile birlikte Baysungur Mirza ve destekçilerine karşı savaşmış ve Baysungur Mirza'yı ele geçirmişlerdir (Şevval 898/Ağustos 1493).⁸⁴⁴ Baysungur Mirza'nın idam edilmesinden sonra Şaban-Zilkade 898/1494 yazında Gilan hâkimi Emir Ali Kiya'nın Rey'deki bazı Bayındır emirlerini öldürtmesi ve Sultaniye'yi yağmalatması üzerine

⁸⁴¹ Örs; a.g.tz, s.91; Hinz, a.g.e, s. 75; Şerefhan, a.g.e, s.135.

⁸⁴² Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.338; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333; Woods, a.g.e, s.154.

⁸⁴³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.333; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.338; Şerefhan, a.g.e, s.131; Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.194-195.

⁸⁴⁴ Woods, a.g.e, s.154; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.339; Çetin, a.g.m, s.60; Şerefhan, a.g.e, s.131.

İbrahim Sultan Mirza Gilan’a giderek Rudbar’ın tamamını ele geçirmiş ve Kazvin’i Rüstem Mirza adına ele geçirmiştir.⁸⁴⁵

Bu sırada Ramazan-Zilhicce 899/1494 yazında Safevî şehzadelerinin artan gücü karşısında İbrahim Sultan Mirza, Hüseyin Alihanî ile birlikte Rüstem Mirza’nın da onayıyla Sefevi şehzadelerinin yeniden tutuklanıp hapsedilmesinin daha uygun olacağına karar vererek Erdebil üzerine yürümüştür. Burada Sultan Ali Safevî ile kanlı bir mücadeleye girip onun başını gövdesinden ayırarak Rüstem Mirza’ya getirmişlerdir.⁸⁴⁶ Ancak Sultan Ali’nin diğer kardeşlerine ulaşamayan İbrahim Sultan Mirza, Erdebil’de iken İsmail Safevî’nin Tulu-Nav valisi Emir Muzaffer’in yanında olduğu haberini almıştır. Böylece Emir Muzaffer’e adamlarını göndererek “*Sultan Haydar’ın oğlu sana sığınmıştır. İtaat ve teslimiyetin kuralı şudur ki onu ve yoldaşlarını Rüstem Bey’e teslim etmelisin.*” haberiyle birlikte hediyeler de göndermiştir. Ancak Emir Muzaffer’in bu emri görmezden gelmesiyle İbrahim Sultan Mirza bu kez tehdit ve korkutma yolunu seçerek “*Bil ki bu konuda ihmalkâr davranırsan cezalandırılırsın*” diyerek de uyarmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen İbrahim Sultan Mirza isteğine kavuşamamıştır. Bu sırada İsmail Safevî’nin de Reşt’den Lahican’a gittiği haberini alınca Tebriz’e geri dönmüştür.⁸⁴⁷

Öte yandan Rüstem Mirza’ya karşı artan muhalefet ve İbrahim Sultan Mirza’nın etkin siyasetinden rahatsız olan İbrahim Sultan Mirza’nın kardeşi Nur Ali Mirza ve Hüseyin Ali Hanî, Göde Ahmed Mirza’nın yeni hükümdar olarak tahta çıkması için harekete geçmişler ve 902/1496-97’de onu İstanbul’dan Azerbaycan topraklarına getirtmişlerdir. İbrahim Sultan Mirza, Rüstem Mirza’nın ordusunda Aras nehri kenarında Göde Ahmed Mirza ve birlikçilerine karşı savaşa tutuşmuş ancak bir süre sonra İbrahim Sultan Mirza gücü elinde bulunduran beylerden biri olmaya devam edebilmek için Göde Ahmed Mirza’nın tahta çıkışında etkin rol alabilmek niyetiyle Göde Ahmed Mirza’nın safına geçerek Rüstem Mirza’nın mağlubiyetinde başarı göstermiştir. İlk çarpışmada ele geçirilemeyen Rüstem Mirza üç ay sonra Gürcülerden

⁸⁴⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.336; Woods, a.g.e, s.278, 327; Faruk Sümer, “Kaçarlar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 2. Basım, Ek 1.C, İstanbul 2016, s.699.

⁸⁴⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.341-342; Woods, a.g.e, s.157.

⁸⁴⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.344-345.

aldığı destekle yeniden Tebriz'e yürümüş ancak tekrar mağlup olmuştur. Böylece Rüstem Mirza yakalanarak öldürülmüştür (Zilkade 902/Temmuz 1497).⁸⁴⁸

Ancak İbrahim Sultan Mirza'nın Göde Ahmed Mirza'nın tahta çıkışında oynadığı rol, Göde Ahmed Mirza'yı rahatsız etmiş olacak ki başta onun öldürülmesini istemiştir. Ancak Akkoyunlu beylerinin İbrahim Sultan Mirza'nın katledilmesine karşı çıkmaları sonucunda hayatı bağışlanarak Kirman'a sürülmüştür.⁸⁴⁹ Ancak İbrahim Sultan Mirza, yaşadığı hoşnutsuzlukla birlikte Kirman yerine Fars'a gitmeye karar vermiş ve burada Kasım Bey Purnak ile Şiraz'da bir araya gelmiştir. Fars valisi Kasım Bey Purnak'ın da bir elçi aracılığıyla Tebriz'e geri çağırılmasıyla İbrahim Sultan Mirza, Göde Ahmed Mirza aleyhinde birlikte hareket etme kararı almıştır. İlk olarak Göde Ahmed Mirza'nın Kasım Bey Purnak için göndermiş olduğu elçiyi yakalayarak Şiraz'da İbrahim Sultan Mirza adına hutbe okutmuşlardır.⁸⁵⁰ Ancak asıl hükümdar olarak Şirvan'da bulunan Sultan Yakub Mirza'nın henüz 7 yaşındaki oğlu Sultan Murad'ı tahta oturtmak istemişlerdir. Böylece çocuk hükümdarı kontrol edebilecek olan İbrahim Sultan Mirza eski siyasi gücünü de koruyacaktır. Ayrıca siyasi etkinlikte Kasım Bey Purnak ile birlikte Sultan Murad Mirza'ya vekillik edecekleri konusunda da anlaşmışlardır. Bu ittifakın ardından çevreden ve Mevlâna Celâleddin Muhammed Devvânî, Emir Sadreddin Muhammed b. Emir Gıyaseddin Mansur gibi önemli isimlerden birçok altın toplayarak İsfahan'a doğru hareket etmişlerdir.⁸⁵¹ Bu sırada onların bu isyanından haberdar olan Göde Ahmed Mirza da İsfahan'a ilerlemiştir. Böylece 17 Rebiülahir 903/13 Aralık 1497'de İsfahan yakınlarındaki Hacı Hasan-ı Mazi'de iki ordu karşı karşıya gelmiştir. İbrahim Sultan Mirza ve destekçilerinin sayısı Göde Ahmed Mirza'nın ordusunun karşısında oldukça az olmasına rağmen İbrahim Mirza'nın üstün gayret ve cesaretinin yanı sıra Göde Ahmed Mirza'nın ordusundaki Akkoyunlu askerlerinin İbrahim Sultan Mirza'nın tarafında geçmesi sonucunda Göde Ahmed Mirza savaş alanında öldürülmüştür (17 Rebiülahir 903/13 Aralık 1497).⁸⁵²

İbrahim Sultan Mirza'nın Göde Ahmed Mirza karşısındaki bu başarının diğer tarafında Göde Ahmed Mirza safında savaşan Yusuf b. Uzun Hasan'ın çocukları Muhammedî

⁸⁴⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.341; Şerefhan, a.g.e, s.132; Çetin, *a.g.m*, s.61.

⁸⁴⁹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.342.

⁸⁵⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.349.

⁸⁵¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.349.

⁸⁵² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.349; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.342; Şerefhan, a.g.e, s.132; Çetin, *a.g.m*, s.62.

ve Elvend mirzalar onun ölümüyle kaçmıştır. Muhammedî Mirza Yezd'e giderken Elvend Mirza ise bazı beylerin de etkisiyle Azerbaycan'a dönmüştür. Bu sırada İbrahim Sultan Mirza'nın kardeşleri Nur Ali, Yezd valisi olan Murad ve Eşref mirzalar Muhammedî b. Yusuf'u saltanat makamına oturtmak için harekete geçmiştir.⁸⁵³

İbrahim Sultan Mirza Tebriz'e gelerek Elvend Mirza üzerine yürümüş ancak onun karşısında tutunamayacağını bilen Elvend Mirza kaçmıştır. Elvend Mirza'nın aradan çekilmesiyle İbrahim Sultan Mirza, Şirvanşah'tan Sultan Murad Mirza'nın tahta çıkması hususunda izin alarak onun gelişini beklerken Kum'da kışlamıştır. Burada Sultan Murad Mirza adına hutbe okutup sikke kestirmiştir. Bu sırada Hasan Bey Rumlu'nun ifadesiyle İbrahim Sultan Mirza *“Kum'da bir bargâh tertip ederek o bargâha bir taht koydu ve o tahtın üzerine de bir taç koydu. Her sabah emirlerin sultana (Sultan Murad) hizmet ettiği şekilde oraya giderdi ve işlerin nasıl olması gerektiği ile meşgul olup büyük sofraya açardı.”*⁸⁵⁴ Onun bu tavrından bir sultan gibi hareket ettiği ve çoktandır hükümdarlık niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda emirlerden bu yolla bağlılık almaya çalıştığı da görülmektedir.

Receb-Şevval 903/1498 baharında Sultan Murad Mirza'yı karşılamak için Tebriz'e doğru hareket etmiştir. Ancak askerlerinden Sultan Murad Mirza'ya bağlılık gösteren bir grup, Şirvan askerleriyle birlikte kendisine karşı ayaklanmıştır. Buna karşılık olarak İbrahim Sultan Mirza da isyancıları dağıtarak ele geçirdiği Sultan Murad Mirza'yı Maraga yakınlarındaki Ruyindez/Ruyindej Kalesine hapsedirmiştir. Ayrıca Sultan Murad Mirza'nın annesi, Gevher Hanım'ı zorla nikahına almıştır.⁸⁵⁵ Tüm bunların verdiği güçle yeniden eski otoritesine kavuşan İbrahim Sultan Mirza, saltanat makamı için Elvend Mirza'yı Diyarbekir'den çağırmıştır. Böylece Elvend Mirza, İbrahim Sultan Mirza'nın daveti üzerine Ahlat ve Erciş'ten Tebriz'e gelerek Akkoyunlu tahtına oturmuştur.

Öte yandan Rebiülahir 904/Kasım-Aralık 1498'de İbrahim Sultan Mirza'nın kardeşleri Nur Ali, Murad ve Eşref mirzalar da Yezd'de Elvend Mirza'ya karşı kardeşi Muhammedî Mirza'nın hükümdarlığını ilan ederek kısa sürede Şiraz'ı ele geçirdikten

⁸⁵³ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.343; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Woods, a.g.e, s.159.

⁸⁵⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.350.

⁸⁵⁵ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.350; Woods, a.g.e, s.159; Çetin, a.g.m, s.62.

sonra İsfahan'ı da alarak burayı başkent ilan etmişlerdir. Onların bu yükselişleri karşısında İbrahim Sultan Mirza, Tebriz tahtının yeni sahibi Elvend Mirza ile birlikte Irak'a doğru hareket etmiştir. Ancak Muhammedî Mirza onların gelişinden haberdar olunca kaçarak Hüseyin Kiya Çelavî'nin yanına sığınmıştır.⁸⁵⁶ İbrahim Sultan Mirza, Maraga hâkimi olan kardeşi Güzel Ahmed Mirza'yı çok sayıda emir ve birliklerle Veramin kışlağında bırakarak Elvend Mirza ile kışı geçirmek için Kum'a hareket etmiştir. Bu arada Kasım Bey Purnak'ı da Şiraz'a göndermiştir. Ancak bir süre sonra Muhammedî Mirza, Hüseyin Kiya Çelavî ile birlikte Veramin'e gece baskını düzenleyerek tüm silah ve mühimmatlarını ele geçirmiştir. Güzel Ahmed Mirza, İbrahim Sultan Mirza'nın karşısına perişan bir vaziyette çıkınca İbrahim Sultan Mirza, geri dönmenin daha iyi olacağını düşünerek kış ortasında Elvend Mirza ile birlikte Azerbaycan'a dönmüştür.⁸⁵⁷ Muhammedî Mirza ise Irak'ta iyice güçlenerek etrafına büyük bir ordu toplamayı başarmıştır. Böylece Şevval 904/Mayıs-Haziran 1499'da Azizkendî'de karşı karşıya gelen taraflar arasında büyük bir savaş meydana gelmiştir. Ancak İbrahim Sultan Mirza ve Elvend Mirza'nın ordusu Muhammedî Mirza'nın kuvvetleri karşısında yenilgiye uğramış ve İbrahim Sultan Mirza bu savaşta öldürülmüştür (Şevval 904/Mayıs-Haziran 1499).⁸⁵⁸

Akkoyunlu Devleti'nin son dönemlerinde oldukça etkin olan İbrahim Sultan Mirza için Kazvinî *"Eybe/İbe Sultan, Bayındır soyundan şan ve makam sahibi idi. Güç, cesaret ve bahadırılıkta eşi benzeri yoktu. Akkoyunlu'nun devlet ve talihi gidince o da o arada öldü."* demektedir.⁸⁵⁹ İbrahim Sultan Mirza'nın tüm bu saltanat mücadelesinde güçlü ve başarılı bir isim olmasına rağmen Akkoyunlu tahtına oturmak yerine kukla padişahların ardında görünmek istemesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durumun sebebi şüphesiz ki dönemin hukukunun tahtta hak iddia edecek kişinin taht kentini ele geçiren kişinin soyundan gelmesi şartının varlığıdır. Tebriz tahtını Uzun Hasan Bey'in ele geçirmesi, ancak Uzun Hasan Bey'in soyundan gelenlerin Tebriz tahtına oturabilmesini mümkün kılmıştır. Uzun Hasan Bey'in hanesine mensup olmayan İbrahim Sultan Mirza, bu sebeple hükümdarlık iddiasında bulunmamış, Uzun

⁸⁵⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Bu konuda Behramnejad, o sırada Rey'de kışlayan Muhammedî Mirza ile İbrahim Sultan Mirza arasında savaş olduğunu ve Muhammedî Mirza'nın yenilerek Hüseyin Kiya Çelavî'nin yanına sığındığını söylemektedir. Behramnejad, a.g.e, s.131.

⁸⁵⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.156.

⁸⁵⁸ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.343; Woods, a.g.e, s.171.

⁸⁵⁹ Çetin, a.g.m, s.63.

Hasan Bey'in soyundan gelen kişilerin ardında yer alarak gölge padişahlığını üstlenmiştir.

5.1.26. Muhammedî Mirza b. Yusuf Mirza

İsfahan hâkimi Yusuf Mirza'nın oğlu olan Muhammedî Mirza'nın annesi hakkında bilgi bulunamamıştır. Ayrıca Muhammedî Mirza'nın doğum tarihi hakkında da bilgi sahibi olunamamıştır. Muhammedî Mirza'nın adına en erken Göde Ahmed Mirza'nın saltanatı altında onun ordusunda hizmet ettiklerine dairdir. Önceki hükümdarlar döneminde tam olarak nerede ya da hangi görevde bulundukları tespit edilememiştir. Göde Ahmed Mirza, Tebriz'de tahta oturduktan sonra İbrahim Sultan Mirza'nın Şiraz'da Fars valisi Kasım Bey Purnak ile birlikte isyan ettiği zaman Muhammedî Mirza da kardeşi Elvend Mirza ile birlikte bu savaşta bulunmuş ve Göde Ahmed Mirza'nın ordusunda yer almıştır. Ancak İbrahim Sultan Mirza karşısında mağlup olan ve savaş meydanında öldürülen Göde Ahmed Mirza'nın ardından Muhammedî Mirza savaş alanından kamayı başarılarak Yezd'e gitmiştir.⁸⁶⁰ Burada Yezd valisi olan İbrahim Sultan Mirza'nın kardeşi Murad Mirza ve diğer kardeşleri Nur Ali ve Eşref mirzalar tarafından sultan ilan edilmiştir (Rebiülahir 904/Kasım-Aralık 1498). Ayrıca Muhammedî Mirza'ya destek verenler arasında Bayındırlı aşireti ve Afşar beyleri de bulunmaktadır. Muhammedî Mirza ve taraftarları Şiraz'a doğru ilerlemişler ve Nain yakınlarında Kasım Bey Purnak ile karşı karşıya gelmiş ve aralarında bir savaş vuku bulmuştur. Kasım Bey Purnak bu çarpışmada mağlup olmuş ve hemen İbrahim Sultan Mirza'yı olanlardan haberdar etmiştir. Muhammedî Mirza, Şiraz'ın yönetimini Mansur Bey Afşar'a vererek İsfahan'a ilerlemiş ve kısa sürede burayı da ele geçirmiştir. Geçici olarak başkent kılınan İsfahan'dan sonra hız kesmeden Rey'e giden Muhammedî Mirza, kışı burada geçirmeye karar vermiştir. Ancak bir süre sonra Tebriz'de hükümdar ilan edilen kardeşi Elvend Mirza ile İbrahim Sultan Mirza'nın üzerine yürüdüğünü haber almış ve onlardan korkarak kaçmış ve Hüseyin Kiya Çelavî'nin yanına İstâre (Estâre) Kalesine sığınmıştır.⁸⁶¹ Burada Hüseyin Kiya Çelavî ile ittifak kararı alan Muhammedî Mirza, İbrahim Sultan Mirza'nın Veramin'de bıraktığı kardeşi Güzel Ahmed komutasındaki kuvvetlerine bir gece, baskın

⁸⁶⁰ Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.343; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Woods, a.g.e, s.159.

⁸⁶¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Woods, a.g.e, s.161; Çetin, a.g.m, s.63.

düzenleyerek tüm silah ve mühimmatlarını ele geçirmiş ve onları bozguna uğratmıştır. Muhammedî Mirza'nın gücünden korkan İbrahim Sultan Mirza ve Elvend Mirza hızla Azerbaycan'a dönmüştür. Muhammedî Mirza ise daha da güçlenerek çevresine Türk ve Gilanlılardan çok sayıda kuvvet toplayarak ordusunu büyötmüştür. Artık Kâşân, Save ve Kum reisleri de Muhammedî Mirza'nın yanındadır. Böylece Şevval 904/Mayıs-Haziran 1499'de Elvend Mirza ve İbrahim Sultan Mirza üzerine yürümüştür. Azikendî'de karşı karşıya gelen iki kardeş arasındaki saltanat kavgasının galibi Muhammedî Mirza olmuştur. Azizkendî Savaşı'nda İbrahim Sultan Mirza öldürölmüş, Elvend Mirza ise Diyarbekir hâkimi olan Kasım b. Cihangir'in yanına sığınınca Muhammedî Mirza da Tebriz tahtına oturmuştur.⁸⁶²

Öte yandan İbrahim Sultan Mirza'nın Ruyindez/Ruyindej Kalesine hapsedtirdiği Sultan Murad Mirza, Maraga valisi Güzel Ahmed Mirza ve Ferruhsad b. Korkmaz Mirza önderliğinde hapisten kurtararak Fars'a götürölmüş ve orada padişah ilan edilmiştir. Ancak bir diğer taraftan da Elvend Mirza'nın Diyarbekir'den çıkarak Tebriz'e yürüdüğü haberi Muhammedî Mirza'ya ulaşınca Sultaniye'ye kaçmıştır. Böylece Elvend Mirza yeniden Tebriz tahtına oturmuştur.⁸⁶³ Muhammedî Mirza ise Sultan Murad'ın İsfahan'daki saltanatı karşısında yeniden bölgeyi ele geçirebilmek için harekete geçmiştir. Muhammedî Mirza kalabalık bir orduyla İsfahan'a doğru ilerlerken Sultan Murad Mirza da büyük bir kuvvetle Şiraz'dan çıkarak Muhammedî Mirza'ya doğru ilerlemiştir. Karuleng'de Kebir et-Tek'de karşı karşıya gelen iki taraf arasında büyük bir savaş meydana gelmiş ancak Muhammedî Mirza bu savaşta mağlup olarak bir yıllık saltanatının ardından savaş meydanında öldürölmüştür (905/1499).⁸⁶⁴

5.1.27. Kasım Mirza b. Cihangir Mirza

Cihangir Mirza'nın çocuklarından biri olan Kasım Mirza'nın annesi ya da doğum tarihi hakkında bilgiler mevcut değildir. Kasım Mirza'nın hakkında ulaşılabilinen en erken bilgi Amid hâkimi olmasına dairdir ancak Amid'den önce nerede bulunduğı bilinmemektedir. Mardin'deki Kasım Medresesinin 884/1479 tarihinde yapılmasından yola çıkarak Minorsky, Kasım Mirza'nın, babası Cihangir Mirza'nın

⁸⁶² Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Hoca Sâdeddin Efendi, a.g.e, s.343; Woods, a.g.e, s.171; Çetin, *a.g.m*, s.63.

⁸⁶³ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Woods, a.g.e, s.161.

⁸⁶⁴ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.354; Behramnejad, a.g.e, s.132; Woods, a.g.e, s.171.; Çetin, *a.g.m*, s.63.

toprağı olan Mardin’de, 1479’dan bir süre önce, babasının ölümüyle onun yerine Mardin’in yöneticiliğini yapmış olabileceğini ifade etmektedir.⁸⁶⁵ Kaynaklar kendisinden Amid hâkimi ya da Kasım Padişah olarak bahsetmektedir.⁸⁶⁶ Rüstem Mirza’nın hükümdarlığı sırasında hanedan üyelerinden Nur Ali Mirza’nın⁸⁶⁷ amcası Korkmaz Mirza’nın intikamını almak için Diyarbekir’de bulunan Süleyman Biçen’i öldürmesi sonucu çıkan karışıklığa son vermek amacıyla 899/1494’te Amid’e gönderilmiştir. Nur Ali Mirza’yı bölgeden Kahire’ye süren Kasım Mirza, Woods’a göre Diyarbekir valiliğine atanmasına rağmen bu tarihten sonra bölgede bağımsız bir şekilde hareket eden sultan haline gelmiştir. Öyle ki kendi adına dış devletlerle münasebetler başlatmış, sikkeler bastırmıştır. Ayrıca başkent kabul ettiği Mardin’de de imar faaliyetlerine giriştiği de bilinmektedir.⁸⁶⁸ Bunun dışında fermanlar yazdığı, ikta verdiği görülmektedir. Özellikle 5 Şaban 903/29 Mart 1498 tarihli Cengic fermanı, Kasım Mirza’nın Amid’deki hem toprak faaliyeti açısından hem de onun bağımsız bir yönetim merkezi oluşturduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.⁸⁶⁹

Şevval 904/Mayıs-Temmuz 1499 tarihine gelindiğinde Kasım Mirza’nın, Azizkendi Muharebesi sonucunda Muhammedî Mirza karşısında tutunamayarak kaçan Elvend Mirza’ya sığınma verdiği görülmektedir.⁸⁷⁰ Bu tarihten sonra 908/1502’de Elvend Mirza, Kasım Mirza’ya amcasının kendisine memleketinden bir miktar yer vermesini istediğini bildiren bir mektup ile elçi yollamıştır. Kasım Mirza, Elvend Mirza’nın bu beyanı karşısında hiddetlenerek gönderdiği elçiyi hapsedmiş ve ona da ülkesine girmemesi gerektiğini belirten bir haber göndermiştir. Ancak Kasım Mirza’nın cevabına karşılık olarak Elvend Mirza, birliklerini Mardin’e yöneltmiş ve Cevsah (Cevsek) önünde aralarında yaşanan çatışmada Kasım Mirza, esir düşmüş ve Mardin Kalesi’ne hapsedilmiştir. Bu sırada Amid Kalesi’ni, Kasım Mirza’nın eşi Hanım Hatun güvende tutmaktadır. Elvend Mirza, Şeyh İbrahim Gülşenî aracılığıyla kalenin anahtarının teslim edilmesini istemiştir. Buna karşılık olarak Kasım Mirza da Amid’in anahtarını teslim edeceğini ancak esaretten kurtulup ibadetle meşgul olmak istediğini

⁸⁶⁵ Vladimir Minorsky, “*A Soyurghal of Qasim b. Jahangir Aq-qoyunlu (903/1498)*”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies (Plate VI)**, Volume: 9, Issue: 4, 1939, s.935.

⁸⁶⁶ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.231; Erdem-Paydaş, a.g.e, s.156.

⁸⁶⁷ Nur Ali Mirza, Uzun Hasan Bey’in amcası Kör Muhammed Bey’in oğlu Dâna Halil’in oğludur. Aynı zamanda Nur Ali Mirza, Ayba Sultan olarak bilinen İbrahim Sultan Mirza’nın da ağabeyidir.

⁸⁶⁸ Woods, a.g.e, s.157.

⁸⁶⁹ Minorsky, a.g.m s.934.

⁸⁷⁰ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.352; Şerefhan, a.g.e, s.133; Woods, a.g.e, s.161.

ve hatunun teslim edilmesini istemiştir. Gülşenî durumu bildiren bir mektup ile Hanım Hatun'un yanına giderek ondan kalesinin anahtarını teslim almıştır. Ancak birkaç gün sonra Kasım Mirza'nın katledilmesi konusunda Akkoyunlu beylerinin ısrarı sonucunda Elvend Mirza'nın emriyle Kasım Mirza katledilmiştir (908/1502).⁸⁷¹ Kasım Mirza'nın, Uzun Hasan Bey'in kızı Hanım Hatun ile evlendiği bilinmektedir, ancak bu evliliğin hangi tarihte gerçekleştiği tespit edilememiştir. Gülşenî'nin belirttiğine göre çiftin bir kızıdan başka çocukları yoktur⁸⁷², bu kızın adına ise eldeki kaynaklardan ulaşılamamıştır.

5.1.28. Şeyh Hasan Mirza b. Köse Hacı Mirza

Köse Hacı Mirza b. Şeyh Hasan Mirza'nın oğludur. Annesinin adı ya da kim olduğuna dair bilgiler yetersizdir. Bunun yanı sıra Şeyh Hasan Mirza'nın doğum tarihine ya da gençlik yılları hakkındaki bilgilere de eldeki kaynaklar çerçevesinde ulaşılamamaktadır. Onun hakkında edinebildiğimiz en erken bilgi, amcası Bayezid Mirza'nın oğlu Kirman hâkimi Ebu'l-Feth Mirza'nın komutanları arasında yer aldığına dairdir. Ebu'l-Feth Mirza ile birlikte 3 Safer 909/29 Temmuz 1503'te⁸⁷³ Kirman'dan Şiraz'a hareket ederek o vakitlerde Şiraz'ı elinde tutan Yakub Can Mirza üzerine yürümüşlerdir. Onların karşısında tutunamayan Yakub Can Mirza'nın Beyza'ya kaçması üzerine Şiraz ele geçirilmiştir.⁸⁷⁴ Burada 6 ay kadar hüküm sürdükten sonra Ebu'l-Feth Mirza'nın av sırasında dağdan düşerek ölmesi sonucunda⁸⁷⁵ Şeyh Hasan Mirza, Şiraz'a giderek şehri ele geçirmiştir. Ancak Ebu'l-Feth Mirza'nın başına gelenlerin ardından Şiraz'ı Şeyh Hasan Mirza'nın ele geçirdiğini haber alan Yakub Can Mirza, İsfahan Türkmenlerini de toplayarak Beyza'dan geri dönmüş ve Şiraz'a saldırmıştır. Cüyum (Güyum) civarında karşıya gelen taraflar arasında büyük bir çatışma meydana gelmiş ve bu sırada Şeyh Hasan Mirza, savaş alanında Yakub Can Mirza tarafından öldürülmüştür (909/1503).⁸⁷⁶

⁸⁷¹ Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.239-243; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.391; Woods, a.g.e, s.165.

⁸⁷² Muhy-i Gülşenî, a.g.e, s.235-241.

⁸⁷³ Kazvinî, Ebu'l-Feth Mirza'nın Şiraz'a geliş tarihi olarak 908 senesinin Saferinin otuzunun cumartesi gününü vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin, a.g.m, s.64.

⁸⁷⁴ Namiq Musalı, I Şah İsmayılın Hakimiyyəti (Tarix-i Aləmərayi Şah İsmayıl Əsəri Əsasında), Nurlan, Bakı 2011, s.147; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.382.

⁸⁷⁵ Çetin, a.g.m, s.64.

⁸⁷⁶ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.382; Woods, a.g.e, s.207.

5.1.29. Yakub Can Mirza b. Dâna Halil Mirza

İbrahim Sultan Mirza'nın kardeşlerinden Yakub Can Mirza da katledilen hanedan mensuplarındandır. Dâna Halil Mirza'nın oğlu olan Yakub Can Mirza'nın annesi ya da onun doğum tarihine ait bilgiler eldeki veriler çerçevesinde yetersiz kalmaktadır. Yakub Can Mirza'ya dair ulaşılabilen en erken bilgi, onun Sultan Murad döneminde, Sultan Murad tarafından Ramazan 907 /10 Mart-8 Nisan 1502'de Fars hâkimliğine tayin edilmeine dairdir.⁸⁷⁷ Ancak Sultan Murad'ın Şah İsmail Safevî ile girdiği mücadelede mağlup olması Akkoyunlu beyleri arasında bir iç savaşın başlamasına neden olmuştur. Böylece 3 Safer 909/29 Temmuz 1503'de⁸⁷⁸ Kirman hâkimi olan Ebu'l-Feth Mirza (b. Bayezid b. Şeyh Hasan) Şiraz'a hareket ederek Yakub Can Mirza üzerine yürümüştür. Onun karşısında tutunamayan Yakub Can Mirza ise Beyza'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Ebu'l-Feth Mirza'nın talihsiz ölümünün ardından onun komutanlarından biri olan, aynı zamanda da amcası Köse Hacı Mirza'nın oğlu Şeyh Hasan Mirza'nın, Şiraz'ı ele geçirdiğini öğrenen Yakub Can Mirza, İsfahan Türkmenlerini toplayarak Şiraz'a saldırmıştır. Cuyüm (Guyüm) civarında aralarında büyük bir savaş meydana gelmiş ve Yakub Can Mirza, burada Şeyh Hasan Mirza'yı öldürmüştür. Ardından da bölgenin hâkimliğini ele geçirmiştir.⁸⁷⁹

Bu sırada Şah İsmail Safevî'nin Sultan Murad'ın peşinden gelmesiyle çareyi kaçmakta bulan Sultan Murad, Erjen çölünde Yakub Can Mirza'nın kuvvetleriyle birleşmiştir. Sultan Murad'ın önde gelen komutanları arasında yer alan Yakub Can Mirza da Safevî ordusundan kaçarak Diyarbekir'e gitmek niyetiyle Musul'a gelmiş, ancak burada Beşaret Bey Purnak tarafından kişisel düşmanlık sebebiyle katledilmiştir.⁸⁸⁰ Bu düşmanlığın altında yatan etken ise, Yakub Can Mirza'nın daha önceden Beşaret Bey Purnak'ın ağabeyi Kasım Bey Purnak'ı katletmesidir. Böylece Yakub Can Mirza, kısasa karşılık Beşaret Bey Purnak tarafından 909/1503 senesinde öldürülmüştür.⁸⁸¹

⁸⁷⁷ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.376.

⁸⁷⁸ Hasan Bey Rumlu ve Tarih-i Kızılbaşân'ın müellifi, Ebu'l-Feth Mirza'nın Kirman'dan çıkışı için 3 Safer 908/8 Ağustos 1502 tarihini vermiştir. Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.380; Anonim, a.g.e, s.36.

⁸⁷⁹ Musalı, a.g.e, s.147; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.382; Çetin, a.g.m, s.64.

⁸⁸⁰ Musalı, a.g.e, s.150.

⁸⁸¹ Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.382.

6. SONUÇ

Türk-İslam tarihi içerisinde hanedan üyelerinin saltanat uğruna birbirlerini katlettikleri olaylar hemen hemen her devletin ya da beyliğin bünyesinde yaşanmıştır. Özellikle Türk Cihan Hâkimiyeti ve kut anlayışı çerçevesinde gerçekleşen bu hadiseler devlet bünyesinin zayıflayıp parçalanmasına neden olan etmenlerin başındadır. Edinebildiğimiz bilgiler ışığında İslamiyet öncesi Türk devletlerinden Osmanlı İmparatorluğuna değin birçok hanedan üyesinin bir diğerini katlettiği saptanmıştır. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde de katledilme olaylarının varlığı tespit edilmekle birlikte başta Osmanlı olmak üzere Türk-İslam devletlerine nazaran daha az yaşandığı görülmektedir. Eski Türk töresinde herhangi bir hanedan üyesinin Osmanlı'nın ilerleyen dönemlerinde olduğu gibi endişe sebebi bulunarak öldürüldüğü ya da herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için masum şehzadelerin hayatlarına kast edildiği gibi olgular bulunamamıştır. Eski Türk devletlerinde isyana kalkışan hanedan üyelerinin genellikle hapsedildiği ya da tamamen affedildiği görülürken bazen de öldürüldükleri tespit edilmiştir. Ancak büyük bir oranda eski Türk devletlerindeki şehzadelerin affedildiği saptanmıştır. Göktürkler döneminde Mukan Kağan'ın oğlu Ta-lo-pien'in üç ayrı hükümdarlık zamanında defalarca kez isyanına karşılık öldürülmemesi eski Türklerde siyaseten katl olgusunun Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Türk töresine sirayet etmediğini göstermesi açısından önemlidir. Aynı şekilde İslamiyet ile birlikte Türk devlet kurumlarına yansıyan siyaseten katl olgusunun ilk Müslüman Türk devletleri bünyesine hâlâ aktif bir şekilde yerleşmediğini söylemek mümkündür. Elbette ki İslamiyet'in Türkler üzerindeki varlığı onların Türk Cihan Hâkimiyeti düşüncesinin yeni bir forma bürünmesine neden olmuştur. Bu çerçevede zaten isyan eden hanedan üyesinin öldürülmesi konusunda ciddi bir töre sorunu yaşamayan Türkler, Müslüman olduktan sonra da İslam hukukuna daha sonradan dahil olan siyaseten katl olgusunun varlığını benimsemekte güçlük çekmemiş olmaları anlaşılabilir bir durumdur. Ancak yine de ilk Müslüman Türk devletinde, yine Osmanlı döneminde olduğu gibi herhangi bir suçun sorumluluğu altına girmeyen şehzadelerin öldürüldüğü olaylar görülmemiştir. Daha çok hapsedilmişler ya da gözlerine mil çekilerek onların hükümdarlık yolundaki adımlarını engelleyici durumlar meydana getirilmiştir. Bu durum, ilk Müslüman Türk devletlerinin masum şehzadelerin siyaset uğruna öldürülmelerine henüz sıcak bakmadıklarını ve gerek görmedikçe hanedan

üyelerini katledilmediklerini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ancak Anadolu Selçukluları dönemine gelindiğinde artık siyaseten katl olgusunun da Türk töresine yerleşmeye başladığı ufak da olsa görülmektedir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yeğeni III. Kılıç Arslan'ın, amcasından hayatına dokunmayacağı konusunda söz almasına rağmen ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev adına kendi isteğiyle tahttan feragat etmesine rağmen yine de amcası I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmesi Osmanlı dönemi siyaseten katl örneklerinin temelini teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti toprakları içerisindeyse ilk yıllarında çok rastlanılmamasına rağmen Yıldırım Bayezd'in cülusu sırasında kardeşi Yakub Çelebi'yi öldürmesi kesin olarak bilinen ilk siyaseten katl hadisesidir. Bundan sonra Osmanlı hükümdarları cülusları sırasında ya da isyan eden, isyana hazırlandığı düşünülen, hakkında şüphe duyulan hanedan üyelerinin katledilmesinin daha doğru olabileceği düşüncesiyle, Fatih Sultan Mehmed'in merkeziyetçi esası gereğince de siyaseten katl olgusu tam anlamıyla bir devlet politikası haline getirilmiştir.

Tez çalışması sürecinde Doğu Anadolu ve Azerbaycan yörelerinde kurulmuş olan Türk devletlerinden Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri bünyesinde de hanedan üyelerinin katledildiği olaylar görülmüştür. Bu hadiseler, daha çok İslamiyet öncesi Türk tarihinde görülen vakalarla benzerlik taşımakla birlikte her iki devletin de son dönemlerine doğru daha çok Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi masum şehzadelerin de öldürüldüğü görülmüştür. Ancak bu tür vakaların sayı itibarıyla çok yaşanmadığını da belirtmeliyiz. Bu açıdan Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde yaşanan hanedan üyelerinin katledilme olayları Türkiye Selçukluları ile daha yüksek oranda benzerlik göstermektedir. Örneğin Karakoyunlu Devleti'nde Cihanşah Mirza'nın oğlu Pir Budak Mirza'nın isyanının uzun sürmesi, esasında Cihanşah Mirza'nın oğlunun isyanından vazgeçmesi için süre tanıdığı ve son ana kadar onu öldürmek istemediği yönünde yorumlanabilir. Yine bir başka örnek olarak Akkoyunlu Devleti'nden Uzun Hasan'ın küçük kardeşi Üveys Mirza'nın defalarca kez isyanına rağmen Uzun Hasan tarafından pek çok kez bağışlanması, en son ise yeğeni Ugurlu Mehmed Mirza'nın isyanına destek verdiği gerekçesiyle öldürülmesi hükümdarın kardeşini öldürmek konusunda aceleci davranmadığı yargısına varılabilir. Yine de her iki hanedanın içerisinde de birçok katledilme olayları vuku bulmuştur. Bu bağlamda Karakoyunlu hanedanından 1'i kadın olmak üzere 11 hanedan üyesinin katledildiği tespit edilirken Akkoyunlu

hanedanında ise katledilenlerin sayısı 1'i kadın olmak üzere 29 kişidir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde kadın hanedan üyelerinin öldürülmesi çok yaygın olmayan bir durumdur. Üvey oğlu Hasan Ali Mirza tarafından siyasi gücünün kırılması için öldürülen Hatun Can Begüm dışında Karakoyunlu hanedanı içerisinde katledilmiş olan başka bir kadın üye tespit edilememiştir. Ancak Cihanşah Mirza'nın ölümünden sonra İskender Mirza'nın kızları Ârâyiş Begüm ve Şah Saray Begüm'ün Hüseyin Ali Mirza'nın gölgesindeki siyasi faaliyetlerine karşı Hatun Can Begüm'ün emriyle erkek kardeşleri Hüseyin Ali Mirza öldürülmesine rağmen Ârâyiş Begüm ve Şah Saray Begüm'ün hayatlarına dokunulmayıp sadece hapsedtirildikleri görülmüştür. Yine İskender Mirza'nın eşlerinden biri olan Leyla Hatun'un aynı zaman da İskender Mirza'nın oğlu Şah Kubâd Mirza ile olan münasebeti onun ölümüne yol açıp açmadığı konusunda eldeki verilerden tespit edilememiştir. Ancak Cihanşah Mirza tarafından İskender Mirza'nın katillerinin yakalanarak bazılarının Şah Kubâd Mirza ile birlikte öldürüldüğü bilinmesine rağmen Leyla Hatun'un akıbeti hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Akkoyunlu Devleti'nde ise Selçukşah Begüm dışında hanedanın hiçbir kadın üyesine karşı hayatına kast edici bir davranış görülmemektedir. Selçukşah Begüm'ün şaibeli ölümü de tam anlamıyla Akkoyunlu hanedanı içerisinde bir kadın üyenin öldürüldüğünü göstermemektedir. Sultan Yakub döneminde Şeyh Haydar'ın öldürülmesinden sonra Şeyh Haydar'dın eşi olan ve aynı zamanda da Sultan Yakub Mirza'nın ablası olan Halime Hatun/Alemşah Begüm'ün İstahr Kalesi'ne hapsedildiği görülmüş ancak burada kendisine karşı saygıda kusur edilmeyerek oldukça iyi ağırlandı. Türk toplumunda öteden beri siyasi ve sosyal faaliyetlerin içinde etkin bir biçimde yer alan kadınların bazılarının, onların konumundan hoşnut olmayan kişilerce ya da ihanet ettikleri gerekçesiyle diğer hanedan üyelerince öldürülmesi çok sık olmasa da zaman zaman kaynaklara yansımış bu tip hadiseler görülmektedir. Örneğin Timurlu Devleti'nde Ebu Said Mirza, 80 yaşını aşmış olmasına rağmen Gevher Şad Sultan'ı kendisine siyaseten ihanet ettiği gerekçesiyle öldürtmüştür. Yine Safevîler döneminde, Şah İsmail tarafından babasının ölümünden sonra adı tespit edilemeyen üvey annesi, Akkoyunlu beylerinden biriyle evlenerek babasına ihanet ettiği gerekçesiyle idam edilmiştir. Safevî şahlarından olan Muhammed Hudabende de kendi eşi Hayrunnisa Hanım'ın kıskırtmaları sonucunda kendi kız kardeşi Perihan Hanım'ı öldürtmüştür. Beylikler döneminde de Candaroğulları Beyliği'ne bakıldığında Kötürüm Bayezid döneminde Candaroğulları hanedanının kadın

üyelerinin de katledildiği görülmüştür. Kötürüm Bayezid'in oğlu Süleyman Paşa'nın kardeşi İskender'i öldürmesinden sonra Kötürüm Bayezid, bu işte Süleyman Paşa ile ittifak kuran kendi kızını ve Süleyman Paşa'nın da kızını öldürtmüştür. Türk devletleri tarihinde zaman zaman kadınlarda bu tarz katledilme olayları görülmesine rağmen söz konusu vakaların sayıca az olması kadınların etkin bir siyasal yaşam sürdürmemelerinden kaynaklı olabilir.

Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde isyan sonucu öldürülenlerin sayısı, masum şehzadelerin öldürülmesinin sayıca çok üstündedir. Bu çerçevede Karakoyunlu Devleti'nde isyan ettiği için öldürülen şehzade sayısı 4 iken, kendisine karşı çıkan isyan sonucunda hayatını kaybedenlerin sayısı 4'tür. Kısas gereğince ise sadece 1 şehzade katledilmiştir. Hatun Can Begüm her ne kadar onun Karakoyunlu siyasetindeki etkin rolü olsa da şehrin anahtarını üvey oğlu Hasan Ali Mirza'ya bırakacak kadar onun taraftarlığını gütmesine rağmen Hasan Ali Mirza tarafından katledilmesi, onun adının masum olarak öldürülenler arasında yer alması gerektiği kanaatini doğurmuştur. Yine aynı şekilde Ebu'l-Kasım Mirza da Cihanşah Mirza'nın ölümünün ardından hükümdarlık yarışında bulunsa da daha sonra Hasan Ali Mirza'nın yanına sığınmak istemesine buna rağmen Hasan Ali Mirza tarafından kendisine güvenilmeyerek öldürülmesi Ebu'l-Kasım Mirza'nın da masum olarak sınıflandırılmasının yerinde olacağı düşüncesindeyiz. Akkoyunlu Devleti'nde ise isyan ettiği için öldürülen 14 şehzade tespit edilmiştir. İsyana destek verdiği gerekçesiyle 5 şehzade daha katledilmiştir. Kendisine karşı çıkan bir isyan sonucunda öldürülen şehzade sayısı ise 3'tür. Yersiz davranışları sonucunda kısas gereğince 1 hanedan üyesi idam ettirilirken, hanedan üyelerinden Yakub Can Mirza kan davası sonucunda öldürülmüştür. 2 şehzade de herhangi bir suç yükümlülüğünün altına girmemesine rağmen katledilmiştir. Yine 2 şehzade de güç ve mevki sebebiyle öldürülmüştür. Selçukşah Begüm'ün şüpheli ölümü ise doğal ölüm olma ihtimali arka plana alındığında dönemin kaynaklarının zehirli şerbet olayına istinaden ancak intihar sonucu olduğu varsayılabilir.

Karakoyunlu Devleti'nde öldürülen hanedan üyelerinin katledilme şekillerine bakıldığında ise büyük bir oranda hangi yöntemle katledildikleri net olarak tespit edilememiştir. Boğdurularak hayatına son verilen şehzade sayısı 1 iken hançer ya da

savaş sırasında kılıçla öldürülen şehzade sayısı ise 3'tür. Yine 4 şehzade yakalandıktan sonra idam edilmiş ancak tam olarak hangi yöntemle öldürüldükleri saptanamamıştır. Yine katledildikleri bilgisi dışında başka bir bilgiye erişilemeyen 2 hanedan üyesi daha vardır. Akkoyunlu Devleti'ne bakıldığında ise kaynakların, Karakoyunlu Devleti'ne nazaran daha fazla olmasının verdiği avantaj sayesinde bu hususta daha fazla bilgi sahibi olunabilmektedir. Boğdurulma yöntemiyle sadece 1 şehzadenin öldürüldüğü tespit bazı müverrihlerin belirttiğince zehirlenmek suretiyle ölenlerin sayısı 3'tür. Baş gövdesinden ayrılmak suretiyle 5 hanedan üyesinin katledildiği görülmüştür. Yine savaş sırasında 7 hanedan üyesinin öldürüldüğü tespit edilirken bunlardan Uğurlu Mehmed Mirza'nın vücuduna isabet eden ok sebebiyle öldüğü açıkça bilinmektedir. Öldürülen hanedan üyelerinin 12 tanesinin idam edildiği bilinmekle birlikte Akkoyunlulardaki idam cezasının net olarak hangi yöntemle uygulandığı konusunda bir veri saptanamamıştır. Bunlardan sadece Habil Mirza'nın belinden ikiye ayrılmak suretiyle katledildiği kaynaklara yansımıştır. Yine 1 hanedan üyesinin ise ne şekilde öldürüldüğü tespit edilememiştir.

KAYNAKLAR

- Ağırakça M. (2006). Müneccimbaşı Ahmed Dede. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 4-6.
- Ahmetoğlu, A. (2019). *Karakoyunlular ve İskender Mirza'nın Siyasi Hayatı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Aka, İ. (2001). *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akkuş, F. (2005). *Akkoyunlu-Memlûk Münasebetleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akkuş, M., & Zeki, İ. (2016). Târih-i Beyhâki'ye Göre Selçuklu Gazneli İlişkileri ve Selçuklu Algısı. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5, 181-204.
- Aksoy, M. (2012). *Târih-i Timur 'Acaibu'l Makdur Fî Nüvâb-ı Timur (Târih-i Timurlenk) Nazmizâde Efendi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Aksu, L. (2008). Seyyahların Gözüyle Sultanlar [Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar. Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri]. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 163-167.
- Alp, R. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Veliahtlık Kurumu (1908-1922)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Anay H. (1994). Devvânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 257-262.
- Andreasyan, H. D. (1973). XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronoflar ve Kolonoflar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, 83-148.
- Anonim. (2015). *Kızılbaşlar Tarihi: Tarih-i Kızılbaşân* (Çev. Tufan Gündüz). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Arayancan, A. A. (2018). Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası: Musullular ve Sufi Halil Bey Örneği Üzerinden Tarihi Sürecin İncelenmesi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 1-12.
- Arayancan, A. A. (2010). *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Arayancan, A. A. (2011). Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 285-301.
- Arayancan, A. A. (2018). Akkoyunlu Sultan Yakûb'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 63, 437-446.
- Arayancan, A. A. (2019). Akkoyunlu Sarayında Bir Begüm ya da Mehd-i Ulyâ: Selçukşah Begüm. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 1-11.
- Aşurböyli, S. (1997). *Şirvanşahlar Dövləti*. Bakı: Azərneşr.
- Atçıl, Z. (2016). Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553? *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 48(48), 67-103.
- Aziz b. Erdeşir Esterâbâdî. (1990). *Bezm ü Rezm*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Babinger, F. (2003). *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*. (Çev. Dost Körpe). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Baluken, Y. (2016). *Hasankeyf Eyyûbileri (630-866/1232-1462)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bang, W., & Arat, R R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Barbaro, J. (2009). *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*. (Çev. Tufan Gündüz). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Bayındır, A. Selçuklularda Vuku Bulan Taht Kavgaları Üzerine Bir Değerlendirme (Melikşah dönemi Taht Kavgaları 1072/1090). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 399-412.
- Behrâmnejâd, M. (2019). *Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*. (Çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer). İstanbul: Kronik Kitap.
- Bitlisli Şerefhan. (1997). *Şerefnâme I*. (Çev. M. Emin Bozarslan). Diyarbakır: Deng Yayınları.
- Bitlisli Şerefhan. (1972). *Şerefnâme II*. (Çev. M. Emin Bozarslan). İstanbul: Ant Yayınları.
- Cezar, M. (2001). *Mufasssal Osmanlı Tarihi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çakmak, M. A. (2005). Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 75-105.
- Çetin, A. (2007). Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârih'inde Akkoyunlarla Alakalı Bilgiler. *Belleten*, 71(260), 53-64.

- Çuhadar, M. & Yiğit, İ. (1999). İbn Tağrıberdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 20, 385-388.
- Dekkiche, M. (2016). The Letter and Its Response: The Exchanges Between the Qara Qoyunlu and the Mamluk Sultan: MS Arabe 4440 (BnF, Paris). University of Antwerp, *ARABICA*, 63, 579-626.
- Demirci, T. (2019). Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed'in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 147-167.
- Demirel, D. (2017). Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 425-450.
- Demirtaş, F. (2010). Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi-Tahlili Bir Yaklaşım-. *Bilimnâme*, 1, 205-228.
- Derviş Ahmed Âşıkî. (2013). *Tevârih-i Âli Osman: Âşıkpaşazâde Tarihi* (Haz. Ayşenur Kala). İstanbul: Kamer Yayınları.
- Devletşâh. (2011). *Şair Tezkireleri*. (Çev. Necati Lugal). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Dilek K. (2010). Şerefüddin Ali Yezdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 550-552.
- Ebu Bekr-i Tihrani. (2001). *Kitab-ı Diyarbekriyye* (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Əfəndiyev, O., v.d. (2007). *Azərbaycan Tarixi XIII-XVIII əsrlər*. Bakı: Azərbaycan Mill Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu.
- Emecen, F. (2003). Mehmed III. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28, 407-413.
- Erdem, İ., & Paydaş, K. (2007). *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi Siyaset-Teshkilat-Kültür*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erdoğan, A. (2014). İslamiyet'ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 39-52.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Eroğlu, H. (2016). *Osmanlı Devlet Yönetimi ve Kardeş Katli Meselesi Üzerine Bazı Görüşler*. Uluslararası Türk Devlet Yönetimi Geleneği Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Bışkek, Kırgızistan.
- Farooqi, N. R. (1993). Dâra Şükûh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 483-484.

- Fleischer, C. (2011). Alqās Mīrza, *Encyclopaedia Iranica*, 1(9), 907-909.
- Fodor, P. (2019). Şerefe: Studies In Honour Prof. Geza David On His Seventieth Birthday. In P, Fodor, N. E. Kovacs & B. Peri (Eds), *Wolf On The Border: Yahyapaşaoğlu Bali Bey (?–1527) Expansion and Provincial Élite In The European Confines Of The Ottoman Empire In The Early Sixteenth Century*. Budapeşt., Research Centre for the Humanities, Institute of History, Hungarian Academy of Sciences.
- Glassen, E. (1989). Bedlīsī, Şaraf-Al-Dīn Khan. *Encyclopaedia Iranica*, 4(1), 76-77.
- Göde, K. (1995). Eretnaoğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11, 295-296.
- Gömeç, S. (2004). Türk Tarihinin Kahramanları 24- Tun Baga Tarkan. *Orkun*, 82.
- Gömeç, S. (2008). Uygur Kagan Soyunun Problemleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 257-264.
- Gülten, S. (2012). Kanuni'nin Maktul Bir Şehzadesi: Bayezid. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 196-204.
- Gündüz, B. (2019). *Kadı Ahmed Gaffârî'nin Târih-i Cihân- Âra İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar-Karakoyunlular-Akkoyunlular-Safevîler)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Gündüz, T. (2016). *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gündüz T. (2007). *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Həmidova, L. (2018). Qaraqoyunlu Dövlətinin Təşəkkülü. *Geostrategiya*, 3(45), 25-28.
- Həsən Bəy Rumlu. (2017). *Əhsənüt-təvarix (Tarixlərin ən yaxşısı)*. (Çev. Oqtay Əfəndiyev-Namiq Musalı). Kastamonu: Uzanlar.
- Hinz, W. (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. (Çev. Təvfik Bıyıklıoğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hoca Sâdeddin Efendi. (1999). *Tacü't-Tevârih II*. (Çev. İsmet Parmaksızoglu). (4. Basım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hoca Sâdeddin Efendi. (1979). *Tacü't-Tevârih III*. (Çev. İsmet Parmaksızoglu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Arabşah. (2012). *Acâibü'l-Makdûr* (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

- İbn Bibi. (1996). *Selçuknâme I.* (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Bibi. (1996). *Selçuknâme II.* (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Tağrıberdî. (2013). *En-Nücûmuz-Zâhire.* (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- İdris-i Bitlisî. (2013). *Heşt Behişt VII. Ketibe.* (Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnalcık, H. (2007). Osman I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33, 443-453.
- İpşirli M. (2010). Tacü't-Tevârih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39, 357-359.
- John E. Woods. (1999). *The Aqqoyunlu: Clan, Confederation, Empire.* Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Harezmsahlar Devleti.* (2. Basım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (2010). *Türk Milli Kültürü.* (31. Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalkır, N., Başkan, S. (2019). Göktürk Kağanlarının Kültürden Uzaklaşma Eğilimi ve Sebepleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(2), 595-608.
- Karakaş, S. (2016). Orhun Abidelerinde Teokrasi Problemi ve Yabancı Dinlerin Türk Bozkır İdari Anlayışına Etkileri. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 158-199.
- Kaytaz, F. (2011). *Behiştî Tarihi (791-907/1389-1502) (Giriş-Metin-Dizin).* Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Keciş, M. (2011). Orta çağda Kadın. Altan Çetin (Ed.) içinde, *Trabzon Rum Devleti'nde Kadına Dair Diplomatik Bir Usul: Evlilik İttifakları* (s.337-353). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Kesik, M. (2004). Melikşah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 58-59.
- Koca, S. (2016). Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211). *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5, 25-67.
- Koçak, K. (2011). İslamiyet'ten Önceki Türk Devlet Geleneğine Göre Tahta Çıkma Yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 2(4), 101-117.

- Konukçu, E. (1991). Bâbürlüler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 400-404.
- Konukçu, E. (1993). Cihanşah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 536.
- Konukçu, E. (1998). Hümâyün. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18, 481-483.
- Koyuncuoğlu, T. (2004). *İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kuşçu, A. D. (2016). Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 173-191.
- Mehmed Neşri. (2013). *Kitab-ı Cihannûma: Neşri Tarihi II*. (Haz. Mehmed Altay Köymen-Faik Reşat Unat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Memiş, G. (2018). *Bayburt Tarihi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler Devlet Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Merçil, E. (1996). Gazneliler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13, 480-484.
- Merçil, E. (2004). Mesud b. Mahmud-ı Gaznevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 346-347.
- Minorsky, V. (1955). The Qaraqoyunlu and The Qutb-shas. *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, 17(1). 50-73.
- Minorsky, V. (1939). A Civil and Military Review in Fars in 881/1476. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 10(1), 141-178.
- Minorsky, V. (1998). Akkoyunlular ve Toprak Reformu. (Çev. Cüneyt Kanat). *Belleken*, 62(235), 863-880.
- Minorsky, V. (1987). O Çarstvovaniı Baysungura: Tarih-i Alamara-yi Eminî'nin Rusça baskısına açıklamalar. *Elm neşriyatı*, Bakü, s.143-144.
- Minorsky, V. (1987). Smert Sultana Yakuba. *Elm neşriyatı*, Bakü, s.155-156.
- Minorsky, V. (1939). A Soyurghal of Qasim b. Jahangir Aq-qoyunlu (903/1498). *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (Plate VI)*, University of London, 9(4), 927-960.
- Muhy-i Gülşenî. (2014). *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mumcu, A. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phonenix Yayınları.

- Musalı, N. (2017). *İsyân ve Hüsrân: Amasya'dan İsfahan'a Şehzade Murad'ın Hayatından Son Kesitler*. Uluslararası Amasya Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Amasya.
- Musalı, N. (2011). *I Şah İsmayılın Hakimiyyeti (Tarix-i Aləmara-yi Şah İsmayıl Əsəri Əsasında)*. Bakı: Nurlan.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. (1974). *Müneccimbaşı Tarihi II*. (Çev. İsmail Erünsal). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. (1869). *Sahâif'ül-Ahbar III*. Matbaa-i Âmire.
- Nəcəfli, T. (2000). *Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu Dövlətlərinin Tarixi Müasir Türk Tarixşünaslığında*. Bakı: Çarşoğlu.
- Nizâmeddin Şâmi. (1987). *Zafernâme*. (Çev. Necati Lugal). Akara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nizâmülmülk. (2016). *Siyasetname*. (Çev. Nurettin Bayburtlugil). (12. Basım), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Odabaşı, Z. (2019). Türk Devletlerinde Kullanılan İdari Unvanlar. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 165-192.
- Onay, İ. (2018). Uygurlar ve T'ang Hanedanlığı Arasındaki Diplomatik İlişkiler ve Elçiler. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 501-519.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ögel, B. (2015). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örs, D. (1999). *Fazlullâh b. Rûzbihan-i Huncî ve Târih-i Âlem-arâyi Eminî'si*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öz, Ş. (2011). Kutadgu Bilig'de Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(1), 19-35.
- Özaydın, A. (1993). Dânişmendliler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 469-474.
- Özaydın, A. (2001). Karahanlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 404-412.
- Özcan A. (1991). Âşıkpaşazâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 6-7.
- Özcan, A. (1981). Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33, 7-56.
- Özcan, A. (2010). Şah Cihan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 251-252.

- Özgüdenli, O. G. (2010). Şeref Han. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 548-550.
- Öztuna, Y. (2005). *Devletler ve Hânedanlar İslâm Devletleri I.* (İlaveli 3. Basım). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Paydaş, K. (2006). Ak-Koyunlu Ahmed Bey ve Onun Osmanlı İdari Sistemini Ak-Koyunlu Devleti'nde Uygulama Çabası. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 205-212.
- Paydaş, K. (2012). Osmanlılara Sığınmış Önemli Bir Ak-Koyunlu Şehzadesi: Uğurlu Mehmed Bey. *Türk dünyası Araştırmaları Dergisi*, 199(100), 41-53.
- Paydaş, K. (2019). Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan. Burak Kocaoğlu (Ed.) içinde *Ak-Koyunlu Devletinde Siyasi Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu* (s. 413-428). Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Piyadeoğlu, C. (2013). Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal. *Türkiyat Mecmuası*, 23, 117-143.
- R. Quiring-Zoche. (2011). Aq Qoyunlū. *Encyclopaedia Iranica*, 2(2), 163-168.
- Razû, M. (1999). İbn İyâs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 20, 97-98.
- Roemer, H. R. (1986). The Cambridge History of Iran Vol.6: The Timuri and Safavid Periods. In Peter Jackson-Laurance Lockhart (Eds.), *The Türkmén Dynasties* (pp.147-188). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Sajjadi, S. (1996). Gaffârî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13, 280-281.
- Sarı, A. (2018). İnsanlığın Serüveni: Dünyanın Oluşumundan Sanayi Devrimine. Ahmet Taşağıl-Aykut Kar (Ed.) içinde, *İran Türk Devletleri Tarihi: Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler* (s. 345-374). İstanbul: İstek Yayınları.
- Sarı, İ. (2016). *Akkoyunlular*. Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Sevim, A. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset-Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevim, A. (2002). Keyhüsrev I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 347-349.
- Sevim, A. (2002). Keyhüsrev II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 349-350.
- Solak-zâde Hemdemi Mehmed Çelebi. (1989). *Solakzâde Tarihi I.* (Çev. Vahid Çabuk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Solmaz, S. (2014). Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 545-575.

- Sümer, F. (1989). Akkoyunlular. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 270-274.
- Sümer, F. (1992). *Kara Koyunular (Başlangıçtan Cihanşah'a kadar)*. C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sümer, F. (2001). Karakoyunlular. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 434-458.
- Sümer, F. (2001). Karamanoğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 454-460.
- Sümer, F. (2004). Mesud I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 329-342.
- Sümer, F. (2012). Uzun Hasan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 261-264.
- Sümer, F. (2016). Kaçarlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2. Basım, Ek 1. Cild, 698-699.
- Şahbaz, M. (2018). *Timurlu Mirzalar Meselesi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(2), 18-32.
- Şerefüddin Ali Yezdî. (2013). *Emir Tîmur (Zafernâme)*. (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Taneri, A. (1993). *Harezmsahlr Tarihi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tansü, Y. E. (2016). *Türk Hükümdarlık Geleneğinde Kut Anlayışı*. Uluslararası Türk Devlet Yönetimi Geleneği Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Bişkek, Kırgızistan.
- Taşağıl, A. (2002). *Uygurlar*. Türk Ansiklopedisi C.1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Taşçı, K. (2015). Kitab-ı Diyarbekriyye'ye Göre Çoruh Vadisinde Ak-Koyunlu Hâkimiyeti. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 159-186.
- Taşkıran, H. (2016). Karamanoğullarında Veraset Sistemi ve İktidar Mücadeleleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(25), 381-399.
- Turan, O. (2008). *Türkiye Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Turan, Ş. (1965). Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadeleleri ve Venedik. *Ankara Üniversitesi Tarih araştırmaları Dergisi*, 3(4-5), 63-138.
- Tursun Bey. (1973). *Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebu'l Feth)*. (Haz. Ahmet Tezbaşar). İstanbul: Tercüman Yayınları.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Tarihi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Vanzan, A. & Bernardini, M. (2007). Italy iv. Travel Accountss. *Encyclopaedia Iranica*, 14(3), 250-259.
- Werner, C. U. (2015). Kızlarım İçin Bir Vakıf: Hatun Can Begüm ve Tebriz’de Gök Mescid’in Karakoyunlu Vakıfları. (Çev. Leyla Yıldız). *Marmara Araştırmaları Dergisi*, 29, 285-301.
- Yakupoğlu, C. (2018). Azerbaycan’ın Hoy Yöresinde Türk Egemenliği. *History Studies*, 10(2), 177-195.
- Yazar, N. (2011). Kirman Meliki Kavurd Beyin Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(19), 221-237.
- Yazıcı, T. (1998). Huncî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18, 374.
- Yazıcı, T. (2006). Muhyî-yi Gülşenî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, 79-81.
- Yılmaz, G. (1999). *Toma Metsopski’nin Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 11, 183-215.
- Yinanç, R. (1989). *Dulkadir Beyliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yoska, E. (2014). *Türk Hâkimiyet Anlayışına Göre Eski Türk Hukuku ve Özellikleri*. Uluslararası 1. Türk Devlet Yönetimi Geleneği Sempozyumu’nda sunulmuş bildiri, Bışkek, Kırgızistan.
- Yusuf Hâs Hâcip (2019). *Kutadgu Bilig*, (Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Muzaffer Tunçel), Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Yuvalı, A. (1993). Daruga. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 305-306.
- Yuvalı, A. (1999). İbn Arabşah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19, 314-315.
- Yücel, Y. (1993). Candaroğulları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 146-149.
- Zavotçu, G. (2007). Bir Ölümün Yankıları ve Yahya Bey Mersiyesi. *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, 69-80.

EKLER

EK 1. Karakoyunlu Devleti’nde Katledilen Hanedan Üyelerini Gösteren Tablo

EK 2. Akkoyunlu Devleti’nde Katledilen Hanedan Üyelerini Gösteren Tablo

EK 3. Karakoyunlu Hanedanının Soyağacı

EK 4. Akkoyunlu Hanedanının Soyağacı

EK 5. Karakoyunlu Devleti’nde Tahta Çıkan Hanedan Üyeleri

EK 6. Akkoyunlu Devleti’nde Tahta Çıkan Hanedan Üyeleri

EK 7. Akkoyunlu Sultan Yakub’u Saray Adammlarıyla Birlikte Tasvir Eden Minyatür

EK 8. Akkoyunlu Sultan Yakub Tarafından Kullanılan ve Onun Adının Yazılı Olduğu Miğfer

EK 9. Karakoyunlu Pir Budak b. Cihanşah Döneminde İsitnsah Edilmiş Firdevsî’nin Şehnâmesinden Bir Örnek

EK 10. Akkoyunlu Uğurlu Mehmed Mirza’nın Osmanlı Sultanı II. Mehmed ile Görüşmesini Tasvir Eden Minyatür

EK 11. Bayındır Mirza b. Rüstem Mirza Kümbeti (Ahlat/Bitlis)

EK 12. Karakoyunlu Devleti Haritası

EK 13. Akkoyunlu Devleti Haritası

EK 1 Karakoyunlu Devleti'nde Katledilen Hanedan Üyelerini Gösteren Tablo

*Karşı isyan: Kendisine karşı çıkmış bir isyan sonucunda hayatını kaybeden hanedan üyesini temsil etmektedir.

Hanedan üyeleri	Öld. Yıl	Faili	Öldürülme nedeni	Öld. yer	Ölüm şekli
Kara Mehmed	791/1389	Pir Hasan	Karşı isyan*	Belirsiz	Savaş sırasında
Bayram	791/1389	Pir Hasan	Karşı İsyen*	Belirsiz	Savaş sırasında
Ebu Said	835/1431-32	İskender	İsyen	Erdebil	İdam
İskender	841/1438	Şah Kubâd	Karşı isyan*	Alıncak Kalesi	Hançerlenerek
Şah Kubâd	841/1438	Cihanşah	Kısas	Belirsiz	İdam
Fulad	849/1446	Cihanşah	İsyen	Belirsiz	Belirsiz
Elvend	898/1454-55	Pir Budak	İsyen	Ammar pınarında	İdam
Pir Budak	871/1467	Muhammedî	İsyen	Bağdat	Kılıçla
Hüseyin Ali	872/1467	Kasım	Karşı isyan*	Sahibâbâd	İdam
Ebu'l-Kasım	873/1468-69	Hasan Ali	Masum	Miyane	Boğdurularak
Hatun Can	873/1468-69	Hasan Ali	Masum	Belirsiz	Belirsiz

EK 2 Akkoyunlu Devleti'nde Katledilen Hanedan Üyelerini Gösteren Tablo

*Karşı isyan: Kendisine karşı çıkmış bir isyan sonucunda hayatını kaybeden hanedan üyesini temsil etmektedir.

** Ölümünde şaibe olan hanedan üyesini temsil etmektedir.

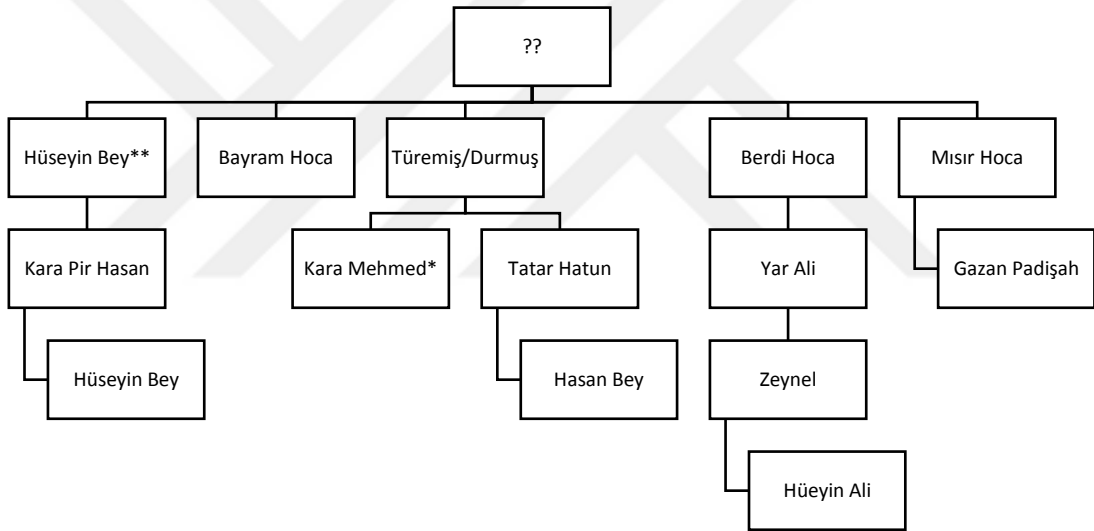
Hanedan üyeleri	Öld. Yıl	Faili	Öldürülme nedeni	Öld. yer	Ölüm şekli
Şeyh Hasan	855/1451	Uzun Hasan	Isyan	Belirsiz	Belirsiz
Bayezid	855/1451	Uzun Hasan	Isyana destek	Belirsiz	Belirsiz
Câfer	860/1456	Kasım	Bölgeyi ele geçirme	Belirsiz	Belirsiz
Üveys	880/1475-76	Uzun Hasan	Isyana destek	Ruha Kalesi	İdam
Uğurlu Mehmed	881/1477	Bayındır	Isyan	Erzincan	Okla vurularak
Maksud	882/1478	Sultan Halil	Isyana destek	Tebriz	Boğdurularak
Murad	883/1478	Sultan Halil	Isyan	Firûzkûh Kalesi	Başı kesilerek
Sultan Halil	883/1478	Sultan Yakub	Karşı isyan*	Merend	Savaş sırasında
Bayındır	886/1481	Sultan Yakub	Isyan	Save	Başı kesilerek
Habil	886/1481	Sultan Yakub	Isyana destek	Kum	Belinden ikiye ayrılarak
Selçukşah**	895/1490	Selçukşah	İntihar	Karabağ	Zehirlenerek
Yusuf**	895/1490	Selçukşah	Masum	Karabağ	Zehirlenerek
Sultan Yakub**	896/1490	Selçukşah	İsyan	Karabağ	Zehirlenerek
Ali	896/1490-91	Sûfî Halil	Masum	Karabağ	İdam
Mesih	896/1496-91	Sûfî Halil	Isyan	Sultanabad	Başı kesilerek
Mahmud	896/1496-91	Baysungur	Isyan	Burucerd	İdam
Kayıtmaz	896/1490-91	Baysungur	Isyan	Yezd	Başı kesilerek
Korkmaz	897/1491-92	Süleyman Biçen	Isyan	Belirsiz	İdam
Baysungur	897/1499-92	Rüstem	Isyan	Sehend dağı	İdam
Hasan	897/1491-92	Rüstem	Isyana destek	Belirsiz	İdam
Köse Hacı	898/1492-93	Rüstem	Isyan	Dercezin	İdam
Rüstem	902/1497	Göde Ahmed	Isyan	Belirsiz	İdam
Hüseyin Alihanî	902/1497	Göde Ahmed	Gücünü kötüye kullanma	Belirsiz	Kıyas
Göde Ahmed	903/1497	İbrahim Sultan	Karşı isyan*	Burucerd	Savaş sırasında
İbrahim Sultan	904/1499	Muhammedî	Isyan	Azizkendi	Savaş sırasında
Muhammedî	905/1499	Sultan Murad	Isyan	Karuleng	Savaş sırasında
Kasım	908/1502	Elvend	Isyan	Mardin	İdam
Şeyh Hasan	909/1503	Yakub Can	Bölgeyi ele geçirme	Cüyum	Savaş sırasında
Yakub Can	909/1503	Beşaret Bey	Kan davası	Musul	Belirsiz

EK 3 Karakoyunlu Hanedanının Soyağacı

* İşareti ile belirtilen isimlerin hane üyeleri ayrıca verilmiştir.

** /*** İşareti ile belirtilen isimler için ek bilgiler verilmiştir.

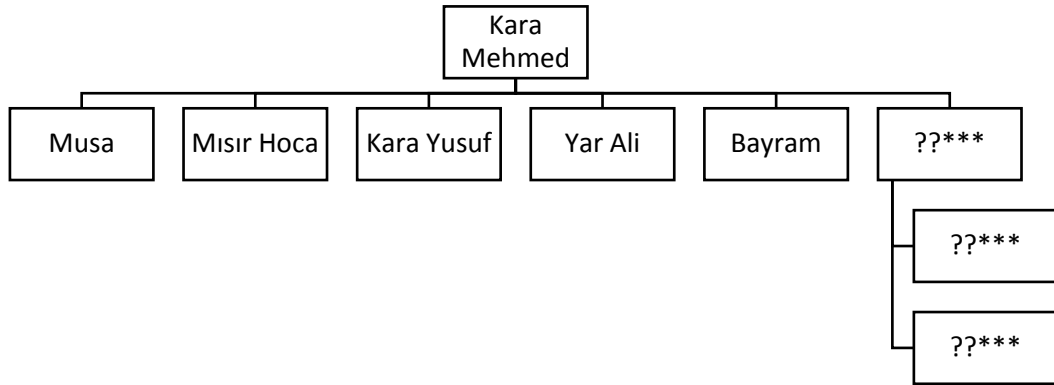
(Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedanlarının soyağaçlarının çıkarılmasında Tihranî, Huncî, Hasan Bey Rumlu, Kazvinî, Şerefhan, Faruk Sümer, İlhan Erdem, Kazım Paydaş, John Woods, Walter Hinz, Muhsin Behramnead gibi isimlerin eserlerinden yararlanılarak adı geçen hanedanların soyağaçları tarafımdan oluşturulmuştur).

Tablo 1: Karakoyunlu hanedanının bilinen ilk üyeleri

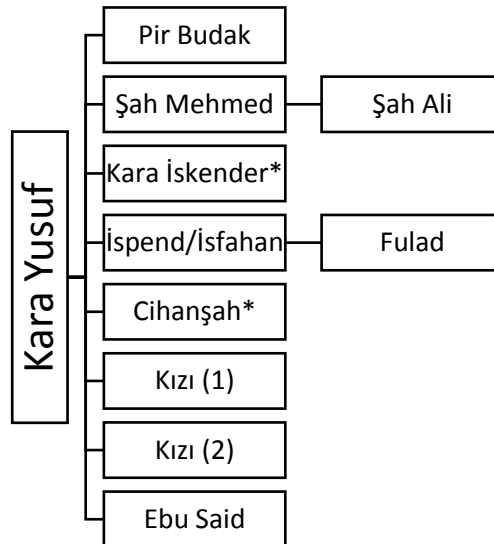
** Hüseyin Bey'in Bayram Hoca ve diğerleri ile kardeşliği konusu hala netleşmemekle birlikte Sümer, onların kardeş olabileceği yönünde fikir beyan etmektedir.

EK 3'ün devamı

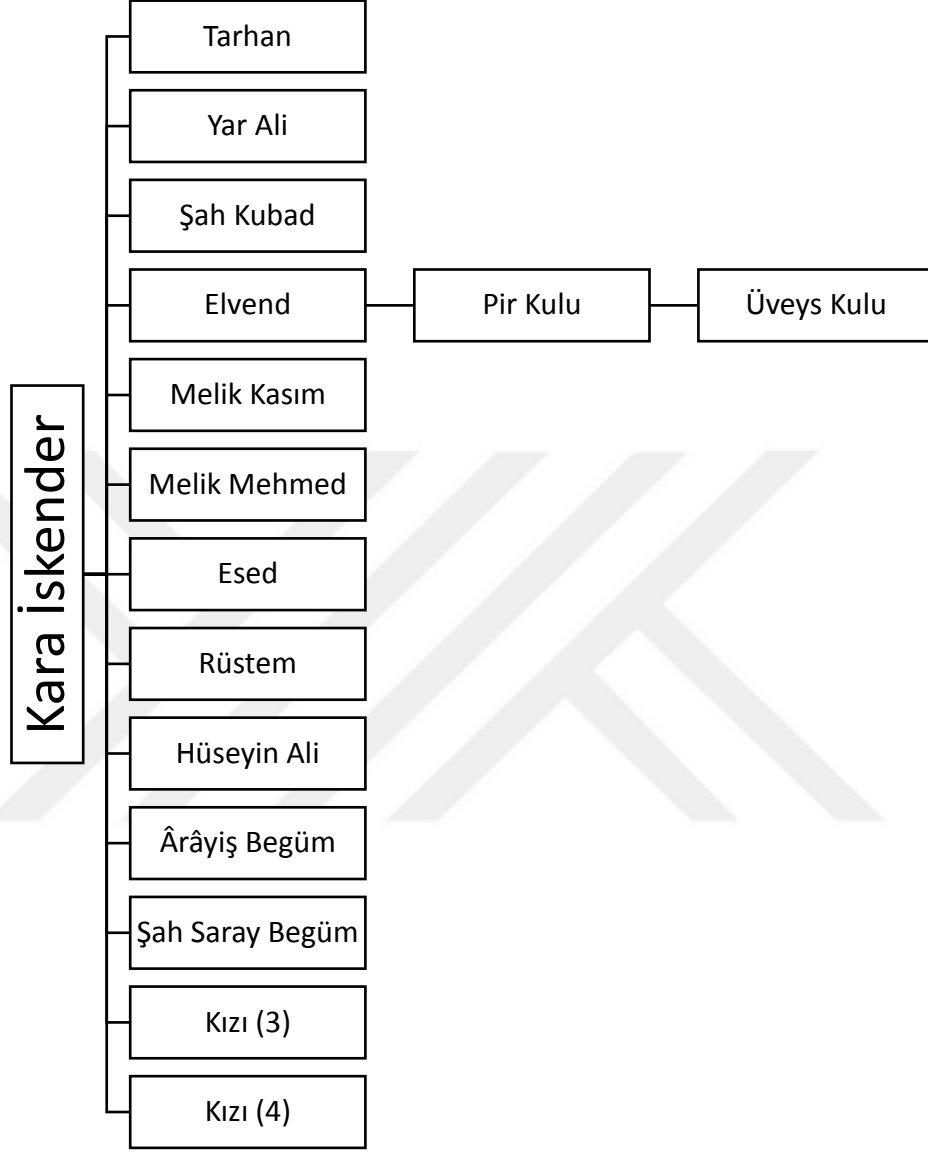
Tablo 2: Kara Mehmed Bey'in hanesi

*** Bir de kaynaklarda İskender'in amca çocukları olarak Kılıç Arslan Bey ve Erbil hâkimi Ali Mirza'nın da adı geçmektedir. Ancak bu isimlerin, kimin hanesinde yer aldığı tespit edilememekle birlikte bu iki kişinin kardeş olup olmadığı da saptanamamıştır. Bu yüzden bu şahıslar ve babaları ?? işareti ile temsil edilmiştir.

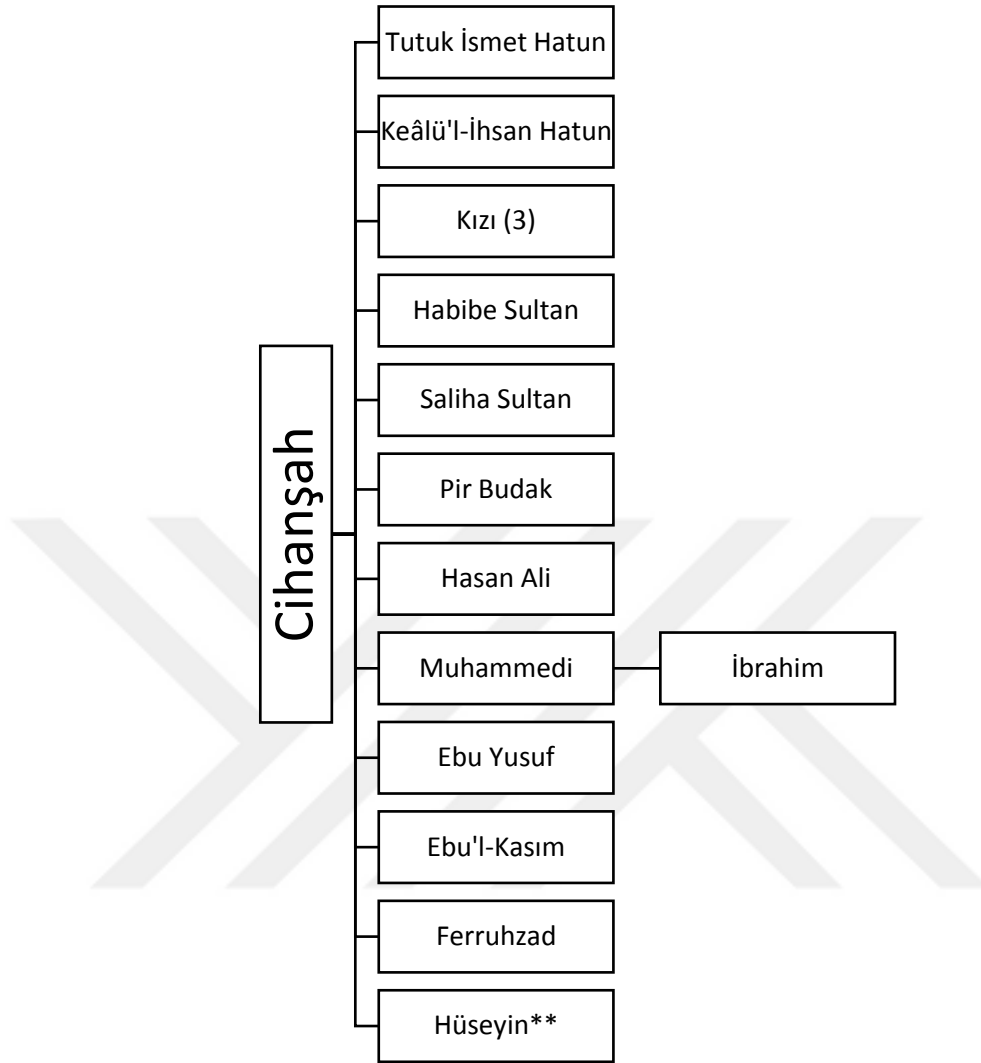
Tablo 3: Kara Yusuf Bey'in hanesi

EK 3'ün devamı

Tablo 4: Kara İskender Bey'in hanesi

EK 3'ün devamı

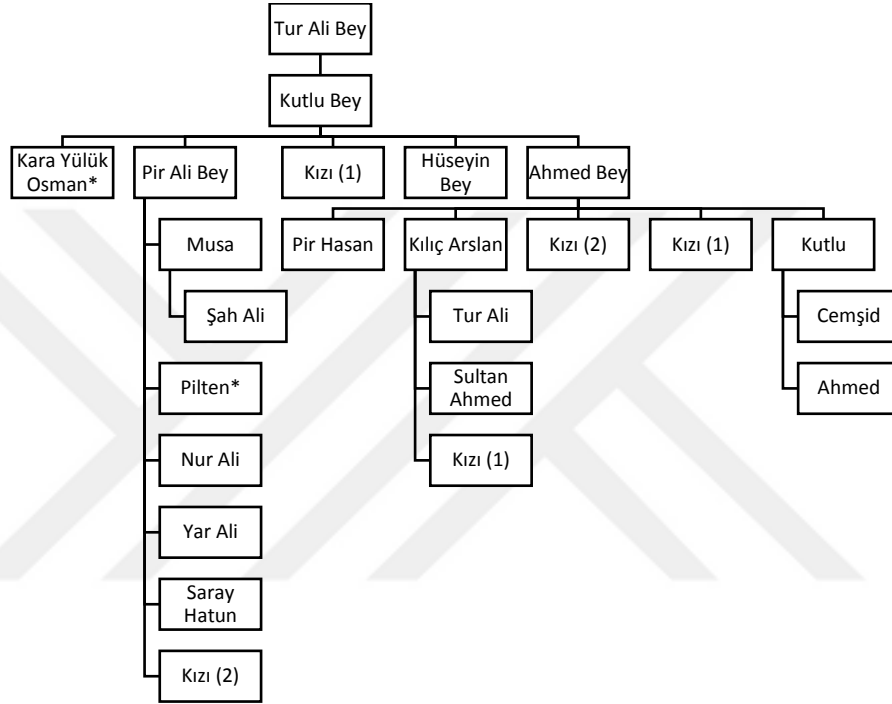
Tablo 5: Cihanşah'ın hanesi

** Hüseyin adlı bu şehzadenin gerçekten de Cihanşah'ın çocuklarından biri olup olmadığı şaibelidir. Kaynaklarda Cihanşah'ın çocuklarından biri olarak adına rastlanılmayan bu isim 1499'da Cihanşah'ın oğlu olduğunu iddia ederek Karakoyunlu Devleti'ni yeniden kurmak istemiş ancak Akkoyunlu hükümdarı Sultan Elvend tarafından öldürülmüştür.

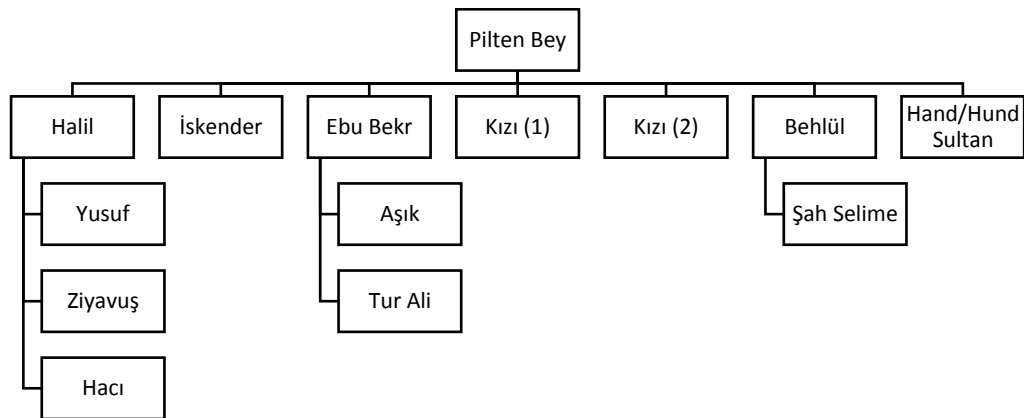
EK 4 Akkoyunlu Hanedanı Soyağacı

* İşareti ile belirtilen isimlerin hane üyeleri ayrıca verilmiştir.

** /*** İşareti ile belirtilen isimler için ek bilgiler verilmiştir.

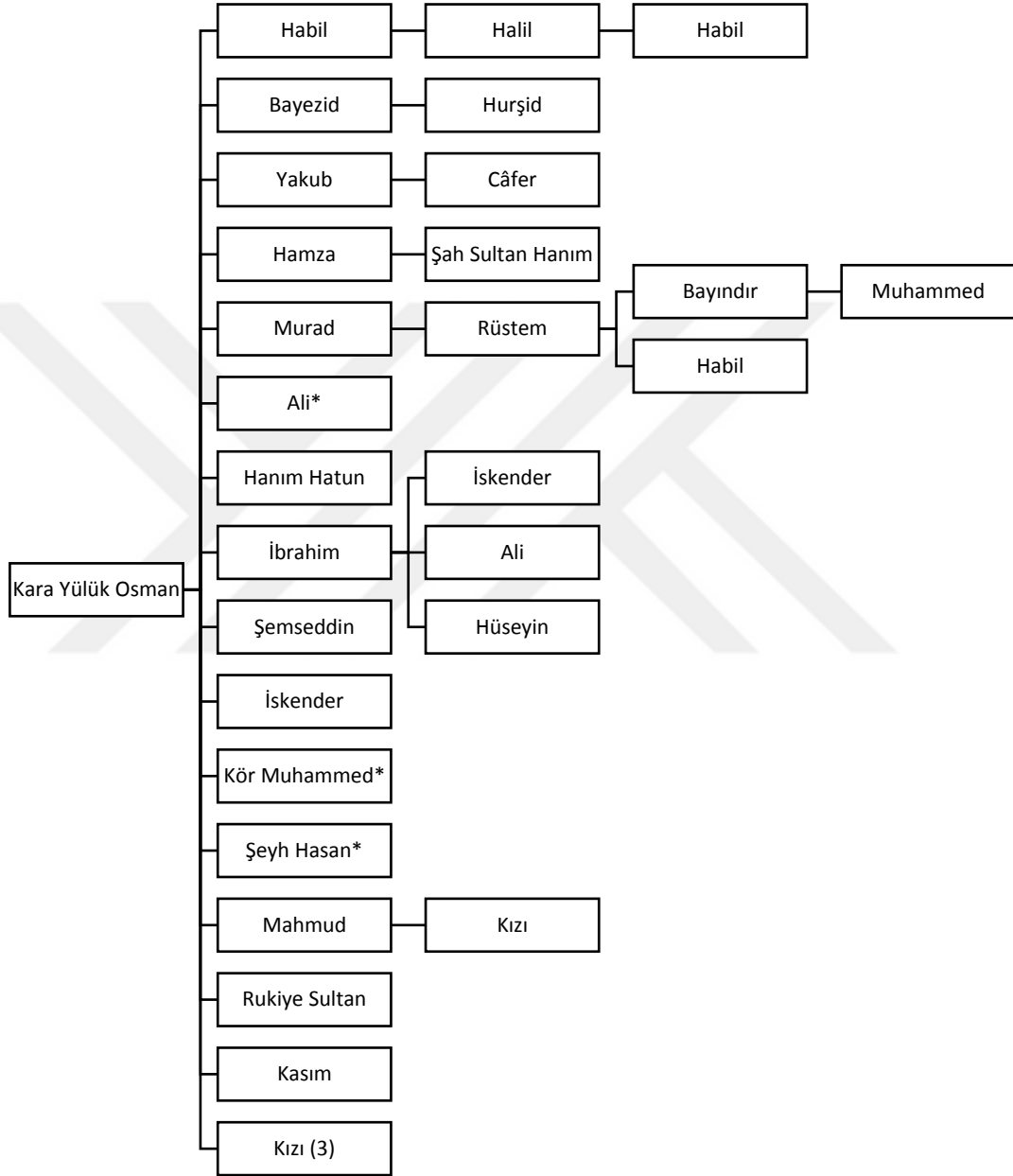

Tablo 1: Kutlu Bey'in hanesi

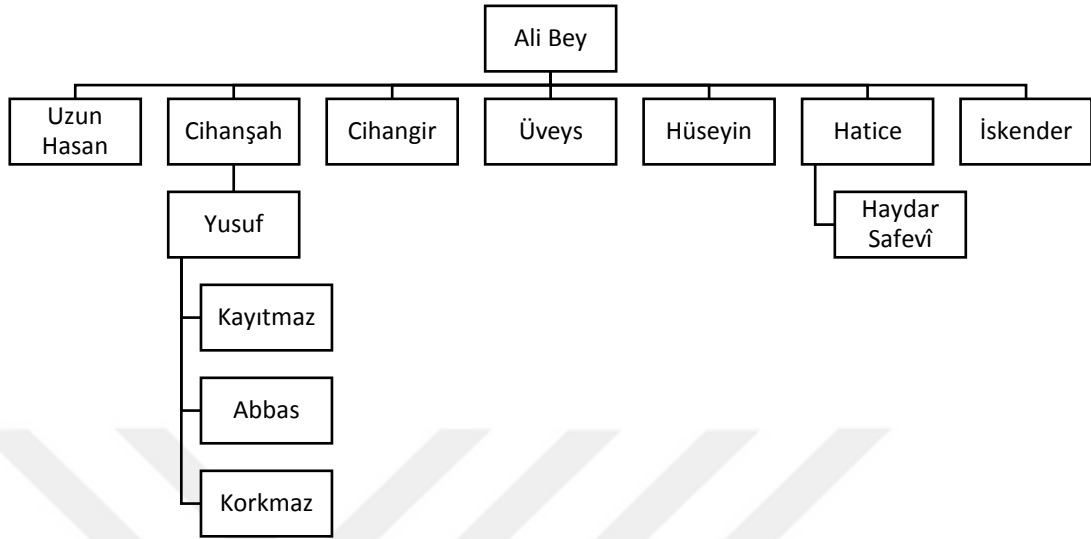
Tablo 2: Pilten Bey'in hanesi

EK 4'ün devamı

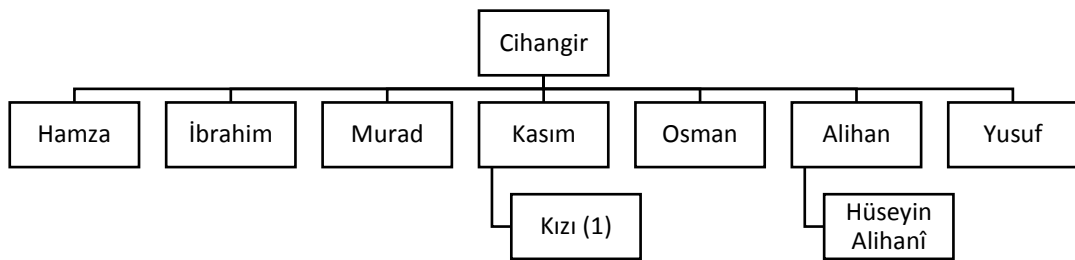

Tablo 3: Kara Yülük Osman Bey'in hanesi

EK 4'ün devamı

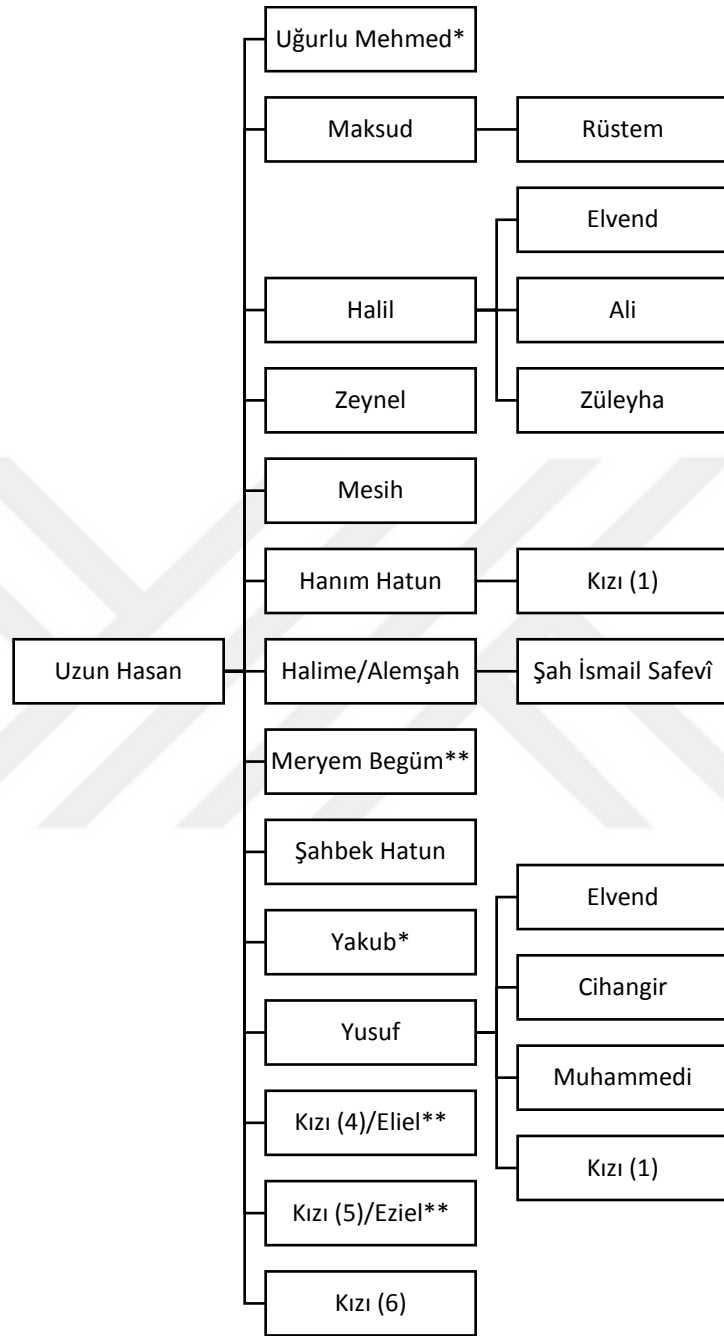

Tablo 4: Ali Bey'in hanesi

Tablo 5: Cihangir Mirza'nın hanesi

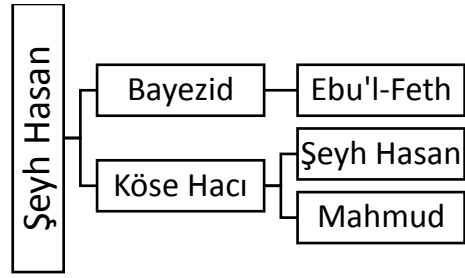
EK 4'ün devamı

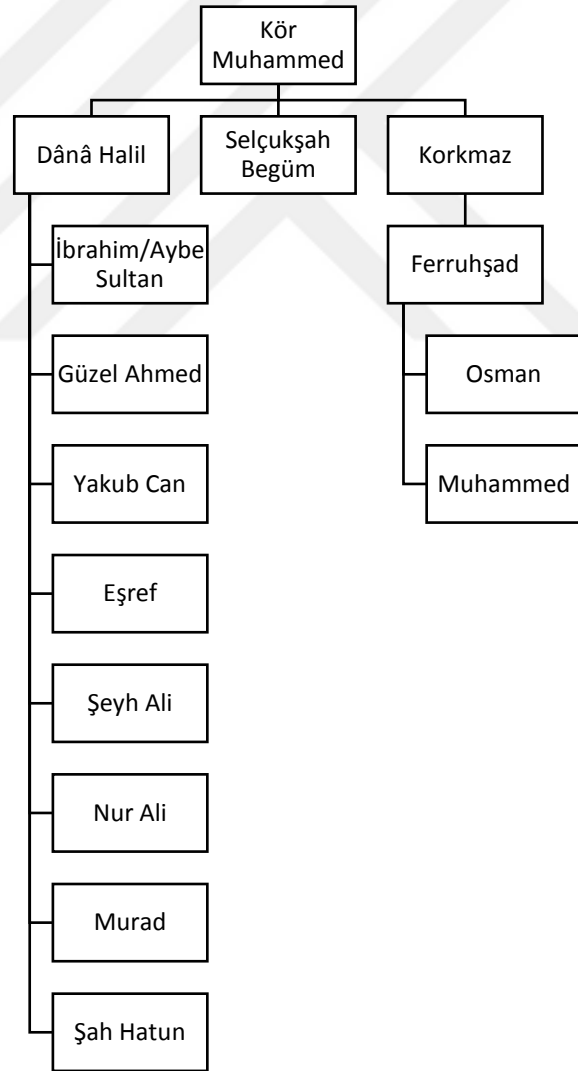
Tablo 6: Uzun Hasan Bey'in hanesi

** Eliel ve Eziel olarak Venedik seyyahlarınca bilinen bu iki kızın gerçek adları tespit edilememiş olup, Şah İsmail'in teyzesi olan Meryem Begüm'ün bu kızlardan biri olup olmadığı tarafımızca kesinleştirilememiştir.

EK 4'ün devamı

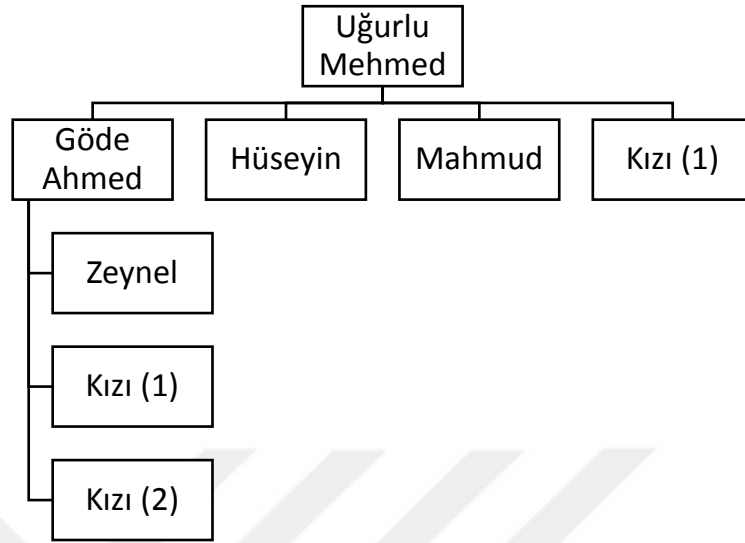

Tablo 7: Şeyh Hasan Bey'in hanesi

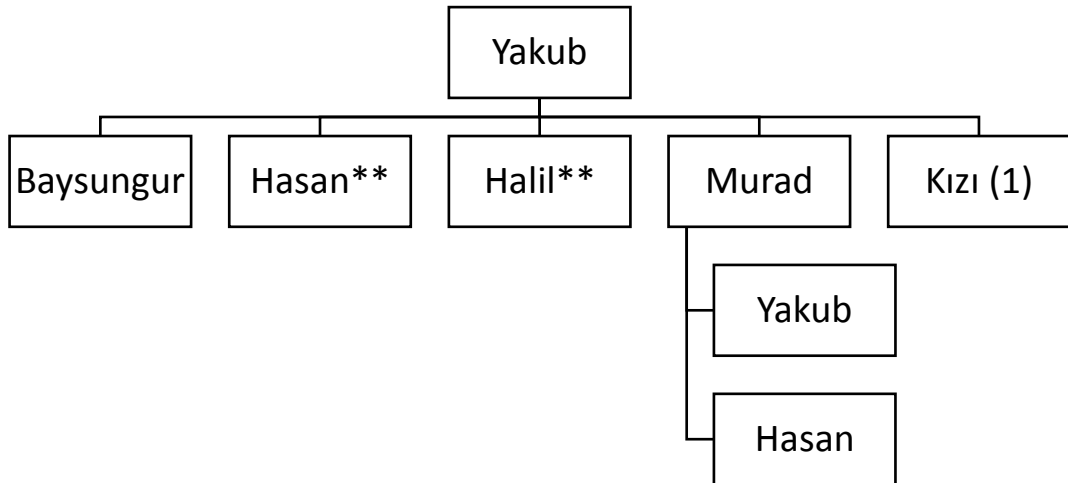

Tablo 8: Kör Muhammed ve Dâna Halil beylerin hanesi

EK 4'ün devamı

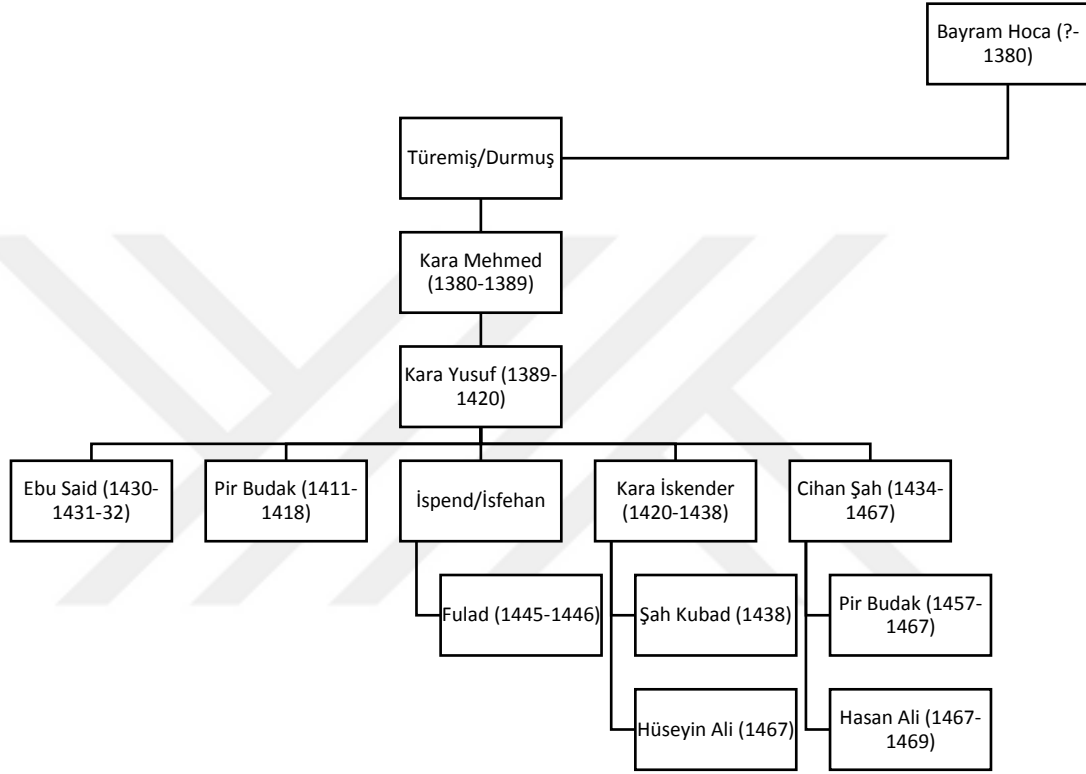
Tablo 9: Uğurlu Mehmed Bey'in hanesi

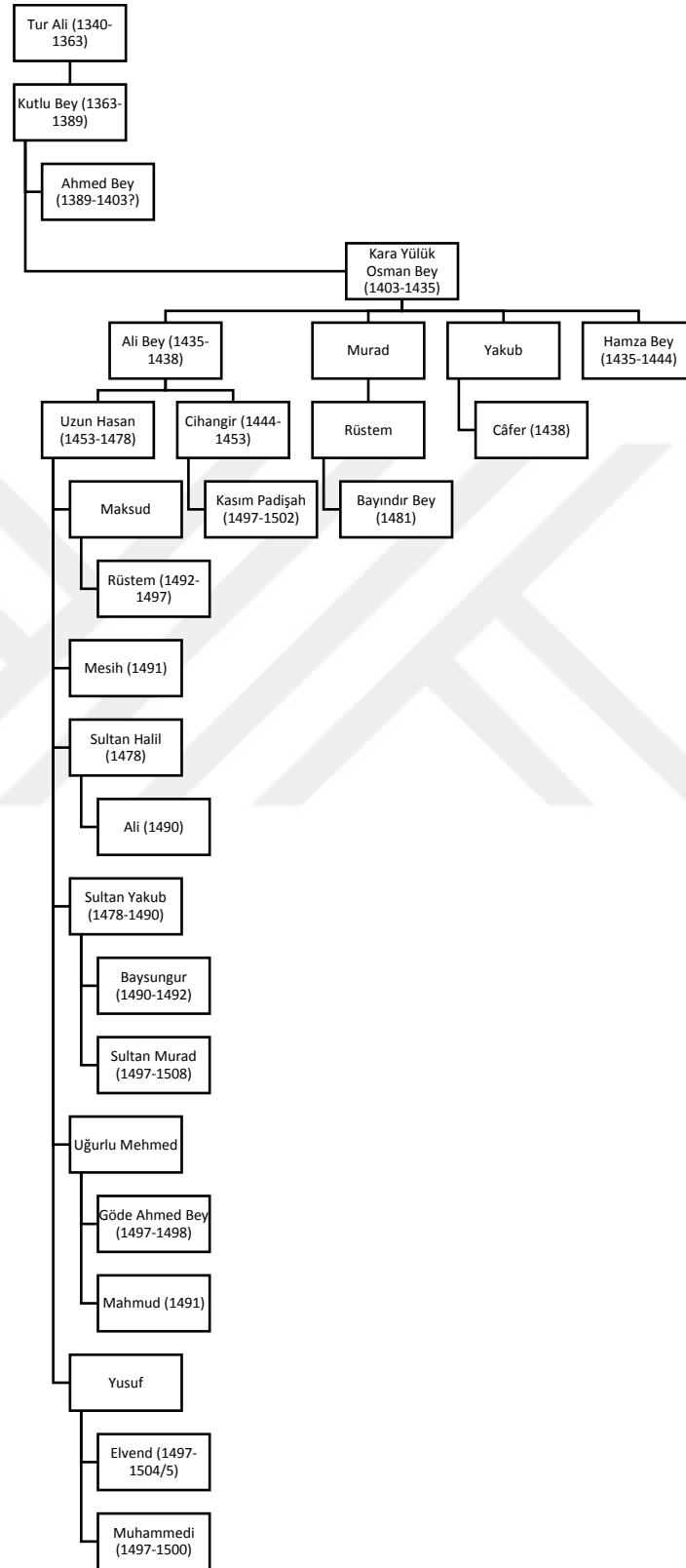
Tablo 10: Sultan Yakub Bey'in hanesi

** Hasan ve Halil olarak kayıtlara geçen bu iki şehzadenin aynı kişi mi yoksa farklı kişiler m olduğu konusu tarafımızca kesinleştirilememiştir.

EK 5 Karakoyunlu Devleti'nde Tahta Çıkan Hanedan Üyeleri

EK 6 Akkoyunlu Devleti'nde Tahta Çıkan Hanedan Üyeleri

EK 7 Akkoyunlu Sultan Yakub'u Saray Adammlarıyla Birlikte Tasvir Eden Minyatür

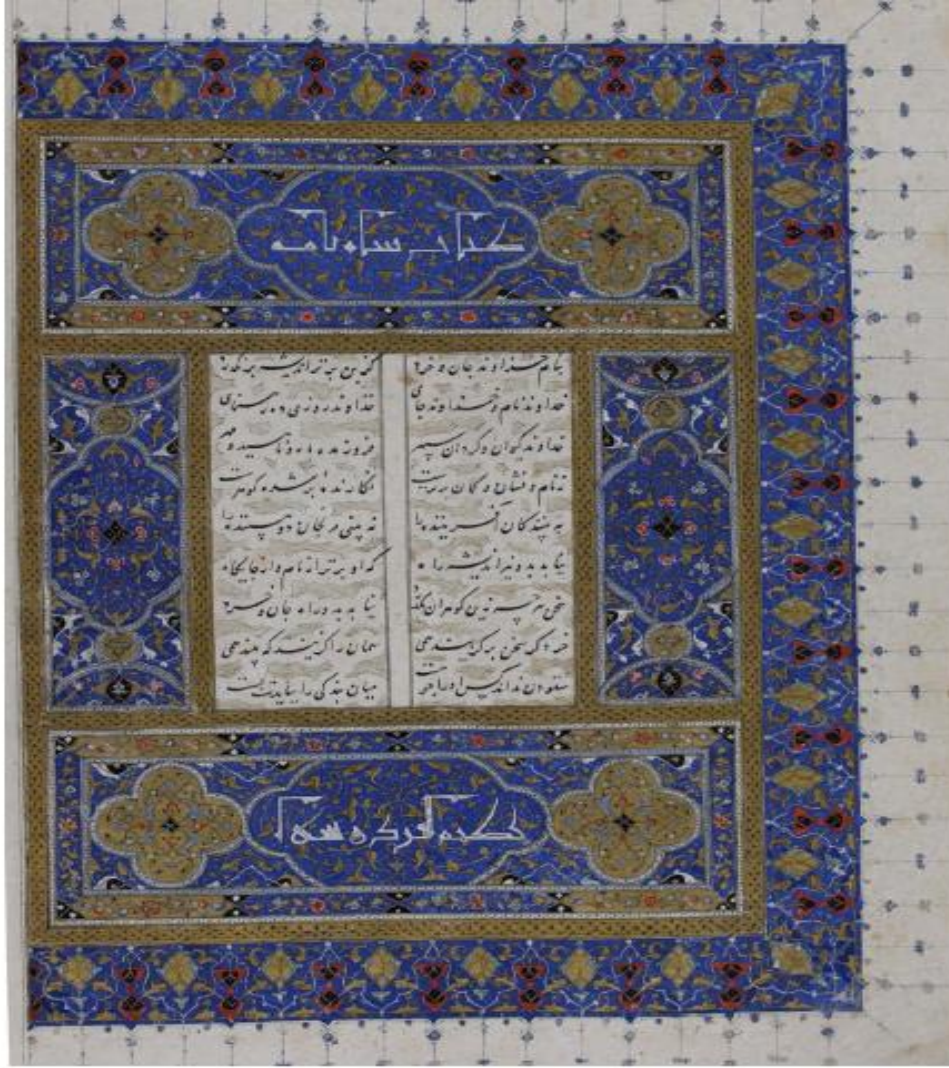
[https://www.wikiwand.com/tr/Yakub_\(Akkoyunlu\)](https://www.wikiwand.com/tr/Yakub_(Akkoyunlu)) (Erişim: 21.06.2021)

EK 8 Akkoyunlu Sultan Yakub Tarafından Kullanılan ve Onun Adının Yazılı Olduğu Miğfer

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c4/Turban_helmet_Met_04.3.21_1.jpg (Erişim: 21.06.2021)

EK 9 Karakoyunlu Pir Budak b. Cihanşah Döneminde İsitnsah Edilmiş Firdevsî'nin Şehnâmesinden Bir Örnek.

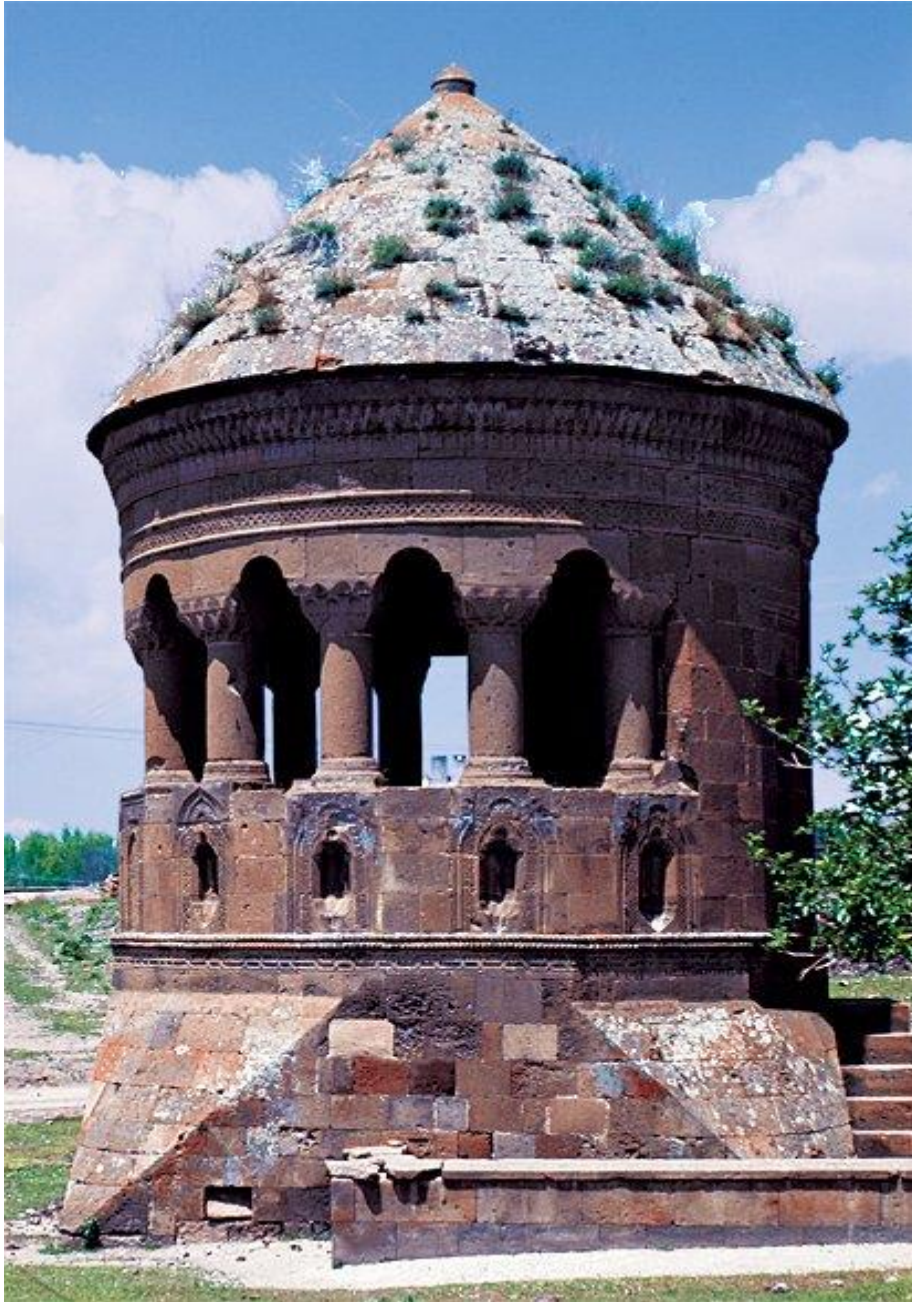
Esra Alkan-Tazhip Sanatında Türkmen Dönemi (Yüksek Lisans Tezi), s.59.

EK 10 Akkoyunlu Uğurlu Mehmed Mirza'nın Osmanlı Sultanı II. Mehmed ile Görüşmesini Tasvir Eden Minyatür

https://az.wikipedia.org/wiki/U%C4%9Furlu_M%C9%99h%C9%99mm%C9%99d#/media/Fayl:II_Mehmed_and_Ughurlu_Muhammed.png (Erişim: 21.06.2021)

EK 11 Bayındır Mirza b. Rüstem Mirza Kümbeti (Ahlat/Bitlis)

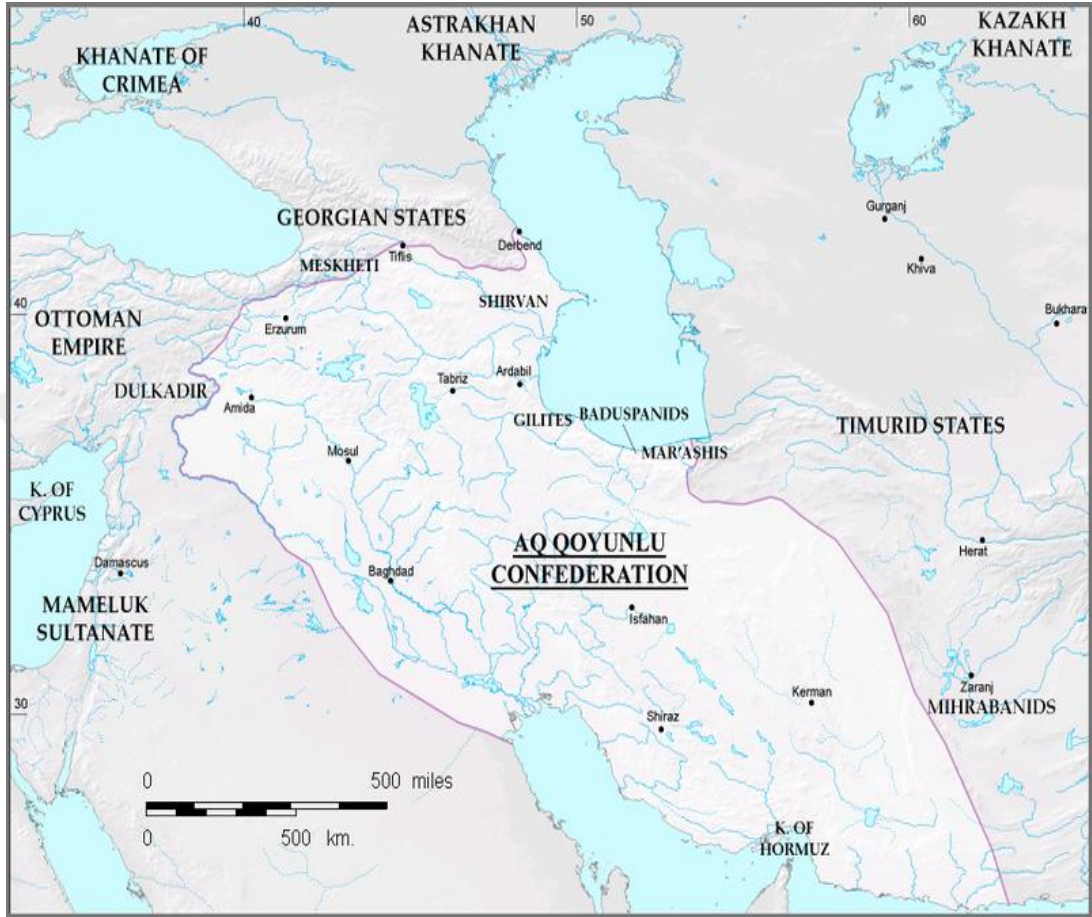
<https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-bayindir-mescidi-ve-kumbeti> (Erişim: 04.07.2021)

EK 12 Karakoyunlu Devleti Haritası

<https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/karakoyunlu-devleti-1365-1469-1431>
(Erişim: 17.06.2021)

EK 13 Akkoyunlu Devleti Haritası

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_Aq_Qoyunlu_1478-en.png (Erişim: 17.06.2021)